

Stärkt straffrättsligt skydd för egendom

Betänkande av Egendomsskyddsutredningen

Stockholm 2013

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2013:85

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss – hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice.

Omslag: Elanders Sverige AB.

Tryckt av Elanders Sverige AB.
Stockholm 2013

ISBN 978-91-38-24056-4
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 28 juni 2012 att utse en särskild utredare för att undersöka om det finns behov av att stärka det straffrättsliga skyddet för egendom och föreslå de författningsändringar som det finns anledning till.

Samma dag förordnades överåklagaren Gunnel Lindberg, Justitiedepartementet, att vara särskild utredare.

Som experter att biträda utredningen förordnades från och med den 13 augusti 2012 dåvarande vice överåklagaren vid Ekobrottsmyndigheten Roland Andersson, ämnesrådet vid Justitiedepartementet Gunilla Berglund, kommissarien vid Rikspolisstyrelsen Åsa Elfving, chefsjuristen vid Företagarna Lars Nordfors, juristen vid Svensk Handel Anders Thelin, byråchefen vid Åklagarmyndigheten Hedvig Trost, fil.dr. vid Brottsförebyggande rådet Olle Westlund och rådmannen vid Malmö tingsrätt Li Österman.

Som sekreterare i utredningen anställdes från och med den 13 augusti 2012 hovrättsassessorn Sara Lindman.

Utredningen har antagit namnet Egendomsskyddsutredningen (Ju 2012:10).

Enligt utredningens direktiv ska uppdraget redovisas senast den 20 december 2013.

Härmed överlämnas betänkandet Stärkt straffrättsligt skydd för egendom (SOU 2013:85). Till betänkandet har fogats ett särskilt yttrande av experten Anders Thelin. Med undantag från vad som framgår där har experterna ställt sig bakom utredningens överväganden och förslag.

Utredningens uppdrag är med detta slutfört.

Stockholm i december 2013

Gunnel Lindberg

Sara Lindman

Innehåll

Sammanfattning	17
1 Författningsförslag.....	29
1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken	29
1.2 Förslag till lag om ändring i terrängkörningslagen (1975:1313).....	46
1.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.	47
2 Utredningens uppdrag och arbete	49
2.1 Utredningsuppdraget.....	49
2.2 Uppdragets genomförande.....	49
2.3 Avgränsningar	51
2.4 Betänkandets disposition.....	52
3 Egendomsskyddet	55
3.1 Egendomsskyddet i regeringsformen	55
3.2 Egendomsskyddet i Europakonventionen	56
3.3 Egendomsskyddet i 8–10 och 12 kap. brottsbalken	57
3.3.1 Allmänt om skyddet	57
3.3.2 Fysiska angrepp på annans maktsfär	58
3.3.3 Angrepp på annans maktsfär med psykiska medel.....	58
3.3.4 Missbruk av egen maktsfär.....	59
3.3.5 Fysiska angrepp på annans egendom.....	61
3.3.6 Osjälvständiga brottsformer	61

4	Brottsutvecklingen	63
4.1	Underlag och källor	63
4.2	Allmänt om brottsutvecklingen	63
4.3	Stöldbrott	64
4.4	Rån	65
4.5	Bedrägeri	66
4.5.1	Många olika typer av bedrägerier	66
4.5.2	Bedrägeri med hjälp av "bluffakturor"	66
4.5.3	Datorbedrägeri och internetbedrägeri	67
4.6	Utpressning och ocker	68
4.7	Förskingring och annan trolöshet	68
4.8	Skadegörelse	68
4.9	Brottsuppkläringen	69
4.9.1	Allmänt	69
4.9.2	Uppklaring av stöldbrott och rån	70
4.9.3	Uppklaring av bedrägeribrott	70
4.9.4	Uppklaring av förskingring och annan trolöshet	71
4.9.5	Uppklaring av skadegörelsebrott	71
5	Principer för brottsrubricering och straffmätning m.m.	73
5.1	Inledande synpunkter	73
5.2	Avgränsningen av brottsliga gärningar	74
5.2.1	Antalet brottsliga gärningar är inte detsamma som antalet brott	74
5.2.2	Avgränsningen av brott får betydelse för frågor om preskription och rättskraft	75
5.2.3	Flera brottsliga gärningar av samma slag	76
5.3	Hur ska brotten rubriceras och gradindelas?	78
5.3.1	Avgränsningen av brotten får betydelse för rubriceringen och gradindelningen	78
5.3.2	Omständigheter som påverkar brottsrubriceringen	79
5.4	Straffvärde och straffmätning	80

5.4.1	Allmänt om straffvärdebedömning och straffmätning.....	80
5.4.2	Straffvärdebedömningen	81
5.4.3	Straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet.....	82
5.4.4	Straffmätningen	85
5.5	Redovisningen av straffvärdet och straffmätningen i domar	86
6	Praxisgenomgången	89
6.1	Kartläggning av genomslaget för försvårande omständigheter.....	89
6.1.1	Utredningens arbetsmetod	89
6.1.2	Genomgång av ett stort antal tingsrättsdomar	90
6.2	Stöld, snatteri och grov stöld	91
6.2.1	Den rättsliga regleringen	91
6.2.2	Definitionen av brottsenhet vid stöld	92
6.2.3	Gränsdragningen mellan stöld och snatteri	92
6.2.4	Gränsdragningen mellan stöld av normalgraden och grov stöld	93
6.3	Rån och grovt rån.....	97
6.3.1	Den rättsliga regleringen	97
6.3.2	Definitionen av brottsenhet vid rån	97
6.3.3	Gränsdragningen mellan rån och grovt rån.....	98
6.4	Bedrägeribrott	98
6.4.1	Den rättsliga regleringen	98
6.4.2	Definitionen av brottsenhet vid bedrägeribrott	99
6.4.3	Gränsdragningen mellan bedrägeri och bedrägligt beteende	99
6.4.4	Gränsdragningen mellan bedrägeri och grovt bedrägeri.....	100
6.5	Förskingringsbrott.....	100
6.6	Skadegörelsebrott	101
6.6.1	Den rättsliga regleringen	101
6.6.2	Definitionen av brottsenhet vid skadegörelsebrott.....	101

6.6.3	Gradindelningen av skadegörelsebrotten	101
6.6.4	Straffvärdebedömningen vid skadegörelsebrott.....	102
6.7	Systematisk brottslighet	104
6.7.1	Vad avses med systematisk brottslighet?	104
6.7.2	Konkurrensfrågor och rubriceringsfrågor i mål med systematisk brottslighet	104
6.7.3	Straffvärdebedömning av brott med systematiska inslag	105
7	Några utgångspunkter för förslagen	107
7.1	Det straffrättsliga skyddet för egendom fungerar i huvudsak väl.....	107
7.2	Brottsutvecklingen	108
7.2.1	Brottsutvecklingen sedd i siffror	108
7.2.2	Brottsutvecklingen sedd från andra perspektiv.....	109
7.2.3	Är kriminalisering det som behövs?	110
7.3	Systematisk brottslighet	111
7.4	Beaktas integritetskränkning i tillräcklig utsträckning i dagens lagstiftning?	112
7.5	Straffskalorna för vissa förmögenhetsbrott.....	113
7.6	En mer modern och lättillgänglig reglering	113
8	Systematisk brottslighet	115
8.1	Seriebrottslighet och systematisk seriebrottslighet	115
8.2	Olika sätt att beakta systematik	116
8.2.1	Systematik som skäl för att betrakta flera gärningar som ett brott.....	116
8.2.2	Systematisk brottslighet som rekvisit för att uppgradera enskilda brott.....	117
8.2.3	Systematik som en del av brottskonstruktionen.....	119
8.2.4	Systematisk brottslighet som försvarande omständighet vid straffmätningen	121
8.3	Splittrad praxis.....	123
8.3.1	Reglerna tillämpas olika	123

8.3.2	Varför hanteras brotten på olika sätt i praxis?	124
8.4	Problemen med systematisk brottslighet	126
8.5	Tänkbara lösningar	129
8.5.1	Bör flera brott kunna läggas samman till ett eller flera allvarigare brott?	129
8.5.2	Bör systematik ha självständig betydelse vid bedömningen av om brottet är grovt?	133
8.5.3	Kan systematisk brottslighet få större genomslag om straffskalorna justeras?	136
8.6	Bör det införas särskilda brottskonstruktioner för vissa systematiska förmögenhetsbrott?	139
9	Bluffakturor – ett stort problem	143
9.1	Vad avses med bedrägeri med hjälp av bluffakturor?	143
9.2	Något om formerna för bedrägeri med hjälp av bluffakturor och liknande förfaranden	144
9.3	Några särdrag för brotten	146
9.4	Offren	147
9.5	Gärningsmännen	148
9.6	Vilka straffbestämmelser kan tillämpas på förfaranden med bluffakturor?	149
9.6.1	Bedrägeri	149
9.6.2	Utpressning	153
9.6.3	Ocker	154
9.6.4	Häleri	156
9.6.5	Svindleri och ockerpantning	158
9.6.6	Medverkan, försök och förberedelse	159
9.7	Andra regler än straffrättsliga	161
9.7.1	Civilrättsliga regler	161
9.7.2	Marknadsrättsliga regler	165
9.8	Bluffakturor har blivit ett samhällsproblem	168
9.9	En ny straffbestämmelse behövs	172
9.9.1	Viss form av bedrägeri kräver särskild lagstiftning... ..	172

9.9.2	Vad ska straffansvaret omfatta?	176
9.9.3	Försök och förberedelse ska vara straffbart.....	181
9.9.4	Straffskalan	182
9.9.5	Konkurrens- och konsumtionsfrågor	183
9.9.6	Ska mottagarna ses som målsägande?	185
9.10	En alternativ lösning	186
10	Olovlig användning av annans identitetsuppgifter	189
10.1	Bakgrund.....	189
10.2	Identitetsstöld	191
10.2.1	Förfaringssätten.....	191
10.2.2	Nätfiske – s.k. phishing.....	193
10.2.3	Hur stort är problemet?.....	194
10.3	Effekten av brotten	194
10.4	Brottsoffren	196
10.5	Vilka befintliga straffbestämmelser kan en identitetsstöld falla under?	196
10.5.1	Allmänna utgångspunkter.....	196
10.5.2	Skyddet för privatlivet.....	197
10.5.3	Befintliga straffbestämmelser	199
10.6	Tidigare utredningar och utländsk rätt	203
10.6.1	Utredningar med anknytning till frågan	203
10.6.2	Nordisk lagstiftning	205
10.7	Bör identitetsstöld kriminaliseras?.....	206
10.7.1	Nykriminalisering kräver starka skäl.....	206
10.7.2	Alternativen till kriminalisering	207
10.7.3	Skälen för kriminalisering väger över	211
10.8	Vad bör straffansvaret omfatta?	213
10.8.1	Utgångspunkter för kriminaliseringen.....	213
10.8.2	Vilka identitetsuppgifter bör omfattas?	215
10.8.3	Var bör straffbestämmelsen placeras och hur bör brottet benämnas?	219
10.8.4	Straffskalan, osjälvständiga brottsformer m.m.....	221
10.8.5	Åtalsprövning	223
10.8.6	Konkurrensfrågor.....	224

10.9 Några tankar för framtiden	225
11 Brott som rör fast egendom	229
11.1 Bakgrunden till dagens reglering.....	229
11.2 Straffrättskommitténs lagstiftningsarbete.....	230
11.3 Förmögenhetsbrottsutredningens förslag.....	232
11.4 Allemansrätten och egendomsskyddet.....	233
11.4.1 Allemansrätten	233
11.4.2 Brottsbalkens reglering och allemansrätten	235
11.5 Finns det skäl att behålla särregleringen för fast egendom?.....	238
11.6 Bestämmelser med anknytning till allemansrätten	239
11.6.1 De straffrättsliga gränserna för allemansrätten	239
11.6.2 Straffbestämmelserna som knyter an till allemansrätten görs mera lättillämpade.....	241
11.7 Övriga straffbestämmelser om brott mot lös och fast egendom integreras	243
11.7.1 De nuvarande brotten	243
11.7.2 Besittningsintrång i och olovligt brukande av fastighet	245
11.8 Olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi	249
11.8.1 De nuvarande brotten	249
11.8.2 Energistöld	250
12 Brottsrubricering och gradindelning av förmögenhetsbrott	253
12.1 Omständigheter som ska beaktas vid gradindelning av förmögenhetsbrott.....	253
12.1.1 Allmänt	253
12.1.2 Brotten i 8 kap. brottsbalken.....	254
12.1.3 Brotten i 9 kap. brottsbalken.....	258
12.1.4 Brotten i 10 kap. brottsbalken.....	260
12.1.5 Brotten i 12 kap. brottsbalken.....	262

12.2	Det bör förtydligas vad som är av vikt för gradindelningen	264
12.2.1	Hur ska reglerna kunna förtydligas?	264
12.2.2	Integritetskränkande inslag bör få större betydelse vid rubriceringen	268
12.2.3	Bör systematisk brottslighet tillmätas större betydelse vid rubriceringen?	269
12.2.4	Rekvisit som uttrycker värdegränser	270
12.2.5	Brukande av falska eller osanna handlingar	272
12.2.6	Försvårande omständigheter bör anges för alla gradindelade förmögenhetsbrott	273
12.2.7	Integritetskränkande inslag bör tillmätas större betydelse vid stöld och skadegörelse	281
12.2.8	En ny grad av olovligt förfogande	284
12.2.9	Förmildrande omständigheter	286
12.2.10	Åtalsprövningen vid olovligt brukande och olovligt förfogande	288
12.3	Gemensam brottsbeteckning för olika grader av brott?	289
12.4	Ändrade brottsbeteckningar för ringa brott	291
12.5	Utredningsansvaret	293
13	Straffskalorna för förmögenhetsbrotten	297
13.1	Straffskalornas utformning och funktion	297
13.1.1	Syftet med straffskalorna	297
13.1.2	Flera faktorer påverkar det abstrakta straffvärdet	299
13.1.3	Brottslighetens art har betydelse för det abstrakta straffvärdet	300
13.2	Straffskalorna för förmögenhetsbrotten	302
13.2.1	Allmänt om straffskalorna för förmögenhetsbrotten	302
13.2.2	Tidigare överväganden om straffskalorna för förmögenhetsbrotten	302
13.3	Behöver straffskalorna för förmögenhetsbrotten justeras?	303
13.4	Straffskalorna för skadegörelsebrotten	305

13.5	Straffskalorna för egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande	309
13.6	Straffskalorna för övriga förmögenhetsbrott	313
13.6.1	Straffskalorna för grova brott	313
13.6.2	Straffskalorna för medelsvåra brott	314
13.6.3	Straffskalorna för lindrigare brott	315
14	Bör försök till häleri av normalgraden kriminaliseras? ...	319
14.1	Häleribrotten	319
14.1.1	Häleri och grovt häleri	319
14.1.2	Häleriförseelse	321
14.1.3	Penninghäleri och grovt penninghäleri	321
14.1.4	Penninghäleriförseelse	322
14.2	Bakgrunden till utredningens uppdrag	323
14.3	Häleribrott fullbordas på ett tidigt stadium	324
14.3.1	Allmänt om brottskonstruktionen	324
14.3.2	Sakhäleri	324
14.3.3	Vinningshäleri	325
14.3.4	Fordringshäleri	326
14.3.5	Näringshäleri	326
14.4	Tidigare överväganden om försök till häleri	327
14.5	Vilka förfaranden skulle kunna träffas av straffansvar för försök till häleri?	327
14.5.1	Utgångspunkter	327
14.5.2	Försök till befattning med gods som är frånhänt annan	328
14.5.3	Försök att bereda sig vinning av annans brottsliga förvärv	329
14.5.4	Försök att hävda en fordran som tillkommit genom brott	329
14.5.5	Försök att ta emot gods som åtkommit genom brott	330
14.6	Försök till häleri bör inte kriminaliseras	330

15	Tillträdesförbud i butiker	335
15.1	En mångårig diskussion	335
15.2	Rätten att röra sig fritt	336
15.3	Rätten att få tillträde till och vistas på viss plats	336
15.4	Straffansvar för olaga intrång	337
15.5	Polislagens bestämmelser om avlägsnande m.m.	338
15.6	Vem utöver polisen får ingripa mot ordningsstörningar och brott?	339
15.6.1	Ordningsvakter	339
15.6.2	Väktare	340
15.6.3	Rätten för envar att ingripa mot brott	340
15.7	Straffsanktionerade tillträdesförbud m.m.	341
15.7.1	Allmänt om straffsanktionerade förbud	341
15.7.2	Reglerna om kontaktförbud	342
15.7.3	Tillträdesförbud vid idrottsarrangemang	346
15.7.4	Den europeiska utvecklingen på området	349
15.8	Tidigare förslag om tillträdesförbud till butiker	350
15.8.1	Trygghetsutredningens förslag	350
15.8.2	Promemorian om tillträdesförbud	351
15.8.3	Nytt förslag om tillträdesförbud	352
15.9	Synpunkter från företrädare för handeln	352
15.10	Kriminalisering eller straffsanktionerade individuella förbud?	354
15.10.1	Allmänt om kriminalisering	354
15.10.2	Individuella förbud	355
15.10.3	Ingen närmare analys av konstruktionen med straffsanktionerade förbud	356
15.11	Problemen bör inte lösas genom en särskild lag om tillträdesförbud till butiker	357
15.12	Alternativa lösningar	360
15.12.1	Är andra lösningar möjliga?	360
15.12.2	Utökad kriminalisering av försök till tillgrepp	360

15.12.3	En lag som ger butiksägare möjlighet att förbjuda tillträde.....	361
16	Konsekvenserna av utredningens förslag	365
16.1	Ekonomiska konsekvenser.....	365
16.1.1	Konsekvenser för staten.....	365
16.1.2	Konsekvenser för företag och enskilda.....	368
16.2	Konsekvenser för brottsligheten och för det brottsförebyggande arbetet	368
16.3	Konsekvenser i övrigt	369
17	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	371
17.1	Ikraftträdande	371
17.2	Övergångsbestämmelser.....	371
18	Författningskommentar	373
18.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	373
18.2	Förslaget till lag om ändring i terrängkörningslagen (1975:1313).....	401
18.3	Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.	402
	Särskilt yttrande	405
Bilagor		
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2012:73.....	407
Bilaga 2	Tabeller	415

Sammanfattning

Utredningens uppdrag

Utredningens övergripande uppgift har varit att undersöka om det straffrättsliga skyddet för egendom behöver stärkas och att föreslå de författningsändringar som det finns anledning till.

En av uppgifterna har varit att analysera rättsläget avseende brottslighet med systematiska inslag, t.ex. bedrägerier som utförs genom massutskick av bluffakturor, och att ta ställning till om sådana omständigheter som att brottsligheten har begåtts systematiskt har fått tillräckligt genomslag vid gradindelningen av brotten.

För att kunna göra den nödvändiga analysen bl.a. av hur brottslighet med systematiska inslag beaktas i rättspraxis har utredningen inhämtat och granskat ett stort antal domar som meddelats av Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt och Malmö tingsrätt under ett års tid. Granskningen har omfattat ca 2 500 tingsrättsdomar. Resultatet av genomgången redovisas i kapitel 6.

Utöver de frågeställningar som nämns i direktiven har utredningen ansett det rymmas inom uppdraget att ta upp vissa andra frågor i syfte att förstärka det straffrättsliga skyddet för egendom. En sådan fråga är om det finns skäl att kriminalisera olovlig användning av andra personers identitetsuppgifter, s.k. identitetsstöld.

Ett gott straffrättsligt skydd finns redan

Egendomsbrotten tillhör typiskt sett de brott som sedan länge är kriminaliserade och där det också beträffande många brottstyper finns en rik rättspraxis. För de flesta egendomsbrott som regleras i 8–10 och 12 kap. brottsbalken är brottsrekvisiten så generellt utformade att de kan tillämpas på ett stort antal straffvärda förfaranden, även när nya varianter av dessa brott uppstår. Behovet av

nykriminalisering är därför, generellt sett, inte så stort inom detta område.

Utredningsarbetet har därför i första hand fokuserats på att se över de befintliga straffbestämmelserna och överväga på vilket sätt de kan modifieras för att ytterligare stärka egendomsskyddet.

Systematisk brottslighet hanteras inte enhetligt i dag

Rättstillämpningen är inte enhetlig

Av alla brott som anmäls utgör över hälften brott mot 8–10 och 12 kap. brottsbalken. De gärningsmän som lagförs för dessa brott har ofta begått flera gärningar som rätten ska bedöma vid samma tillfälle. Många gånger är det fråga om brott som upprepats på ett likartat sätt genom att gärningsmannen har använt sig av en särskild metod. Sådan brottslighet kan beskrivas som systematisk. Det finns dock ingen enhetlig definition av detta begrepp.

Generellt sett anses brott som ingår i ett systematiskt förfarande vara mer klandervärda än brott som upprepats utan systematiska inslag. Detta beaktas på olika sätt i praxis. Rättstillämpningen är dock inte helt enhetlig, i vart fall inte när det gäller bedömningen av bedrägerier, en brottstyp som både har ökat kraftigt under de senaste åren och där det är särskilt vanligt med omfattande systematiska förfaranden. I en del fall anses det finnas ett sådant samband mellan gärningarna att de betraktas som delar av samma brott, som i regel rubriceras som grovt. I andra fall anses förfarandet utgöra flera brott som vart och ett bedöms som grovt därför att de utgör ett led i en brottslighet som utövats systematiskt. I åter andra fall bedöms gärningarna som ett flertal brott av normalgraden.

Hur gärningarna rubriceras får stor betydelse för påföljdsval och straffmätning. Bristen på enhetlighet riskerar att leda till att lika brott bedöms olika och att systematiska inslag vid brott inte får tillräckligt genomslag.

Bör flera brott kunna läggas samman till ett?

I uppdraget har ingått att redovisa för- och nackdelar med en ordning där systematisk brottslighet ges en självständig betydelse i rubriceringshänseende eller där flera mindre allvarliga gärningar tillsammans anses utgöra ett eller flera allvarligare brott.

Utredningen har utifrån tillgänglig brottsstatistik och kontakter med företrädare för polisväsendet och åklagare gjort bedömningen att viss brottslighet begås systematiskt i sådan omfattning att det behövs särskilda regler eller metoder för att rättsväsendet ska kunna hantera brotten på ett ändamålsenligt sätt.

Utredningen har övervägt möjligheten att införa en för förmögensbrotten generell bestämmelse genom vilken flera mindre allvarliga gärningar som ingår i ett systematiskt förfarande kan anses utgöra ett allvarligare brott. En sådan generell bestämmelse skulle i och för sig underlätta bl.a. rubricering och straffmätning i vissa fall. För att det ska vara möjligt att avgöra var ett brott slutar och ett annat tar vid skulle det emellertid vara nödvändigt att i en sådan bestämmelse ange vilket samband mellan brotten som krävs för att de ska kunna läggas samman. Ju lägre krav som ställs på sambandet desto svårare skulle det bli att i förväg bedöma straffvärde och preskriptionstid för brotten.

Enligt utredningens mening skulle det vara svårt att utforma lämpliga generella kriterier för vilket samband som bör finnas mellan brotten för att de ska få läggas samman till ett brott. De kriterier som skulle passa väl för vissa typer av brott skulle kunna ge oönskade effekter för andra brottstyper. Mot den bakgrunden gör utredningen bedömningen att det av rättssäkerhetsskäl inte bör införas någon generell sammanläggningsbestämmelse för förmögensbrott.

Inget särskilt rekvisit som tar sikte på systematisk brottslighet

Att ett brott har ingått som ett led i ett systematiskt förfarande talar för att gärningsmannen har planerat brottet eller utvecklat en särskild metod för att begå en viss typ av brott. Det systematiska tillvägagångssättet gör att brottet kan betraktas som farligare och tyder på ett större mått av skuld hos gärningsmannen. Dessa omständigheter bör på samma sätt som i dag tillmätas betydelse vid rubricering och straffmätning av brottet. Att ett brott utgör ett led i ett systematiskt förfarande bör dock enligt utredningens mening inte medföra att brottet alltid bedöms som grovt, om det inte finns andra omständigheter som också talar för det. Annars skulle tillämpningen leda till oproportionerligt höga straff för vissa brott. Det bör därför inte införas något kvalificerande rekvisit som inne-

bär att förmögenhetsbrott som begås systematiskt alltid ska rubriceras som brott av högre svårhetsgrad.

När det gäller brott som avser lägre värden bör dessa dock inte bedömas som ringa om de utgör led i en systematisk brottslighet.

Räcker straffskalorna till för systematisk brottslighet?

De nuvarande straffskalorna är tillräckligt vida för att täcka även omfattande och systematisk brottslighet, men de utnyttjas inte i den utsträckning som lagstiftaren avsett och som skulle vara möjlig. Detsamma gäller den förhöjda straffskala som får tillämpas vid flera brott.

En ändring av regeln om förhöjd straffskala vid flerfaldig brottslighet skulle träffa all flerfaldig brottslighet, inte enbart förmögenhetsbrott som ingår i ett systematiskt förfarande. Utredningen gör därför bedömningen att det inte är lämpligt att nu ändra regeln om förhöjd straffskala.

Eftersom regeln om försvårande omständigheter vid straffmätning nyligen har ändrats och det är för tidigt att säga vilken effekt ändringen har fått anser utredningen att inte heller denna regel bör ändras nu.

En ny straffbestämmelse – grovt fordringsbedrägeri

Förekomsten av bluffakturor har blivit ett samhällsproblem i och med att det rör sig om omfattande utskick som ofta görs inom ramen för en organiserad verksamhet. En ensam gärningsman eller en grupp av gärningsmän kan med hjälp av modern teknik snabbt skicka ut bluffakturor som tillsammans avser miljonbelopp. Från de drabbades perspektiv är det svårt att hävda att det rör sig om grova brott eftersom varje bluffaktura som skickas ut i regel avser ett relativt litet belopp.

Systematiska bedrägerier, i synnerhet de som begås med hjälp av bluffakturor eller liknande förfaranden, vållar stora problem i rättstillämpningen. Svårigheterna har framför allt att göra med att bedrägeribestämmelsen inte är avpassad för omfattande systematiska förfaranden. Oavsett hur många personer som har vilseletts att betala en summa pengar är utgångspunkten att åklagaren måste styrka att var och en av dem har vilseletts beträffande varje faktura.

Det krävs därför omfattande resurser för att utreda brotten och lagföra gärningsmännen. Om åtalet av resursskäl begränsas i för stor omfattning riskerar det att påverka åklagarens möjligheter att bevisa systematiken i brottsligheten.

Det hot mot samhället som vissa systematiska bedrägerier utgör kan inte i tillräcklig utsträckning beaktas om förfarandet delas upp efter antal vilseledda personer och effekterna av förfarandet bedöms separat för varje faktura.

Utredningen föreslår därför en ny straffbestämmelse, som tar sikte på systematiska fakturabedrägerier. Brottet ska bara finnas i en grov form och benämnas grovt fordringsbedrägeri.

Straffansvaret ska omfatta betalningsuppmaningar och liknande meddelanden som i vilseledande syfte riktas till en vidare krets av mottagare. Förfarandet ska totalt avse betydande värde. För straffansvar ska det vara tillräckligt att meddelandena har riktats, de behöver inte ha kommit fram och inte heller ha mottagits av den som meddelandet har riktats till. Därigenom åstadkoms en bevislättning, eftersom det inte längre blir nödvändigt att höra varje person som kan ha vilseletts av betalningsuppmaningen. Bestämelsen kommer därmed att leda till resursbesparingar vid såväl utredning av brotten som vid lagföring.

Utredningen föreslår att även försök och förberedelse till grovt fordringsbedrägeri kriminaliseras. Skälet är att det finns situationer där det framstår som befogat att kunna ingripa mot brotten på ett tidigt stadium, t.ex. redan innan den som förberett ett utskick av bluffakturor har hunnit skicka dem.

Grovt fordringsbedrägeri bör ha samma straffskala som den grova formen av de centrala förmögenhetsbrotten, dvs. fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Sedvanliga principer för konkurrens och konsumtion bör tillämpas vid grovt fordringsbedrägeri. Preskriptionstiden bör räknas från varje enskild betalningsuppmaning eller liknande meddelande.

Identitetsstöld kriminaliseras

En annan form av bedrägeri som också ofta begås systematiskt är bedrägeri genom s.k. identitetsstöld. Gärningsmannen använder då olovligen någon annans identitetsuppgifter och utger sig för att vara honom eller henne, i syfte att vilseleda en tredje person att t.ex. bevilja lån eller leverera varor. Avsikten är att kostnaderna för

lånet eller varorna ska belasta den vars identitetsuppgifter har använts. Förfarandet leder till stora problem för de personer vilkas identiteter använts olovligt. Dessa får i de flesta fall lägga ned lång tid och åtskillig möda på att försöka undgå betalningsskyldighet och att stoppa fortsatt användning av identitetsuppgifterna. Även den som är försiktig med sina identitetsuppgifter riskerar att drabbas av att någon annan använder hans eller hennes identitet, eftersom uppgifterna är lättillgängliga i vårt öppna samhälle.

Förutom i vissa speciella fall är det inte straffbart i sig att olovligt använda en annan persons identitet. I de fall där olovlig användning av annans identitet utgör ett led i ett bedrägeri riktar sig bedrägeriet mot den som beviljar lån eller levererar varor. Då är det inte givet att den vars identitet har använts betraktas som målsägande. Normalt får den drabbade själv försöka reda ut situationen utan hjälp och utan möjlighet att kräva ersättning för sina kostnader inom ramen för den straffrättsliga processen.

De alternativ till kriminalisering som finns eller skulle vara tänkbara att införa, bl.a. civilrättsliga åtgärder i form av skadestånd, är enligt utredningens mening inte tillräckliga för att lösa problemen med identitetsstöld. Möjligheterna till försäkringsersättning är inte heller något godtagbart alternativ till straffrättslig upprättelse.

Utredningen föreslår därför att olovlig användning av andras identitetsuppgifter straffbeläggs som ett särskilt brott som benämns identitetsintrång. En straffbestämmelse ger skydd mot den integritetskränkning som olovlig användning av annans identitetsuppgifter innebär och ger den drabbade bättre möjligheter att ta tillvara sin rätt. Kriminaliseringen gör det också lättare för samhället att på ett tidigt stadium ingripa mot vissa systematiska former av bedrägeri.

Straffansvaret föreslås omfatta sådana uppgifter som kan användas för att identifiera en fysisk person som är i livet. I första hand är det fråga om uppgifter som personnummer, samordningsnummer, namn, adress och liknande. Dessutom krävs för straffansvar att gärningsmannen använder identitetsuppgifterna för att utge sig för att vara den person som uppgifterna avser och därigenom ger upphov till skada eller olägenhet för honom eller henne.

Straffbestämmelsen bör placeras i 4 kap. BrB. Identitetsintrång föreslås bli ett icke gradindelat brott med en straffskala som utgår från böter och har ett maximistraff på två års fängelse. Försök och förberedelse till identitetsintrång bör inte vara straffbart.

Om ett identitetsintrång har utgjort ett led i ett annat brott med ett annat skyddsintresse, t.ex. bedrägeri, är utgångspunkten att man ska döma för båda brotten i konkurrens. Vid grova brott bör däremot identitetsintrånget normalt konsumeras men bör nämnas i domslutet.

Integritetskränkande inslag vid skadegörelse och stöld beaktas inte i tillräcklig utsträckning

I utredningens uppdrag har också ingått att analysera hur särskilt integritetskränkande inslag beaktas vid rättstillämpningen och att ta ställning till om sådana inslag bör få större betydelse för brottsrubriceringen. Som exempel på sådana omständigheter anges i direktiven att ett tillgrepp skett efter inbrott i någons bostad eller avsett något som brottsoffret burit på sig.

I rättspraxis fokuserar man i stor utsträckning på den ekonomiska effekten av förmögenhetsbrott, men utredningen anser att det finns skäl att förskjuta perspektivet mer mot den kränkning av den personliga integriteten som brotten kan medföra för den enskilde.

Tillgrepp som sker efter intrång i permanentbostäder har i samtliga de avgöranden som granskats bedömts som grov stöld. Det är således en omständighet som får stort genomslag. Inbrott i tillfälliga bostäder anses däremot inte utgöra samma integritetsintrång. När det gäller fritidsbostäder är rättsläget oklart.

Integritetskränkande inslag, som att ett tillgrepp skett efter intrång i ett boende som utan att vara permanentbostad har hemkaraktär eller där den boende har en berättigad förväntning på avskildhet och trygghet bör enligt utredningens bedömning få större betydelse för brottsrubriceringen. Den integritetsskyddade zonen kring enskilda personer bör också vidgas.

För brotten stöld och skadegörelse föreslår utredningen därför att de omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brotten är grova kompletteras så att vissa integritetskränkande inslag får större genomslag. När det gäller grov stöld bör inte bara intrång i permanentbostad beaktas utan även intrång i annat liknande boende.

Om brottsoffret har haft det tillgripna på sig, i kläderna eller i en väska som han eller hon har burit på, anses det som regel också utgöra skäl för att bedöma tillgreppet som grovt. Utredningen

anser att tillgrepp av något som befinner sig i brottsoffrets omedelbara närhet, t.ex. i en rullator eller i väska som står vid ägarens fötter, ska anses utgöra en sådan integritetskränkning att tillgreppet av det skälet bör bedömas som grovt. Utredningen föreslår därför att även den omständigheten att brottsoffret har haft det tillgripna med sig särskilt ska beaktas vid bedömningen av om det är fråga om en grov stöld.

Tydligare kriterier för brottsrubricering

Utredningen bedömer att det bästa sättet att främja en enhetlig rättstillämpning och ett större genomslag av försvårande omständigheter vid förmögenhetsbrott är att ange dessa som omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Samtidigt är det viktigt att inte införa för många försvårande kriterier eftersom betydelsen av särskilda omständigheter då riskerar att urvattnas och att effekten kan bli den motsatta.

För de förmögenhetsbrott där det i dag inte anges några försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen föreslår utredningen att sådana kriterier införs. I bestämmelserna om bl.a. tillgrepp av fortskaffningsmedel, egenmäktigt förfarande, ocker, häleri, svindleri och olovligt brukande föreslår alltså utredningen att det anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. De rekvisit som föreslås är i huvudsak desamma som används för övriga förmögenhetsbrott.

Utredningen har också övervägt om det, vid vissa brott som redan innehåller en uppräknings av omständigheter som räknas som försvårande, finns andra viktiga omständigheter som bör anges. I vissa bestämmelser anges som försvårande att gärningsmannen har brukat falsk handling. Utredningen anser att perspektivet bör vidgas på det sättet att allt brukande av sådant som är straffbart enligt 14 eller 15 kap. BrB bör betraktas som försvårande. Det bör således inte spela någon roll om en handling är falsk eller osann. Därför bör uppräknings av försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt kompletteras i bestämmelserna om bedrägeri, förskingring och trolöshet mot huvudman.

Mer enhetliga straffskalor och skärpta straff för vissa brott

Utredningen har också haft i uppdrag att analysera om det finns något behov av att förändra straffskalorna för något eller några av brotten i 8–10 eller 12 kap. brottsbalken. I direktiven framhålls särskilt att straffskalan för skadegörelse skiljer sig åt från övriga centrala förmögenhetsbrott, t.ex. stöld.

Ställt i relation till andra typer av brott, exempelvis våldsbrott, ter sig straffskalorna för förmögenhetsbrotten rimliga. Däremot är det inte rimligt att ha tio olika straffskalor för förmögenhetsbrotten. Straffskalorna för förmögenhetsbrotten skiljer sig enligt utredningens mening åt även i fall där det inte framstår som motiverat. Vissa straffskalor behöver därför justeras. Det finns även andra skäl att ändra straffskalorna för några brott.

Straffskalan för grov skadegörelse bör ändras så att den motsvarar vad som gäller för övriga centrala förmögenhetsbrott. Straffet för grov skadegörelse föreslås vara fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Utredningen föreslår vidare att böter utmönstras ur straffskalan för skadegörelse av normalgraden och att maximistraffet höjs till fängelse i två år. Maximistraffet för sådan ringa skadegörelse som regleras i 12 kap. 2 § första stycket BrB bör vara detsamma som för andra ringa förmögenhetsbrott, dvs. böter eller fängelse i högst sex månader.

När det gäller egenmäktigt förfarande föreslår utredningen att maximistraffet för normalgraden av brottet höjs till fängelse i ett år. För grovt egenmäktigt förfarande föreslås att straffet höjs till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Fyndförseelse och åverkan föreslås alltjämt vara rena bötesbrott. För övriga ringa förmögenhetsbrott föreslår utredningen att straffskalan ska vara böter eller fängelse i högst sex månader. Straffmaximum för de ringa formerna av tillgrepp av fortskaffningsmedel och utpressning höjs därmed till fängelse sex månader.

Särregleringen av brott som rör fast egendom tas bort

Utredningen anser att den särreglering som finns i brottsbalken för förmögenhetsbrott som rör fast egendom medför att systematiken blir svåröverskådlig. Bestämmelserna är delvis ålderdomliga och regleringen svårtillgänglig. Med undantag för de bestämmelser som

indirekt reglerar allemansrätten finns det inte skäl att behålla särregleringen. I stället bör regleringen arbetas in i motsvarande straffbestämmelser som rör lös egendom. Det innebär att bl.a. reglerna om egenmäktigt förfarande och olovligt brukande behöver ändras.

När det gäller de straffbestämmelser som indirekt reglerar allemansrätten, bl.a. bestämmelserna om åverkan och tagande av olovlig väg, anser utredningen att det i detta sammanhang inte är möjligt att föreslå några mer långtgående förändringar. Vilken omfattning allemansrätten bör ha är en fråga som kräver särskilda överväganden. Utredningen föreslår emellertid att bestämmelsen om åverkan i form av tillgrepp av vissa naturprodukter bryts ut till en särskild paragraf med samma straffskala och åtalsbestämmelser som i dag.

Utredningen föreslår samma ändring i straffskalan för tagande av olovlig väg som för de ringa förmögenhetsbrotten, dvs. att straffskalan ska vara böter eller fängelse i sex månader. Straffansvaret enligt terrängtrafikkungörelsen görs samtidigt subsidiärt till brottsbalkens reglering.

Som ett led i renodlingen bör också bestämmelserna om olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi slås samman till ett brott som benämns energistöld. Brottet föreslås ha samma straffskala som i dag. Vidare föreslår utredningen att det ska anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt.

Olovligt förfogande och olovligt brukande

Olovligt förfogande föreslås, mot bakgrund av att brottet är subsidiärt till bedrägeri och grovt bedrägeri och har fått allt större betydelse, delas i två grader; brott av normalgraden och grovt brott. Straffskalan för olovligt förfogande som är grovt bör vara fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Straffmaximum för normalgraden av brottet bör samtidigt begränsas till fängelse i högst ett år. I straffbestämmelsen bör, på samma sätt som för andra grova former av förmögenhetsbrott, anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt.

Utredningen föreslår också att det inte ska krävas någon åtalsprövning för olovligt brukande som är grovt eller för olovligt förfogande som är grovt.

Ändrade brottsbeteckningar för ringa brott

De nuvarande brottsbeteckningarna avseende stöld, bedrägeri, förskingring och skadegörelse som är ringa är enligt utredningens mening mindre lämpliga. Brottsbeteckningen undandräkt för ringa fall av förskingring framstår som ålderdomlig. Snatteri är visserligen en inarbetad brottsbeteckning men den indikerar att brotten snarast är bagatellartade, trots att de enligt fast rättspraxis kan avse värden upp till 1 000 kronor. Detsamma gäller i princip bedrägligt beteende. Brottsbeteckningen åverkan är visserligen känd men bestämmelsen tillämpas sällan. Utredningen föreslår att brottsbeteckningarna ändras så att brotten betecknas som ringa stöld, ringa bedrägeri, ringa förskingring och ringa skadegörelse. Beteckningen åverkan för ringa former av skadegörelse behålls dock för sådan ringa skadegörelse som endast innebär en överträdelse av allemansrätten och som bryts ut till en särskild straffbestämmelse.

Tydligare ansvar för åklagare och andra förundersökningsledare

Förundersökningsledarens ansvar för att de för rubricering och gradindelning relevanta omständigheterna utreds och åklagarens ansvar för att stämningsansökan ger ett tillräckligt underlag för rättens bedömning i detta avseende behöver enligt utredningens mening lyftas fram. Utredningen föreslår därför att ett uppdrag ska ges till Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen att se över om försvårande och förmildrande omständigheter utreds och åberopas i tillräcklig utsträckning.

Försök till häleri av normalgraden straffbeläggs inte

En särskild fråga som utredningen haft att ta ställning till är om försök till häleri av normalgraden bör kriminaliseras. Bakgrunden är det förslag till kriminalisering av försök till penningtvättsbrott som Penningtvättsutredningen lämnat i sitt betänkande Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud (SOU 2012:12).

Det straffbara området för försök till häleri av normalgraden är begränsat, eftersom de förfaranden som är straffbara som häleri kriminaliseras på ett tidigt stadium. Det medför att en kriminali-

sering av försök skulle få marginell betydelse. Behovet av utökad kriminalisering gör sig inte heller gällande på samma sätt vid sakhäleri, fordringshäleri och näringshäleri som vid penninghäleri av normalgraden. Eftersom Penningtvättsutredningen föreslår att penninghäleri bryts ut ur brottsbalken och regleras i en särskild lag blir det inte lika angeläget att upprätthålla en överensstämmelse mellan kriminaliseringen av försök till häleri och det nya penningtvättsbrottet. Utredningen anser därför att det inte finns skäl att nu kriminalisera försök till häleri av normalgraden.

Ingen ny lag om tillträdesförbud till butiker

Utredningen har också haft i uppdrag att överväga om det bör införas en möjlighet att vid straffansvar utestänga personer från bl.a. butiker.

Frågan om det bör införas en möjlighet att vid straffansvar stänga personer ute från butikslokaler och andra liknande platser dit allmänheten har tillträde har övervägts tidigare. För en sådan möjlighet talar att det skulle vara ett sätt att begränsa tillfällena för återfallsförbrytare att begå nya brott. En sådan möjlighet skulle emellertid samtidigt inskränka den grundlagsskyddade rätten att röra sig fritt. Enligt utredningens mening är det intresse som förbudet skulle skydda varken så allmänt eller så integritetskränkande att det motiverar en sådan inskränkning. Det skulle även vara svårt att utforma ett förbud som kan tillgodose kraven på rättssäkerhet utan att samtidigt bli en börda för rättsväsendet. Utredningens bedömning är därför att de skäl som talar mot att införa en ny lag om tillträdesförbud till butiker är betydligt starkare än de som talar för, varför utredningen inte lämnar något sådant förslag.

1 Författningsförslag

1.1 Förslag till lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken¹

dels att 8 kap. 10 a § ska upphöra att gälla,

dels att nuvarande 9 kap. 3 a § ska benämnas 9 kap. 3 b §,

dels att 4 kap. 4 b §, 8 kap. 2, 4, 7–12 §§, 9 kap. 2, 3, 4–6, 9, 11 och 12 §§, 10 kap. 2–5, 7 och 10 §§ samt 12 kap. 1–4 och 6 §§ ska ha följande lydelse,

dels att det ska införas tre nya paragrafer, 4 kap. 9 d §, 9 kap. 3 a § och 12 kap. 2 a §, med följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

4 b §²

Den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör

1. misshandel enligt 3 kap. 5 § eller försök till sådant brott som inte är ringa,
2. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,
3. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,
4. hemfridsbrott eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 §,
5. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,
6. ofredande enligt 4 kap. 7 §,
7. sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 §,
8. skadegörelse enligt 12 kap. 1 § eller försök till sådant brott,

¹ Senaste lydelse av 8 kap. 10 a § 2008:264.

² Senaste lydelse 2013:366.

9. *åverkan* enligt 12 kap. 2 § första stycket, eller 9. *ringa skadegörelse* enligt 12 kap. 2 §, eller

10. överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud döms, om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, för olaga förföljelse till fängelse i högst fyra år.

9 d §

Den som genom att olovligen använda en annan persons identitetsuppgifter utger sig för att vara honom eller henne och därigenom ger upphov till skada eller olägenhet för den vars identitetsuppgifter används, döms för identitetsintrång till böter eller fängelse i högst två år.

8 kap.

2 §

Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *skall* för snatteri dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för ringa stöld till böter eller fängelse i högst sex månader.

4 §³

Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, *skall* för grov stöld dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande *huruvida* brottet är grovt *skall* särskilt beaktas, om tillgreppet skett efter intrång i bostad, om det avsett sak som någon bar på sig, om gärningsmannen varit försedd

Är brott som *anges* i 1 § att anse som grovt, *döms* för grov stöld till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas om tillgreppet skett efter intrång i bostad *eller annat liknande boende*, om det avsett sak som någon bar på sig *eller hade*

³ Senaste lydelse 1988:2.

med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen *eljest* varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

med sig, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen *annars* varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

7 §

Tager och brukar någon olovligen motorfordon eller annat motordrivet fortskaffningsmedel, som tillhör annan, dömes, om gärningen ej är belagd med straff enligt vad förut i detta kapitel är sagt, för tillgrepp av fortskaffningsmedel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Är brottet grovt, dömes till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Den som olovligen tar och brukar annans motorfordon eller annat motordrivet fortskaffningsmedel, döms, om gärningen inte är belagd med straff enligt vad som angetts förut i detta kapitel, för tillgrepp av fortskaffningsmedel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. *Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen innefattat våld eller hot om brottslig gärning eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.*

8 §

Den som, i annat fall än särskilt i detta kapitel *omförmäles*, olovligen *tager* och brukar eller *eljest* tillgriper något, dömes för egenmäktigt förfarande till böter eller fängelse i högst sex månader.

Detsamma *skall* gälla om

Den som, i annat fall än *som anges* i detta kapitel, olovligen *tar* och brukar eller *annars* tillgriper något, döms för egenmäktigt förfarande till böter eller fängelse i högst ett år.

Detsamma *ska* gälla om någon

någon utan tillgrepp, genom att *anbringa* eller bryta lås eller *annorledes*, olovligen rubbar annans besittning *eller ock* med våld eller hot om våld hindrar annan *i utövning av* rätt att *kvarhålla* eller *taga* något.

Är brottet grovt, dömes till fängelse *i högst två* år.

utan tillgrepp, genom att *fästa* eller bryta lås eller *på annat sätt*, olovligen rubbar annans besittning *och därigenom vållar skada eller olägenhet*. För egenmäktigt *förfarande* döms också den som med våld eller hot om våld hindrar annan att *utöva* hans eller hennes rätt att *hålla kvar* eller *ta* något.

Är brottet grovt, döms till fängelse *i lägst sex månader och högst fyra* år. Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen innefattat våld eller hot om brottslig gärning eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

9 §

Rubbar man olovligen annans besittning för att själv taga sig rätt, dömes för självtäkt till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som vidtar någon sådan åtgärd som sägs i 8 § för att själv ta sig rätt, döms för självtäkt till böter eller fängelse i högst sex månader.

10 §⁴

Avleder någon olovligen elektrisk kraft, döms för olovlig kraft-avledning till böter eller fängelse i högst ett år.

Den som olovligen

1. avleder elektrisk kraft,
2. leder värmeenergi ur ett rörledningssystem för uppvärmning, eller
3. leder värmeenergi till ett rörledningssystem för kylning,

döms för energistöld till böter eller fängelse i högst ett år.

⁴ Senaste lydelse 1993:207.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. *Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.*

11 §⁵

Tager någon i skog eller mark olovligen sådant som avses i 12 kap. 2 § andra stycket och är ej brottet enligt vad där sägs att anse som åverkan, skall vad i detta kapitel är stadgat angående tillgrepp äga tillämpning.

Gör någon intrång i annans besittning av fastighet, såsom genom att olovligen anbringa eller bryta stängsel, bygga, gräva, plöja, upptaga väg eller låta kreatur beta, eller skiljer någon obehörigen annan från besittning av fastighet eller del därav, skall vad i 8 och 9 §§ sägs om egenmäktigt förfarande eller självtäkt äga tillämpning.

Tar någon i skog eller mark olovligen sådant som avses i 12 kap. 2 a § och är brottet inte enligt vad som där sägs att anse som åverkan, ska vad som är föreskrivet i detta kapitel om tillgrepp tillämpas.

12 §⁶

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel, *olovlig kraftavledning eller olovlig avledning av värmeenergi, så ock* för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån döms till

För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel *eller energistöld och* för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån döms till ansvar enligt vad som *föreskrivs* i 23 kap. Skulle till-

⁵ Ändringen innebär bl.a. att andra stycket upphävs.

⁶ Senaste lydelse 2008:264.

ansvar enligt vad i 23 kap. *stadgas*. Skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel eller *olovlig avledning av värmeenergi*, om brottet fullbordats, *hava* varit att anse som ringa, *må* dock *ej* dömas till ansvar *som nu sagts*.

grepp av fortskaffningsmedel, om brottet fullbordats, varit att anse som ringa, *döms* dock *inte* till ansvar.

9 kap.

2 §⁷

Är brott som i 1 § *sägs* med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *skall* för *bedrägligt beteende* dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Begagnar sig någon av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat *dylikt*, som *tillhandahålles* under förutsättning av kontant betalning, och gör *han ej* rätt för sig, *dömes*, *vare sig* han vilseleder någon eller *ej*, för *bedrägligt beteende*. Detta gäller dock *icke*, om gärningen avser värde, som *ej* är ringa, och om den i övrigt är sådan som sägs i 1 §.

Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för *ringa bedrägeri* till böter eller fängelse i högst sex månader.

För ringa bedrägeri döms också den som använder sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat *sådant*, som *erbjuds* under förutsättning av kontant betalning, och *inte* gör rätt för sig, *oavsett om* han eller hon vilseleder någon eller *inte*. Det gäller dock *inte* om gärningen avser värde som *inte* är ringa och om den i övrigt är sådan som sägs i 1 §.

3 §⁸

Är brott som i 1 § *sägs* att anse som grovt, *skall* för *grovt bedrägeri* dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Är brott som *anges* i 1 § att anse som grovt, *döms* för *grovt bedrägeri* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

⁷ Senaste lydelse 1976:1139.

⁸ Senaste lydelse 1976:1139.

Vid bedömande *huruvida* brottet är grovt *skall* särskilt beaktas, om gärningsmannen missbrukat allmänt förtroende eller *begagnat falsk handling* eller vilseledande bokföring eller om gärningen *eljest* varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas, om gärningsmannen missbrukat allmänt förtroende eller *använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap.* eller vilseledande bokföring eller om gärningen *annars* varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

3 a §

Den som till en vidare krets riktar betalningsuppmaningar eller liknande meddelanden, i syfte att vilseleda mottagaren till handling som innebär vinning för gärningsmannen och skada för mottagaren eller någon i vars ställe denne är, döms, om förfarandet har avsett betydande värde, för grovt fordringsbedrägeri till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

4 §⁹

Den som genom olaga tvång förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är, döms, om inte brottet är att anse som rån eller grovt rån, för utpressning till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Den som genom olaga tvång förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är, döms, om inte brottet är att anse som rån eller grovt rån, för utpressning till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

⁹ Senaste lydelse 2010:370.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag eller om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska *det* särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag eller om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet.

5 §¹⁰

Den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte skall utgå, döms för ocker till böter eller fängelse i högst två år.

För ocker döms också den som vid kreditgivning i näringsverksamhet eller i annan verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. *Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har avsett betydande värde eller varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.*

6 §¹¹

Den som

1. på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande tar befattning med något som är frånhämt annat genom brott,
 2. bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv, eller
 3. genom krav, överlåtelse eller på annat liknande sätt hävdar genom brott tillkommen fordran
- döms för häleri till fängelse i högst två år.

¹⁰ Senaste lydelse 1986:123.

¹¹ Senaste lydelse 1999:164.

För häleri döms likaledes den som i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott.

Är brott som anges i första eller andra stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Är brott som anges i första eller andra stycket grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. *Vid bedöm-
ande av om brottet är grovt ska
det särskilt beaktas om gärningen
avsett betydande värde eller varit
av särskilt farlig art.*

9 §¹²

Den som offentliggör eller *eljest* bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom, döms för *svindleri* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Om någon, som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller på grund av sin ställning bör *äga* särskild kännedom om ett företag, uppsåtligen eller av grov oaktsamhet offentliggör eller *eljest* bland allmänheten eller företagets intressenter sprider vilseledande uppgift ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada, *döms såsom i första stycket sägs.*

Den som offentliggör eller *annars* bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom, döms för *svindleri* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

För svindleri döms också den som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller på grund av sin ställning bör *ha* särskild kännedom om ett företag *och som* uppsåtligen eller av grov oaktsamhet offentliggör eller *annars* bland allmänheten eller företagets intressenter sprider vilseledande uppgift *som är* ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada.

¹² Senaste lydelse 1993:207.

Är brott, som i denna paragraf sägs, grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Är brott som anges i första eller andra stycket grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har varit av större omfattning, kunnat medföra avsevärd skada eller annars varit av särskilt farlig art.

11 §¹³

För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, utpressning, ocker, grovt häleri eller grovt penninghäleri och för stämpling till grovt häleri eller grovt penninghäleri döms till ansvar enligt bestämmelserna i 23 kap. Vad som anges i 23 kap. 3 § skall dock inte gälla i fråga om försök till utpressning.

För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, grovt fordblingsbedrägeri, utpressning, ocker, grovt häleri eller grovt penninghäleri och för stämpling till grovt häleri eller grovt penninghäleri döms till ansvar enligt bestämmelserna i 23 kap. Det som anges i 23 kap. 3 § ska dock inte gälla i fråga om försök till utpressning.

Såsom för förberedelse till bedrägeri eller grovt bedrägeri dömes den som för att bedraga försäkringsgivare eller eljest med bedrägligt uppsåt skadar sig eller annan till person eller egendom. Detsamma skall gälla, om någon med uppsåt som nyss sagts söker åstadkomma sådan skada. Har han innan skadan inträtt frivilligt avstått från att fullfölja gärningen, skall han vara fri från ansvar.

För förberedelse till bedrägeri eller grovt bedrägeri döms också den som för att bedra en försäkringsgivare eller annars med bedrägligt uppsåt skadar sig eller annan till person eller egendom. Detsamma ska gälla, om någon med uppsåt som nyss angetts försöker åstadkomma sådan skada. Har han eller hon innan skadan inträtt frivilligt avstått från att fullfölja gärningen, ska inte dömas till ansvar.

¹³ Senaste lydelse 2001:780.

12 §¹⁴

Vad som föreskrivs i 8 kap. 13 § om inskränkning i åklagares åtalsrätt *skall* gälla även de brott som angetts i detta kapitel, dock inte grovt bedrägeri.

Bedrägeri eller *bedrägligt beteende*, som består i att någon gjort avtalsstridigt uttag på eget kredit- eller tillgångskonto, och *bedrägligt beteende*, som avses i 2 § andra stycket, får åtalas av åklagare endast om åtal är *påkallat* från allmän synpunkt.

Det som föreskrivs i 8 kap. 13 § om inskränkning i åklagares åtalsrätt *ska* gälla även de brott som angetts i detta kapitel, dock inte grovt bedrägeri.

Bedrägeri eller *ringa bedrägeri*, som består i att någon gjort avtalsstridigt uttag på eget kredit- eller tillgångskonto, och *ringa bedrägeri* som avses i 2 § andra stycket, får åtalas av åklagare endast om åtal är *motiverat* från allmän synpunkt.

10 kap.

2 §

Är brott som i 1 § *sägs* med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *skall* för *undandräkt* dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för *ringa förskingring* till böter eller fängelse i högst sex månader.

3 §

Om brott som i 1 § *sägs* är att anse som grovt, *skall* för *grov förskingring* dömas till fängelse, lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande *huruvida* brottet är grovt *skall* särskilt beaktas, om gärningsmannen missbrukat ansvarsfull ställning eller *begagnat falsk handling* eller vilseledande bokföring eller om gärningen *eljest* varit av särskilt

Om brott som *anges* i 1 § är att anse som grovt, *döms* för *grov förskingring* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas, om gärningsmannen missbrukat ansvarsfull ställning eller *använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap.* eller vilseledande bokföring eller

¹⁴ Senaste lydelse 1994:1411.

farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

om gärningen *annars* varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

4 §

Den som, i annat fall än förut i detta kapitel *är sagt*, med egendom, som han har i besittning men *var till* ägande- eller säkerhetsrätt är förbehållen eller tillförsäkrad eller *eljest* tillkommer annan, *vidtager* åtgärd *varigenom* egendomen *frånhandes* den andre eller *denne annorledes* berövas sin rätt, *dömes* för olovligt förfogande till böter eller fängelse i högst *två* år.

Den som, i annat fall än *som angetts* förut i detta kapitel, med egendom, som han har i besittning men *till vilken* ägande- eller säkerhetsrätt är förbehållen eller tillförsäkrad eller *på annat sätt* tillkommer annan, *vidtar* åtgärd *genom vilken* egendomen *frånhandes* den andre eller *han eller hon på annat sätt* berövas sin rätt, *döms* för olovligt förfogande till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas, om gärningen avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada eller varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.

5 §¹⁵

Om någon, som på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta ekonomisk angelägenhet eller självständigt *handha* kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av sådan angelägenhet eller uppgift, missbrukar sin för-

Om någon, som på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta ekonomisk angelägenhet eller självständigt *ha hand om* kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av sådan angelägenhet eller uppgift, missbrukar sin

¹⁵ Senaste lydelse 1986:123.

troendeställning och därigenom skadar huvudmannen, döms han för trolöshet mot huvudman till böter eller fängelse i högst två år. Vad som har sagts *nu* gäller inte, om gärningen är belagd med straff enligt 1–3 §§.

Är brottet grovt, *skall dömas* till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande *huruvida* brottet är grovt *skall* särskilt beaktas, om gärningsmannen *begagnat falsk handling* eller vilseledande bokföring eller tillfogat huvudmannen betydande eller synnerligen kännbar skada.

Missbrukar någon, som fått till uppgift att sköta rättslig angelägenhet för någon annan, till förfång för huvudmannen sin förtroendeställning, döms han enligt första stycket, även om angelägenheten inte är av ekonomisk eller teknisk art.

förtroendeställning och därigenom skadar huvudmannen, döms han *eller hon* för trolöshet mot huvudman till böter eller fängelse i högst två år. *Det* som *nu* har sagts gäller inte, om gärningen är belagd med straff enligt 1–3 §§.

Är brottet grovt, *döms* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas, om gärningsmannen *använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap.* eller vilseledande bokföring eller tillfogat huvudmannen betydande eller synnerligen kännbar skada.

Missbrukar någon, som fått till uppgift att sköta rättslig angelägenhet för någon annan, till förfång för huvudmannen sin förtroendeställning, döms han *eller hon* enligt första stycket, även om angelägenheten inte är av ekonomisk eller teknisk art.

7 §¹⁶

Om *någon* olovligen brukar *någon* annans *sak* och därigenom vållar skada eller olägenhet, döms *han* för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst ett år.

Den som olovligen brukar *egendom som tillhör annan eller till vilken annan har nyttjanderätt eller annan rätt och som* därigenom vållar skada eller olägenhet, döms för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst ett år.

¹⁶ Senaste lydelse 1993:207. Ändringen innebär bl.a. att andra stycket upphävs.

Detsamma skall gälla, om innehavaren av en fastighet brukar denna till men för annans rätt till den genom att olovligen bygga, gräva, plöja, ta upp väg, låta kreatur beta eller vidta någon annan dylik åtgärd.

Är brott enligt första stycket grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

10 §¹⁷

Vad som föreskrivs i 8 kap. 13 § om inskränkning i åklagares åtalsrätt ska gälla även de brott som angetts i detta kapitel, dock inte grov förskingring och sådan trolöshet mot huvudman som är att anse som grov.

Undandräkt, olovligt förfogande eller olovligt brukande *beträffande* egendom som kommit i gärningsmannens besittning genom avtal om hyra av egendomen eller avtal enligt vilket äganderätten ska övergå först sedan betalning *erlagts* eller som gärningsmannen annars innehar på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt, får åtalas av åklagare endast om åtal av särskilda skäl är *påkallat* från

Det som föreskrivs i 8 kap. 13 § om inskränkning i åklagares åtalsrätt ska gälla även de brott som angetts i detta kapitel, dock inte grov förskingring och sådan trolöshet mot huvudman som är att anse som grov.

Ringa förskingring, olovligt förfogande *som inte är grovt* eller olovligt brukande *som inte är grovt och som avser lös* egendom som kommit i gärningsmannens besittning genom avtal om hyra av egendomen eller avtal enligt vilket äganderätten ska övergå först sedan betalning *gjorts* eller som gärningsmannen annars innehar på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt, får åtalas av åklagare

¹⁷ Senaste lydelse 2012:301.

allmän synpunkt.

Tagande av muta, givande av muta, handel med inflytande och vårdslös finansiering av mutbrott får åtalas av åklagare endast om åtal är *påkallat* från allmän synpunkt. Att denna inskränkning i vissa fall inte gäller framgår dock av 20 kap. 5 §.

endast om åtal av särskilda skäl är *motiverat* från allmän synpunkt.

Tagande av muta, givande av muta, handel med inflytande och vårdslös finansiering av mutbrott får åtalas av åklagare endast om åtal är *motiverat* från allmän synpunkt. Att denna inskränkning i vissa fall inte gäller framgår dock av 20 kap. 5 §.

12 kap.

1 §¹⁸

Den som förstör eller skadar egendom, *fast eller lös*, till men för annans rätt *därtill*, döms för skadegörelse till böter eller fängelse i högst ett år.

Den som förstör eller skadar egendom till men för annans rätt *till denna*, döms för skadegörelse till fängelse i högst två år.

2 §¹⁹

Är brott som i 1 § *sägs* med hänsyn till skadans *obetydlighet* och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *skall* för åverkan dömas till böter.

Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till skadans *värde* och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för ringa skadegörelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

Den som i skog eller mark olovligen tager växande träd eller gräs eller, av växande träd, ris, gren, näver, bark, löv, bast, ollon, nötter eller kåda eller ock vindfälle, sten, grus, torv eller annat sådant, som ej är berett till bruk, dömes för åverkan, om brottet med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter är att anse som ringa.

¹⁸ Senaste 2003:857.

¹⁹ Ändringen innebär bl.a. att andra stycket upphävs.

2 a §

Den som i skog eller mark olovligen tar växande träd eller gräs eller, av växande träd, ris, gren, näver, bark, löv, bast, ollon, nötter eller kåda, eller vindfälle, sten, grus, torv eller annat sådant, som inte är berett till bruk, döms, om brottet med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter är att anse som ringa, för åverkan till böter.

3 §

Om brott som i 1 § sägs är att anse som grovt, *skall* för grov skadegörelse dömas till fängelse i högst fyra år.

Vid bedömande *huruvida* brottet är grovt *skall* särskilt beaktas, om *av* gärningen *kommit synnerlig* fara för någons liv eller hälsa *eller* skadan drabbat sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller *om skadan eljest* är synnerligen kännbar.

Om brott som *anges* i 1 § är att anse som grovt, *döms* för grov skadegörelse till fängelse i *lägst sex månader och* högst sex år.

Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas om gärningen *medfört betydande* fara för någons liv eller hälsa, *om* skadan drabbat sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller *annars* är synnerligen kännbar *eller om gärningen varit av särskilt hänsynslös art.*

4 §

Tager man olovlig väg över tomt eller plantering eller över *annan äga, som kan skadas därav, dömes* för tagande av olovlig väg till böter.

Den som olovligen på annat än väg färdas över tomt eller plantering eller över *annat område som riskerar att skadas av förfarandet, döms* för tagande av olovlig väg till böter eller fängelse i högst sex månader.

6 §

Åverkan eller tagande av olovlig väg *må*, om brottet endast förnärmar enskilds rätt, åtalas av åklagare *allenast* om åtal av särskilda skäl *finnes påkallat* ur allmän synpunkt.

Ringa skadegörelse, åverkan eller tagande av olovlig väg *får*, om brottet endast förnärmar enskilds rätt, åtalas av åklagare *endast* om åtal av särskilda skäl *är motiverat* ur allmän synpunkt.

Denna lag träder i kraft den.....

1.2 Förslag till lag om ändring i terrängkörningslagen (1975:1313)

Härigenom föreskrivs att 4 § (1975:1313) terrängkörningslagen ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Den som med uppsåt eller av oaktsamhet bryter mot 1 § första stycket 1–3 eller mot förbud eller föreskrift som har meddelats med stöd av lagen döms till böter. Om gärningen är ringa *skall* inte dömas till ansvar.

Föreslagen lydelse

4 §²⁰

Den som med uppsåt eller av oaktsamhet bryter mot 1 § första stycket 1–3 eller mot förbud eller föreskrift som har meddelats med stöd av lagen döms, *om inte gärningen är belagd med strängare straff i brottsbalken*, till böter. Om gärningen är ringa *ska* inte dömas till ansvar.

Denna lag träder i kraft den.....

²⁰ Senaste lydelse 1996:1551.

1.3 Förslag till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

Härigenom föreskrivs att 17 § lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m. ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

17 §

Åtalsanmälan behöver inte göras i fråga om

1. brott för vilka svårare straff än böter inte föreskrivs,

2. följande brott i brottsbalken, nämligen ofredande (4 kap. 7 §), *snatteri* (8 kap. 2 §), egenmäktigt förfarande (8 kap. 8 §), *bedrägligt beteende* (9 kap. 2 §), *undandräkt* (10 kap. 2 §), olovligt förfogande (10 kap. 4 §), olovligt brukande (10 kap. 7 §), svikande av försvarsplikt (18 kap. 6 §), lydnadsbrott (21 kap. 5 §) och rymning (21 kap. 7 §).

2. följande brott i brottsbalken, nämligen ofredande (4 kap. 7 §), *ringa stöld* (8 kap. 2 §), *tillgrepp av fortskaffningsmedel som är ringa* (8 kap. 7 §), egenmäktigt förfarande (8 kap. 8 §), *ringa bedrägeri* (9 kap. 2 §), *ringa utpressning* (9 kap. 4 §), *ringa förskingring* (10 kap. 2 §), olovligt förfogande (10 kap. 4 §), olovligt brukande (10 kap. 7 §), *ringa skadegörelse* (12 kap. 2 §), *tagande av olovlig väg* (12 kap. 4 §), svikande av försvarsplikt (18 kap. 6 §), lydnadsbrott (21 kap. 5 §) och rymning (21 kap. 7 §).

Åtalsanmälan skall dock alltid göras, om

1. brottet riktar sig mot någon utanför den organisation där den misstänkte tjänstgör,

2. målsäganden har förklarat att han eller hon avser att föra talan om enskilt anspråk, eller

3. det finns skäl att anta att påföljden inte kommer att stanna vid böter.

Denna lag träder i kraft den.....

2 Utredningens uppdrag och arbete

2.1 Utredningsuppdraget

Regeringen beslutade den 28 juni 2012 att utse en särskild utredare för att undersöka om det finns behov av att stärka det straffrättsliga skyddet för egendom och föreslå de författningsändringar som det finns anledning till. Direktiven finns i *bilaga 1*.

I uppdraget till utredaren ingår bl.a. att

- ta ställning till om sådana omständigheter som att brottsligheten haft systematiska inslag, t.ex. vid bluffakturor, eller kan innebära en särskild integritetskränkning, t.ex. vid bostadsinbrott, bör få större betydelse för brottsrubriceringen av förmögenhetsbrotten,
- överväga behovet av förändringar i straffskalorna för förmögenhetsbrotten, exempelvis stöld och skadegörelse,
- överväga om försök till häleri bör kriminaliseras, och
- överväga om det bör införas en möjlighet att vid straffansvar utestänga personer från bland annat butiker och i samband med detta överväga en annan brottsrubricering för brottet snatteri.

2.2 Uppdragets genomförande

Utredningens egentliga arbete påbörjades i augusti 2012 och har bedrivits på sedvanligt sätt med regelbundna sammanträden. Utredningen har sammanträtt vid sammanlagt 11 tillfällen, varav ett i form av ett tvådagars internatsammanträde.

I utredningens direktiv anges att utredaren vid behov ska samråda med berörda myndigheter, särskilt Brottsförebyggande rådet,

Rikspolisstyrelsen, Ekobrottsmyndigheten, Åklagarmyndigheten och Diskrimineringsombudsmannen. Vidare nämns i direktiven att utredningen kan behöva samråda med näringslivsorganisationer. Detta samråd har till övervägande del skett genom att de närmast berörda myndigheterna och organisationerna har varit representerade i expertgruppen. Företrädare för Brottsförebyggande rådet, Ekobrottsmyndigheten, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Svensk Handel och Företagarna har deltagit i utredningens arbete som experter. Därutöver har en expert från allmän domstol och en expert från Justitiedepartementet deltagit i arbetet.

Utredaren har vid kontakter med diskrimineringsombudsmannen Agneta Broberg redogjort för utredningens inställning i frågan om tillträdesförbud och enats med henne om att något närmare samråd om utredningens förslag inte behövs.

En del av utredningens uppdrag var att undersöka om vissa integritetskränkande inslag vid brott fick genomslag vid straffmätning och rubricering av brotten och att analysera hur systematisk brottslighet hanteras vid rättstillämpningen. I syfte att kunna besvara dessa frågeställningar har utredningen inhämtat och granskat ett stort antal domar som meddelats av Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt och Malmö tingsrätt under ett års tid. Ytterligare domar som omnämnts i media eller på andra sätt kommit till utredningens kännedom under utredningstiden har också analyserats. Utredaren och sekreteraren har vid två olika tillfällen sammanträffat med domare från Malmö tingsrätt, Helsingborgs tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Varbergs tingsrätt, Hovrätten för Skåne och Blekinge samt Hovrätten för Västra Sverige.

Inom ramen för utredningens arbete har utredaren och sekreteraren även träffat personer som särskilt arbetar med bedrägeribrott. Sammanträffanden har ägt rum med åklagare och polismän i Malmö och Helsingborg och Stockholm. Utredaren och sekreteraren har också, tillsammans med flera av utredningens experter, sammanträffat med polismän som arbetar med att bygga upp ett nationellt bedrägericentrum vid Polismyndigheten i Stockholms län.

Utredaren och sekreteraren har besökt Svensk Handel och träffat dess säkerhetschef för att få information om arbetet med den s.k. varningslistan.

Utredaren och sekreteraren har vidare träffat företrädare för Kronofogdemyndigheten, för att höra vilka erfarenheter myndigheten har av bedrägerier med hjälp av bluffakturor.

Utredaren har också sammanträffat med företrädare för Finansbolagens förening, där bl.a. företrädare för Bankföreningen, Finansbolagen, Larmtjänst, Motorbranschens riksförbund och biluthyrare ingår.

Utredaren och sekreteraren har dessutom besökt Upplýsningscentralen (UC) i Stockholm för att få information om deras kundundersökning om s.k. identitetsstöld.

Utredningen har vidare samrätt med två andra utredningar. Vid ett tillfälle träffade utredaren och sekreteraren både utredaren och sekreteraren i Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet (dir. 2013:19) och utredaren och sekreteraren i Utredningen om en översyn av straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott (dir. 2013:30).

Utredaren och sekreteraren har också sammanträffat med företrädare för det nederländska inrikesministeriet och med företrädare för CMI (Centraal Meld- en informatiepunt Identiteitsfraude en – fouten), en enhet inom inrikesministeriet, för att få information om hur Nederländerna hanterar identitetsstöld straffrättsligt och ur ett brottsofferperspektiv.

Information om lagstiftning från andra nordiska länder och om lagstiftningsarbete inom EU har inhämtats dels genom sökningar i databaser, dels genom kontakter med företrädare från olika utländska departement. Utredningen har funnit att det för vissa frågeställningar har varit av intresse att jämföra med situationen i bl.a. de övriga nordiska länderna. I övrigt har utredningen bedömt att det inte för de frågor som utredningen har behandlat har varit nödvändigt eller relevant med en sådan jämförelse.

2.3 Avgränsningar

Under utredningstiden har två andra särskilda utredare fått utredningsuppdrag som berör närliggande frågor. Utredningen om en översyn av straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott (dir. 2013:30) ska överväga och, där det behövs, föreslå ändringar i straffskalorna för bl.a. rån, grovt rån och grov utpressning. Vid övervägandena om behovet av förändringar i straffskalorna för förmögenhetsbrotten har utredningen därför inte tagit upp frågan om det behövs ändringar i straffskalorna för dessa brott.

Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet (dir. 2013:19) ska bl.a. överväga om kriminaliseringen

av brott på försöks-, förberedelse-, och stämplingsstadiet bör utvidgas. Mot bakgrund av den utredningens direktiv har behovet av en generell utvidgning av kriminaliseringen av ofullständiga brottsformer inte heller övervägts.

Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet ska också överväga bl.a. om det för några brott som är vanligt förekommande inom organiserad brottslighet finns skäl att införa omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt eller se över eller komplettera befintliga omständigheter. Inom ramen för organiserad brottslighet är brott med systematiska inslag vanligt förekommande. Uppdraget att överväga hur systematiska inslag beaktas vid lagföringen av förmögenhetsbrotten kräver också överväganden om vilken betydelse det har för den straffrättsliga bedömningen att brottsligheten har varit organiserad. Utredningen har lagt mindre fokus på den frågan mot bakgrund av den generella översyn som pågår.

Vid ett för alla tre utredningarna gemensamt möte diskuterades avgränsningsfrågorna. Trots att visst samråd ägt rum kan det, mot bakgrund av att utredningarna redovisar sina uppdrag vid olika tidpunkter och utifrån olika aspekter, inte uteslutas att utredningarna kan komma till olika slutsatser i sådana frågor som har beröringspunkter med varandra.

Utredningen har haft till uppgift att följa beredningen av Penningtvätsutredningens förslag. Efter remissbehandling pågår fortfarande beredningen av förslagen i Regeringskansliet. Vid övervägandena om försök till häleri bör kriminaliseras har utredningen därför utgått från det nuvarande rättsläget, men beaktat förslaget om att bryta ut penningtvättslagen till en särskild lag.

2.4 Betänkandets disposition

Betänkandet är indelat i 18 kapitel.

I kapitel 2 behandlas utredningens uppdrag och arbete. Därefter beskrivs egendomsskyddet översiktligt i kapitel 3. I kapitel 4 redovisas hur förmögenhetsbrotten utvecklats över tid. I kapitel 5 beskrivs kortfattat principerna för brottsrubricering och straffmätning m.m. Kapitel 6 innehåller en sammanfattande redovisning av den praxis som utredningen har granskat. Granskningen redovisas också i ett antal tabeller som har fogats till betänkandet som *bilaga 2*. I kapitel 7 redovisas vilka utgångspunkter utredningen har

haft för förslagen. Kapitel 8 innehåller en beskrivning och analys av hur systematisk brottslighet hanteras straffrättsligt och överväganden i dessa delar. Kapitel 9 innehåller en beskrivning och analys av brott som begås med hjälp av s.k. bluffakturor och liknande förfaranden samt överväganden i dessa delar. Kapitel 10 behandlar olovlig användning av annans identitetsuppgifter och utredningens överväganden om behovet av straffrättsligt skydd mot sådana förfaranden. I kapitel 11 behandlas brott som rör fast egendom och överväganden i dessa delar. Kapitel 12 innehåller en analys av hur förmögenhetsbrotten rubriceras och gradindelas och utredningens överväganden i dessa avseenden. Kapitel 13 behandlar straffskallorna för förmögenhetsbrotten och utredningens överväganden om behovet av ändringar. Kapitel 14 innehåller en redogörelse för den straffrättsliga regleringen av häleri och utredningens överväganden i fråga om behovet av att utvidga straffansvaret för försök till brott av normalgraden. I kapitel 15 behandlas frågan om tillträdesförbud till butiker och utredningens överväganden beträffande detta. Kostnaderna och övriga konsekvenser av utredningens förslag redovisas i kapitel 16. Frågor om ikraftträdande och övergångsbestämmelser behandlas i kapitel 17. Kapitel 18 innehåller författningskommentaren.

3 Egendomsskyddet

3.1 Egendomsskyddet i regeringsformen

I 2 kap. 15 § regeringsformen (RF) regleras det grundlagsrättsliga skyddet för egendom. Genom bestämmelsens första stycke tillförsäkras enskilda ett skydd mot det allmänna för sin äganderätt genom ett förbud mot expropriation och annat sådant förfogande samt mot rådighetsinskränkningar i mark och byggnad.

Med expropriation eller något annat sådant förfogande avses att en äganderätt eller annan rätt med ett ekonomiskt värde (bl.a. nyttjanderätt, servitut eller vägrätt) tvångsvis överförs eller tas i anspråk. Utanför tillämpningsområdet faller ingrepp som innebär att egendom förstörs t.ex. på grund av smitta. Inte heller skatt, böter, viten eller exekutiva åtgärder omfattas av regleringen.

Med rådighetsinskränkningar avses att det allmänna inskränker användningen av mark och byggnader, t.ex. genom byggnadsförbud eller beslut om naturreservat (prop. 2009/10:80 s. 163 f.).

Egendomsskyddet i paragrafens första stycke innebär inte att den enskildes egendom är ovillkorligt skyddad. Ingrepp av de slag som omfattas av regleringen får äga rum, men endast om det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen (prop. 2009/10:80 s. 164).

Den som drabbas av en expropriation eller något annat sådant förfogande har i princip rätt till full ersättning. Vid rådighetsinskränkningar är rätten till ersättning inte lika omfattande. I vilken utsträckning ersättning kan utges regleras i lag (prop. 2009/10:80 s. 167 f. och s. 253).

I 2 kap. 15 § fjärde stycket RF har allemansrätten getts ett grundlagsskydd. Detta skydd infördes så sent som år 1995, i samband med att den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundlägg-

gande friheterna (Europakonventionen) inkorporerades i svensk rätt.

Allemansrätten utgör en inskränkning i markägarens egendoms- skydd utan att markägaren har någon rätt till ersättning för inskränkningen (SOU 2008:125 s. 430). Vilka inskränkningar som markägaren enligt allemansrätten måste tåla är inte reglerat i lag utan bygger på sedvana. Allemansrättens omfattning anses dock i huvudsak kunna utläsas motsatsvis genom vissa straffbestämmelser i brottsbalken (prop. 1993/94:117 s. 18 f. och s. 50).

Egendomsskyddet i regeringsformen utgör ett skydd mot sådana ingrepp i den enskildes egendom som det allmänna kan göra. Det är däremot inte något skydd mot kränkningar av äganderätten som utförs av andra enskilda rättssubjekt.

3.2 Egendomsskyddet i Europakonventionen

Den nuvarande lydelsen av 2 kap. 15 § RF har utformats med utgångspunkt i artikel 1 i det första tilläggsprotokollet till Europakonventionen. Sedan år 1995 gäller Europakonventionen som lag i Sverige enligt lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

I första stycket i artikel 1 i tilläggsprotokollet föreskrivs att varje fysisk eller juridisk person ska ha rätt till respekt för sin egendom samt att ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och i folkrättens allmänna grundsatser. I artikelns andra stycke klargörs dock att detta inte inskränker en stats rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner nödvändig för att reglera nyttjandet av egendom i överensstämmelse med det allmännas intresse eller för att säkerställa betalning av skatter eller andra pålagor eller av böter och viten.

Artikeln har av Europadomstolen tolkats på det sättet att den innehåller tre rättsregler. Den slår fast principen om respekt för äganderätten. Den ställer upp villkoren för att beröva någon hans eller hennes egendom och den behandlar förutsättningarna för att göra inskränkningar i rätten att utnyttja egendom. Begreppet egendom har i Europakonventionen en vidsträckt innebörd. Med egendom avses inte bara fast och lös egendom utan också begränsade sakrätter samt fordringar och immateriella rättigheter

(SOU 2008:125 s. 431). Europakonventionen förpliktar medlemsstaterna att respektera de rättigheter som garanteras där. Europakonventionen är inte direkt tillämplig på förhållanden mellan enskilda rättssubjekt. Europadomstolen har dock vid flera tillfällen slagit fast att staterna har viss skyldighet att genom aktiva åtgärder – i första hand genom lagstiftning – upprätthålla ett skydd även mot att enskilda kränker andra enskildas rättigheter enligt konventionen (se t.ex. Europadomstolens domar den 12 november 2013, Söderman mot Sverige och den 19 november 2013, Someșan och Butiuc mot Rumänien).

3.3 Egendomsskyddet i 8–10 och 12 kap. brottsbalken

3.3.1 Allmänt om skyddet

Enskilda rättssubjekt tillförsäkras ett direkt skydd för sin egendom i första hand genom straffbestämmelserna i 8–10 och 12 kap. brottsbalken (BrB). Kapitlen är uppbyggda kring vissa centrala bestämmelser. Indelningen av brotten gjordes ursprungligen utifrån vad som ansågs vara karaktäristiskt för dessa centrala brott. Övriga bestämmelser i kapitlen utgör i huvudsak olika varianter av de centrala bestämmelserna. Varianterna kan bestå i att brotten är sammansatta med andra brottsliga gärningar (t.ex. rån och utpressning), eller att de avser särskilda situationer eller brottsobjekt (t.ex. olovlig kraftavledning och tillgrepp av fortskaffningsmedel), eller att något eller några rekvisit i de centrala straffbestämmelserna saknas (t.ex. olovligt förfogande och egenmäktigt förfarande). Många av straffbestämmelserna har tillkommit efter det att brottsbalken infördes. Det finns också straffbestämmelser som riktar sig mot gärningar som på ett mer indirekt sätt utgör hot mot enskildas egendom, t.ex. därför att de ofta föregår sådana brott (bl.a. mutbrott och ockerpantning) eller därför att de utgör en förutsättning för att brotten ska vara lönsamma för gärningsmännen (bl.a. häleri).

3.3.2 Fysiska angrepp på annans maktsfär

Sådana gärningar som innebär fysiska angrepp på någon annans maktsfär straffbeläggs i 8 kap. BrB. Den centrala bestämmelsen om stöld finns i 1 §. Där straffbeläggs att olovligen ta något som tillhör någon annan med avsikt att tillägna sig det, om tillgreppet innebär skada. Övriga straffbestämmelser i 8 kap. kan sägas utgå från stöldbrottet på så sätt att olika varianter av stöld straffbeläggs som andra brott. Utförs tillgreppet med s.k. råntvång, dvs. ett tvång som innebär våld mot den tvungne eller hot som innebär eller framstår som trängande fara för denne, bestraffas förfarandet som rån. Saknas det något rekvisit i stöldbestämmelsen kan tillgreppet ändå vara straffbart men som något annat brott i kapitlet. Saknas tillägnelseuppsåt eller tillhör saken den som olovligen tar den, utan att han eller hon har rätt att ta den, kan förfarandet i stället utgöra egenmäktigt förfarande eller självtäkt. Rör tillgreppet vissa speciella objekt finns det särskilda straffbestämmelser, t.ex. tillgrepp av fortskaffningsmedel, som inte förutsätter tillägnelseuppsåt, och olovlig kraftavledning respektive olovlig avledning av värmeenergi, för vilka brott det varken krävs tillägnelseuppsåt eller skada.

3.3.3 Angrepp på annans maktsfär med psykiska medel

Gärningar som innebär angrepp på någon annans maktsfär med psykiska medel straffbeläggs i 9 kap. BrB. Den centrala straffbestämmelsen om bedrägeri finns i 1 §. Där föreskrivs straffansvar för den som genom vilseledande förmår någon till handling eller underlåtenhet, som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den vilseledde eller någon i vars ställe denne är. Begås gärningen genom manipulation av någon automatisk process, dvs. utan att någon person vilseleds, ska gärningen ändå bedömas som bedrägeri.

Om gärningen avser utnyttjande av vissa former av tjänster som tillhandahålls mot kontant betalning utan att sådan betalning erläggs, kan förfarandet i stället bestraffas som bedrägligt beteende, oavsett om någon har vilseletts.

Andra paragrafer straffbelägger gärningar där något av rekvisiten i bedrägeribestämmelsen saknas. Har gärningen inte inneburit vinning för gärningsmannen men väl skada för den vilseledde kan förfarandet vara straffbart som oredligt förfarande. Om brottet inte inneburit vilseledande men däremot olaga tvång (dock inte rån-

tvång) kan förfarandet bestraffas som utpressning. Har gärningsmannen utnyttjat någons utsatta ställning till att skaffa sig oproportionerliga förmåner i avtalssituationer kan förfarandet i vissa fall bestraffas som ocker.

Det finns också bestämmelser som tar sikte på särskilda brottsobjekt, t.ex. svindleri som straffbelägger förfaranden som syftar till att vilseleda allmänheten om värdet på bl.a. värdepapper och företag och subventionsmissbruk som straffbelägger missbruk av vissa EU-medel.

I kapitlet straffbeläggs också vissa förfaranden som kan föregå andra brott, t.ex. ockerpantning som straffbelägger mottagandet av bl.a. falska eller oriktiga handlingar för användning som påtryckningsmedel vid krav, och som avser att motverka bl.a. ocker och utpressning.

Bestämmelserna om häleri och penninghäleri straffbelägger vissa gärningar som utförs efter andra brott och som typiskt sett kan underlätta för dem som begår brott att tillgodogöra sig värdet av sin brottsliga verksamhet. Genom straffansvaret för att på olika sätt omsätta eller ta hand om egendom, pengar, värden eller fordringar som härrör från brott blir det svårare för gärningsmännen att dra nytta av sina brott.

3.3.4 Missbruk av egen maktsfär

Brott som utgör missbruk av egen maktsfär straffbeläggs i 10 kap. BrB. Det som utmärker brotten i detta kapitel är att gärningsmannen har någon form av förtroendeställning eller befinner sig i en situation som ställer särskilt krav på lojalitet. Den centrala straffbestämmelsen om förskingring finns i 1 §. Där straffbeläggs att gärningsmannen på grund av avtal, allmän eller enskild tjänst eller dylik ställning har fått egendom i sin besittning för annan med skyldighet att utge egendomen eller att redovisa för den. Förskingring förutsätter att gärningsmannen i den situationen tillägnar sig egendomen eller på annat sätt åsidosätter vad han har att iaktta för att kunna fullgöra sin skyldighet och att gärningen innebär vinning för honom eller henne och skada för den berättigade.

Om det brister i något av rekvisiten för förskingring kan förfarandet vara straffbart som något annat brott. Har gärningsmannen inte någon förtroendeställning, eller har han eller hon inte fått egendomen i sin besittning på det sätt som krävs för förskingring,

kan förfarandet i stället vara straffbart som olovligt förfogande. Det straffbara handlandet består i dessa fall i en åtgärd genom vilken egendomen frånhånds någon som har äganderätt eller säkerhetsrätt till den eller att den berättigade på annat sätt berövas sin rätt.

Om gärningsmannen inte handlar på det sätt som krävs för förskingring, men utför skadebringande handlingar genom att missköta särskilda uppgifter som denne har fått förtroende att sköta eller övervaka skötseln av, kan förfarandet vara straffbart som trolöshet mot huvudman. De särskilda uppgifterna ska bestå i ekonomiska angelägenheter, kvalificerade tekniska uppgifter eller rättsliga angelägenheter. Det krävs inte att gärningen ska ha inneburit vinning för gärningsmannen.

I kapitlet straffbeläggs också vissa förfaranden som medför risk för att någon som befinner sig i en förtroendeställning till följd av sin anställning eller sitt uppdrag missbrukar det förtroende han eller hon fått och på det sättet orsakar skada. Genom bestämmelserna om tagande respektive givande av muta, handel med inflytande och vårdslös finansiering av mutbrott straffbeläggs olika led av värdeöverföringar som görs i syfte att påverka hur den som har en förtroendeställning utför sina uppgifter. Det ställs inga krav på att gärningarna ska ha lett till någon viss effekt för att vara straffbara.

Vissa andra förfaranden genom vilka gärningsmannen utnyttjar att han eller hon befinner sig i en situation som ger honom eller henne fördelar kan bestraffas som behörighetsmissbruk. Det som krävs för straffansvar är att gärningsmannen missbrukar sin behörighet att i annans ställe företa rättshandlingar och därigenom skadar sin huvudman eller, genom att göra gällande skuldebrev eller liknande, kräver vad som tillkommer annan.

Subsidiärt till övriga brott i kapitlet straffbeläggs olovligt brukande av annans egendom som ger upphov till skada eller olägenhet. När det gäller fastighet omfattar skyddet även andra typer av rättigheter i egendomen. Det krävs inte att gärningsmannen missbrukar något förtroende eller någon särskild situation eller, beträffande lös egendom, ens har den egendom som olovligen brukas i sin besittning. Anledningen till att även olovligt brukande av lös egendom regleras i 10 kap. BrB är att det ursprungligen fanns ett krav på att egendomen skulle befinna sig i gärningsmannens besittning vid brottstillfället. Det olovliga användandet utgjorde då en form av missbruk av egen maktsfär.

Fyndförseelse utgör också ett missbruk av egen maktsfär genom att gärningsmannen, som på vissa angivna sätt har fått besittning till annans egendom, underlåter att hantera egendomen så som vissa speciallagar – exempelvis lagen om hittegods – föreskriver.

3.3.5 Fysiska angrepp på annans egendom

Sådana fysiska angrepp på egendom som består i att gärningsmannen förstör eller skadar egendom straffbeläggs i 12 kap. BrB. Huvudbrottet är skadegörelse, som regleras i 1 §. Det som straffbeläggs är att förstöra eller skada fast eller lös egendom till men för annans rätt till egendomen. Även andra rättigheter än äganderätt skyddas alltså av straffbestämmelsen. I kapitlet finns också en bestämmelse om åverkan, som bl.a. straffbelägger tillgrepp av vissa uppräknade naturprodukter till ett ringa värde. För det brottet krävs varken tillägnelseuppsåt eller uppsåt att orsaka skada. Bestämmelsen anses motsatsvis ange vilka naturprodukter det är tillåtet att ta. Den bestämmelsen och bestämmelsen om tagande av olovlig väg i samma kapitel kan sägas utgöra de straffrättsliga gränserna för allemansrätten. För tagande av olovlig väg kan den straffas som olovligen färdas över vissa i paragrafen angivna områden. I bestämmelsen straffbeläggs bl.a. förfaranden som kan medföra risk för skada; det krävs alltså inte att skada har uppstått.

3.3.6 Osjälvständiga brottsformer

Tillämpningsområdet för de enskilda straffbestämmelserna utvidgas genom att osjälvständiga former av brotten i flera fall har straffbelagts.

De grova förmögenhetsbrotten är i de flesta fall straffbelagda på försöksstadiet. Det gäller dock inte grovt egenmäktigt förfarande, grovt svindleri, grovt tagande respektive givande av muta eller grovt olovligt brukande.

Försök till brott av normalgraden är också straffbelagt vid stöld, rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel, olovlig kraftavledning, olovlig avledning av värmeenergi, bedrägeri, utpressning, ocker, förskingring, trolöshet mot huvudman och skadegörelse. Däremot är inte egenmäktigt förfarande, självtäkt, subventionsmissbruk, häleri, oredligt förfarande, svindleri, ockerpantning, olovligt förfogande,

tagande respektive givande av muta, handel med inflytande, vårdslös finansiering av mutbrott, behörighetsmissbruk, olovligt brukande, fyndförseelse och tagande av olovlig väg straffbelagt på försöksstadiet.

Vissa brott är även straffbelagda på förberedelsestadiet. Brotten i 8 och 9 kap. BrB är straffbelagda på förberedelsestadiet i samma utsträckning som på försöksstadiet. Av brotten i 10 kap. BrB är endast grov förskingring och grovt givande av muta straffbelagt på förberedelsestadiet. Grov skadegörelse är det enda brottet i 12 kap. BrB som är straffbelagt på förberedelsestadiet.

Rån och grovt rån är de enda brott i 8 kap. BrB som är straffbelagda på stämplingsstadiet. I 9 kap BrB är endast grovt häleri och grovt penninghäleri straffbelagda på stämplingsstadiet. Inget av brotten i 10 eller 12 kap. BrB är straffbelagda på stämplingsstadiet.

Ringa förmögenhetsbrott är inte i något fall straffbelagt på försök-, förberedelse- eller stämplingsstadiet.

4 Brottsutvecklingen

4.1 Underlag och källor

Som underlag för den följande beskrivningen av brottsligheten och dess utveckling har vi använt den officiella kriminalstatistiken som Brottsförebyggande rådet (Brå) ansvarar för. Underlaget är framförallt rapporterna Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011 (Brå rapport 2012:13) och Kriminalstatistik 2013 (Brå rapport 2013:18) samt tabell 170 (sammanställning för åren 2002–2012, hela landet, anmälda brott, uppklarade brott, totalt och efter brottstyp, typ av beslut samt procentandelen åtalsbeslut, strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse av antalet anmälda brott efter brottstyp) och tabell 10 (hela landet, anmälda brott efter brottstyp, åren 2003–2012).

4.2 Allmänt om brottsutvecklingen

Stöldbrotten ökade från år 1975 fram till början av 1990-talet, för att därefter, med undantag för vissa kortare perioder, minska. Rån-brotten ökade kraftigt under 1990-talet och har sedan början av 2 000-talet legat på en historiskt sett hög nivå. Bedrägeribrotten ökade kraftigt från år 1975 till början av 1990-talet då antalet brott minskade kraftigt. Från början av 2000-talet har antalet bedrägerier återigen ökat och de ligger nu på historiskt höga nivåer. Antalet anmälda skadegörelsebrott har tredubblats sedan år 1975 (Brå-rapport 2012:13 s. 92, 158, 175 och 195).

Stöld-, rån-, bedrägeri- och skadegörelsebrott utgör en stor del av det totala antalet anmälda brott. År 2012 utgjorde stöld- och rånbrott tillsammans med bedrägeribrott och skadegörelsebrott mer än hälften, 58 procent, av alla anmälda brott. Stöldbrotten uppgick till 38 procent, skadegörelsebrotten utgjorde 11 procent och bedrägeribrotten utgjorde 9 procent. Av de resterande brotten var

18 procent brott mot person, 5 procent trafikbrott, 7 procent narkotikabrott samt 12 procent övriga brott (Brå-rapport 2013:18 s. 23).

Det kan anmärkas att det är vanligt med en ökning i anmälningssstatistiken de första åren efter det att en ny brottskod införs.

4.3 Stöldbrott

Enligt Brås beräkningar utsattes år 2011 drygt 10 procent av hushållen för någon typ av stöldbrott (Brå-rapport 2012:13 s. 176). Av kriminalstatistiken framgår att det totala antalet anmälda tillgreppsbrott år 2012 uppgick till över 500 000. Detta är en minskning från år 2002, då drygt 680 000 tillgreppsbrott anmäldes. Några av de centrala stöldbrottskategorierna har enligt tabellen utvecklats enligt följande.

Stölder och snatterier i varuhus stod för omkring 53 000 anmälningar år 2002, att jämföras med drygt 60 000 anmälningar år 2012.

Inbrottsstölder stod för ca 120 000 anmälningar år 2002, att jämföras med omkring 87 000 anmälningar år 2012. Av dessa anmälningar avsåg ungefär 48 000 inbrott i bostad (inkl. fritidshus och liknande boende) år 2002, vilket kan jämföras med 39 000 anmälda bostadsinbrott år 2012. Mörkertalet för bostadsinbrott beräknas vara lägre än för många andra stöldbrott (Brå-rapport 2012:13 s. 178). Antalet anmälda brott kan därmed antas ge en god bild av hur många bostadsinbrott som begås.

Tillgrepp ur och från motordrivna fordon minskade från drygt 149 000 anmälningar år 2002 till omkring 62 000 anmälningar år 2012. Antalet anmälda tillgrepp av motorfordon uppgick år 2002 till omkring 75 000. År 2012 hade antalet anmälda tillgrepp av motorfordon sjunkit till drygt 28 000.

Antalet anmälda fickstölder uppgick år 2002 till drygt 40 000. År 2012 hade antalet anmälda fickstölder stigit till drygt 52 000. Antalet anmälda väskryckningar var år 2002 ca 2 200. Motsvarande siffra år 2012 var omkring 1 900.

För vissa av de ovan nämnda brottskategorierna har den ökande eller minskande trenden varit konstant mellan år 2002 och 2012. Det gäller t.ex. antalet anmälda tillgrepp av motordrivna fordon och tillgrepp ur och från motordrivna fordon. Dessa brott är också de som står för den största minskningen i antalet anmälda brott under perioden. Brå drar i sin rapport slutsatsen att minskningen av

antalet "bilbrott" beror på att den tekniska utvecklingen har gjort det svårare att ta sig in i och att tillgripa bilar (Brå-rapport 2012:13 s. 176 f.).

Den minskande trenden för inbrottsstölder är också ganska stabil under perioden 2002–2012. Antalet anmälda brott i denna kategori har visserligen omväxlande ökat och minskat under de olika åren under perioden, vilket i princip helt och hållet kan hänföras till antalet anmälda inbrott i bostäder. Historiskt sett har emellertid antalet bostadsinbrott legat på högre nivåer (Brå-rapport 2012:13 s. 179).

Brottsutvecklingen avseende fickstölder är mer varierad under perioden 2002–2012. Det finns perioder då antalet anmälda brott har varit lägre än de var år 2002. Sett över hela perioden har antalet anmälda fickstölder emellertid aldrig legat högre än det gjorde år 2012. Antalet anmälda väskryckningar har däremot legat på en relativt jämn nivå om knappt 2 000 brott per år under perioden 2002–2012.

Trenden för tillgrepp i butiker och varuhus har varit ökande från år 2002. Från år 2009 har emellertid antalet anmälda brott gått ned.

4.4 Rån

Under åren 2002–2012 anmäldes mellan 8 000 och 9 000 rån per år (Brå-tabell 170). År 2011 var fördelningen på olika typer av rån följande. Ungefär 75 procent av anmälningarna avsåg personrån, 8 procent avsåg butiksrån, 1 procent avsåg taxirån, 1 procent avsåg bank- och värdetransportrån och ungefär 15 procent avsåg övriga rån (Brå-rapport 2012:13 s. 94 f.). När det gäller personrån antas mörkertalet vara stort. För övriga rån antas antalet anmälda brott stämma bättre överens med hur många brott som faktiskt begåtts (Brå-rapport 2012:13 s. 95). Det kan alltså antas att det begås betydligt fler personrån än vad som framgår av anmälningsstatistiken och att personrånen utgör en ännu större andel av det totala antalet begångna rån.

Antalet anmälda personrån ökade från ca 6 300 brott år 2002 till omkring 6 800 brott år 2012 (Brå-tabell 10). Även historiskt sett har det skett en ökning (Brå-rapport 2012:13 s. 97).

Antalet taxirån har gått ned de senaste åren, vilket antas bero på den minskade hanteringen av kontanter i taxibilar (Brå-rapport 2012:13 s. 98). När det gäller butiksrånen ökade antalet anmäl-

ningar från år 2002, då knappt 800 brott anmäldes, till år 2009 då över 1 100 butiksrån anmäldes. De senaste två åren har kurvan dock vänt och år 2012 anmäldes 734 butiksrån (Brå-tabell 170).

När det gäller bank- och värdetransportrån varierar antalet anmälningar under perioden 2002–2012 och någon tydlig trend är svår att se (Brå-tabell 10). Sedan år 2008 har emellertid antalet anmälda brott minskat. Minskningen träffar i synnerhet bankrån, vilket delvis antas bero på att såväl antalet bank- och postkontor som kontanthanteringen på dessa kontor har minskat (Brå-rapport 2012:13 s. 100).

4.5 Bedrägeri

4.5.1 Många olika typer av bedrägerier

I den officiella kriminalstatistiken delas bedrägeribrotten in i flera olika kategorier, varav den största sett till antalet anmälda brott kallas övrigt bedrägeri. De andra kategorierna är i fallande ordning: datorbedrägeri, bedrägeri som begås med hjälp av bluffakturor, internetbedrägeri, kontokortsbedrägeri (utom automatmissbruk), automatmissbruk och bedrägligt beteende. Det finns även andra kategorier exempelvis investeringsbedrägeri, överskridit eget konto och försäkringsbedrägeri. Dessa kategorier lämnas utanför den fortsatta framställningen. Det finns skäl att anta att det kan finnas felkällor när det gäller kategoriindelningen.

Antalet anmälda brott som rubricerades som bedrägeri, grovt bedrägeri eller bedrägligt beteende ökade från omkring 36 000 anmälda brott år 2002 till drygt 117 000 anmälda brott år 2012 (Brå-tabell 170).

4.5.2 Bedrägeri med hjälp av "bluffakturor"

Med begreppet "bedrägeri med hjälp av bluffaktura" avses i den officiella kriminalstatistiken endast brott där någon skickar falska fakturor till företag som sedan betalar för till exempel varor eller tjänster som de aldrig beställt (se Brå-rapport 2012:13 s. 161). Det finns emellertid även andra brott som kan hänföras till denna kategori, t.ex. motsvarande brott som riktas mot privatpersoner. Dessa finns alltså inte med i den nu aktuella statistiken över bluffakturor.

År 2012 anmäldes drygt 16 000 bedrägerier med hjälp av bluff-fakturor (att jämföra med det totala antalet anmälda bedrägeribrott som var drygt 117 000). Det är en kraftig ökning från de omkring 3 400 brott som anmäldes år 2005, då bedrägeri med hjälp av bluff-fakturor fick en egen brottskod (Brå-tabell 170). Till detta kommer de brott som begås mot privatpersoner.

4.5.3 Datorbedrägeri och internetbedrägeri

Som tidigare nämnts används kategorierna datorbedrägeri och internetbedrägeri. Dessa har olika brottskoder i kriminalstatistiken. Med datorbedrägeri avses brott där någon olovligen påverkar resultatet av en automatiserad informationsbehandling eller liknande automatisk process, till exempel genom s.k. skimning eller genom att uppgive någon annans kortuppgifter på internet (se Brå-rapport 2012:13 s. 161). Med internetbedrägeri avses brott där det finns onlinekontakt mellan människor, t.ex. vid annonser på e-handels-sajter eller modemkapning. I denna kategori ingår endast brott där brottet i sin helhet ägt rum via internet. Antalet brott där internet endast är ett inslag är därför mycket större än antalet som hänförs under just denna brottskod (Brå-rapport 2012:13 s. 161).

Det kan vara svårt att skilja mellan dessa olika varianter av bedrägeri. Många brott som räknas som datorbedrägeri begås delvis med hjälp av internet, vilket kan vara förvirrande. Brås rapport visar också att brottskoderna inte används på ett korrekt sätt, vilket leder till att statistiken kan bli missvisande. Båda kategorierna redovisas därför i ett sammanhang här.

Antalet anmälda fall av datorbedrägeri uppgick år 2007 (då brottskoden började användas) till knappt 12 000. Trenden var sedan i huvudsak ökande fram till år 2010 då omkring 25 000 brott anmäldes. En minskning skedde under år 2011 men under år 2012 ökade antalet anmälda brott till knappt 22 000. Minskningen från år 2010 antas bero på att ny teknik, bl.a. användningen av chip i stället för magnetremsa, gjort det svårare att genomföra exempelvis s.k. skimning av kontokort (Brå-rapport 2012:13 s. 161).

Antalet anmälda fall av bedrägeri med hjälp av internet (nätbedrägerier) ökade från omkring 1 500 år 2006 (då brottskoden infördes) till omkring 21 000 brott år 2012 (Brå-tabell 170). Som exempel på ett vanligt nätbedrägeri kan nämnas att gärningsmannen via en annons på någon försäljningssajt, t.ex. Tradera.se

eller Blocket.se lurar brottsoffret att betala för en vara som gärningsmannen aldrig haft för avsikt att leverera. Oftast rör det sig om begränsade summor, mellan 2 000 och 10 000 kr i varje enskilt fall (Brå-rapport 2012:13 s.160). Sammantaget kan det emellertid bli fråga om betydande vinning för gärningsmannen, eftersom många personer kan vilseledas genom en och samma annons. Gärningsmännen är i dessa fall oftast inte organiserade på något sätt. Förfaringssättet behöver heller inte vara särskilt förslaget.

4.6 Utpressning och ocker

Antalet anmälda fall av utpressning och ocker ökade successivt från omkring 800 anmälda brott år 2002 till drygt 3 900 anmälda brott år 2012 (Brå-tabell 170).

4.7 Förskingring och annan trolöshet

Antalet anmälda brott mot 10 kap. BrB ökade från drygt 7 000 brott år 2002 till drygt 17 000 brott år 2012. Den största ökningen har skett från år 2009. Av dessa brott var det olovligt förfogande som ökade mest, från drygt 2 200 anmälda brott år 2002 till knappt 11 700 anmälda brott år 2012. Även förskingringsbrotten ökade något, från drygt 2 000 anmälda brott år 2002 till drygt 2 700 anmälda brott år 2012. Antalet anmälningar om trolöshet mot huvudman ökade också något under samma period. (Brå-tabell 10). Under samma period minskade antalet anmälningar om olovligt brukande och fyndförseelse något.

4.8 Skadegörelse

Skadegörelse är enligt Brå en brottstyp för vilken antalet anmälda brott kan antas skilja sig från det verkliga antalet begångna brott på ett sådant sätt att statistiken blir missvisande.

I många fall är det ekonomiska överväganden som avgör om en skadegörelse anmäls. Om det inte lönar sig att anmäla skadan, t.ex. därför att offret saknar försäkring eller om skadans värde understiger självrisken, görs det ofta inte någon anmälan. Skador på högre

belopp, t.ex. skador på motorfordon, kan däremot i högre utsträckning antas leda till en polisanmälan. Under perioder har det också förekommit att aktörer inom kollektivtrafiken haft som princip att polisanmäla all skadegörelse, vilket lett till att antalet anmälda brott under en viss period har ökat markant. Med den osäkerhet som ligger i detta anses det vara svårt att dra säkra slutsatser av statistiken (se Brå-rapport 2012:13 s. 198).

Enligt rapporten uppgick antalet anmälda skadegörelsebrott till omkring 168 000 brott år 2011, vilket utgjorde omkring 12 procent av den totala anmälda brottsligheten det året (Brå-rapport 2012:13 s. 200). Klotter (innefattande klotter riktat mot lokaltrafiken) utgjorde den största andelen anmälda skadegörelsebrott, ca 38 procent. Skadegörelse på motorfordon var den näst största gruppen, ca 24 procent av alla anmälda skadegörelsebrott.

Det totala antalet anmälda skadegörelsebrott ökade från omkring 140 000 år 2002 till omkring 152 000 år 2012. Statistiken visar en topp på över 200 000 anmälda brott år 2009. Därefter har alla kategorier av skadegörelse minskat (Brå-tabell 10).

Skadegörelse anses vara ett typiskt ungdomsbrott. Av de som misstänktes för skadegörelse år 2012 utgjorde 36 procent ungdomar under 21 år (Brå-rapport 2013:18 s. 121 och 132).

4.9 Brottsuppkläringen

4.9.1 Allmänt

Under åren 2009–2012 anmäldes totalt ungefär 1,2 till 1,4 miljoner brott per år. Endast en mindre del av dessa brott klaras upp av polisen och andra brottsbekämpande myndigheter och blir föremål för lagföring i någon form. I den officiella statistiken redovisas antalet *polisiärt uppklarade* brott som uppklarade. I den mån dessa brott har klarats upp genom att en åklagare har lyckats binda en misstänkt person till brottet genom ett så kallat lagföringsbeslut (beslut om att väcka åtal, utfärda strafföreläggande eller meddela åtalsunderlåtelse) redovisas de som *personuppklarade brott*. Brott som definieras som uppklarade trots att utredningen har lagts ned brukar kallas för *tekniskt uppklarade brott* (se Brå-rapport 2012:13 s. 17). Uppklaringsprocenten räknas på så sätt att man dividerar årets uppklarade brott med samma års anmälda brott.

År 2012 klarades totalt ungefär 38 procent av alla brott upp. Ungefär 21 procent av dessa räknades som tekniskt uppklarade och omkring 17 procent räknades som personuppklarade (Brå-tabell 170). Personuppklaringsprocenten varierar emellertid kraftigt för de olika brottskategorierna.

4.9.2 Uppklaring av stöldbrott och rån

Personuppklaringsprocenten för stöldbrott låg i medeltal på ungefär 7 procent år 2012. Inom den brottskategorin är emellertid variationerna stora. Medan personuppklaringsprocenten för stöld och snatteri i butik låg på ungefär 43 procent var motsvarande siffra för stöld vid bostadsinbrott endast 4 procent. Personuppklaringsprocenten för fickstöld och väskryckning var ännu lägre, mellan 1 och 3 procent (Brå-tabell 170). Risken att bli ertappad är således låg för den som begår en fickstöld eller väskryckning eller en inbrottsstöld i bostad. Den låga personuppklaringsprocenten gör det också svårt att dra några slutsatser om vilka gärningsmännen är.

År 2012 klarades totalt 34 procent av de anmälda rånbroten upp. Från år 2009 till 2012 sjönk personuppklaringsprocenten något, från 15 till 13 procent. Den högsta personuppklaringen för rån år 2012 gäller taxirån (38 procent), rån mot funktionshindrad (34 procent), bankrån (33 procent), butiksrån (25 procent) och värdetransportrån (20 procent). Lägst personuppklaringsprocent har rån mot övriga privatpersoner (11 procent; Brå-tabell 170).

4.9.3 Uppklaring av bedrägeribrott

Den totala uppklaringsprocenten för samtliga anmälda bedrägeribrott låg år 2012 på 51 procent. Personuppklaringen var dock betydligt lägre, 11 procent.

Inom brottskategorin är variationerna stora. För bedrägeri med kontokort eller med hjälp av internet låg personuppklaringen år 2012 på mellan 9 och 15 procent. Motsvarande siffra för bedrägeri med hjälp av bluffakturor låg på 2 procent år 2012 (Brå-tabell 170).

4.9.4 Uppklaring av förskingring och annan trolöshet

Den totala uppklaringsprocenten för förskingring och annan trolöshet låg år 2012 på 47 procent. Personuppklaringen uppgick dock bara till 13 procent.

För olovligt förfogande, den brottstyp inom 10 kap. BrB som ökat mest under åren 2009–2012, låg den totala uppklaringsprocenten år 2012 på 35 procent. Personuppklaringen minskade för dessa brott från 5 procent år 2009 till 2 procent år 2012.

För förskingring låg den totala uppklaringsprocenten avseende alla svårhetsgrader av brottet på 72 procent år 2012. Personuppklaringsprocenten för samma brott var 41 procent under samma period (Brå-tabell 170).

Trolöshet mot huvudman hade under samma period en total uppklaringsprocent på 73 procent och en personuppklaring på 46 procent (Brå-tabell 170).

4.9.5 Uppklaring av skadegörelsebrott

Skadegörelsebrotten hade år 2012 en total uppklaringsprocent på 11 procent. Personuppklaringen låg emellertid endast på 4 procent (Brå-tabell 170). Personuppklaringsprocenten var ganska jämnt fördelad på de olika underkategorierna.

5 Principer för brottsrubricering och straffmätning m.m.

5.1 Inledande synpunkter

Straffbestämmelser syftar till att stävja oönskade beteenden och har som utgångspunkt att den som utför en sådan gärning som beskrivs i en straffbestämmelse därefter lagförs för det brott som gärningen motsvarar. I vissa fall, t.ex. om gärningsmannen vid ett tillfälle tillgriper en vara i en affär, motsvaras hela händelseförloppet av en enda straffbestämmelse. I dessa fall är det som regel inte svårt att bedöma hur allvarligt brottet är och vilket straff som bör utdömas för det.

Det är emellertid betydligt vanligare att gärningsmannens handlande innebär att han eller hon överträder flera olika straffbestämmelser samtidigt eller i följd. Det är delvis en konsekvens av att straffbestämmelserna i stor utsträckning överlappar varandra. Som exempel kan nämnas att ett handlande som utgör grov misshandel också uppfyller rekvisiten för ringa misshandel och misshandel av normalgraden. Vidare kan en gärning som uppfyller rekvisiten för ett brott samtidigt utgöra ett kvalificerande rekvisit eller ingå som ett av flera handlingsrekvisit i en annan straffbestämmelse. Som exempel kan nämnas att misshandel som utförs i samband med en stöld kan medföra att stölden i stället bedöms som rån.

När det gäller förmögenhetsbrott är det särskilt vanligt att det brottsliga förfarandet består av ett antal handlingar som var och en uppfyller kriterierna för samma eller närliggande straffbestämmelser. Som exempel kan nämnas bedrägeri som riktas mot flera personer eller som riktas mot samma person vid flera tillfällen. Ett annat exempel är stöld av flera varor i samma butik. För varje sak som gärningsmannen tillgriper är rekvisitet för stöld uppfyllt.

Om gärningsmannen skulle straffas för varje brott som hans handlande i och för sig utgör skulle det leda till en oacceptabel

dubbelbestraffning. Det är därför nödvändigt att välja ut vilka och hur många brott som gärningsmannen ska straffas för. Av rätts-säkerhetsskäl måste urvalet alltid göras på samma sätt. Det finns vedertagna metoder för detta. Utgångspunkten är vidare att lika allvarliga gärningar bedöms utgöra lika svåra brott. I syfte att främja en enhetlig rättstillämpning anges i vissa straffbestämmelser vilka försvårande och förmildrande omständigheter som särskilt ska beaktas vid rubriceringen av brotten.

De straff som döms ut för brottsligheten måste också stå i rimlig proportion till de straff som döms ut för andra, lika svåra, brott eller brottskombinationer. För att tillgodose proportionalitetsprincipen finns olika bestämmelser om straffvärdebedömning, straffmätning och val av påföljd.

5.2 Avgränsningen av brottsliga gärningar

5.2.1 Antalet brottsliga gärningar är inte detsamma som antalet brott

Den som har utfört flera, var för sig brottsliga, gärningar anses i vissa fall ha begått flera brott och i andra fall endast ett brott. Följande exempel kan illustrera detta. En gärningsman bryter sig in hos en person och tar ett antal saker av varierande värde som tillhör olika personer i hushållet. När en av bostadsinnehavarna försöker stoppa gärningsmannen använder han eller hon våld för att komma undan med det stulna. Gärningsmannens handlande uppfyller i detta fall rekvisiten för flera olika straffbestämmelser, t.ex. de som avser olika grader av stöld, rån, hemfridsbrott samt misshandel alternativt ofredande. Detta förhållande kallas olikartad konkurrens. Samtidigt är brottsrekvisiten för en av dessa bestämmelser, nämligen den som avser stöld, uppfyllda för varje sak som gärningsmannen har tillgripit. Det föreligger alltså även s.k. likartad konkurrens.

För att avgöra om gärningsmannens handlande ska bedömas som ett eller flera brott måste rätten avgöra om handlandet utgör samma gärningsenhet, dvs. om det är fråga om samma handlande, samma händelseförlopp eller om det på annat sätt går att säga att gärningsmannen har gjort något genom att göra något annat. Är det inte fråga om samma händelseförlopp eller gärningsenhet är utgångspunkten att flera brott har begåtts. Rätten måste också

avgöra om tillgreppen ska anses ingå i samma brottsenhet, dvs. om de ska anses utgöra ett brott, eller om de ska bedömas som flera brott. Hur denna avgränsning görs återkommer utredningen till i det följande.

Även om rätten kommer fram till att gärningsmannens handlande utgör en gärningsenhet kan det ändå vara fråga om flera brott eftersom flera olika straffbestämmelser kan tillämpas på förfarandet. Rätten måste därför tillämpa olika principer om regelkonkurrens för att avgöra vilka av dessa straffbestämmelser som ska tillämpas. Eftersom förfarandet uppfyller rekvisiten för en allvarigare form av brottet (i detta fall stöld) döms inte för den ringa formen av samma brott (i detta fall snatteri). Förfarandet uppfyller emellertid också rekvisiten för rån. Eftersom rån är en specialform av stöld konsumeras alla former av stöld som gärningsmannen teoretiskt sett hade kunnat dömas för och gärningsmannen döms bara för rån. Detsamma gäller det olaga tvång och misshandelsbrott som också ingår i rånbrottet. Frågan om gärningsmannen också ska dömas för hemfridsbrott kan dock inte besvaras lika enkelt utan beror på omständigheterna i det enskilda fallet. Utgångspunkten är att gärningsmannen ska dömas för både hemfridsbrott och rån (kumulation), eftersom brottsbeskrivningarna för brotten inte har något gemensamt. I regel konsumeras emellertid ett hemfridsbrott som ingår som ett led i ett tillgrepp, om hemfridsbrottet utgör skäl för att bedöma tillgreppet som grov stöld. Det är därför troligt att hemfridsbrottet skulle konsumeras även om tillgreppet bedöms som rån, men det beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

För försöksbrott och andra osjälvständiga brottsformer gäller som utgångspunkt att dessa ska anses utgöra flera brottsenheter i samma utsträckning som de skulle ha bedömts som flera brott om de hade fullbordats.

5.2.2 Avgränsningen av brott får betydelse för frågor om preskription och rättskraft

Av exemplet i det föregående framgår att rätten måste avgränsa brottsliga gärningar av olika eller samma slag från varandra för att kunna avgöra vilka brott gärningsmannen ska dömas för. Det finns emellertid även andra skäl till att varje brott som någon ska dömas för måste kunna beskrivas och avgränsas i förhållande till andra brott. Den som har dömts för ett brott ska inte kunna dömas för

samma brott en gång till. Han eller hon ska inte ens kunna dömas för någon gärning som hade kunnat inordnas i den beskrivning av brottet, dvs. den brottsenhet, som domen grundar sig på. Brottsenheten måste alltså definieras för att man ska kunna avgöra vilka gärningar som omfattas av domens rättskraft.

Att veta när ett brott börjar och slutar är också nödvändigt för att kunna avgöra när preskriptionstiden för brottet börjar löpa. Hur rätten bedömer konkurrensfrågorna får också betydelse för hur brotten rubriceras och hur straffvärdet bedöms. Hur brotten rubriceras påverkar även preskriptionstidens längd och vilka tvångsmedel som får användas vid utredningen av brotten. Det är alltså av flera skäl nödvändigt att ha klart för sig hur brottsliga gärningar ska avgränsas från varandra.

5.2.3 Flera brottsliga gärningar av samma slag

Konkurrens mellan flera brott av samma slag är mycket vanlig och förekommer inom alla brottstyper. För förmögenhetsbrottens del är det framför allt vissa former av bedrägeri, som ofta begås i stor omfattning av samma gärningsman, som vållar särskilda svårigheter. Detta återkommer utredningen till i avsnitt 8.2. Först ska något sägas om grunderna för bedömningen av vad som ska anses utgöra samma brottsenhet. De kriterier som vanligen används för att göra denna avgränsning är antalet målsägande eller andra angreppsobjekt i form av personer, tillfällets enhet, dvs. det rumsliga och tidsliga sammanhanget vad gäller t.ex. plats, verksamhet, orsakat tillstånd och antalet tydligt urskiljbara brottsobjekt (Petter Asp, Magnus Ulväng, Nils Jareborg, Kriminalrättens grunder, 2 uppl. 2013 s. 470, i fortsättningen Asp m.fl., Kriminalrättens grunder).

De nu nämnda omständigheterna tillmätts olika vikt beroende på vilken brottstyp det är fråga om. Straffbudets skyddsintresse eller skyddsobjekt ger viss ledning i fråga om vilka omständigheter som är relevanta för att särskilja olika brottsenheter. För brott mot person är det av större betydelse hur många personer som har drabbats av t.ex. misshandel, än hur många slag som utdelades under samma händelseförlopp. Däremot är det av intresse att också avgöra om sambandet i tid och rum är så starkt att slagen (om det är fråga om flera slag) ska anses ha utdelats under samma händelseförlopp. Är sambandet svagt bedöms slagen som olika brottsenheter – flera fall

av misshandel – även om de har riktats mot samma målsägande vid samtliga tillfällen.

Även när det gäller förmögenhetsbrott kan man i första hand utgå från antalet målsägande för att avgöra vad som är ett eller flera brott. Samtidigt ska också rums- och tidssamband beaktas. När det gäller bedrägeri anses utgångspunkten vara att ett brott är begånget mot varje person som har vilseletts (Asp. m.fl., Kriminalrättens grunder s. 471). Om en gärningsman t.ex. genom samma annons har vilselett femton personer att var för sig betala en summa pengar till gärningsmannen anses han eller hon alltså ha begått femton bedrägerier. Det finns dock exempel på att antalet brott har bedömts på annat sätt, vilket utredningen återkommer till i avsnitt 8.2.1.

Om rums- och tidssambandet mellan flera gärningar inte är tillräckligt starkt anses det som regel vara fråga om flera brott, även om samtliga gärningar har riktats mot samma målsägande. Som exempel på en sådan avgränsning som har gjorts på detta sätt kan nämnas NJA 2007 s. 973 och NJA 2012 s. 886. Brotten avsåg periodiska utbetalningar av sociala förmåner som den tilltalade inte hade rätt till. I båda fallen ansåg Högsta domstolen att ett separat brott hade fullbordats vid varje utbetalning.

Avgränsningen av vad som utgör ett brott vid förskingring görs med utgångspunkt i antalet målsägande med beaktande av det rums- och tidssamband som kan finnas mellan de olika gärningsmoment som brotten består av (Magnus Ulväng, Brottslighetskonkurrens s. 217 f. och 264 f., i fortsättningen Ulväng, Brottslighetskonkurrens). En anställd som under ett antal år vid flera tillfällen förskingrar mindre summor pengar från sin arbetsgivare har alltså som utgångspunkt begått flera brott. Det har emellertid hänt att brott som begåtts på detta sätt bedömts som ett brott (se t.ex. NJA 1992 s. 470).

För tillgreppsbrott och skadegörelsebrott är utgångspunkten att det rumsliga och tidsliga sambandet är avgörande för vad som ska anses utgöra samma brottsenhet medan antalet målsägande normalt anses vara av mindre betydelse (Ulväng, Brottslighetskonkurrens s. 223). Eftersom den som exempelvis gör inbrott i ett hus eller en lägenhet normalt inte vet om hushållet består av en eller flera personer kan det vara en tillfällighet om de saker som vid samma tillfälle och på samma plats tillgrips eller förstörs har olika ägare. Hur många som drabbas av brottet anses därför vara av mindre betydelse.

Är det fråga om rån eller grov stöld i form av t.ex. fickstöld eller väskryckning, dvs. brott som förövas genom ett angrepp riktat mot en viss person, bör utgångspunkten i stället vara att antalet målsägande är avgörande för hur många brott som anses ha begåtts (se t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinges dom den 6 februari 2012 i mål B 3578-11). Samtidigt anförs i doktrinen att den omständigheten att fler än en person vid ett råntillfälle utsätts för råntvång inte påverkar brottsenheten (se bl.a. Nils Jareborg, Straffrättens gärningslära s. 207 och Asp m.fl., Kriminalrättens grunder s. 472). Det kan således vara av betydelse om rånet direkt riktas mot en målsägande eller om det delvis beror på slumpen vilka som utsätts för brottet.

I det enskilda fallet kan det vara betydligt mer komplicerat att avgöra hur brott ska avgränsas från varandra än vad de nu nämnda huvudreglerna ger sken av. En teori som framförs i doktrinen är att bedömningen beror lika mycket på vad det är för slags verksamhet som ska avgränsas, dvs. vilket intresse straffbestämmelsen skyddar, som vilka objektiva rekvisit den aktuella straffbestämmelsen innehåller och vad som är föremål för bedömningen, dvs. vilket händelseförlopp som i det konkreta fallet ska bedömas (Ulväng, Brottslighetskonkurrens s. 209). Vid förmögenhetsbrott som begås i stor omfattning eller systematiskt kan det vara särskilt svårt att avgöra hur brotten ska avgränsas från varandra.

5.3 Hur ska brotten rubriceras och gradindelas?

5.3.1 Avgränsningen av brotten får betydelse för rubriceringen och gradindelningen

Som ovan nämnts får rättens bedömning av vilka och hur många brott som den tilltalade ska anses ha begått också betydelse för hur dessa brott rubriceras. Med begreppet brottsrubricering brukar avses såväl frågan om till vilken brottsbeteckning det aktuella brottet ska hänföras som till vilken svårhetsgrad brottet hänförs, i de fall där den aktuella brottstypen är indelad i olika svårhetsgrader utan att varje grad har getts en särskild brottsbeteckning.

Rättens bedömning av vilka och hur många brott som den tilltalade ska anses ha begått leder ofta till slutsatsen att en eller flera brottsliga gärningar, som i och för sig hade kunnat bedömas som flera brott, konsumeras av ett annat brott, där dessa brottsliga gär-

ningar utgör kvalificerande rekvisit. Ett hemfridsbrott och en stöld som begås genom samma händelseförlopp bedöms t.ex. i regel som en grov stöld. Rättens bedömning i konkurrensfrågan innefattar således också en bedömning av hur brottet ska rubriceras.

Även vid likartad konkurrens kan rätten komma fram till att flera brottsliga gärningar, t.ex. flera tillgrepp vid samma tillfälle, ska anses utgöra ett brott. Den totala omfattningen av brottsligheten kan då leda till att brottet bedöms som grovt. Brottsrubricering och gradindelning påverkas också av många andra omständigheter än sådana som kan utgöra självständiga brott.

Stöld, snatteri och grov stöld utgör exempel på ett förmögenhetsbrott som har en särskild brottsbeteckning för varje svårhetsgrad av brottet. Det finns emellertid också gradindelade brott som har en gemensam brottsbeteckning för de olika svårhetsgraderna av brottet, t.ex. tillgrepp av fortskaffningsmedel. Till varje grad av ett gradindelat förmögenhetsbrott är kopplat en särskild straffskala. Varje svårhetsgrad av ett brott anses också utgöra en särskild brottstyp med en egen preskriptionstid kopplad till den angivna straffskalan, oavsett om svårhetsgraden har en egen brottsbeteckning eller inte (SOU 1983:50 s. 203). Genom kopplingen till straffskalan får gradindelningen av brotten även betydelse i andra sammanhang, exempelvis i fråga om vilka straffprocessuella tvångsmedel som får användas vid utredning och lagföring.

5.3.2 Omständigheter som påverkar brottsrubriceringen

Vid brottsrubricering och gradindelning av ett brott beaktar rätten i första hand sådana omständigheter som hänför sig till brottsbeskrivningen. Exempel på sådana är att det i bestämmelsen om grov stöld anges att brottet avsett sak som någon bar på sig, eller att det i flera straffbestämmelser anges att gärningen varit av särskilt farlig art.

Dessa kriterier ska skiljas från de försvårande och förmildrande omständigheter som anges i 29 kap. BrB och som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet vid alla typer av brott (se prop. 1987/88:120 s. 75 f.) De omständigheter som enligt 29 kap. 2 och 3 §§ BrB ska beaktas i försvårande respektive förmildrande riktning vid bedömningen av straffvärdet är inte sällan mer eller mindre identiska med de särskilt angivna omständigheterna i straffbestäm-

melserna. De omständigheter som anges i 29 kap. 2 och 3 §§ BrB påverkar som utgångspunkt inte gradindelningen.

Vissa omständigheter kan däremot få betydelse även för straffmätningen om de inte anses ha fått tillräckligt genomslag genom rubriceringen av brottet. Det gäller dock normalt sett endast sådana omständigheter som brukar betecknas som kvantitativa, dvs. som kan förekomma i större eller mindre omfattning, t.ex. att en gärning varit av farlig eller hänsynslös art eller avsett betydande värde. Kvalitativa omständigheter, t.ex. att en stöld skett genom inbrott, som har haft en avgörande betydelse för brottsrubriceringen och gradindelningen beaktas däremot i princip inte vid straffvärdebedömningen (Nils Jareborg och Josef Zila, *Straffrättens påföljds-lära*, 3 uppl. 2010, s. 111 f.).

5.4 Straffvärde och straffmätning

5.4.1 Allmänt om straffvärdebedömning och straffmätning

När rätten har kommit fram till hur brottet eller brotten ska rubriceras står det klart inom vilken straffskala som rätten kan mäta ut straffet. Detta straffvärde brukar kallas för det abstrakta straffvärdet. Det konkreta straffvärdet, eller annorlunda uttryckt, straffvärdet för ett visst brott, bestäms i det enskilda fallet genom rättens straffvärdebedömning.

Vid straffvärdebedömningen ska rätten utgå från det abstrakta straffvärdet för brottstypen i fråga, vilket egentligen innebär att rätten utgår ifrån straffminimum i det aktuella brottets straffskala (se Petter Asp och Andrew von Hirsch, *Straffvärde*, SvJT 1999 s. 151 f.), och beakta sådana försvårande och förmildrande omständigheter som hänför sig till brottet. Är det fråga om flera brott ska rätten också göra en bedömning av den samlade brottslighetens straffvärde. Gemensamt för de omständigheter som är av betydelse för straffvärdebedömningen är att dessa ska ha förelegat vid tidpunkten för brottet och kan sägas vara av betydelse för graden av klandervärdhet (se NJA 2010 s. 592, punkten 2 i domskälen).

Sedan det konkreta straffvärdet för brotten fastställts ska rätten ta hänsyn till faktorer som hänför sig till gärningsmannens person och som kan medföra att straffvärdet reduceras eller förstärks. Denna bedömning brukar kallas för straffmätning och det värde som bedömningen leder fram till brukar benämnas straffmätningss-

värde (SOU 2012:34, del 3, s. 76). Rätten ska därefter med ledning av straffmättningsvärdet bestämma påföljd för brottet eller brotten, om det inte föreligger någon sådan undantagssituation som utgör skäl för att meddela påföljdseftergift. Det bör påpekas att det i viss mån råder delade meningar om det är straffvärdet eller straffmättningsvärdet som ska ligga till grund för valet av påföljd. För en närmare beskrivning av reglerna om påföljdsval hänvisas till Påföljdsutredningens betänkande Nya påföljder (SOU 2012:34).

5.4.2 Straffvärdebedömningen

Huvudregeln för straffvärdebedömningen finns i 29 kap. 1 § första stycket BrB. Där föreskrivs att ”straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde”. Med detta avses att rätten vid sin straffvärdebedömning ska utgå från den allmänna värdering som lagstiftningen ger uttryck för och i övrigt anpassa sig till de principer som utvecklats genom rättspraxis (prop. 1987/88:120 s. 77 f.). En allmän utgångspunkt för straffvärdebedömningen är att straffnivån ska utgöra ett mått på hur förkastlig gärningen är och att det därför ska råda proportionalitet mellan brottet och det utmätta straffet (SOU 2012:34, del 3, s. 250 f.).

Vid bedömningen av straffvärdet ska, enligt 29 kap. 1 § andra stycket BrB, särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Vidare ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person. Uppräkningen är inte uttömmande (prop. 1987/88:120 s. 80).

Utöver dessa allmänna utgångspunkter ges i 29 kap. 2 § BrB punkterna 1–8 ett antal exempel på försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas vid straffvärdebedömningen. Av dessa omständigheter är det framförallt punkterna 1–4 och 6 som kan vara av intresse vid straffvärdebedömningen av förmögenhetsbrott. Enligt dessa punkter ska särskilt beaktas om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarigare följder än det faktiskt fått (punkten 1), om den tilltalade visat stor hänsynslöshet (punkten 2), om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (punkten 3), om den tilltalade utnyttjat sin ställ-

ning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende (punkten 4) eller om brottet utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brotten föregåtts av särskild planering (punkten 6). Punkten 6 är av särskild betydelse för förmögenhetsbrottens del och behandlas närmare i avsnitt 8.2.4.

I 29 kap. 3 § BrB punkterna 1–5 ges exempel på sådana förmildrande omständigheter som är avsedda att tillämpas vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall. Förutom punkten 3, som tar sikte på om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga, och som undantagsvis kan komma att tillämpas, är dessa omständigheter oftast inte relevanta för straffvärdebedömningen av förmögenhetsbrott.

5.4.3 Straffvärdebedömningen vid flerfaldig brottslighet

Asperationsprincipen och den förhöjda straffskalan

Enligt 30 kap. 3 § BrB ska rätten bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottslighet som gärningsmannen ska dömas för. Ska den tilltalade dömas för flera brott måste rätten alltså lägga samman straffvärdet för brotten till ett samlat straffvärde. Det finns inget krav på att rätten ska göra en separat straffvärdebedömning för varje enskilt brott, även om det i praktiken torde vara så domarna går tillväga.

Vid straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet tillämpas den s.k. asperationsprincipen som kan sägas vara ett mellanting mellan en kumulationsprincip, där straffvärdena för varje enskilt brott kumuleras, och en absorptionsprincip enligt vilken straffvärdet för det svåraste brottet helt tillåts absorbera straffvärdet för övriga brott (se SOU 2012:34 s. 274). Det högsta samlade straffvärde som rätten kan komma fram till för flerfaldig brottslighet är oftast inte detsamma som summan av de högsta straff som kan dömas ut för varje brott. I stället tillämpas en förhöjd straffskala där straffminimum för den samlade brottsligheten är detsamma som straffminimum för det svåraste av brotten och straffmaximum överstiger straffmaximum för det svåraste brottet med viss tid som relaterar till längden av detta straff. Reglerna om detta finns i 26 kap. 2 § och 25 kap. 5 och 6 §§ BrB. Straffmaximum för den

samlade brottsligheten får inte överstiga straffmaximum för alla brott sammantagna eller 18 år.

Det finns inga regler som fastställer hur rätten rent praktiskt ska gå till väga för att inom den förhöjda straffskalan bestämma ett samlat straffvärde. I stället har vissa generella riktlinjer utarbetats i praxis och doktrin. Mycket förenklat innebär det att rätten utgår från straffvärdet för det allvarligaste brottet och lägger till en procentandel av straffvärdet för övriga brott enligt en fallande skala. En allmän kontroll görs också av att det samlade straffvärdet framstår som proportionerligt till den brottslighet det omfattar (jfr NJA 2008 s. 359, NJA 2009 s. 485 och NJA 2011 s. 675 I och II). Även om rätten inte är skyldig att göra en separat bedömning av straffvärdet för varje enskilt brott kan det i praktiken alltså ändå vara nödvändigt för att rätten ska kunna komma fram till ett samlat straffvärde.

Tillämpningen av asperationsprincipen medför att betydelsen av straffvärdet för varje enskilt brott avtar ju fler brott som ligger till grund för bedömningen. En konsekvens av detta är att den som begår ett stort antal brott vid någon punkt inte kommer att kunna åläggas strängare straff än någon som begått betydligt färre antal brott av samma slag. Detta förhållande har kritiserats för att medföra alltför stora s.k. mängdrabatter och har sagts innebära att den som gör sig skyldig till ett stort antal brott slutligen blir i det närmaste straffimmun. Straffnivåutredningen analyserar denna problematik och kommer fram till att någon form av reduktion av straffvärdet för tillkommande brottslighet är nödvändig för att upprätthålla principerna om proportionalitet och ekvivalens. Utan reduktion skulle nämligen det samlade straffvärdet av mindre allvarliga brott snabbt överstiga straffvärdet för ett enskilt brott av allvarligare slag (SOU 2008:85 s. 316 f.). Ett sådant resultat skulle inte uppfattas som rättvist, eftersom det med dagens synsätt anses vara allvarligare att göra sig skyldig till exempelvis en grov miss-handel än tre stölden av normalgraden. I ett vidare perspektiv, vid en jämförelse mellan olika brottstyper, kan principen om gemensamt straff därför sägas tillgodose principerna om proportionalitet och ekvivalens.

Straffmätningstabellerna är bara tumregler

I doktrinen har det utarbetats olika tabeller som fungerar som tumregler för hur stor andel av straffvärdet som ska läggas till straffvärdet för det svåraste brottet. För ytterligare information om dessa tabeller, se Martin Borgeke, Att bestämma påföljd för brott, 2 uppl. 2012 (i fortsättningen Borgeke, Att bestämma påföljd för brott), avsnitt 3.4.

Till Straffnivåutredningens betänkande Straff i proportion till brottets allvar finns också ett särskilt utlåtande av Martin Borgeke och Magnus Ulväng. I utlåtandet redogörs för hur straffvärdebedömningen påverkas av en rad faktorer och att de olika variationsmöjligheterna gör att de tabeller som finns inte kan betraktas som annat än praktiska tumregler för hur bedömningen ska göras. Bland de faktorer som nämns är typen av brott och relationen mellan de olika brotten. Ska den tilltalade exempelvis dömas för ett brott med relativt högt straffvärde och samtidigt för ett antal brott med låga straffvärden påverkar de senare brotten straffvärdet endast i mindre mån. Vid straffvärdebedömning av ett antal brott med ungefär samma straffvärde är det av stor vikt vilken straffvärdenivå brotten ligger på. Är straffvärdet högt går avtrappningen som regel snabbare. (SOU 2008:85, bilaga 6, s. 556 f.).

I utlåtandet hänvisas också de omständigheter som betonades i rättsfallet RH 2006:49. Det tidsmässiga eller övriga sambandet mellan brotten kan således vara en faktor som kan få betydelse i olika avseenden. Ett svagt samband kan utgöra skäl för att låta straffvärdet för varje enskilt brott få större inverkan på det samlade straffvärdet. Vad som sägs i rättsfallet innebär dock inte att ett starkt samband mellan brotten alltid ska leda till större mängdrabatt vid bedömningen av det samlade straffvärdet. Är det fråga om brott som utgör led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller som föregåtts av särskild planering kan sambandet mellan brotten tvärtom leda till att det samlade straffvärdet, med tillämpning av 29 kap. 2 § 6 BrB, bedöms vara högre.

Återfall är inte detsamma som flerfaldig brottslighet

Om någon efter att ha dömts för brott begår nya brott är det inte fråga om flerfaldig brottslighet utan återfall. Återfall i brott ska också skiljas från nyupptäckt brottslighet. Med nyupptäckt brottslighet avses att brottet eller brotten har begåtts i tiden före en tidigare dom medan lagföring aktualiseras vid ett senare tillfälle. I dessa fall kan det ibland vara en slump att brotten kommit att lagföras vid olika tillfällen. Principen om gemensamt straff vid flerfaldig brottslighet ska därför tillämpas även när rätten ska straffmäta nyupptäckta brott. Detta regleras i 34 kap. 1 § BrB.

5.4.4 Straffmätningen*Strafflindring på grund av billighetsskäl eller ungdom*

Sedan rätten har kommit fram till ett samlat straffvärde för brottsligheten ska rätten beakta om det finns andra faktorer hänförliga till gärningsmannens person eller något som inträffat efter brottet som är av sådant slag att det skulle uppfattas som orättfärdigt att inte beakta dem vid påföljdsbestämningen.

I 29 kap. 5 § BrB finns en uppräkningslista av sådana omständigheter, som brukar benämnas billighetsskäl, som kan leda till att straffvärdet sänks. Som exempel på sådana omständigheter kan nämnas att den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada eller om han eller hon har försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet. Om någon sådan omständighet föreligger och särskilda skäl motiverar det får rätten, enligt andra stycket, till och med döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

Har gärningsmannen begått brottet innan han eller hon fyllt 21 år ska enligt 29 kap. 7 § BrB hans eller hennes ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Rätten får även i sådana fall döma ut lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Till skillnad mot vad som gäller för den förmildrande omständigheten i 29 kap. 3 § punkten 3 krävs inte att gärningsmannens ålder på något sätt har påverkat hans eller hennes handlande.

Straffskärpning på grund av återfall

Vid straffmätningen ska rätten enligt 29 kap. 4 § BrB i skärpande riktning beakta om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott. Återfallet ska i första hand beaktas genom påföljdsvalet eller genom att villkorligt medgiven frihet förverkas. Vid bedömningen av om det därutöver finns skäl att ta hänsyn till den tilltalades återfall ska särskilt beaktas vilken omfattning den tidigare brottsligheten haft, vilken tid som förflutit mellan brotten samt om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig. Av förarbetena framgår att det endast blir aktuellt med strängare fängelsestraff när den tilltalade redan tidigare har dömts till fängelse och det inte finns möjlighet att förverka villkorligt medgiven frihet för tillräckligt lång tid (prop. 2009/10:147 s. 31 f.).

För straffmätning och påföljdsval vid återfall är det av betydelse om brotten har begåtts innan påföljden från den tidigare domen verkställts eller annars upphört eller om verkställigheten har hunnit avslutas. I det förra fallet behandlas återfallet i straffmättnings- och påföljdshänseende på samma sätt som nyupptäckta brott, dvs. som om det vore fråga om flerfaldig brottslighet. I det senare fallet behandlas återfallet som ett återfall, med de möjligheter till straffskärpning och förändringar i påföljdsval som det innebär.

5.5 Redovisningen av straffvärdet och straffmätningen i domar

Lagstiftningen ställer inte några närmare krav på att rätten ska redovisa hur den har bedömt straffvärde och straffmätning. Vid påföljderna skyddstillsyn eller villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst eller skyddstillsyn med föreskrift om viss behandling, s.k. kontraktsvård, går det att utläsa i domslutet vilket gemensamt straff rätten skulle ha dömt ut för brotten om påföljden i stället varit fängelse. Även i dessa fall kan det dock vara svårt att avgöra hur rätten har bedömt straffvärdet för vart och ett av brotten, om detta inte tydligt redovisats.

I de fall där rätten exempelvis bestämmer påföljden till villkorlig dom utan någon föreskrift som en gemensam påföljd för flera brott kan det vara omöjligt att utläsa hur rätten har bedömt straffvärdet. Den följande analysen av vilket genomslag försvårande omständig-

heter har fått är därför beroende av i vilken utsträckning domstolarna har redovisat sin straffvärdebedömning och straffmätning i domskälen.

6 Praxisgenomgången

6.1 Kartläggning av genomslaget för försvårande omständigheter

6.1.1 Utredningens arbetsmetod

I utredningens uppdrag ingår att undersöka om vissa försvårande omständigheter vid förmögenhetsbrott får genomslag i praktiken vid brottsrubricering och straffmätning. I direktiven anges att utredningen särskilt ska undersöka hur integritetskränkande inslag, som att ett tillgrepp skett efter inbrott i någons bostad eller avsett en sak som någon burit på sig, och systematiska inslag vid brott påverkar den straffrättsliga bedömningen.

Att undersöka om, och i så fall på vilket sätt, rättspraxis återspeglar de kriterier som lagstiftaren har satt upp för bedömningen av vissa förmögenhetsbrott förutsätter en genomgång av ett antal konkreta fall. Visserligen kan man dra vissa slutsatser av den praxis som refererats i NJA och RH, men eftersom den rättspraxis som refererats bara utgörs av de avgöranden som domstolarna själva har bedömt kunna vara vägledande för andra fall ger det inte någon heltäckande bild. Dessutom kommer det stora flertalet domar från underrätterna aldrig under överrätternas prövning, eftersom de inte överklagas eller, i förekommande fall, hovrätten inte ger något prövningstillstånd. För att få en bättre bild av rättsläget har vi därför ansett det vara nödvändigt att gå igenom viss underrättspraxis. Av naturliga skäl kan inte heller detta ge någon fullständig bild. Syftet med granskningen av underrättspraxis har därför inte varit att uppnå ett statistiskt säkerställt resultat i något avseende. Utredningen gjorde bedömningen att de frågeställningar som ingick i uppdraget var för många och i vissa fall för komplexa för att det skulle gå att hitta en lämplig urvalsmetod för att kunna åstadkomma statistiskt säkerställda slutsatser. Syftet med granskningen

av underrättspraxis var i stället att få en allmän bild av domstolarnas bedömningar i aktuella avseenden som ändå vilar på ett brett underlag.

För att få ytterligare information sammanträffade utredaren och sekreteraren med ett antal domare från tingsrätterna i Lund, Malmö, Göteborg och Varberg samt från hovrätten för Västra Sverige och hovrätten över Skåne och Blekinge för att diskutera de för utredningen mest relevanta resultaten av genomgången och de slutsatser som kan dras av denna. Vissa frågeställningar diskuterades mer ingående, framför allt rubriceringen av snatteri, hanteringen av systematisk brottslighet, betydelsen av integritetskränkande inslag vid brott och straffvärdebedömningen vid skadegörelsebrott. Syftet med sammanträffandena var att få en mer nyanserad bild av vilka överväganden domarna gör i de aktuella avseendena och att kunna fånga upp frågeställningar som de anser vara relevanta att ta upp i detta sammanhang. Domarnas uppfattningar om rättsläget bekräftade i huvudsak det som framkom vid granskningen av tingsrätternas domar.

6.1.2 Genomgång av ett stort antal tingsrättsdomar

För att kunna fånga upp eventuella skillnader i bedömningarna hos olika domstolar eller hos olika domare fann utredningen att granskningen borde avse domar från flera olika tingsrätter under en relativt lång period. Samtidigt var det nödvändigt att begränsa underlaget för att göra det möjligt att hinna granska och analysera domarna inom utredningstiden. Mot denna bakgrund valde utredningen att gå igenom samtliga domar avseende fall där någon dömts för brott mot 8–10 eller 12 kap. BrB, dvs. stöldbrott, bedrägeribrott, förs kingsringsbrott eller skadegörelsebrott som meddelats av Stockholms tingsrätt, Göteborgs tingsrätt eller Malmö tingsrätt under tidsperioden den 1 september 2011–31 augusti 2012, dvs. under ett år. De tre tingsrätterna översände kopior av dessa domar.

Från Stockholms tingsrätt inkom knappt 1 700 domar. Från Göteborgs tingsrätt inkom ca 900 domar och från Malmö tingsrätt ca 1 000 domar.

Genomgången av domarna har gjorts av utredningens sekreterare. Det som framför allt har stått i fokus är hur brotten har rubricerats och gradindelats och hur de har straffmätts. En annan viktig

fråga har varit förekomsten och hanteringen av systematisk brottslighet.

I vissa domar har flera olika typer av brott behandlats utan att det går att utläsa hur rätten har bedömt straffvärdet för den typ av brott som omfattas av utredningens uppdrag. I andra domar har det varit omöjligt att utläsa något konkret straffvärde eftersom rätten, utan att uttala sig om straffvärdet, har bestämt påföljden till skyddstillsyn eller villkorlig dom utan att förena påföljden med böter eller föreskrift om samhällstjänst. Om dessa domar inte heller behandlar någon rubriceringsfråga har de inte tagits med i den fortsatta undersökningen. Vidare har domar där åtalet har ogillats sorterats bort. Detsamma gäller domar där domen av annat skäl kommit att omfatta annan brottslighet än den som varit av intresse för vårt uppdrag. Av de ca 1 700 domarna från Stockholms tingsrätt har drygt 500 sorterats bort av dessa skäl. Av de ca 900 domarna från Göteborgs tingsrätt har ca 150 stycken sorterats bort och av Malmö tingsrätts ca 1 000 domar har knappt 400 sorterats bort. Slutsatserna bygger alltså på en genomgång av drygt 2 500 domar.

Granskningen av praxis har också omfattat andra domar, från alla instanser, som har uppmärksammats i media under utredningstiden eller som på annat sätt kommit till vår kännedom, och som har bedömts vara av intresse för de frågor som omfattas av utredningens uppdrag.

Redovisningen av genomgången av domar görs brottstyp för brottstyp. När det i det följande talas om innehållet i vissa domar avses de granskade tingsrättsdomarna, om inte annat anges.

6.2 Stöld, snatteri och grov stöld

6.2.1 Den rättsliga regleringen

Bestämmelsen om stöld finns i 8 kap. 1 § BrB. Ringa fall av stöld, som benämns snatteri, straffbeläggs i 8 kap. 2 § BrB. Vid bedömningen av om en stöld är att anse som ringa ska hänsyn tas till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet.

Vid bedömningen av om ett stöldbrott är att anse som grovt ska, enligt 8 kap. 4 § BrB, särskilt beaktas om tillgreppet har skett efter intrång i bostad, om det avsett en sak som någon burit på sig, om gärningsmannen har varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen annars varit av särskilt

farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Stöld, snatteri och grov stöld har varit de utan konkurrens vanligaste brottstyperna i de domar från tingsrätterna som utredningen har granskat. När det gäller domar avseende snatteri rör det sig om ca 440 domar från Stockholms tingsrätt, ca 270 från Göteborgs tingsrätt och ca 230 från Malmö tingsrätt. Motsvarande antal domar avseende stöld är ca 380 från Stockholms tingsrätt, ca 270 från Göteborgs tingsrätt och ca 240 från Malmö tingsrätt. Det finns således ett brett underlag för våra slutsatser när det gäller dessa brott.

6.2.2 Definitionen av brottsenhet vid stöld

Vad som ska anses utgöra samma brott vid stöld avgörs, som tidigare redovisats, med utgångspunkt i hur gärningen tidsmässigt, rumsmässigt och med avseende på angripet objekt förhåller sig till andra tillgrepp. Antalet målsägande är normalt sett av mindre vikt för att avgöra vad som ska anses utgöra ett stöldbrott. I de flesta fall innebär det inga större svårigheter att avgränsa stöldbrott från varandra.

Av de granskade domarna har frågan om avgränsning av brottsenhet vid tillgreppsbrott endast belysts i någon enstaka. Det får förutsättas att rätten även i andra fall har övervägt om de åtalade gärningarna har utgjort ett eller flera brott, utan att detta har kommit till uttryck i domarna. Bland de granskade domarna finns bara ett exempel på när domskälen inte tillåter någon annan slutsats än att rätten har betraktat flera tidsmässigt avgränsbara tillgrepp som en enda brottsenhet. Domen rörde flera tillgrepp av mindre summor pengar som den tilltalade vid olika tillfällen hade tagit ur sina kollegors personalskåp. Tingsrätten dömde för stöld och hänvisade genomgående till gärningen och brottet i singularis (se tabell 5.4).

6.2.3 Gränsdragningen mellan stöld och snatteri

Om det tillgripnas värde har understigit 1 000 kr har tillgreppet i princip i samtliga tingsrättsdomar bedömts som snatteri (se tabell 1.1). I två fall har värdet av det stulna uppgått till exakt 1 000 kr. Dessa brott har i det ena fallet bedömts som snatteri och i

det andra fallet som stöld. Endast i ett fåtal fall framgår det av domskälen att värdet har diskuterats. I dessa fall har klargjorts att åklagaren har bevisbördan för att värdet uppgår till det angivna beloppet.

Ett butikstillgrepp som har utförts med hjälp av något särskilt hjälpmedel, t.ex. en magnet eller en sax för att ta bort larm eller en kasse preparerad med aluminiumfolie för att inte utlösa larm, har i de flesta fall bedömts som stöld, även om värdet av det stulna understigit 1 000 kr (se tabell 1.2). I några fall har dock rätten, i motsats till åklagaren, ansett att användningen av en vanlig sax, magnet eller skruvmejsel inte varit ett så förslaget tillvägagångssätt att gärningen borde bedömas som stöld. I ett fall ansåg rätten att åklagaren inte hade lyckats förklara varför en ryggsäck med hål i skulle anses utgöra ett särskilt hjälpmedel (se tabell 1.3).

De tillgrepp som har rubricerats som snatteri har i princip utslutande varit butikstillgrepp. Även tillgrepp av drivmedel från benstationer har bedömts som snatteri när värdet har varit lågt. Det finns ett fåtal andra exempel på tillgrepp från företag som har bedömts som snatteri, t.ex. tillgrepp av en flaska ur en bar.

Vid tillgrepp från privatpersoner har det ofta funnits försvårande omständigheter, som att stölden skett i målsägandens hem. Rätten har i sådana fall rubricerat brottet som stöld, trots att värdet av det tillgripna varit lågt (se tabell 1.11). Det finns dock två fall där tillgrepp från en privatperson har bedömts som snatteri. I båda dessa fall rörde det sig om egendom som målsäganden hade glömt kvar eller tillfälligt lämnat (i en butik respektive på ett kasino).

6.2.4 Gränsdragningen mellan stöld av normalgraden och grov stöld

Inbrottsstöld

Genomgången av domar visar att tillgrepp som skett efter inbrott i en privatbostad, där målsäganden vid tidpunkten för brottet var fast bosatt, i samtliga fall har medfört att stölden rubricerats som grov (se tabell 1.7). Det finns också exempel på inbrott i hotellrum som har bedömts som grov stöld därför att målsäganden vid tidpunkten för brottet hade sin fasta bostad i hotellrummet (se tabell 1.8).

I ett fåtal fall har brotten avsett stöld efter inbrott i fritidshus. Med undantag för ett fall (se tabell 1.8) har sådana stölder bedömts som stöld av normalgraden (se tabell 1.11). Av domskälen i övriga domar framgår inte vilken betydelse det har haft för gradindelningen av stölden att inbrottet har skett i ett fritidshus och inte heller om det har gjorts någon distinktion mellan olika typer av fritidshus. Även om underlaget är litet förefaller det som om inbrott i fritidshus inte anses vara lika allvarligt som inbrott i någons permanentbostad.

Att en stöld skett efter inbrott i personbil, lastbil, lokaler av olika slag, vindsförråd eller källarutrymmen har inte i någon av domarna ansetts vara en tillräckligt försvårande omständighet för att bedöma stölden som grov. Inte heller vid inbrott i någons tillfälliga bostad, exempelvis ett hotellrum eller en båthytt, har integritetskränkningen ansetts vara så stor att stölden till följd av detta bedömts som grov (se tabell 1.9 och 1.11).

Den slutsats som kan dras av genomgången är att inbrott i permanentbostad utan undantag får genomslag i rubriceringen, medan det i fråga om andra inbrott inte räcker med att själva inbrottet skulle ha bedömts som hemfridsbrott för att en stöld ska rubriceras som grov.

Andra stölder i målsägandens hem

Stölder som visserligen skett i målsägandens hem men som inte har föregåtts av att den tilltalade brutit sig in har ibland bedömts som stöld av normalgraden och i andra fall som grov stöld (se tabellerna 1.10 och 1.11). Gemensamt för de fall där tillgreppet har bedömts som grovt är att brotten har riktat sig mot äldre personer eller personer som på annat sätt har varit i en utsatt position.

Tillgrepp av sak som någon burit på sig eller som befunnit sig i dennes omedelbara närhet

Tillgrepp ur målsägandens kläder eller ur en handväska som målsäganden burit på sig har i de flesta domar bedömts som grov stöld, oavsett om målsäganden har märkt tillgreppet eller inte (se tabell 1.4). Det finns dock undantag (se tabell 1.6). Flera av undantagsfallen förefaller ha det gemensamt att avståndet mellan måls-

äganden och stöldobjektet har ansetts vara för stort för att saken skulle kunna sägas ha befunnit sig i målsägandens omedelbara närhet. I andra fall har rubriceringen motiverats med att tillgreppet inte har inneburit någon fysisk integritetskränkning av målsäganden, eftersom det tillgripna inte hade fysisk kontakt med honom eller henne vid tillgreppet.

Det finns också ett exempel på stöld av normalgraden där tillgreppet avsåg en sak som den sovande målsäganden höll i sin hand (se tabell 1.6). Under utredningstiden har också uppmärksammats en dom där stölder som riktade sig mot sovande personer på en tunnelbanestation bedömdes som grova stölder (se Södertörns tingsrätts dom den 23 oktober 2012 i mål nr B 12174-12).

Gärningar som har riktat sig mot äldre eller handikappade, t.ex. tillgrepp av en handväska i korgen på en rullator eller som hängt på handtagen till en rullstol har i de fall som granskats bedömts som grov stöld (se tabell 1.5).

Stölder med rånliknande inslag

I några domar behandlas stölder där det i ett nära tidsmässigt samband med tillgreppet förekommit någon form av våld eller hot. Dessa stölder kallas i det följande för stölder med rånliknande inslag. Underlaget är i dessa fall så litet att det är osäkert om några slutsatser kan dras av domarna.

Bland dessa fall finns några där åklagaren har yrkat ansvar för rån men rätten valt en annan rubricering. Rätten har då dömt för olaga hot eller misshandel och stöld av normalgraden i brottskonkurrens. Motiveringen har varit att hot- eller våldsbrottet har varit ringa, alternativt att värdet av det tillgripna varit så ringa att gärningen därför inte skulle betraktas som rån. I något fall har rätten jämfällt stölden med en fickstöld och rubricerat den som grov stöld.

I några av dessa fall har det varit fråga om hot som uttalats före, respektive efter själva tagandet medan tagandet skett utan fysisk kontakt med målsäganden. Det finns dock även ett fall där den tilltalade slagit målsäganden i ansiktet i samband med att målsäganden försökt återta det tillgripna. Den tilltalade dömdes i detta fall för misshandel och stöld av normalgraden.

Särskild förtroendeställning

I några fall har rätten tagit fasta på att den tilltalade har utnyttjat en särskild förtroendeställning vid brottet. En del av dessa fall har rört hemtjänstpersonal som tillgripit föremål hemma hos äldre personer som de besökt i tjänsten. Den särskilda förtroendeställningen har i dessa fall endast utgjort ett av flera skäl till att gärningen bedömts som grov stöld.

Att en stöld har inneburit missbruk av förtroendeställning behöver emellertid inte alltid medföra att stölden bedöms som grov. Av de granskade domarna finns ett exempel där det ringa värdet av det tillgripna medförde att brottet, trots förtroendeställningen, bedömdes som brott av normalgraden. I den aktuella domen dömdes en sjuksköterska för stöld av normalgraden för att hon stulit två tabletter Stesolid från en patient (Göteborgs tingsrätts dom den 18 maj 2012 i mål nr B 1195-12).

Systematiska brott

Bland de genomgångna domarna avseende stöld finns inte något fall där systematiken vid tillgreppen har fått en självständig betydelse för rubriceringen av brotten. När det har varit fråga om systematiska brott har det oftast också förekommit andra försvårande inslag vid varje brottstillfälle, som att de tilltalade har riktat in sig på brott mot äldre personer eller det har varit fråga om fickstölder eller bostadsinbrott i större omfattning (se tabell 5.1). I avsnitt 6.7 behandlas systematik närmare.

Särskilt farlig eller hänsynslös art

Som framgår av avsnitt 12.1.2. tar rekvisiten ”särskilt farlig eller hänsynslös art” sikte på en rad olika försvårande omständigheter som kan beaktas vid gradindelningen av ett stöldbrott. Vid genomgången har noterats att rätten har ansett rekvisiten vara uppfyllda i flera fall som avsett brott riktade mot äldre personer.

6.3 Rån och grovt rån

6.3.1 Den rättsliga regleringen

I 8 kap. 5 § första stycket BrB straffbeläggs stöldbrott där gärningsmannen använt sig av våld eller hot av kvalificerad art, s.k. råntvång, för att genomföra stölden. Våldet eller hotet kan ha föregått stölden (stöldfallet) eller utövats för att komma undan med det som stulits (motvärnsfallet). För att det ska vara fråga om rån ska våldet eller hotet vara riktat mot den tvungne och innebära trängande fara för denne. Riktas hotet mot någon närstående till den tvungne är det inte fråga om rån utan om utpressning. Görs ett uppehåll i tiden mellan hotet och förmögenhetsöverföringen anses hotet inte heller utgöra trängande fara. Även i det fallet anses det vara fråga om utpressning i stället för rån.

Om förfarandet med hänsyn till våldet, hotet eller omständigheterna i övrigt är av mindre allvarlig art, döms den tilltalade inte för rån utan för annat brott som förfarandet innefattar, t.ex. misshandel och stöld (se avsnitt 6.2.4 angående några sådana domar).

Vid bedömningen av om ett rån är grovt ska enligt 8 kap. 6 § BrB särskilt beaktas om våldet var livsfarligt eller om gärningsmannen tillfogat offret svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller om han eller hon annars visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning.

6.3.2 Definitionen av brottsenhet vid rån

Som tidigare har nämnts är utgångspunkten vid tillgreppsbrott att rums- och tidssambandet har större betydelse när man bestämmer brottsenhet än antalet målsägande. Detta gäller dock som huvudregel inte personrån, eftersom det närmast kan liknas vid brott mot person.

Frågan om gärningskonkurrens har i de granskade domarna främst aktualiserats vid s.k. gaturån som begåtts mot flera personer samtidigt. Konkurrensfrågan har inte uttryckligen diskuterats i någon av domarna. Det är därför svårt att dra några bestämda slutsatser, men om man ska döma av utdömda straff förefaller det som om straffvärdet i dessa fall ligger något högre än i de fall där ett rån riktats mot endast en målsägande (se tabell 2.4 jämförd med tabell 2.3). Denna slutsats måste dock betraktas som osäker.

6.3.3 Gränsdragningen mellan rån och grovt rån

Av de granskade domarna avseende rån är det endast ett mindre antal som är utformade så att man kan dra några slutsatser i fråga om hur rätten har bedömt straffvärde, konkurrens eller rubricering. Dessa slutsatser måste därför värderas med försiktighet.

Det har bara funnits en dom där den tilltalade har dömts för grovt rån. Det fallet avsåg rån mot ett växlingskontor med skarp-laddad pistol och gevär. Bytet översteg tre miljoner kr.

Det finns ett fåtal exempel på rån mot värdetransporter eller banker där rånet inte har rubricerats som grovt. I dessa fall har det inte använts några skarpladdade skjutvapen (se tabell 2.1).

Några domar har avsett butiksrån (bl.a. guldsmedsaffärer) och liknande. I några av dessa fall har gärningsmännen använt sig av en startpistol eller ett pistolliknande föremål, men det har inte kunnat klarläggas om det varit fråga om en autentisk skarpladdad pistol. Dessa fall har bedömts som rån av normalgraden (se tabell 2.2).

Det finns också någon enstaka dom som rört taxirån där gärningsmannen riktat en kniv mot halsen på taxichauffören (se tabell 2.3). Rånet bedömdes som rån av normalgraden men med ett straffvärde motsvarande fängelse i två år och sex månader, vilket ska jämföras med minimistraffet för rån som är ett års fängelse.

När det gäller gaturån med verbalt hot, eventuellt i kombination med knivhot på ett visst avstånd, har rätten i de flesta fall ansett att straffvärdet motsvarat minimistraffet, dvs. ett års fängelse. Inslag som motiverat ett högre straffvärde har exempelvis varit att rånet har inneburit fysiskt våld, att det riktat sig mot en äldre person eller att hotet varit särskilt allvarligt (se tabell 2.3).

6.4 Bedrägeribrott

6.4.1 Den rättsliga regleringen

Normalgraden av bedrägeri straffbeläggs i 9 kap. 1 § BrB. Ringa bedrägeri, som benämns bedrägligt beteende, regleras i 9 kap. 2 §. Vid bedömningen av om ett bedrägeri ska rubriceras som bedrägligt beteende ska hänsyn tas till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet. Vissa förfaranden genom vilka gärningsmannen använder sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller liknande utan att göra rätt för sig bestraffas också som bedrägligt beteende oavsett om gärningsmannen har

vilselett någon eller inte. Har förfarandet avsett ett icke ringa värde och utförts med hjälp av vilseledande ska förfarandet i stället bedömas som bedrägeri enligt 1 §.

Vid bedömningen av om ett bedrägeri ska rubriceras som grovt ska, enligt 9 kap. 3 § BrB, särskilt beaktas om gärningsmannen har missbrukat allmänt förtroende eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

6.4.2 Definitionen av brottsenhet vid bedrägeribrott

Utgångspunkten är att det för varje person som vilseletts är fråga om ett bedrägeribrott för varje tillfälle han eller hon har vilseletts. Av de genomgångna domarna kan man dra slutsatsen att rätten i många fall har följt den presumtionen. I de flesta fall framgår det emellertid inte hur rätten har bedömt antalet brott. Det finns också vissa domar där man utifrån domskälen får uppfattningen att rätten har bedömt flera gärningar, som riktat sig mot olika målsägande, som ett enda brott (se tabell 5.4).

Hovrätten över Skåne och Blekinge har i ett antal domar haft anledning att ta ställning till om det varit fråga om ett eller flera brott vid ett stort antal automatbedrägerier där falska betalkort som försetts med andra personers uppgifter har använts (s.k. skimningsbrott). I dessa fall har hovrätten ansett att varje utbetalning med korten har utgjort ett separat brott (Hovrättens över Skåne och Blekinge domar i mål nr B 812-09, 664-09, 684-09 och 2201-09). Göta Hovrätt kom till motsatt slut i ett mål som gällde s.k. annonsbedrägerier som riktade sig mot ett stort antal målsägande. Hovrätten dömde för ett grovt bedrägeri (Göta Hovrätts dom den 7 mars 2012 i mål B 397-12).

6.4.3 Gränsdragningen mellan bedrägeri och bedrägligt beteende

De genomgångna domarna visar att man regelmässigt bedömer bedrägeribrott där värdet varit mindre än 1 000 kr som bedrägligt beteende. De vanligaste brotten i denna kategori är att den tilltalade

har åkt buss eller spårvagn utan att lösa biljett. Byte av prislappar på varor i butiker förekommer också.

De bedrägeribrott som har bedömts som bedrägeri av normalgraden, trots att värdet understigit 1 000 kr, har avsett köp med annans kontokort eller annonsbedrägeri (s.k. blocketbedrägeri där gärningsmannen annonserat och fått betalt för en vara som sedan inte levererats) där brottet har ingått i en serie liknande brott (se tabell 3.4). I hovrättspraxis har också användning av annans kontokort medfört att gärningen hänförts till en högre svårhetsgrad (Svea hovrätts dom den 29 december 2010 i mål B 8551-10).

6.4.4 Gränsdragningen mellan bedrägeri och grovt bedrägeri

I de flesta fall har en värdegräns på ca fem prisbasbelopp, vilket i dag motsvarar drygt 200 000 kr, tillämpats vid gränsdragningen mellan bedrägeri och grovt bedrägeri (se tabell 3.3). Vid bedrägeri som begåtts med hjälp av falsk handling har i många fall tillämpats en värdegräns på ett halvt prisbasbelopp, dvs. drygt 20 000 kr. Denna värdegräns har dock inte tillämpats lika strikt som värdegränsen mellan snatteri och stöld (se tabell 3.1 och 3.2). I några domar har bedrägeriet bedömts vara av normalgraden, trots att det begåtts med hjälp av falsk handling och avsett ett högre belopp än ett halvt prisbasbelopp. Det finns också exempel på domar där beloppet har understigit ett halvt prisbasbelopp, men där bedrägeriet ändå har ansetts vara grovt. Systematiska inslag vid bedrägeribrott behandlas närmare i avsnitt 6.7.

6.5 Förskingringsbrott

Förskingring straffbeläggs i 10 kap. 1 § BrB. Är förskingringen med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa döms enligt 10 kap. 2 § BrB för undandräkt. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska enligt 10 kap. 3 § BrB särskilt beaktas om gärningsmannen har missbrukat ansvarsfull ställning eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Av de granskade domarna har endast ett fåtal rört förskingringsbrott. Underlaget är så litet att det inte går att dra några slut-

satser i fråga om vilka överväganden som gjorts vid rubricering och straffmätning av brott mot 10 kap. BrB. Det finns inte heller något underlag för att bedöma vilka överväganden som görs i konkurrensfrågor.

6.6 Skadegörelsebrott

6.6.1 Den rättsliga regleringen

Skadegörelse av normalgraden straffbeläggs i 12 kap. 1 § BrB. Ringa skadegörelse, som benämns åverkan, regleras i 12 kap. 2 § BrB. Vid bedömningen av om skadegörelse är ringa ska hänsyn tas till skadans obetydlighet och övriga omständigheter vid brottet.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska, enligt 12 kap. 3 §, särskilt beaktas om gärningen har lett till synnerlig fara för någons liv eller hälsa eller om skadan har drabbat sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller om skadan på annat sätt är synnerligen kännbar.

6.6.2 Definitionen av brottsenhet vid skadegörelsebrott

Liksom för tillgreppsbrott är rums- och tidssambandet av större betydelse än antalet målsägande när rätten avgör vad som ska anses utgöra samma brottsenhet vid skadegörelse. Bland de granskade domarna finns endast ett exempel på när flera rums- och tidsmässigt avgränsade gärningar har ansetts utgöra ett brott som placerats i högre svårhetsgrad (se tabell 5.1). I det fallet motiverades sammanläggningen av gärningarna och gradindelningen med att det var fråga om systematisk brottslighet.

6.6.3 Gradindelningen av skadegörelsebrotten

Gränsdragningen mellan åverkan och skadegörelse

Av de genomgångna domarna kan den slutsatsen dras att skadegörelse endast i undantagsfall bedöms som åverkan. I de flesta tingsrättsdomar rörande skadegörelse som utredningen har granskat finns det ingen närmare motivering till hur brottet har rubricerats. I merparten av de domar där skadans värde har överstigit 1 000 kr

har brottet rubricerats som skadegörelse av normalgraden (se tabell 4.3). Det finns dock något enstaka fall där skadan har överstigit 1 000 kr men där brottet ändå har bedömts som åverkan. Det finns också fall där skadebeloppet har varit okänt eller där åtgärds-kostnaderna har understigit 1 000 kr men där brottet ändå har bedömts som skadegörelse av normalgraden i stället för åverkan (se tabell 4.2).

Gränsdragningen mellan skadegörelse och grov skadegörelse

Endast i tre av de granskade domarna har skadegörelsen bedömts som grov. I dessa fall har skadan, eller det sammanlagda skadebeloppet, uppgått till 64 000 kr, 150 000 kr respektive 237 000 kr (tabell 4.1). I några domar har skadegörelse avseende belopp mellan 60 000 kr och 176 000 kr bedömts som brott av normalgraden (se tabell 4.2).

6.6.4 Straffvärdebedömningen vid skadegörelsebrott

I doktrinen har, med utgångspunkt i åklagarväsendets tidigare sammanställning av tillämpade påföljder i bötesmål (RÅ PM 2003:2 och RättsPM 2006:23), utformats tabeller där skadegörelsebrott har åsatts ett rekommenderat straffvärde med utgångspunkt i skadevärdet (se Martin Borgeke m.fl., Studier rörande påföljdspraxis m.m., 5 uppl., Stockholm 2013, s. 502, i fortsättningen Borgeke m.fl., Påföljdspraxis). Från oktober 2012 gäller nya riktlinjer för åklagarväsendet (RättsPM 2012:7).

Som tidigare har nämnts är den ekonomiska skadan bara en av flera omständigheter som rätten ska beakta vid rubricering och straffvärdebedömning av skadegörelsebrott. Av de granskade domarna rör flertalet skadegörelse av normalgraden och bara ett fåtal åverkan eller grov skadegörelse. Det gör det svårt att definiera vilka omständigheter, utöver skadan, som typiskt sett medför att en skadegörelse bedöms som grov respektive mindre allvarlig.

Svea hovrätt dömde den 16 mars 2012 i mål B 5389-11 en man för grov skadegörelse sedan han sågat ned träd för att få bättre utsikt. Skadans värde uppgick till ca 1 miljon kr och straffvärdet bedömdes ligga under ett års fängelse. Påföljden bestämdes till villkorlig dom och 150 dagsböter. Hovrätten beaktade också att

skadegörelsen hade orsakat en markant förändring av naturen i området, som inte inom en snar framtid ansågs kunna återställas. Rättsfallet har inte refererats.

I de granskade domarna avseende skadegörelse av normalgraden har de tilltalade i ett flertal fall varit ungdomar. Det är i många fall oklart om, och i så fall i vilken utsträckning, rätten har tagit hänsyn till deras ungdom vid straffvärdebedömning och straffmätning. Att rätten i vissa fall i mildrande riktning har tagit hänsyn till att den tilltalade ålagts skadestånd är en annan omständighet som gör det svårt att dra några säkra slutsatser i detta avseende. Med beaktande av detta står det ändå klart att skadegörelse av normalgraden endast i undantagsfall bedöms ha ett straffvärde på fängelsenivå. I de få fall där straffvärdet har bedömts ligga på fängelsenivå har antingen skadan uppgått till ett högt belopp (176 000 kr), eller har det varit fråga om skadegörelse av privat egendom till ett relativt högt värde (mellan 19 000 kr och 68 000 kr för skadegörelse på personbilar, inredning respektive fönsterruta på bank) eller rört sig om återfall. Det finns också ett exempel på flerfaldig brottslighet där skadegörelsen avsett offentlig egendom, bl.a. lokaltrafikfordon, där straffvärdet bedömdes vara 14 dagars fängelse.

I majoriteten av domarna ligger straffvärdet på en lägre nivå – om hänsyn enbart tas till skadans värde – än vad som rekommenderas i de ovan nämnda tabellerna från åklagarväsendet. Många domar ligger emellertid på samma nivå som tabellerna. Endast i undantagsfall har straffvärdet i domarna bedömts vara högre än vad som anges i tabellerna. Det har inte gått att identifiera några omständigheter som typiskt sett ansetts motivera ett högre eller lägre straffvärde än vad som rekommenderas i tabellerna. Det finns t.ex. ett flertal exempel på skadegörelse i form av krossade fönsterrutor eller förstörda personbilar som bedömts ha lägre straffvärde än klotter som vållat motsvarande skada (jfr Högsta domstolens uttalande i NJA 1988 s. 351).

Domskälen i de granskade domarna medger alltså inte några säkra slutsatser när det gäller rättens överväganden beträffande bedömningen av straffvärdet vid skadegörelsebrott. Det finns dock åtskilligt som talar för att skadans värde tillmäts en avgörande betydelse vid bedömningen.

6.7 Systematisk brottslighet

6.7.1 Vad avses med systematisk brottslighet?

Enligt direktiven ska utredningen bl.a. analysera rättsläget avseende brottslighet med systematiska inslag och utifrån analysen ta ställning till om sådana omständigheter har fått tillräckligt genomslag.

Som närmare redovisas i avsnitt 8.4. finns dock inte någon entydig definition på vad som avses med systematiska inslag. I vissa straffbestämmelser förekommer kvalificerande rekvisit som tar fasta på systematiska inslag vid brottet. Som exempel kan nämnas grovt tagande respektive givande av muta, grovt bokföringsbrott, grovt bidragsbrott och grovt skattebrott. Någon närmare redogörelse för hur rekvisiten begreppet ska tolkas finns dock inte i förarbetena till dessa bestämmelser.

En variant av hur systematiska inslag beskrivs finns i 29 kap. 2 § punkten 6 BrB som behandlar vissa omständigheter som påverkar straffvärdet i höjande riktning. Som försvårande omständighet ska beaktas om brottet har "ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt". I förarbetena framgår att begreppet bl.a. tar sikte på brottslighet där ett visst tillvägagångssätt upprepas ett flertal gånger, t.ex. att någon vid upprepade tillfällen förmått annan till utbetalning av en förmån som han eller hon inte har haft rätt till eller att flera personer rånat olika butiker eller banker och då gått till väga på ett likartat sätt vid varje tillfälle (prop. 2009/10:147 s. 43).

6.7.2 Konkurrensfrågor och rubriceringsfrågor i mål med systematisk brottslighet

I de granskade domar där rätten har haft att ta ställning till om upprepad likartad brottslighet har varit systematisk, och hur denna i sådana fall skulle hanteras, förekommer olika lösningar. Frågeställningarna har framförallt aktualiserats vid bedrägeribrott. Den fortsatta framställningen utgår därför från bedömningarna i bedrägerimålen.

När det gäller bedömningen av vad som är ett brott förefaller rätten i de flesta fall ha följt presumptionen att antalet bedrägeribrott är detsamma som antalet vilseledda målsägande och att tidsmässigt avgränsade gärningar bedöms som flera bedrägerier även om de riktar sig mot samma målsägande. Det finns dock ett antal

undantag där rätten bedömt flera olika gärningar som en brottsenhet, trots att dessa riktat sig mot olika målsägande och varit tydligt avgränsade i tid och rum. I dessa fall har rätten oftast rubricerat brottet som grovt. I de flesta av dessa domar torde skälet till att rätten bedömt de olika gärningarna som en brottsenhet ha varit att samtliga brott har utgjort led i en brottslighet som bedrivits systematiskt. I ett fåtal fall har rätten uttryckligen motiverat sin konkurrenslösning på detta sätt (se tabell 5.4). Se även den tidigare nämnda domen av Göta Hovrätt den 7 mars 2012 i mål B 397-12.

Det finns ett antal domar där rätten har funnit att brotten har begåtts systematiskt och att vart och ett av dem därför ska rubriceras som grovt (eller som brott av normalgraden, om det är fråga om brott som avsett ett lågt värde; se tabell 5.1). Det innebär alltså att systematiken i brottsligheten i dessa fall har påverkat rubriceringen, och inte enbart straffvärdebedömningen. Antalet brott har dock inte påverkats i dessa fall. Samma slutsats förekommer i några hovrättsdomar (t.ex. Hovrätten över Skåne och Blekinges dom i mål B 812-09, 664-09, 684-09 och 2201-09 och Svea Hovrätts dom den 8 maj 2013 i mål B 6601-12).

6.7.3 Straffvärdebedömning av brott med systematiska inslag

När det gäller straffmätningen är det givetvis svårt att bedöma hur den gjorts enbart på grundval av vad som redovisats i domarna. De straff som har mätts ut talar emellertid för att rätten vid straffmätningen har sett till brottsligheten i sin helhet, oavsett hur antalsräkningen har fallit ut. Denna bild framträder om man jämför straffvärdet i domarna i tabellerna 5.1 och 5.4. I samma riktning talar det förhållandet att rätten förefaller ha ansett att brott som bedömts som grova enbart därför att de ingått som ett led i systematisk brottslighet har ett lägre straffvärde än systematiska brott som även sedda var för sig skulle ha bedömts som grova (jfr t.ex. stöldbrotten och bedrägeribrotten i tabell 5.1).

I genomgången har det också påträffats ett antal domar som avser upprepade likartade bedrägerier där åklagaren inte gjort gällande att brottsligheten har bedrivits systematiskt eller där rätten, trots åklagarens påstående om systematik, har bedömt brottsligheten som upprepad men inte systematisk (se tabell 5.3). Straffvärdet för dessa brott förefaller generellt sett ligga lägre än för brott som ansetts ingå i ett systematiskt förfarande. I en del fall framstår skill-

naden inte som sakligt motiverad utifrån omständigheterna vid brotten, som antalet målsägande eller det värde som brotten totalt sett har omfattat (jfr tabell 5.1 och 5.3).

Genomgången av tingsrättsdomar visar också att det samlade straffvärdet vid flerfaldig brottslighet av normalgraden endast i undantagsfall bedöms uppgå till eller överstiga minimistrafvet för grovt brott av samma slag. Som exempel på sådana domar kan nämnas Malmö tingsrätts dom i mål B 7396-11 och Stockholms tingsrätts domar i mål B 8171-11 och 7725-11 samt Göteborgs tingsrätts dom i mål B 17508-11. Från hovrätterna kan nämnas Hovrätten för Västra Sveriges dom den 24 oktober 2011 i mål B 3759-11 och Hovrätten för Övre Norrlands dom den 25 oktober 2013 i mål B 594-12.

Den förhöjda straffskalan som enligt 26 kap. 2 § BrB gäller för flerfaldig brottslighet har inte heller annat än i undantagsfall tillämpats i de domar som granskats (se dock Stockholms tingsrätts dom den 1 mars 2012 i mål B 11805-11).

7 Några utgångspunkter för förslagen

7.1 Det straffrättsliga skyddet för egendom fungerar i huvudsak väl

Förmögenhetsbrotten tillhör typiskt sett de brott som sedan länge är kriminaliserade och där det också beträffande många brottstyper finns en rik rättspraxis. För de flesta brott som regleras i 8–10 och 12 kap. brottsbalken är brottsrekvisiten så generellt utformade att de kan tillämpas på ett stort antal straffvärda förfaranden, även när nya varianter av dessa brott uppstår. Behovet av nykriminalisering är därför, generellt sett, inte så stort inom detta område. Denna bild har bekräftats av genomgången av domar och av samtalen med företrädare för brottsbekämpande myndigheter och domstolar.

Utredningsarbetet har därför i första hand fokuserat på att se över de befintliga straffbestämmelserna och överväga på vilket sätt de kan modifieras för att ytterligare stärka egendomsskyddet. På några områden har det dock visat sig att den nuvarande regleringen fungerar mindre väl eller inte ger det skydd som medborgarna kan förvänta sig av samhället och då har utredningen övervägt behovet av att skapa nya straffbestämmelser.

Utredningen har inte sett något behov av att på nytt utreda brott som nyligen har varit föremål för omfattande lagändringar, exempelvis mutbrotten, eller brott som just nu är föremål för lagstiftningsarbete, som penninghäleri och penninghäleriförseelse.

För att undvika dubbelarbete har utredningen, som tidigare nämnts, inte heller fördjupat sig i frågor som andra, nyligen tillsatta, utredningar har till uppgift att utreda, som utökad kriminalisering av brott på försöks-, förberedelse- och stämplingsstadiet och kopplingen till organiserad brottslighet (se dir. 2013:19) eller straffskalorna för rån, grovt rån, och grov utpressning (se dir. 2013:30).

I stället har utredningens fokus varit dels de förmögenhetsbrott som i dag bereder de brottsbekämpande myndigheterna de största problemen, dels frågan om de skillnader som finns i dag mellan olika förmögenhetsbrott är motiverade, dels om det finns andra lagstiftningsåtgärder som bör vidtas för att öka lagföringen av förmögenhetsbrott.

7.2 Brottsutvecklingen

7.2.1 Brottsutvecklingen sedd i siffror

De brott som ingår i uppdraget omfattar stöldbrott, bedrägeribrott, förskingringsbrott och skadegörelsebrott. Dessa brott utgör en mycket stor andel av den totala brottsligheten och uppgick år 2012 till nästan 60 procent av alla anmälda brott.

Stöldbrotten har visserligen minskat avsevärt under senare år men är fortfarande numerärt den största gruppen av alla anmälda brott. Förändringen beror till stor del på att tillgrepp av fordon och ur fordon har minskat kraftigt. Minskningen har inte i första hand med brottsbekämpningen att göra utan med att tillfällena att begå brott har begränsats genom tekniska lösningar. En liknande utveckling kan ses när det gäller inbrott i bostäder. En ökad användning av larm och andra tekniska skydd i bostäder kan också antas spela en roll genom att det minskar utrymmet för tillfällighetsbrott och har en allmänt avhållande effekt. Fickstöldar är däremot en kategori av stöldbrott som har ökat kraftigt under senare år.

Antalet anmälda bedrägerier har mer än tredubblats sedan år 2002. Bedrägerierna utgör nu drygt 10 procent av alla anmälda brott. Brottsutvecklingen när det gäller förmögenhetsbrott visar entydigt att bedrägeribrotten är den kategori som ökar mest och snabbast av förmögenhetsbrotten. Eftersom bedrägeribrott generellt sett är mer svårutredda än exempelvis tillgreppsbrott utgör de också en större belastning för de brottsbekämpande myndigheterna.

Däremot är förskingringsbrotten och övriga brott mot bestämmelser i 10 kap. BrB fortsatt få i jämförelse med andra förmögenhetsbrott och uppgår bara till någon enstaka procent av det totala antalet anmälda brott. Visserligen har framför allt olovligt förfogande ökat kraftigt sedan år 2009, men eftersom ökningen är från en mycket låg nivå handlar det ändå om ganska få brott.

Även antalet skadegörelsebrott har minskat något de senaste tre åren men är fortfarande antalsmässigt många. Totalt uppgår skadegörelsebrotten till omkring 11 procent av antalet anmälda brott år 2012.

För att få en mer nyanserad bild bör man förutom att se till antalet anmälda brott även beakta hur hög uppklaringsprocenten är och hur svårutredda brotten är. Ser man till personuppklaringen ser det generellt sett ganska mörkt ut när det gäller förmögenhetsbrotten. Medan personuppklaringen var 17 procent för samtliga brott år 2012 låg den på en ännu lägre nivå för de brott som nu är aktuella, t.ex. endast 7 procent för stöldbrotten och 4 procent för skadegörelsebrotten.

7.2.2 Brottsutvecklingen sedd från andra perspektiv

Att en viss kategori av brott ökar eller minskar i antal över tid säger inte så mycket om vilka skador de vållar samhället och enskilda eller vilken belastning brotten innebär för rättsväsendet. Eftersom förmögenhetsbrotten huvudsakligen riktar sig mot enskilda är det viktigt att även se brottsutvecklingen ur brottsoffrens perspektiv.

Vissa brottsliga förfaranden, t.ex. bedrägerier med hjälp av s.k. bluffakturor, förekommer numera i sådan omfattning och utförs på ett sådant sätt att utredning och lagföring av brotten ställer särskilda krav på rättsväsendet. Det kan därför finnas skäl att överväga om de nuvarande straffbestämmelserna ger tillräckliga möjligheter att ingripa mot brotten. Det finns också andra straffvärda förfaranden som förekommer i stor omfattning, för vilka det kan finnas skäl att överväga om det straffrättsliga skyddet kan stärkas, t.ex. bedrägerier som begås genom olovlig användning av andra personers identitetsuppgifter.

Något som inte direkt går att utläsa ur brottsstatistiken är förekomsten av organiserad brottslighet. Vissa typer av förmögenhetsbrott ökar och minskar periodvis på ett sätt som gör det rimligt att anta att det är organiserade ligor som står bakom en stor del av brotten. Ju mer organiserade former en viss brottslighet har, desto mer arbetskrävande är det som regel att utreda den. Därmed belastar den rättsväsendets samtliga resurser, från polisutredning till rättegång, mer än annan brottslighet av motsvarande slag som begås av en enda gärningsman.

Mot den nu angivna bakgrunden är det för utredningen naturligt att främst fokusera på de brottstyper i 8, 9 och 12 kap. BrB som i dag bereder de brottsbekämpande myndigheterna störst problem, för att kunna öka skyddet för enskilda.

7.2.3 Är kriminalisering det som behövs?

En annan viktig utgångspunkt för utredningsarbetet har varit att överväga om det kan vara andra åtgärder än kriminalisering som behövs för att förstärka egendomsskyddet.

Om ett beteende inte är socialt accepterat och anses ha så starka negativa verkningar för samhället att det bör beivras, är den allmänt vedertagna metoden att införa en straffbestämmelse. Bakom varje kriminalisering ligger ett politiskt ställningstagande att gärningen är så förkastlig och samhällsskadlig att den bör vara straffsanktionerad. Syftet med kriminaliseringen är att människor ska avhålla sig från det straffbelagda beteendet. Straffet är repressivt och avses fungera avskräckande. I vissa fall anses straffet också kunna fungera som en form av upprättelse för brottsoffret.

Det ställs höga krav på legalitet och förutsebarhet vid strafflagstiftning. I Europakonventionen slås vissa grundläggande principer om strafflagstiftning fast. Till dessa hör att sådan lagstiftning inte får ges retroaktiv verkan och att dubbelbestraffning förbjuds.

Riksdagen har ställt sig bakom vissa riktlinjer som regeringen formulerat för när straffsanktioner är godtagbara. För att kriminalisering ska komma ifråga bör krävas att nedanstående förutsättningar är uppfyllda (prop. 1994/95:23 s. 55, bet. 1994/95:JuU2 s. 6, rskr. 1994/95:40).

- Det ska vara fråga om beteenden som kan föranleda påtaglig skada eller fara.
- Alternativa sanktioner ska inte stå till buds, inte vara rationella eller kräva oproportionerligt höga kostnader.
- Straffsanktion krävs med hänsyn till gärningens allvar.
- Straffsanktionen kan utgöra ett effektivt medel för att motverka det icke önskvärda beteendet.
- Rättsväsendet ska ha resurser att klara av den eventuellt ytterligare belastning som kriminaliseringen innebär.

Är det fråga om ett mindre samhällsskadligt beteende väljer lagstiftaren ibland att angripa beteendet genom viten, straffavgifter eller någon annan form av sanktion.

Ändrad kriminalisering är således inte självklart den åtgärd som i första hand bör tillgripas för att lösa ett samhällsproblem. Andra åtgärder som civilrättsliga regler eller förebyggande åtgärder, t.ex. i form av ändrade rutiner hos den som riskerar att drabbas av brott, varningslistor och liknande kan i vissa fall vara lika viktiga åtgärder.

En annan viktig fråga är om de svårigheter att lagföra gärningsmännen vid vissa förmögenhetsbrott som ibland påtalas snarare hänför sig till svagheter i förundersökningsarbetet, dvs. om det är någon annan lagstiftning än den straffrättsliga som kan behöva ändras. Sådana problem kan också hänga samman med att det inte avsätts tillräckliga resurser eller med bristfälliga arbetsmetoder hos de brottsbekämpande myndigheterna. Det är inte något som en ändrad strafflagstiftning kan råda bot på. Det är dock viktigt att se om olika regelverk, som vart och ett har goda skäl för sig, tillsammans kan vara kontraproduktiva i något avseende när det gäller bekämpningen av förmögenhetsbrott.

7.3 Systematisk brottslighet

En central fråga i utredningens direktiv är om det kan skapas något nytt sätt att möta systematisk förmögenhetsbrottslighet. Förmögenhetsbrott begås inte sällan i stor omfattning, på ett systematiskt sätt och kanske till och med i organiserade former. Det kan röra sig om organiserad brottslighet i form av ligor som från tid till annan begår brott efter ett visst mönster. Det kan också vara verksamheter som bedrivs i bolagsform med anställd personal och där brott i form av exempelvis bedrägeri utgör själva affärsverksamheten. Varje enskilt brott kan i dessa fall oftast inte beskrivas som allvarigare än brott av normalgraden. Den brottsliga verksamheten som sådan utgör i dessa fall ett större hot mot samhället än summan av de enskilda brotten. I andra fall kan de systematiska inslagen ha formen av upprepade brott enligt samma brottsplan eller upprepning av samma utförande.

Utredningen har till uppgift att överväga om det finns några generella lösningar som bättre kan tillgodose kravet på att systematisk brottslighet bör ses som försvårande vid lagföringen av förmögenhetsbrott.

Utredningens utgångspunkt är att det bör krävas mycket starka skäl för att införa generella straffrättsliga särregler för enbart en viss typ av brottslighet, som för förmögenhetsbrotten. Utredningen har också som utgångspunkt att man inte för denna brottskategori bör införa regler som strider mot vedertagna straffrättsliga principer, mot bakgrund av hur antalsmässigt dominerande dessa brott är.

7.4 Beaktas integritetskränkning i tillräcklig utsträckning i dagens lagstiftning?

Förmögenhetsbrott som riktar sig mot enskilda innebär i många fall inte bara en ekonomisk skada utan kränker också brottsoffrens integritet. Under de senaste decennierna har den kränkning som brottsoffer utsätts för fått en mera framskjuten plats i lagstiftningen, framför allt när det gäller brott mot person. I viss mån har även den personliga kränkning som ett förmögenhetsbrott kan medföra uppmärksammas. Det gäller särskilt vid vissa tillgrepps-brott.

Forskning visar att det bland de personer som har blivit utsatta för brott finns en större andel som upplever otrygghet än bland de som inte har sådana erfarenheter. Detta gäller i synnerhet om brottet varit särskilt integritetskränkande (se bl.a. Brås rapport 2013:1, NTU 2012 s. 87 f.).

Redan i dag finns det en generell möjlighet att vid straffmätningen som försvårande omständighet ta hänsyn bl.a. till om den tilltalade har visat stor hänsynslöshet eller utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig. Lagstiftarens avsikt har varit att sådana försvårande omständigheter ska vara något som påtagligt avviker från det normala. Enligt vissa företrädare för rättsväsendet finns det också risk att försvårande omständigheter som endast anges i reglerna om straffmätning inte uppmärksammas förrän i slutet av processen, vilket kan medföra att de försvårande momenten inte får den uppmärksamhet de bör ha. Denna uppfattning bekräftas i viss mån av den praxis som utredningen har granskat.

Utredningens utgångspunkt är att det kan finnas anledning att i viss mån omvärdera synen på förmögenhetsbrotten. I rättspraxis fokuserar man i mycket stor utsträckning på den ekonomiska effekten av förmögenhetsbrott, vilket är naturligt eftersom skada

och vinning är centrala rekvisit. Det finns emellertid anledning att förskjuta perspektivet mer mot den kränkning av den personliga integriteten som brotten kan medföra för den enskilde.

En möjlighet att starkare betona olika integritetskränkande inslag vid förmögenhetsbrott kan vara att skapa tydligare regler för gränsdragningen mellan vad som är brott av normalgraden och vilka brott som bör bedömas som grova.

7.5 Straffskalorna för vissa förmögenhetsbrott

Straffskalorna för förmögenhetsbrotten har inte varit föremål för någon samlad översyn sedan år 1983, då Förmögenhetsbrottsutredningen presenterade sina förslag. De ändringar som föreslogs av utredningen genomfördes dock inte. I stället har straffskalorna för vissa brott ändrats, oftast i skärpande riktning, i samband med att en viss bestämmelse har ändrats i materiellt hänseende. Det finns således ett visst behov av en allmän översyn av straffskalorna för förmögenhetsbrotten. Samtidigt ingår det, som tidigare nämnts, i uppgifterna för både Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet (dir. 2013:19) och Utredningen om en översyn av straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott (dir. 2013:30) att överväga frågor om straffskalor. Vidare har regeringen inte tagit slutlig ställning till Penningtvätsutredningens förslag. Utredningen har därför valt att enbart se över straffskalorna för de övriga förmögenhetsbrotten.

7.6 En mer modern och lättillgänglig reglering

Ett annat sätt att stärka det straffrättsliga skyddet för egendom är att se till att de befintliga straffbestämmelserna är lätta att hitta, förstå och tillämpa. I 8 kap. BrB finns det ett antal brott som rör fast egendom. Straffbestämmelserna i fråga är ålderdomliga till sitt språk och sin struktur och gör kapitlet svåröverskådligt och tungrott. Utredningens utgångspunkt är att förenkla och tydliggöra regleringen, vilket kan innebära att vissa brott tas bort eller arbetas in i andra befintliga bestämmelser. Även beträffande förmögenhetsbrott i andra kapitel kan det finnas skäl att ändra bestämmelsernas språk och struktur.

Vissa brottsbeteckningar, särskilt för de mindre allvarliga brotten, kan också behöva moderniseras och ändras så att de på ett tydligare sätt anger vad brotten består i och hur de förhåller sig till allvarigare brott av samma slag.

8 Systematisk brottslighet

8.1 Seriebrottslighet och systematisk seriebrottslighet

När någon begår ett flertal brott av samma eller likartat slag talar man ibland om seriebrott. Det finns inte någon allmän definition av vad som är seriebrott, men normalt avses upprepade brott av samma eller likartat slag som också har ett visst tidsmässigt samband. Det tidsmässiga sambandet kan bestå i att alla brotten begås inom en kort tidsperiod eller att brotten upprepas med viss regelbundenhet, t.ex. att någon ofta klottrar på tunnelbanevagnar eller tåg. Seriebrott kan också ha det gemensamt att de begås av flera gärningsmän som samarbetar i olika konstellationer.

Det är relativt vanligt att förmögenhetsbrott utgör seriebrott. Det är framför allt vid några typer av brott – tillgreppsbrott (inklusive rån), häleri, bedrägeri och förskingring – som det finns gärningsmän som mer eller mindre livnär sig på brotten.

Att förmögenhetsbrott ofta upprepas av samma gärningsmän gör att rättssystemet måste kunna hantera ett stort antal gärningar av samma slag som har en eller flera beröringspunkter med varandra. Vid seriebrott kan det därför, på samma sätt som vid systematiska brott, ibland vara svårt att avgöra om gärningarna utgör ett eller flera brott och hur brottet eller brotten ska rubriceras och straffmätas.

Vad som är en serie av brott kan dock oftast inte avgöras förrän i efterhand, när man kan konstatera att det faktiskt rör sig om en upprepning, att brotten är likartade och att det finns ett tidssamband.

I motsats till vad som gäller för systematisk brottslighet finns det inga direkta regler om seriebrott. Möjligen kan sådana rekvisit som ”vanemässigt” i bestämmelsen om näringshäleri och ”yrkes-

mässigt” i bestämmelsen om grovt dobbleri sägas ta sikte på seriebrott, men de kan lika gärna syfta på systematisk brottslighet.

Seriebrott måste skiljas från systematisk brottslighet, som inte heller är något enhetligt begrepp utan ges olika innebörd beroende på sitt sammanhang. Med systematisk brottslighet avses som regel också att det är fråga om brott som upprepas på ett identiskt eller likartat sätt, men i de fallen krävs det som regel också att det är fråga om brott som har föregåtts av planering eller att gärningsmannen använder en särskild metod för att begå brotten. Det kan också vara fråga om brott som begås i organiserad form (se avsnitt 8.2.4 angående vad som avses med organiserad form). Hur avancerade brottsmetoder, omfattande planering eller hur hög grad av organisation som krävs för att det ska anses vara systematisk brottslighet kan dock skilja sig åt vid olika brottstyper. Den frågan utvecklas närmare i avsnitt 8.4.

Vad som komplicerar bilden är att seriebrott inte sällan har inslag av systematik. Det kan t.ex. röra sig om ett visst sätt att utföra brotten, enklare planering eller att brotten i någon mening kan sägas vara organiserade. Högsta domstolen har i rättsfallet NJA 2006 s. 524, som avsåg ett flertal butikstillgrepp under en mycket begränsad tid, tydligt skilt mellan systematisk brottslighet och seriebrott.

När vi i det följande talar om systematisk brottslighet avses inte renodlade seriebrott.

I det följande redovisas olika sätt som tillämpas för att definiera och hantera systematisk brottslighet och vilka svårigheter och problem som den nuvarande ordningen ger upphov till.

8.2 Olika sätt att beakta systematik

8.2.1 Systematik som skäl för att betrakta flera gärningar som ett brott

I allmänhet gäller att upprepade brott delas in i brottsenheter efter samma kriterier som enstaka brott av samma slag (se avsnitt 5.2). Vissa former av förmögenhetsbrott begås emellertid i sådan omfattning och med sådan frekvens att det ibland kan te sig mer naturligt att betrakta samtliga gärningar som ett enda brott. Som exempel kan nämnas omfattande bedrägerier som begås genom ett massutskick av påhittade fakturor eller ett stort antal försking-

ringar som begås mot samma arbetsgivare under en begränsad tidsperiod. Andra exempel kan vara att någon upprepar samma brottsliga beteende, t.ex. genom att klottra på ett flertal platser inom ett visst område under en begränsad period.

I praxis anses det i vissa fall finnas ett sådant samband mellan flera gärningar att det bedöms vara befogat att frånga principerna för hur den typen av brott vanligtvis avgränsas från varandra och i stället betrakta samtliga gärningar som ett brott (se Martin Sunnqvist, Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott, SvJT 2011 s. 495). Detta motiveras ibland med att gärningarna anses utgöra ett led i ett systematiskt förfarande med en bestämd handlingsplan. Brott som anses utgöra ett led i systematisk brottslighet betraktas ibland på detta sätt även utan att det finns någon sådan brottsplan.

Vägledande avgöranden från senare tid talar dock mot att en sådan sammanläggning får göras enbart på den grunden att brotten utgör ett led i ett systematiskt förfarande. Högsta domstolen har t.ex. i NJA 2007 s. 973 och NJA 2012 s. 886 avvisat åklagarens påstående om att ett flertal bedrägerier respektive bidragsbrott, som upprepats på ett likartat sätt och som riktats mot samma målsägande, skulle utgöra ett brott. I båda fallen påpekade Högsta domstolen att det inte fanns något som tydde på att gärningarna omfattades av någon gemensam brottsplan. Att det är fråga om gärningar som bedöms ingå i ett systematiskt förfarande är alltså som regel inte tillräckligt för att betrakta gärningarna som ett brott.

I de fall där flera gärningar anses ha ett sådant samband med varandra att de bedöms utgöra ett brott hänförs brottet vanligtvis till en högre svårhetsgrad än vad som annars skulle ha varit fallet. Domens rättskraft kommer i dessa fall att träffa alla gärningar som ingår i det som betraktas som ett brott och dessutom sådana gärningar som hade kunnat inordnas i brottet genom en sådan åtalsjustering som hade varit tillåten enligt 45 kap. 5 § tredje stycket RB.

8.2.2 Systematisk brottslighet som rekvisit för att uppgradera enskilda brott

I vissa straffbestämmelser anges systematiska inslag som ett försvårande rekvisit som ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt, t.ex. bestämmelsen om grovt tagande respektive givande av

muta. Med brottslighet som utövats systematiskt avses enligt förarbetena till den paragrafen ett upprepat beteende, allra helst om det har genomförts efter viss beräkning (prop. 2011/12:79 s. 47).

Andra straffbestämmelser där systematisk brottslighet anges som ett försvårande rekvisit som ska beaktas vid gradindelningen av brottet är bl.a. reglerna om grovt skattebrott, grovt bidragsbrott och grovt barnpornografibrott. Gemensamt för dessa brott är att de riktas mot ett allmänt intresse. Vad som avses med uttrycket ”led i en brottslighet (alternativt brottslig verksamhet) som utövats systematiskt” utvecklas inte närmare i förarbetena till dessa bestämmelser. När det gäller grovt bokföringsbrott framgår emellertid av förarbetena att brottsligheten inte behöver ha utövats i organiserad form för att anses ha utövats systematiskt (till skillnad från vad som krävdes enligt den tidigare lydelsen av 29 kap. 2 § 6 BrB, se prop. 2004/05:69 s. 25). I förarbetena till bestämmelsen om grovt skattebrott uttalas att mindre skatteundandraganden inte ska bedömas som grova brott enbart för att det rör sig om ett upprepat förfarande (se prop. 1995/96:170 s. 112).

Vilka krav som bör ställas på brottsligheten med avseende på omfattning och förslagenhet går alltså inte att uttala sig om generellt, utan får bedömas från fall till fall. Vägledande praxis talar dock för att det ställs högre krav på de systematiska inslagen för att ett brott ska hänföras till en högre svårhetsgrad än för att låta de systematiska inslagen få betydelse för straffmätningen av den samlade brottsligheten, se exempelvis Högsta domstolens uttalande i NJA 2007 s. 973.

När den omständigheten att brottet ingår som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt utgör ett rekvisit i en straffbestämmelse hänför sig bedömningen till det enskilda brottet. Rekvisitet ska enligt doktrinen inte tolkas som en möjlighet att utvidga brottsenheten till att avse hela det brottsliga förfarandet, dvs. att alla gärningarna bedöms som ett enda grovt brott (Ulväng, *Brottslighetskonkurrens* s. 270 f.).

Även om systematik inte är ett rekvisit som gör att ett visst brott ska bedömas som grovt, kan domstolen ändå uppgradera brottet av det skälet. De uppräknings av försvårande omständigheter som finns vid vissa brott är nämligen inte uttömmande.

8.2.3 Systematik som en del av brottskonstruktionen

Kollektivdelikt och liknande brottskonstruktioner

Vissa brott har konstruerats så att vad som utgör ett brott avgränsas med utgångspunkt i den brottsliga verksamheten i tid och rum, även om den pågår under längre tid och omfattar ett stort antal brottsobjekt eller angreppsobjekt.

En del av dessa brott går ut på att upprätthålla eller vidmakthålla ett visst tillstånd (s.k. perdurerande brott). Som exempel kan nämnas olaga innehav av barnpornografi eller narkotika.

Andra sådana brott består i stället av ett förfarande som upprepas under en begränsad tidsperiod. För en del av dessa brott, de s.k. kollektivdelikten, är utgångspunkten att alla brott som begås under en viss tidsperiod utgör ett brott. Rättskraften av en dom avseende ett sådant brott träffar all brottslighet, dvs. även oupptäckt sådan, av samma slag som förövats under den tidsperiod som åtalet avser. Det finns endast ett fåtal sådana brott, t.ex. olovlig utövning av läkaryrket och tandläkaryrket enligt 10 kap. 1–4 §§ patientsäkerhetslagen (2010:659; se Ulväng, Brottslighetskonkurrens s. 838 f.). Det anses dock vara möjligt att begå flera kollektivdelikt samtidigt om verksamheten bedrivs på fast plats på flera orter (Asp m.fl., Kriminalrättens grunder s. 476).

Ibland betraktas även andra typer av brott än de s.k. kollektivdelikten som ett brott, exempelvis koppleri och penningförfalskning (Suzanne Wennberg, Grov kvinnofridskränkning – en problematisk brottskonstruktion, SvJT 2000 s. 792 f.).

Kollektivdelikten och de brott som jämföras med sådana är exempel på brottskonstruktioner som gör det möjligt att betrakta systematisk och upprepade brottslighet som ett samlat förfarande, dvs. som ett brott. Även för dessa brott hade det varit möjligt att betrakta varje gärning, t.ex. varje behandling av en patient eller varje förmedling av sexuell kontakt, som ett brott.

Näringshäleri och kreditocker

För de särskilda formerna av häleri och ocker, s.k. näringshäleri (9 kap. 6 § andra stycket BrB) respektive kreditocker (9 kap. 5 § andra stycket BrB), har det införts en bevislättning som bl.a. träffar systematisk brottslighet. En förutsättning för bevislättningen är att brottet har begåtts i näringsverksamhet eller som ett led i en verk-

samhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning. Det är dock inte fråga om att betrakta ett upprepat förfarande som ett brott. Avgränsningen av vad som är ett brott ska göras på samma sätt som för andra former av häleri (Ulväng, Brottslighetskonkurrens s. 226). Det krävs inte heller att det är fråga om flera brott som bedöms vid samma tillfälle. Varje brott av detta slag som begås i näringsverksamhet eller som ingår i en större eller vanemässigt bedriven verksamhet betraktas som ett brott och kan föranleda ansvar för näringshäleri respektive kreditocker.

Fridskränkningensbrotten och olaga förföljelse

De speciella brottskonstruktionerna grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning liknar till sin konstruktion kollektivdelikten. Betydelsen av flerfaldig brottslighet beaktas här genom att flera brott, vanligtvis av olika slag, som begås mot samma person läggs samman till ett brott av annat slag. Fridskränkningensbrotten avgränsas alltså av antalet målsägande medan brottenheten tillåts sträckas ut i tid och rum. Det ska vara fråga om flera brottsliga gärningar av ett visst slag med ett visst samband, de ska var och en utgöra led i en upprepad kränkning av en närstående persons integritet och ha varit ägnade att allvarligt skada hans eller hennes självkänsla. Uppfyller de enskilda gärningarna inte dessa krav döms i stället för varje brott för sig.

Det ursprungliga förslaget till fridskränkningensbrott innebar bl.a. att de gärningar som bildade brottet inte behövde anges i detalj. Det skulle vara tillräckligt att kunna konstatera att det varit fråga om en rad beteenden av olika slag, även sådana som inte var kriminaliserade. Dessa beteenden skulle dock vara preciserade till sin karaktär och man behövde veta att de hade utförts inom en specificerad period. Det föreslogs att brottet skulle vara perdurerande, vilket skulle medföra att de enskilda brotten som fridskränkningensbrottet bestod av inte skulle preskriberas var för sig (se SOU 1995:60, del A, s. 305 f.). I propositionen föreslogs i stället ett icke perdurerande brott, där varje brott preskriberas för sig (prop. 1997/98:55 s. 132).

Till skillnad från kollektivdelikten preskriberas alltså varje brott som ingår i ett grovt fridskränkningensbrott för sig med utgångspunkt i den straffskala som gäller för respektive brott. Att ett antal brott under en viss period bedöms sammantagna utgöra grov

kvinnofridskränkning innebär inte heller i sig att nyupptäckta brott omfattas av rättskraften. I det enskilda fallet anses det dock godtagbart att även brott som inte har kunnat preciseras närmare i tid eller antal läggs till grund för fällande dom (NJA 2004 s. 437). Som en konsekvens av detta kan alla brott som kan anses omfattas av den oprecisa brottsbeskrivningen träffas av domens rättskraft.

Brottet olaga förföljelse (4 kap. 4 b § BrB) är konstruerat efter mönster av fridskränkingsbrotten (prop. 2010/11:45 s. 68). Det straffbara handlandet består i att förfölja en person genom flera brottsliga gärningar i form av vissa i paragrafen uppräknade brott, bl.a. misshandel, olaga hot, hemfridsbrott, ofredande och skadegörelse. Det finns inget krav på att den drabbade ska vara en närstående. Däremot måste var och en av gärningarna ha utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet.

8.2.4 Systematisk brottslighet som försvårande omständighet vid straffmätningen

Som redovisats i avsnitt 5.4.2 ska rätten som försvårande omständighet vid straffmätningen särskilt beakta om brottet har utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering (29 kap. 2 § 6 BrB). Systematik är alltså en omständighet som – vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottsstyp – särskilt ska beaktas som en försvårande omständighet vid straffmätningen.

Tillämpningsområdet för bestämmelsen utvidgades genom en lagändring år 2010 (prop. 2009/10:147, bet. 2009/10:JuU32). Bestämmelsen var i sin tidigare lydelse inte tillämplig på enstaka brott, även om detta brott varit väl planlagt. Den tog inte heller sikte på brott som förövats av en ensam person, även om det rört sig om upprepad brottslighet, utan på brottslighet med flera inblandade och som skett i organiserade former. Dessutom krävdes att den tilltalade spelat en betydande roll i den brottsliga verksamheten (prop. 1987/88:120 s. 84).

Efter lagändringen år 2010 är regeln tillämplig även på enstaka brott som föregåtts av särskild planering samt på systematisk brottslighet som begåtts genom att en gärningsman upprepat ett visst tillvägagångssätt ett flertal gånger (prop. 2009/10:147 s. 31). Punkten omfattar numera också samtliga medverkande vid brotten, oavsett vilken roll de spelat i den brottsliga verksamheten. Graden

av delaktighet ska dock som vanligt beaktas vid bedömningen av straffvärdet för var och en av de medverkande (jfr NJA 2003 s. 78).

Till ledning för hur begreppet brottslighet som utövats systematiskt ska tolkas anför följande i förarbetena till den nuvarande lydelsen av 29 kap 2 § 6 BrB (prop. 2009/10:147 s. 43).

”Med brottslighet som utövats systematiskt avses brottslighet där ett visst tillvägagångssätt upprepats ett flertal gånger av antingen en ensam gärningsman eller av flera personer i samförstånd. Ett exempel är att någon vid upprepade tillfällen förmått annan till utbetalning av en förmån som han eller hon inte har haft rätt till. Ett annat exempel är om flera personer rånat olika butiker eller banker och då gått till väga på ett likartat sätt vid varje tillfälle.”

Enligt förarbetena krävs det alltså ett särskilt ”modus operandi” för att brottsligheten ska anses ha utövats systematiskt.

Med brottslighet som utövats i organiserad form avses enligt förarbetena brottslighet som begåtts inom ramen för en struktur där flera personer samverkat under en inte helt obetydlig tidsperiod för att begå brott. Det är inte tillräckligt att det aktuella brottet har skett i samverkan mellan flera gärningsmän. Personerna ska ha ingått i en sammanslutning eller ett nätverk av viss kontinuitet vars syfte att begå brott sträckt sig längre än till enbart det ifrågavarande brottet. Att brottet ska ha utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form innebär att brottet måste ha ett naturligt samband med den övriga brottsligheten. Däremot krävs det inte att brottet har begåtts av den eller de som organiserat brottsligheten. Som exempel på brottslighet som utövats i organiserad form nämns fickstölder som begåtts av en grupp personer (prop. 2009/10:147 s. 43).

Med att brottet föregåtts av särskild planering avses att planeringen har gått utöver vad som krävs för att ett brott av det aktuella slaget ska kunna genomföras. Har brottet föregåtts av särskild planering saknar det numera betydelse om brottet har utgjort ett led i brottslig verksamhet eller om det varit fråga om ett enstaka brott (prop. 2009/10:147 s. 44).

Regeln i 29 kap. 2 § 6 har i tidigare praxis beaktats även vid uppgradering av brott till en högre svårhetsgrad (se t.ex. NJA 1982 s. 645).

8.3 Splittrad praxis

8.3.1 Reglerna tillämpas olika

Resultaten från praxisgenomgången visar att de olika sätten att hantera systematiska förmögenhetsbrott inte tillämpas enhetligt i dag (se avsnitt 6). I vissa fall anses flera gärningar som ingått i ett systematiskt förfarande utgöra ett brott som rubriceras som grovt. I andra fall rubriceras samtliga brott inom ramen för ett sådant förfarande som grova. I åter andra fall får systematiken enbart betydelse för straffvärdet av brotten. Det pågår också en diskussion i doktrinen om hur problemen med att bedöma systematiska brott ska hanteras (se Sunnqvist, SvJT 2011 s. 495 och Magnus Ulvängs replik i SvJT 2011 s. 1 036). Det finns således risk för oenhetlig rättstillämpning.

Om flera gärningar betraktas som en enhet och läggs samman till ett brott, som rubriceras som grovt, ger det ett helt annat resultat i fråga om hur många brott som anses ha begåtts och hur dessa rubriceras jämfört med om samma förfarande bedöms som flera brott av normalgraden. Om i stället gärningarna bedöms som flera grova brott måste straffmätningen å andra sidan göras med avsteg från den rådande principen för straffmätning av flerfaldig brottslighet, eftersom det utdömda straffet annars totalt sett skulle bli alldeles för högt. Uppgifterna i belastningsregistret och i brottsstatistiken blir helt olika beroende på hur rätten väljer att hantera brotten. Hur brott rubriceras och avgränsas från andra brott får vidare betydelse för frågorna om preskription och rättskraftens omfattning. Det finns också risk för att längden på de straff som döms ut blir olika beroende på vilken konkurrenslösning som väljs.

Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är det otillfredsställande om likartade fall behandlas på olika sätt. Samtidigt ska framhållas att det vid praxisgenomgången inte har kommit fram något som tyder på att man har åsidosatt likabehandlings- eller proportionalitetsprinciperna vid straffmätningen av flerfaldiga förmögenhetsbrott. Tvärtom kan strävan efter att åstadkomma ett resultat som överensstämmer med dessa principer snarast framstå som ett skäl för att i vissa fall välja en särskild konkurrenslösning.

8.3.2 Varför hanteras brotten på olika sätt i praxis?

Ramarna för brottmålsprocessen sätts av åklagaren. Gärningsbeskrivningen i stämningsansökan får i flera avseenden avgörande betydelse för hur brotten bedöms av rätten. En del av skillnaderna mellan hur brotten avgränsas och rubriceras har troligtvis sitt ursprung i utformningen av stämningsansökan. Detta kan i sin tur bero på hur brotten har uppdragats och utretts.

Rätten är emellertid inte bunden av hur åklagaren har rubricerat brotten eller avgränsat dem från varandra. Att åklagaren gör gällande t.ex. att ett stort antal brott har begåtts systematiskt och att de därför ska anses utgöra ett grovt brott hindrar inte att rätten kommer fram till att det är fråga om flera brott av normalgraden. Det finns inte heller något som hindrar att rätten bedömer brotten som flera grova brott, om omständigheterna vid brotten utgör skäl för det.

Praxisgenomgången och utredningens samtal med domare tyder emellertid på att brott som ingår i ett systematiskt förfarande i vissa fall rubriceras som grova, trots att straffvärdet för varje enskilt brott inte anses uppgå till minimistrafet för grovt brott. Genom att rubricera brotten som grova blir en högre straffskala tillämplig. I stället för att bestämma straffets längd till mellan 14 dagars och tre års fängelse (som är den förhöjda straffskalan för flera fall av t.ex. stöld eller bedrägeri) kan rätten då använda en straffskala som börjar med sex månaders fängelse och har ett maximistraf på sex år. Det utmätta straffet för den samlade brottsligheten sätts därefter lägre än vad som skulle följa vid en sedvanlig rättstillämpning. Det är tydligt att det finns en strävan i praxis att bedömningen ska utmynna i ett samlat straffvärde som motsvarar straffvärdet för brottsligheten i dess helhet. Rätten hade emellertid kunnat komma fram till samma straff inom ramen för den befintliga straffskalan för brott av normalgraden, utan att rubricera brotten som grova. Som tidigare nämnts finns det en generell möjlighet att beakta systematik som en försvårande omständighet vid straffmätningen. Högsta domstolen uttalade i NJA 2006 s. 524 att det inte kan sägas föreligga något behov från påföljdssynpunkt att kunna uppgradera enskilda butikstillgrepp och att redan straffskalan för snatteri ger utrymme för att bedöma att ett tillgrepp har ett straffvärde motsvarande upp till sex månaders fängelse.

Om möjligheten att utnyttja hela straffskalan används, i stället för att domstolarna i enskilda fall gör avsteg från huvudreglerna om

vad som utgör ett brott och hur detta ska rubriceras, skulle rimligen större enhetlighet i rättstillämpningen uppnås. Att inte alla tillämpar denna möjlighet tyder dock på att den inte alltid framstår som tillfredsställande, vilket kan ha flera orsaker.

Det kan vara så att den straffmätningstradition som har utvecklats i praxis anses ge för stora rabatteffekter vid systematiska brott i förhållande till det klander som brotten totalt sett förtjänar. Syftet med att bedöma brotten som ett eller flera grova brott skulle i sådana fall vara att kunna mäta ut ett högre straff. Trots att det i rättstillämpningen tycks finnas behov av en ökad differentiering vid straffmätningen av systematiska brott kan det alltså finnas ett visst motstånd mot att göra avsteg från den rådande straffmätningstraditionen.

Praxis kan också ha sin grund i att det inte upplevs ge en rättvisande bild av den samlade brottsligheten att rubricera varje brott som brott av normalgraden, när brotten har begåtts inom ramen för en organiserad verksamhet, systematiskt eller i stor omfattning. Det kan uppfattas som naturligt att i vissa fall se flera gärningar som ett grovt brott. I vilka fall och i vilken utsträckning konkurrensläran tillämpas på detta sätt är dock svårt att ge något generellt svar på. Som framgår av praxisgenomgången är det ofta svårt att utläsa av domen hur rätten har resonerat. Vid likartad konkurrens framgår det ofta inte heller av domen om den tilltalade har dömts för ett eller flera brott. Det förekommer att rätten använder begreppet "brottsligheten" och anger att denna ska bedömas som grov, utan att uttryckligen ta ställning till om den tilltalade ska dömas för ett eller flera brott.

Den slutsats som kan dras av praxisgenomgången är att systematiska brott ger upphov till svårigheter såväl vid avgränsningen av vad som är ett brott som vid rubriceringen och straffmätningen av brotten. Det är därför angeläget att skapa bättre förutsättningar för en enhetlig bedömning i dessa frågor. Vidare är det önskvärt att få till stånd en mer nyanserad straffmätning som i tillräcklig utsträckning tar hänsyn till systematiska inslag vid brott. För vissa särskilt problematiska fall framstår det också som angeläget att kunna bedöma omfattande systematisk brottslighet som ett samlat förfarande.

8.4 Problemen med systematisk brottslighet

Ingen enhetlig definition av systematisk brottslighet

Som tidigare har nämnts finns det ingen enhetlig definition av vare sig systematik eller systematisk brottslighet. Förarbetena till de enskilda bestämmelser där systematik är ett kvalificerande rekvisit ger inte någon större ledning för hur begreppet ska tolkas. Det finns vissa skillnader i hur rekvisiten har formulerats, t.ex. att gärningen "ingått i en brottslighet som utövats systematiskt", "ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt eller "utgjort led i en brottslig verksamhet som utövats systematiskt". Dessa skillnader förefaller inte ha sin grund i olika bedömningar av vad som är väsentligt. Även om det kan skilja sig åt mellan olika brottstyper hur avancerade brottsmetoder, omfattande planering eller hur hög grad av organisation som krävs för att brottsligheten ska anses vara systematisk bör de olika formuleringarna inte i sig medföra att begreppet systematisk brottslighet tolkas olika för skilda brott.

De vanligaste sätten att beskriva systematisk brottslighet tar sikte på mängden brott, att samma beteende upprepas och att brotten följer en uppgjord plan eller föregås av noggranna förberedelser.

Att ett flertal brott begås av en given personkrets och inom en begränsad tidsrymd gör alltså inte i sig brottsligheten systematisk, eftersom det även i sådana fall kan vara fråga om tillfällighetsbrott. Förfarandet kan dock i vissa fall tyda på att det är fråga om ett systematiskt handlande.

Att viss brottslighet bedrivs i mer eller mindre organiserade former kan vara ett tecken på att den är systematisk, men är inte heller någon avgörande faktor. Det kan ju vara fråga om helt olika brott som mera hålls samman av att de begås av samma gärningsmän än av ett systematiskt tillvägagångssätt vid brotten. I vissa fall kan dock organiserad brottslighet präglas av tydlig systematik, t.ex. när brotten begås efter en mer eller mindre fast brottsplan, som vid smuggling av narkotika eller människor, eller upprepas på samma sätt gång på gång, t.ex. vid vanemässig häleriverksamhet.

Brottslighet som föregås av mer eller mindre långtgående planering kan också sägas vara systematisk utan att brottsligheten för den skull är organiserad eller involverar flera gärningsmän, t.ex. när någon sänder ut tusentals bluffakturor.

Ett aktivt handlande talar i större utsträckning för att det är fråga om ett systematiskt förfarande än straffbar passivitet, t.ex. att någon vid upprepade tillfällen underlåter att upplysa om ett felaktigt underlag för att betala ut bidrag.

Förarbetena till bestämmelserna om försvårande kriterier vid straffmätning ger en bättre ledning för bedömningen av när brottsligheten ska anses ha utövats systematiskt. Det är dock tveksamt om begreppet kan ges en lika vid tolkning i andra sammanhang som där. Som tidigare nämnts talar vägledande avgöranden (se t.ex. NJA 2006 s. 645) för att systematik som brottsinternt kriterium ges en mer restriktiv tolkning. Ett skäl för detta kan vara att det får större konsekvenser om ett brott hänförs till en högre svårhetsgrad än om det tillmäts högre straffvärde inom samma straffskala.

Svårt att avgöra om gärningarna ska betraktas som ett eller flera brott

Ett grundläggande problem med ett flertal gärningar som ingår i ett systematiskt förfarande är som framgått att det kan vara svårt att avgöra om gärningarna ska betraktas som ett eller flera brott. Den frågan besvaras inte på ett enhetligt sätt i praxis i dag. Åklagaren måste redan vid förundersökningen ta ställning till om det är fråga om ett eller flera brott och hur dessa ska rubriceras. Bedömningen är av avgörande betydelse för bl.a. frågan om förundersökningen ska läggas ned därför att brotten är preskriberade och frågan om vilka tvångsmedel som får användas vid utredningen av brotten. Vid åtalet måste åklagaren i sitt gärningspåstående ta ställning till hur brotten ska rubriceras. Hur rätten avgränsar brotten från varandra får betydelse för bl.a. rättskraftens omfattning men påverkar också hur rätten rubricerar brotten och bedömer straffvärdet. Avsaknaden av tydliga riktlinjer för hur systematiska förmögenhetsbrott bör hanteras i detta avseende riskerar att leda till oenhetlig rättstillämpning.

Straffmätningen riskerar att inte bli tillräckligt nyanserad

Ett annat problem är att det klander som systematiska inslag vid förmögenhetsbrott förtjänar riskerar att inte få tillräckligt genomslag vid den straffrättsliga bedömningen. Av praxisgenomgången framgår att det samlade straffvärdet vid flerfaldig brottslighet sällan

bedöms överstiga minimistrafvet för ett enstaka grovt brott. Om brotten inte rubriceras som grova på grund av att brottsligheten anses vara systematisk finns det således en risk att de systematiska inslagen inte får tillräckligt genomslag.

Om å andra sidan samtliga brott inom ramen för ett visst förfarande bedöms som grova, trots att rätten egentligen inte anser att varje brott har ett straffvärde som uppgår till minimistrafvet för grovt brott, finns det också en risk för att straffmätningen blir oenhetlig. I dessa fall krävs nämligen en större straffreduktion än vad som är normalt vid flera grova brott för att straffet inte ska bli oproportionerligt strängt. De straffmättningsprinciper som har utvecklats i rättspraxis ger inte någon ledning för hur bedömningen ska göras i en sådan situation.

Vissa brottskonstruktioner är inte avpassade för systematiska brott

Vissa brott har en grundläggande konstruktion som försvårar rättsväsendets hantering av brotten om de begås i stor omfattning eller systematiskt. Bedrägeribrotten vållar störst problem i detta hänseende. Bestämmelsen om bedrägeri har konstruerats med utgångspunkt i föreställningen att gärningsmannen, på samma sätt som vid andra förmögenhetsbrott, befinner sig på samma plats som det objekt som angrips när brottet begås och att brottet därför riktar sig mot en person i taget. Vid vissa systematiska bedrägerier begås brotten emellertid genom att gärningsmannen från en annan plats exempelvis skickar ut s.k. bluffakturor till ett stort antal personer i syfte att vilseleda dem. Vid t.ex. annonsbedrägeri, bedrägeri genom felaktiga uppgifter på hemsidor och liknande har gärningsmannen ingen aning om hur många personer som eventuellt kan komma att vilseledas och vilka dessa är. De brottsbekämpande myndigheterna har inte heller någon kunskap om det, utom i de fall där någon anmäler att han eller hon blivit lurad. Det framstår i sådana situationer som mindre naturligt att avgränsa brotten utifrån det antal personer som har drabbats av brotten.

8.5 Tänkbara lösningar

8.5.1 Bör flera brott kunna läggas samman till ett eller flera allvarigare brott?

Utredningens bedömning: Det bör inte införas någon generell möjlighet att lägga samman flera förmögenhetsbrott till ett eller flera allvarigare brott. En sådan regel skulle i och för sig underlätta bl.a. rubricering och straffmätning i vissa fall, men samtidigt skulle den göra det svårare att i förväg bedöma straffvärde och preskriptionstid för brotten. Av rättssäkerhetsskäl bör därför någon sådan möjlighet inte införas.

Skälen för utredningens bedömning

Utgångspunkter

Som tidigare nämnts förekommer det att vissa systematiska förmögenhetsbrott läggs samman till ett brott som då rubriceras som grovt. Ett skäl till detta kan vara att det anses finnas ett sådant samband mellan handlingarna att det framstår som naturligt att betrakta dem som samma gärning. Det troliga är emellertid att en sådan sammanläggning i vissa fall görs trots att det skulle vara lika rimligt att betrakta varje handling som ett brott av normalgraden. Det främsta skälet till att en sådan sammanläggning görs torde vara att rätten anser att brotten bör ses som en del av en brottslig verksamhet som bör bestraffas hårdare än vad som skulle bli fallet om varje gärning bedömdes som ett brott av normalgraden.

I utredningens direktiv ingår att redovisa för- och nackdelar med en ordning där systematisk brottslighet ges en självständig betydelse i rubriceringshänseende eller där flera mindre allvarliga gärningar tillsammans anses utgöra ett eller flera allvarigare brott. Utredningen tar upp den senare frågan i detta avsnitt och frågan om betydelsen i rubriceringshänseende i avsnitt 8.5.2.

Hur skulle en regel om sammanläggning kunna utformas?

Med tanke på att vissa av de förmögenhetsbrott som dominerar brottsstatistiken ofta utförs systematiskt eller i vart fall har inslag av systematik kan det, som framhålls i direktiven, finnas skäl att överväga om man för dessa brott bör skapa en möjlighet att betrakta flera brott som ingår i ett systematiskt förfarande som ett enda brott, men då av högre svårhetsgrad. En sådan lösning skulle innebära att man skulle lägga samman brotten redan från början, i stället för att som i dag lägga ihop straffen när rätten bestämt hur många brott den tilltalade ska dömas för och hur dessa ska rubriceras.

Fördelen med en sådan bestämmelse skulle främst vara att högre straff kan dömas ut för systematisk brottslighet, eftersom straffmätningen skulle ta sin utgångspunkt i minimistrafvet för grovt brott. I dag tillämpas nämligen straffskalorna för förmögenhetsbrotten normalt på det sättet att det sammanlagda straffet för ett flertal brott av normalgraden som regel understiger minimistrafvet för grovt brott. En annan fördel skulle vara att preskriptionstiden skulle bli längre, eftersom den är kopplad till straffskalan för brottet. Däremot är det inte självklart att en sådan lösning skulle leda till utökade möjligheter att använda straffprocessuella tvångsmedel, eftersom en eventuell sammanläggning sannolikt skulle aktualiseras först i samband med åtalet.

I doktrinen anges vissa kriterier som tillämpas i praxis för att betrakta flera delar av ett händelseförlopp som ett brott (Ulväng, *Brottslighetskonkurrens* s. 278 f.). Dessa skulle kunna användas för att utforma sammanläggningskriterier i en generell bestämmelse. Utgångspunkten är att det måste finnas ett särskilt samband mellan de olika delarna i ett händelseförlopp för att förfarandet ska anses utgöra ett brott. De kriterier som enligt doktrinen kan användas för att identifiera detta samband kan sammanfattas på följande sätt.

- Tillvägagångssättet ska vara identiskt eller likartat.
- Brottsligheten ska vara organiserad eller ha utgjort ett led i samma brottsplan.
- Det måste finnas något annat som ger stöd för antagandet att det är fråga om samma gärning; t.ex. att brottsligheten riktar sig mot samma målsägande eller ett kollektiv av brottsobjekt där det egentligen är likgiltigt vem som drabbas av brottet.

- Skadan bör också kunna mätas i pengar eller liknande.

Att införa en bestämmelse som utgår från dessa kriterier skulle ge tydliga signaler om i vilka fall en sammanläggning får göras, men skulle samtidigt begränsa möjligheten att beakta systematik till framför allt sådana brott som har en på förhand uttänkt brottsplan eller som är en del i en organiserad brottslighet. Därmed skulle exempelvis mängdbrotten (stöld, rån, häleri etc.) till stor del falla utanför tillämpningsområdet, trots att just dessa brott kan ha en hög grad av systematik.

Att inte ställa tydliga krav för när sammanläggning får göras skulle öppna för sammanläggning i alltför stor utsträckning. Om man skulle tillåta en sammanläggning enbart av det skälet att brotten upprepats på ett likartat sätt skulle det försvåra möjligheterna att avgöra var ett brott börjar och slutar. I praktiken skulle synen på ett enskilt brott kunna förändras beroende på vad gärningsmannen gör efter brottet. Om han eller hon begår nya brott skulle de tidigare brotten omvärderas. Därmed skulle det t.ex. inte vara möjligt för gärningsmannen att förutse vilken straffskala som skulle gälla för brotten och därmed inte heller hur lång preskriptionstiden skulle vara. En sådan bestämmelse skulle också leda till att man bygger in en sorts reglering av återfall. Den skulle främst drabba den som från början bara tänkt begå något enstaka brott men som sedan av något skäl upprepar sina brott. Av rättssäkerhetsskäl bör det därför finnas något kriterium som gör det möjligt att skilja mellan fall där samtliga gärningar i ett brottsligt förfarande omfattas av gärningsmannens uppsåt redan från början och fall där uppsåtet begränsar sig till de enskilda gärningar som denne upprepar gång på gång. Att brottsligheten är organiserad eller har föregåtts av särskild planering kan vara ett tecken på att gärningsmannen har uppsåt att systematiskt begå en viss typ av brott.

När det gäller kravet på identitet mellan olika gärningsmoment skulle det i och för sig kunna utformas mindre strikt än vad som nämnts i doktrinen. För att det ska vara befogat att lägga samman flera gärningsmoment i ett systematiskt förfarande till ett brott bör dock krävas att det finns något ytterligare kriterium som tar sikte på identitet mellan gärningsmomenten och som gör det möjligt att särskilja dessa från andra. I annat fall blir det ogörligt att bedöma rättskraftens omfattning.

Vad som är ett lämpligt kriterium för en brottstyp kan vara mindre lämpligt att tillämpa för andra brottstyper. För en del brott,

t.ex. förskingring, kan det vara relevant att förfarandet riktar sig mot samma målsägande. När det gäller andra brott, t.ex. bedrägeri eller stöld, skulle ett sådant kriterium begränsa tillämpningsområdet väsentligt och därmed inte erbjuda någon lösning på hur systematisk brottslighet bör behandlas. Det sagda illustrerar svårigheterna med att utforma ett gemensamt kriterium för alla typer av förmögenhetsbrott.

Tidigare förslag

En bestämmelse om sammanläggning av flera brott har diskuterats tidigare. Förmögenhetsbrottsutredningen övervägde en regel som gick ut på att rätten – i stället för att döma för flera brott – skulle kunna döma *såsom* för ett brott av högre svårhetsgrad, om den sammanlagda brottsligheten med hänsyn till ekonomisk skada eller ekonomiskt värde samt övriga omständigheter uppfyllde kraven för sådant brott och det kunde antas att brottsligheten var planmässig eller vanemässig. Förmögenhetsbrottsutredningen stannade dock för att inte föreslå någon sådan bestämmelse (SOU 1983:50 s. 122).

Nackdelarna med en generell bestämmelse överväger fördelarna

Det som talar för en generell bestämmelse som gör det möjligt att lägga samman flera brott till ett brott av högre svårhetsgrad är framför allt att dagens reglering är komplicerad, att den tillämpas på olika sätt och att den inte alltid ger straff som motsvarar straffvärdet av den samlade brottsligheten.

De skäl som talar mot en sådan regel är främst att

- den skulle bryta mot vedertagna straffrättsliga principer,
- den med nödvändighet måste ges en vag utformning för att kunna passa alla situationer,
- en lösning som skulle vara till fördel för vissa brottstyper kan ge oönskade effekter för andra brottstyper,
- konsekvenserna av en sådan regel är svåra att överblicka, och att
- de principer som har utvecklats i doktrin och rättspraxis inte är så entydiga att man kan bygga en reglering på dem.

Övervägande skäl talar därför mot att införa en generell regel som bryter mot det vedertagna sättet att vid antalsräkning, rubricering och straffmätning beakta att gärningsmannen gjort sig skyldig till flera brott av likartat slag.

8.5.2 Bör systematik ha självständig betydelse vid bedömningen av om brottet är grovt?

Utredningens bedömning: Det bör inte införas något kvalificerande rekvisit som innebär att förmögenhetsbrott som begås systematiskt alltid ska rubriceras som brott av högre svårhetsgrad, eftersom en sådan reglering har tydliga nackdelar när det gäller möjligheten att utdöma straff som är proportionerliga i förhållande till brotten. Brott som avser mindre värden bör dock inte graderas som ringa om de begås systematiskt.

Skälen för utredningens bedömning

Ska brott som ingår i ett systematiskt förfarande alltid uppgraderas?

Den som förövar ett flertal brott är som utgångspunkt mer klandervärd än den som begår ett enda brott. Upprepad brottslighet tyder på ovilja eller oförmåga att anpassa sig till samhällets normer. Genom regleringen i 29 kap. 4 § BrB ges därför möjlighet att skärpa straffet vid återfall. De enskilda brotten är däremot inte i sig mer klandervärda därför att gärningsmannen också har begått andra brott. Om varje brott är planerat och präglas av viss förslagenhet, eftersom det ingår i en plan eller i vart fall i ett systematiskt förfarande, kan man dock hävda att varje enskilt brott är mer straffvärt än motsvarande brott som saknar inslag av planering eller upprepning.

Enligt direktiven ska utredningen överväga möjligheten att ge systematisk brottslighet en självständig betydelse i rubriceringshänseende vid förmögenhetsbrott. Som framgått finns det redan ett sådant rekvisit vid vissa av förmögenhetsbrotten.

Fördelen med en sådan lösning skulle vara att man generellt skulle höja straffnivån för förmögenhetsbrott som begås inom ramen för ett systematiskt förfarande. Det skulle också vara lagtekniskt enkelt att införa ett sådant kvalificerande rekvisit i de

enskilda straffbestämmelserna. Om ett sådant rekvisit skulle få fullt genomslag, och brott som ingår i ett systematiskt förfarande regelmässigt skulle bedömas som grova är det emellertid frågan om fördelarna skulle uppväga nackdelarna.

Till nackdelarna hör att om en person begår flera brott av samma slag som vart och ett avser ett relativt begränsat värde skulle en sådan regel i de flesta fall leda till orimligt hårt straff. Som exempel kan nämnas ett tiotal stöldbrott som vart och ett avser ett värde om några tusenlappar. Om varje sådant brott skulle bedömas som grovt enbart därför att det ingick i ett systematiskt förfarande skulle det påverka det totala straffet markant. Det beror på att minimistraffet för de grova brotten ofta ligger relativt högt. Därmed uppstår det en avsevärd tröskeffekt vid uppgradering av brotten. För brott som rubricerats som grova enbart därför att de ingår i ett systematiskt förfarande justeras därför som regel det sammanlagda straffvärdet på så sätt att straffreduktionen blir procentuellt större än om varje brott hade bedömts ha ett straffvärde motsvarande grovt brott. Eftersom det inte finns några enhetliga riktlinjer för hur straffmätningen bör göras i sådana fall finns det en uppenbar risk för en oenhetlig rättstillämpning.

En annan nackdel är att en generell uppgradering av förmögenhetsbrott som begås systematiskt inte skulle göra skillnad mellan olika grader av planering, upprepande eller förslagenhet vid de enskilda brotten om de ingår i en brottslighet som är systematisk.

Utredningen anser därför att man inte bör införa något särskilt rekvisit som innebär att ett förmögenhetsbrott ska rubriceras som grovt enbart därför att det ingår i ett systematiskt förfarande.

Den bästa lösningen är i stället att även i fortsättningen låta rätten bedöma i det enskilda fallet om en uppgradering av brotten är motiverad och om det i så fall ska gälla alla eller bara något av brotten. Systematiska inslag vid brotten bör dock anses vara en omständighet som tillsammans med andra får betydelse för gradindelningen och/eller straffvärdebedömningen. Utredningen återkommer till det i avsnitt 12.2.3.

Det sagda hindrar dock inte att det finns skäl att noga överväga om det beträffande någon enskild brottstyp bland förmögenhetsbrotten kan vara lämpligt att i större utsträckning än i dag beakta systematiken vid rubriceringen.

Brott som begås systematiskt bör inte bedömas som ringa

Vid bedömningen av om ett brott är att anse som ringa ska samtliga omständigheter vid brottet beaktas. Har ett brott begåtts på ett systematiskt sätt eller föregåtts av planering kan det som utgångspunkt knappast anses vara ringa. I dessa fall är det alltså inte fråga om att brottet uppgraderas utan om att det inte ska nedgraderas.

När det gäller stöld, som är den vanligaste typen av förmögenhetsbrott, förefaller rättspraxis ha gått i riktning mot att brotten rubriceras som snatteri, om inte värdet av det tillgripna överstiger ett visst belopp eller det föreligger särskilda omständigheter som talar för att brottet bör bedömas som brott av normalgraden. För brott som begås i så stor omfattning som stöld och snatteri är det visserligen befogat att utveckla bedömningsprinciper som gör det enkelt att hantera brotten. Värdet av det tillgripna framstår då som en naturlig utgångspunkt för bedömningen. Samtidigt är det rimligt att brott som begås systematiskt – t.ex. genom att gärningsmannen har satt i system att stjäla varor till ett värde som ligger precis under värdegränsen för när ett brott ska bedömas som snatteri – bedöms som svårare än andra upprepade tillgreppsbrott av motsvarande värde. Detta är enligt utredningens mening inte oförenligt med vad Högsta domstolen uttalade i rättsfallet NJA 2006 s. 524. I det fallet kom domstolen fram till att ett antal tillgrepp som under samma dag förövats i olika butiker i samma köpcentrum och som avsåg flera varor som var och en låg under värdegränsen för snatteri inte skulle bedömas som stöld. Avgörande för den bedömningen var att rätten ansåg att omständigheterna i målet inte medgav slutsatsen att tillgreppen hade ingått som ett led i en brottslig verksamhet som varit noga planlagd eller där tillgreppen på annat sätt präglats av särskild förslagenhet. Högsta domstolens uttalanden i målet utesluter således inte att tillgrepp avseende mindre värden som kan anses vara ett led i ett systematiskt förfarande rubriceras som stöld.

Straffskalorna för de ringa brotten är i de flesta fall utformade så att de till stor del överlappas av straffskalorna för normalgraden av brotten. Straffskalorna för normalgraden av brotten utgår i de flesta fall från fängelseminimum. Det leder därför normalt sett inte till några större tröskeleffekter om varje enskilt brott som ingår i ett systematiskt förfarande bedöms som ett brott av normalgraden. Har de systematiska inslagen i brottsligheten på detta sätt påverkat rubriceringen av brotten finns det som regel inte skäl att dessutom

beakta systematiken som en försvårande omständighet vid straffmätningen.

Om mindre allvarliga brott rubriceras som brott av normalgraden därför att de begåtts systematiskt medför det automatiskt en förlängd preskriptionstid. Det innebär också att straffprocessuella tvångsmedel, som inte är tillgängliga om brotten rubriceras som ringa, får användas vid utredningen av brotten. Inte heller detta framstår som problematiskt. Tvärtom kan det vara välmotiverat när det är fråga om systematisk brottslighet. Det är emellertid av rätts-säkerhetsskäl angeläget att bedömningen av när ett förfarande ska anses vara systematiskt görs på ett så enhetligt sätt att det uppfyller kraven på förutsägbarhet.

Utredningens samtal med domare tyder på att de är beredda att betrakta ett flertal i och för sig ringa brott som brott av normalgraden om åklagaren förmår visa på systematiken i förfarandet. Som tidigare nämnts förutsätter det att betydelsen av systematiska inslag uppmärksammas redan vid utredningen av brotten.

8.5.3 Kan systematisk brottslighet få större genomslag om straffskalorna justeras?

Utredningens bedömning: Det finns inte skäl att nu ändra regeln om förhöjd straffskala vid flerfaldig brottslighet eller att ändra reglerna om försvårande omständigheter vid straffmätning. De nuvarande straffskalorna är tillräckligt vida för att täcka även omfattande och systematisk brottslighet, men de utnyttjas inte i den utsträckning som skulle vara möjlig. Dessamma gäller den förhöjda straffskala som får tillämpas vid flera brott.

Skälen för utredningens bedömning

Bör straffskalorna för de enskilda brotten höjas?

Svårigheterna att hantera systematiska förmögenhetsbrott kan som konstaterats ha flera orsaker, varav en är att straffmättingspraxis anses ge för stora rabatteffekter. Frågan är om det går att åtgärda genom straffskaleändringar.

Straffskalorna för brotten bildar den ram inom vilken det enskilda brottet ska straffmätas. Straffskalan för de centrala förmögenhetsbrotten (utom skadegörelse) löper från allmänna fängelseminimum, som är 14 dagars fängelse, till fängelse i två år. Minimistraffet för grovt brott är fängelse i sex månader och maximistraffet är fängelse i sex år.

Straffskalorna för förmögenhetsbrotten är alltså vida och reglerna för påföljdsval och straffmätning ger stort utrymme för differentierad straffmätning inom dessa. Tanken är att straffskalorna ska ge utrymme för att uttrycka skillnader i klandervärdhet mellan olika brott av samma brottstyp. Det straff som döms ut för enstaka brott utan några försvårande inslag ligger normalt nära straffminimum för det aktuella brottet. Maximistraffen för brott av normalgraden respektive grovt brott har däremot i praktiken liten betydelse för de straff som döms ut. Det är alltså en betydande diskrepans mellan de straff som föreskrivs för brotten och de som döms ut i praktiken. I detta avseende skiljer sig förmögenhetsbrott inte från flertalet andra brott.

Praxisgenomgången visar emellertid att inte heller det samlade straffvärdet av flera förmögenhetsbrott av normalgraden annat än i undantagsfall anses överstiga minimistraffet för ett enda grovt brott. I de fall där det rör sig om fler än ett fåtal brott leder detta uppenbarligen till en mycket stor straffrabatt. Då bör även vägas in att åklagaren vid upprepade brott ofta har begränsat åtalet till enbart en del av den samlade brottsligheten.

Eftersom de redan befintliga straffskalorna inte utnyttjas framstår det emellertid inte som troligt att en ytterligare vidgning av dessa skulle leda till att straffvärdet för brott som begås systematiskt skulle få större genomslag i straffmätningen. Någon ändring av straffskalorna för att ge större utrymme för att beakta systematisk brottslighet föreslås därför inte.

Frågan om straffskalorna bör justeras av andra skäl behandlas i avsnitt 13.

Bör regeln om förhöjd straffskala vid flerfaldig brottslighet ändras?

Ett alternativ som kan övervägas om man vill åstadkomma en straffskärpning för systematiska brott är att förändra regleringen av de straff som kan dömas ut när påföljden för flera brott ska bestämmas gemensamt. Det finns emellertid redan i dag en möjlighet

att i praxis skärpa straffen för flerfaldig brottslighet avsevärt. Enligt 26 kap. 2 § BrB får en förhöjd straffskala tillämpas vid straffmätning av flerfaldig brottslighet. Enligt bestämmelsen får fängelse på viss tid sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten men får inte överstiga vare sig de högsta straffen sammanlagda med varandra eller arton år. Om det svåraste straffet för de enskilda brotten är kortare än fängelse i fyra år får det gemensamma straffet som högst överskrida detta med ett år. Är det svåraste straffet fängelse i mellan fyra och åtta år får det gemensamma straffet överskrida detta med högst två år. Är det svåraste straffet fängelse i åtta år eller mer får påslaget uppgå till högst fyra år. Det finns en motsvarande bestämmelse om förhöjd straffskala vid bötesstraff i 25 kap. 2 § BrB.

För de centrala förmögenhetsbrotten innebär denna reglering att ett flertal brott av normalgraden kan bestraffas med upp till tre års fängelse. Det är svårt att se något behov av att kunna utmäta högre straff än tre års fängelse ens för ett mycket stort antal brott av normalgraden, t.ex. bedrägerier. I praktiken är det tvärtom så att inte ens den nuvarande förhöjda straffskalan tillämpas i någon större utsträckning. Detta framgår också av den praxisgenomgång som utredningen har gjort. Att höja maximistraffet för flerfaldig brottslighet kan därmed inte förväntas leda till någon faktisk straffskärpning. Det som möjligen skulle kunna övervägas är att höja den undre tröskeln för den förhöjda straffskalan. I stället för att, som i dag, ha en reglering som anger att det svåraste av de lägsta straffen inte får underskridas skulle man kunna införa ett lägsta gemensamt straff. Ett högre minimistraff för flerfaldig brottslighet skulle emellertid leda till en generell straffskärpning för flerfaldig brottslighet. Den skulle därmed träffa alla typer av brott, inte bara förmögenhetsbrott. Dessutom skulle en sådan ändring få genomslag oavsett om brottsligheten har systematiska inslag eller inte. Inte heller den nu nämnda regeln bör därför ändras.

Det ankommer på åklagaren att väcka frågan om tillämpning av den förhöjda straffskalan och att anföra de skäl som kan finnas för det.

Bör reglerna för straffmätning inom straffskalorna ändras?

Ett annat sätt att åstadkomma en nyanserad straffskärpning skulle kunna vara att ändra uppräkningsreglerna i 29 kap. 2 § 6 BrB av vilka omständigheter som har betydelse för straffmätningen inom de befintliga straffskalorna. Bestämmelsen fick emellertid ett utvidgat tillämpningsområde så sent som år 2010. Syftet med lagändringen var att i större utsträckning kunna beakta systematiska inslag vid straffmätningen.

Det är viktigt att förändringar inom centrala delar av straffrätten får tid att slå igenom. Det är ännu för tidigt att säga om lagändringen har lett till önskad effekt. Mot den bakgrunden anser utredningen att inte heller 29 kap. 2 § 6 BrB bör ändras nu.

En förändrad praxis bör i första hand åstadkommas genom att domstolarna i större utsträckning utnyttjar de möjligheter som redan finns till straffskärpningar. En grundläggande förutsättning för att omständigheter som kan leda till straffskärpning vid systematisk brottslighet ska kunna beaktas är dock att de är tillräckligt utredda och att åklagaren fäster rättens uppmärksamhet på dem. För att öka möjligheterna till straffskärpning vid systematisk brottslighet bör åklagarna i högre utsträckning än idag väcka frågan om strängare straff i sådana fall och se till att de omständigheter som har betydelse för bedömningen av de systematiska inslagen är tillräckligt utredda.

8.6 Bör det införas särskilda brottskonstruktioner för vissa systematiska förmögenhetsbrott?

Utredningens bedömning: En förutsättning för att det ska vara motiverat att skapa en särskild brottskonstruktion för att kunna bättre beakta det systematiska i vissa förmögenhetsbrott bör vara att de gärningar eller gärningsmoment som förfarandet består av tillsammans utgör en särskild kränkning som inte i tillräcklig utsträckning beaktas om förfarandet betraktas som separata brott.

Skälen för utredningens bedömning: Det kan konstateras att direktiven inte är främmande för att det kan behövas en särskild brottskonstruktion för att i tillräcklig utsträckning kunna beakta inslagen av systematisk brottslighet vid förmögenhetsbrott.

En möjlighet skulle kunna vara att, med fridskränkningens brotten som förebild, konstruera en straffbestämmelse genom vilken flera brott, som i sig är straffbara, läggs samman till ett brott av annat slag.

Fridskränkningens brotten infördes för att på ett mer adekvat sätt kunna bestraffa den särskilda kränkning som gärningarna sammanlagda ger upphov till. Denna kränkning anses vara av ett annat slag än de som aktualiseras genom de enskilda gärningar som ingår i brottskonstruktionen. Att brottskonstruktionen får viktiga konsekvenser för rättskraftens omfattning anses därför underordnat betydelsen av att kunna bestraffa den särskilda kränkningen. Brottet är dessutom begränsat i så måtto att det riktar sig mot samma målsägande, vilket väsentligt minskar risken för att nya brott ska upptäckas vid ett senare tillfälle. Att Fridskränkningens utredningen i sin utvärdering av tillämpningen av fridskränkningens brotten har kommit till slutsatsen att det inte uppmärksammas några särskilda rättstillämpningsproblem (se SOU 2011:85 s. 90) innebär därför inte att man kan dra slutsatsen att det skulle vara oproblemiskt att tillämpa samma brottskonstruktion för förmögenhetsbrott.

En annan möjlighet är att konstruera en särskild regel som gör det möjligt att på annat sätt, t.ex. genom ett ändrat handlingsrekvisit, beakta den samlade effekten av brotten.

För att det ska vara befogat att införa en bestämmelse som inte bara ur systematiskt hänseende särbehandlar viss brottslighet utan även innebär en straffskärpning bör det finnas starka skäl. När det gäller vissa förmögenhetsbrott som riktar sig mot en bredare krets och som – åtminstone på sikt – riskerar att underminera allmänhetens förtroende för viktiga funktioner i samhället kan det hävdas att det brottsliga förfarandet också utgör en kränkning av ett annat skyddsintresse, nämligen samhällsintresset.

Det finns tecken som tyder på att vissa typer av bedrägerier begås på ett mer systematiskt sätt och i större utsträckning inom ramen för någon form av organiserad verksamhet, även om rättspraxis är sparsam. Bilden bekräftas av företrädare för de brottsbekämpande myndigheterna. Bedrägeribrotten har på det sättet alltså kommit att likna annan ekonomisk brottslighet, medan de från straffrättslig synpunkt alltså behandlas som enskilda brott. Brot-

ten får negativa konsekvenser för näringslivet och samhället i stort genom t.ex. ökade kostnader för skyddsåtgärder i form av kontroller hos myndigheter och företag, förbättrade betalningsrutiner hos företag och enskilda och säkrare teknik. De negativa konsekvenserna för samhället beaktas inte i tillräcklig utsträckning med nuvarande reglering och straffmättningspraxis. En uppfattning som framförs av de brottsbekämpande myndigheterna är att ett skäl till den kraftiga ökningen av bedrägerier är just att de straff som döms ut vid fällande dom är relativt låga, särskilt i förhållande till hur lönsamma brotten är för gärningsmännen. De framhåller dessutom att den nuvarande brottskonstruktionen för bedrägeribrottet ställer orimliga krav på utredningen av varje enskilt brott när dessa ingår i en större härva.

Även när det gäller tillgreppsbrott kan det systematiska förfarandet medföra att den totala skadan uppfattas som mer omfattande än summan av skadorna som varje enskilt tillgrepp vållar. Som exempel kan nämnas stölder av koppar från järnväg och spårväg, vilket drabbar den allmänna samfärdseln och som därför utgör ett växande samhällsproblem. De flesta tillgreppsbrott som begås systematiskt, t.ex. fickstölder och inbrottsstölder, bedöms emellertid som grova brott redan i dag. Behovet av att kunna sammanlägga flera tillgreppsbrott till ett grovt brott är därmed inte så framträdande att det finns skäl att överväga en särskild bestämmelse.

I undantagsfall, när detta är särskilt motiverat, bör det således enligt utredningens mening inte vara uteslutet att införa nya brottskonstruktioner som gör det möjligt att avgöra vad som är ett brott på ett annat sätt än vad som är normalt för brottstypen i fråga. Av förmögenhetsbrotten är det i så fall för vissa typer av bedrägeri som det kan vara aktuellt att skapa en särbestämmelse. Utredningen återkommer till den frågan i avsnitt 9.9.

9 Bluffakturor – ett stort problem

9.1 Vad avses med bedrägeri med hjälp av bluffakturor?

Som redovisats tidigare avses med begreppet ”bedrägeri med hjälp av bluffaktura” i brottsstatistiken endast brott där någon skickar falska fakturor till företag som sedan betalar för t.ex. varor eller tjänster som de aldrig beställt (Brå rapport 2012:13 s. 161, fotnot 75). I dag har emellertid företeelsen ett bredare spektrum. När vi här talar om bluffakturor eller fakturabedrägeri innefattar det även exempelvis oseriösa erbjudanden om att ”köpa sig fri” från bluffakturor eller påståenden om icke existerande avtalsförhållanden som följs upp med en skriftlig betalningsupplägg.

Fenomenet bluffakturor har funnits i flera decennier, men det är först under senare år som det på allvar har framhållits som ett samhällsproblem. Tidigare bestod brotten oftast i erbjudanden till företag att få sina uppgifter införda i en tryckt telefonkatalog eller något annat register. Den typen av brott förekommer fortfarande men tar numera oftast sikte på att ett företag ska nämnas på en hemsida eller i någon form av register som är åtkomligt via internet. I dag har brotten alltmer varierande och avancerade upplägg.

För beskrivningen av tillvägagångssätt när det gäller bedrägerier med hjälp av bluffakturor har utredningen bl.a. använt de uppgifter som lämnats av åklagare och polismän som arbetar med att utreda sådana bedrägerier. Utredningen har också träffat företrädare för Svensk Handel, som administrerar den s.k. varningslistan och som ofta kommer i kontakt med denna typ av brott. Varningslistan är en lista som publiceras på Svensk Handels hemsida för att varna framför allt företagare för oseriösa företag.

Vid sammanträffande med företrädare för Kronofogdemyndigheten har utredningen fått uppgifter om oseriösa företag som myndigheten kommit i kontakt med inom ramen för den summa-

riska processen och inom myndighetens förebyggande arbete på området. De domare som har deltagit i utredningens möten har gett sin bild av denna brottstyp.

9.2 Något om formerna för bedrägeri med hjälp av bluffakturor och liknande förfaranden

Bedrägeri med hjälp av bluffaktor kan genomföras på många olika sätt. Det kan vara fråga om fakturor som ger intryck av att återspegla ett faktiskt kundförhållande. I dessa fall kan t.ex. fakturan vara utformad så att den ser ut som vanligt förekommande fakturor, t.ex. en faktura från ett existerande bolag eller en myndighet som många är vana att få fakturor från, men där kontonumret till mottagaren ändrats så att pengarna i stället betalas in på någon annans konto. Det kan också vara fråga om fakturor som är felaktiga därför att de avser varor eller tjänster som inte har beställts.

Vanligtvis rör det sig om massutskick, där den som står bakom bedrägeriförsöket chansar på att ett antal personer inte ska märka att det är fråga om en bluffaktura utan betala ändå. Eftersom det numera är billigt att göra ett massutskick som med datorbearbetning kan se professionellt ut, kan det fortfarande löna sig att iscensätta sådana förhållandevis enkla bedrägerier.

I andra fall är bedrägerierna mer sofistikerade och riktar sig enbart till vissa kategorier, exempelvis småföretagare eller äldre personer. I de senare fallen räknar den som står bakom bedrägeriförsöket med att det rör sig om mer sårbara och lättmanipulerade grupper. Gärningsmännen använder sig bl.a. av uppgifter i offentliga register för att kunna rikta sig till utvalda grupper. Man utnyttjar också medvetet skillnader i den konsumenträttsliga lagstiftningen i skyddet mellan näringsidkare och vanliga konsumenter.

Under den gemensamma benämningen bluffakturor döljer sig alltså många olika typer av bedrägerier. Det finns nämligen inte någon enhetlighet när det gäller vad bedrägerierna avser. I de flesta fall rör det sig om varor eller tjänster, men det kan vara fråga om varor och tjänster som över huvud taget inte existerar eller varor eller tjänster som gärningsmannen inte har för avsikt att leverera. Det kan också vara fråga om varor eller tjänster som faktiskt levereras, men som inte har något eller endast obetydligt värde, samtidigt som fakturamottagaren invaggas i tron att han eller hon tecknar avtal om något av faktiskt värde. Det kan även röra sig om att

någon utnyttjar andras okunskap och kräver betalning för sådant som är gratis, t.ex. möjligheten att söka på internet.

En gråzon utgörs av de fall där ett avtal faktiskt har ingåtts, vanligen per telefon, låt vara att försäljningsmetoderna kan ifrågasättas. I dessa fall är det i första hand ett civilrättsligt, eller möjligen marknadsrättsligt problem, inte ett straffrättsligt. Det kan dock även i dessa fall finnas exempel på bedrägerier, t.ex. om man avsiktligt inriktar faktureringen mot personer som är dementa eller som annars har nedsatt förmåga att avgöra om de är betalningsskyldiga eller inte.

En typ av bedrägeri som verkar bli allt vanligare är att gärningsmannen – själv eller genom anställda – tar direktkontakt med brottsoffret per telefon som ett led i bedrägeriet. Telefonsamtalen har många gånger inslag som upplevs som hotfulla. De kan gå ut på att kräva brottsoffret på betalning för en bluffaktura som tidigare har skickats ut men som inte betalats. Genom telefonsamtalet sätter gärningsmannen press på mottagaren att betala fakturan.

Det kan också röra sig om påtryckningar som syftar till att förmå någon att i efterhand acceptera ett avtal som inte har ingåtts. Av de beskrivningar av brottsligheten som lämnats är det inte ovanligt att en sådan telefonkontakt går ut på att lura brottsoffret att ett avtal om en tjänst, t.ex. abonnemang på en annons på en söksida på internet, har ingåtts vid något tidigare tillfälle och att brottsoffret erbjuds att frånträda avtalet i förtid till ett lägre pris. Telefonkontakten följs sedan upp med en faktura på det "avtalade" lägre beloppet. I dessa fall går bedrägeriet ut på att lura den som har fått en bluffaktura att ingå ett giltigt avtal om att avsluta kontakterna med bluffföretaget för att slippa framtida kostnader.

Det förekommer även att brottsoffer efter ett "indrivningssamtal" kontaktas av någon som påstår sig representera ett helt annat företag, vilket mot betalning hjälper personer som drabbats av bluffakturor och som erbjuder den utsatte att mot en viss ersättning slippa från kravet. Dessa telefonsamtal kan komma från någon som är insatt i bedrägeriet och där "hjälp" utgör en del av brottsplanen.

Det finns också förfaranden som gränsar mot bedrägeri, t.ex. utskick av blanketter som vid en mindre noggrann granskning framstår som ett erbjudande om att uppdatera eller komplettera befintliga företagsuppgifter i etablerade telefonkataloger, men som – mycket finstilt – innehåller avtalstext enligt vilken den som fyller i uppgifterna och skriver under blanketten ingår ett avtal om att be-

tala ett visst belopp för att få sina uppgifter publicerade i en katalog eller motsvarande. En variant på detta är meddelanden som är utformade som fakturor men där det på ett undanskymt ställe framgår att det är fråga om ett erbjudande.

De flesta bluffakturor rör inte några större belopp. Enligt uppgift handlar det oftast om belopp mellan 5 000 och 10 000 kr. Även om beloppet vid varje enskilt bedrägeri är lågt omsätter brottsligheten mycket stora belopp, eftersom brotten riktar sig mot så många personer eller företag att det sammanlagda beloppet blir mycket omfattande. Om ett drygt hundratal fysiska eller juridiska personer betalar bluffakturor på drygt 9 000 kr vardera blir omsättningen omkring en miljon kr. Den låga summan på varje faktura är avsiktligt vald. Den ska t.ex. vara så liten att fakturorna inte föranleder någon närmare kontroll i de flesta företag. Ofta sker också massutskick av bluffakturor i anslutning till ledighetsperioder, t.ex. semestrar och julleddigheter, då chansen är större att den som ska attestera respektive betala fakturan är oerfaren och inte lägger märke till detaljer som en mer erfaren handläggare skulle reagera på.

Ett utflöde av verksamheten med bluffakturor kan vara att företrädare för exempelvis inkassoföretag vilseleds att överta och betala för icke existerande fordringar.

9.3 Några särdrag för brotten

En grundläggande förutsättning för att bedrägeri med bluffakturor ska lyckas är att den som utsatts för bedrägeriet verkligen luras att göra en betalning som annars inte skulle ha gjorts. I de fall där någon mot bättre vetande betalar en fiktiv skuld är det inte fråga om ett bedrägeri. Detta är ett av problemen med bluffakturorna; att många – särskilt företagare – känner sig tvingade att betala trots att de är väl medvetna om att de utsatts för en bluffaktura.

Bedrägerier med hjälp av bluffakturor är en brottstyp som ofta begås systematiskt. Till skillnad från vissa andra brott som begås systematiskt riktas brotten alltid mot olika målsägande. Det innebär också att det inte finns samma möjligheter som vid vissa andra brott att visa systematiken utan att utreda ett stort antal av brotten. Varje enskilt bedrägeri måste styrkas för att straffvärdet av den samlade brottsligheten ska få genomslag i straffmätningen.

Något som framhålls av de brottsbekämpande myndigheterna är att verksamheten med bluffakturor numera inte sällan bedrivs i ungefär samma organiserade former som viss ekonomisk brottslighet. Det innebär bl.a. att man bedriver verksamheten i bolagsform och utnyttjar bulvaner som företrädare för bolaget. Man har t.o.m. anställda som har till uppgift att driva in fakturabeloppen. Till det yttre kan verksamheten se normal ut och så länge bedrägerierna pågår sköts administrationen i bolaget oklanderligt. Man sköter t.ex. sina myndighetskontakter och betalar skatter och andra avgifter i tid. När det börjar finnas varningstecken kring ett visst bolag, t.ex. när Konsumentverket eller Svensk Handel börjar intressera sig för det, flyttar man verksamheten till ett annat bolag. Utåt sett kan det således vara mycket svårt att skilja oseriösa företag från andra.

Eftersom verksamheten går ut på att få in många mindre summor planerar man också för betalningsströmmarna. Pengarna som kommer in förs snabbt ut ur bolaget via en rad transaktioner. I ett fall som nyligen avslöjats rörde det sig om miljonbelopp som betalats in på kort tid. Betalningsströmmarna leds till utländska konton, företrädesvis i stater med vilka Sverige inte har samarbetsavtal och utlämningsavtal. Att följa pengarna via utländska konton försvårar och försenar utredningsarbetet avsevärt.

Det sagda innebär att de utredningssvårigheter som polismän och åklagare står inför när det gäller organiserad verksamhet med bluffakturor är ungefär desamma som vid annan ekonomisk brottslighet.

9.4 Offren

Såväl privatpersoner som företag drabbas av bluffakturor. Även kommuner och statliga myndigheter drabbas. Dagens brottsstatistik återspeglar dock bara bluffakturor som riktar sig till företag. Dessutom är, som tidigare nämnts, mörkertalet sannolikt mycket stort, eftersom många av bedrägerierna stannar vid försök då mottagaren inte betalar fakturan.

Enligt företrädare för de brottsbekämpande myndigheterna riktar vissa bedragare in sig på småföretagare, ibland enbart äldre personer som fortfarande har en egen firma. Dessa har i många fall begränsad erfarenhet av dagens beställnings- och betalningsrutiner. De kan t.ex. ha svårt att hålla reda på vilka telefonförsäljare som ringt och vad som eventuellt avtalats vid dessa telefonsamtal. Om

de är företagare omfattas de inte av samma konsumentskydd som andra. Även andra småföretagare förefaller vara ett typiskt mål för fakturabedrägerier. Många småföretagare som har direkta kundrelationer och som kontaktas under arbetstid, t.ex. frisörer och butiksägare, kan bli stressade av telefonkontakter från bluffföretagen och därför ha svårare att värja sig mot aggressiva påståenden om att avtal har ingåtts. Det är också rimligt att anta att gärningsmännen utnyttjar det förhållandet att brottsoffren kan ha bristande kunskaper om hur man bestrider ett felaktigt krav och hur man begär rättelse av felaktiga uppgifter hos Kronofogdemyndigheten.

Företagare kan också vara särskilt mottagliga för påtryckningar i form av hot om rättsliga åtgärder, eftersom en ansökan om betalningsföreläggande mot ett företag omedelbart leder till en betalningsanmärkning. En sådan kan bli ett hinder bl.a. vid ansökan om lån.

I många fall betalar brottsoffret mot bättre vetande, för att inte riskera att få en betalningsanmärkning och för att slippa det besvär och obehag som ett rättsligt förfarande kan vara förknippat med. Som tidigare nämnts är det då inte fråga om något vilseledande.

9.5 Gärningsmännen

Personuppleringen för bedrägeri med hjälp av bluffakturor (dvs. de brott till vilka gärningsmän har kunnat knytas) låg år 2012 på endast två procent (se avsnitt 4.9.3). Det går alltså inte att dra några egentliga slutsatser om gärningsmännen och brotten genom att enbart granska meddelade domar.

I de fall där gärningsmännen ensamma genomför brotten och låter betalningarna gå till egna eller anhörigas konton möter det oftast inga större svårigheter att knyta dem till brotten. I de fallen krävs inte mer omfattande utredning än beträffande vilket bedrägeri som helst, såvida inte verksamheten har haft mycket stor omfattning och utredningen blir resurskrävande av det skälet.

De polismän och åklagare som utredningen har träffat och som utreder brott av detta slag har emellertid uppgett att de allt oftare stöter på avancerade brottsupplägg där huvudmännen, som inte sällan är kända av polisen sedan tidigare, agerar i det fördolda. Typiskt sett kan det gå till så att en eller flera personer bildar eller köper ett redan befintligt aktiebolag och låter registrera s.k. målvakter i styrelsen. Därefter anställs, företrädesvis unga oerfarna,

telefonförsäljare som förses med exempelvis den felaktiga informationen att kunden har ingått avtal och att det finns en ljudupptagning som bevisar detta. Telefonförsäljaren – som alltså i många fall själv är vilseledd – tar sedan kontakt med brottsoffret och förmår denne att ingå nytt avtal om att antingen avsluta avtalet i förtid eller att betala fakturan. De anställda som upptäcker att det är fråga om en oseriös verksamhet avslutar ofta sin anställning men törs i många fall inte bidra till utredningen genom att berätta vad de vet. Den brottsutredning som krävs i dessa fall för att styrka brott och att knyta huvudmännen till brotten skiljer sig inte på något avgörande sätt från vad som krävs för att utreda exempelvis brott mot 11 kap. BrB.

Verksamheten kan också till en del utgöras av verkliga tjänster som faktiskt tillhandahålls och säljs utan att kunden vilseleds. Vid sådana blandade verksamheter är det särskilt svårt att knyta huvudmännen bakom verksamheten till brotten.

9.6 Vilka straffbestämmelser kan tillämpas på förfaranden med bluffakturor?

9.6.1 Bedrägeri

Utredningens bedömning: Straffbestämmelsen om bedrägeri kan träffa de flesta former av bedrägeri med bluffakturor men dess lagtekniska utformning är inte avpassad för omfattande systematiska förfaranden.

Skälen för utredningens bedömning

Har målsäganden vilseletts?

Flertalet former av bedrägeri med bluffakturor kan bestraffas som bedrägeri eller andra brott enligt 9 kap. BrB. Bestämmelserna om bedrägeri och grovt bedrägeri, som straffbelägger att någon genom vilseledande förmår annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen (eller någon i vars ställe denne är) och skada för den vilseledd (eller någon i vars ställe denne är) är tillämpliga på de flesta förfaranden med bluffakturor och liknande betalningskrav. Såväl utskick av rena bluffakturor som sådana

”erbjudanden” om att ingå avtal som ser ut som fakturor utgör bedrägeri, under förutsättning att mottagaren har vilseletts att betala och att detta också varit gärningsmannens avsikt. Detsamma gäller för sådana fakturor som skickats i enlighet med ett avtal, när mottagaren av fakturan dessförinnan har vilseletts att ingå själva avtalet, eller fakturor som ger sken av att ha en annan avsändare än den faktiska.

I de fall där det inte går att styrka att målsäganden överhuvudtaget har blivit vilseledd (eller utsatts för försök till vilseledande) är dock straffansvar för bedrägeri uteslutet. Som exempel på en sådan situation kan nämnas att målsäganden, utan att ha blivit vilseledd, har övertalats eller känt sig pressad att betala eller att ingå ett avtal. Ett sådant förfarande kan dock ibland falla under någon av straffbestämmelserna om ocker eller utpressning.

Vilseledandet ska leda till en ekonomisk disposition

För straffansvar för bedrägeri krävs också att vilseledandet föranlett den ekonomiska disposition som bedrägeriet avser. Den som, utan att själv ha vilselett målsäganden, framställer ett krav på betalning för en bluffaktura, eller enligt ett avtal som någon i ett tidigare led har vilselett målsäganden att ingå, kan endast i vissa fall straffas för bedrägeri i egenskap av gärningsman. För det krävs att framställandet av kravet kan anses innebära att målsägandens villfarelse vidmakthålls och att vidmakthållandet är kausalt i förhållande till målsägandens disposition. Straffansvar förutsätter också att den som kräver betalning har uppsåt i förhållande till det tidigare vilseledandet.

Om målsäganden skulle ha betalat i enlighet med avtalet (dvs. till följd av det tidigare vilseledandet till vilket gärningsmannen inte kan bindas) – även om betalningskravet inte hade framställts – är kravet på kausalitet mellan vilseledandet och dispositionen inte uppfyllt (jfr SOU 1940:20 s. 130 f.).

Även om kravet inte i sig kan anses ha föranlett dispositionen kan ändå den som framställer kravet i vissa fall anses ha medverkat till gärningen på sådant sätt att straffansvar för medhjälp till brottet kan komma i fråga. Ansvar för medhjälp förutsätter dock att uppsåtet hos den som kräver betalningen omfattar brottsrekvisiten för bedrägeri, bl.a. vilseledandet. Det torde inte krävas att den medverkande känner till precis hur vilseledandet har gått till (Asp m.fl.,

Kriminalrättens grunder s. 444). Om betalningskravet kommer från exempelvis ett inkassoföretag som har övertagit fordran krävs att personerna inom inkassoföretaget har känt till vilseledandet för att de ska kunna ställas till ansvar för bedrägeri.

Om den som har lämnat felaktiga uppgifter (t.ex. per telefon) antingen inte har haft eller inte kan bevisas ha haft uppsåt att vilseleda kan han eller hon inte straffas för bedrägeri. Däremot kan den som har gett honom eller henne i uppdrag att ringa upp målsäganden och lämna den felaktiga informationen vara att anse som gärningsman (s.k. medelbart gärningsmannaskap, se avsnitt 9.6.6).

Dispositionen ska ha inneburit skada och vinning

För ansvar för bedrägeri krävs också att den disposition som vilseledandet har lett till innebär vinning för gärningsmannen (eller någon i vars ställe denne är) och skada för den vilseleddes (eller någon i vars ställe denne är). Skaderekvisitet anses enligt förarbetena vara uppfyllt inte bara om åtgärden innefattar en faktisk försämring av den vilseleddes förmögenhetsställning utan redan vid en beaktansvärd fara för slutlig förlust. Vinningsrekvisitet anses på motsvarande sätt kunna vara uppfyllt på detta tidiga stadium (SOU 1940:20 s. 48 f.).

Förarbetsuttalandena skulle kunna tolkas så att rekvisiten för ett bedrägeri är uppfyllda redan när någon har vilseletts att ingå ett avtal som, om det infriades, skulle innebära skada för den vilseleddes och vinning för gärningsmannen, under förutsättning att det vid dispositionen förelåg en beaktansvärd risk för slutlig förlust. En annan tolkning är att det – för att bedrägeriet ska anses vara fullbordat – krävs att ingåendet av avtalet i sig innebär någon form av förmögenhetsöverföring, dvs. att den vilseleddes därigenom har blivit fattigare (jfr Nils Jareborg och Sandra Friberg, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten s. 189).

I rättsfallet NJA 1937 s. 185 ansågs ett bedrägeri vara fullbordat när en person genom vilseledande förmått en annan att teckna sig som utställare och endossent på en växel. Domen måste dock ses mot bakgrund av hur betalningsskyldigheten enligt växellagen regleras. Trots att personen upptäckte att han hade blivit vilseledd, blev han tvungen att betala enligt växeln till tredje man. Hans förmögenhetsställning hade därför försämrats redan genom att han förbundit sig att betala till innehavaren av växeln. På motsvarande

sätt skulle rättsligt bindande åtaganden i form av borgen eller utfärdande av löpande skuldebrev kunna anses utgöra en förmögenhetsöverföring.

När det gäller andra typer av avtal, som inte kan sägas innebära en förmögenhetsöverföring redan när avtalet ingås, torde bedrägeriet fullbordas först då någon avtalsförpliktelse uppfylls som försämrar den vilseleddes förmögenhetsställning. Den som har ingått ett avtal har inte lidit någon skada innan betalning har gjorts. När ett krav på betalning framställs har den drabbade nämligen alltjämt möjlighet att bestrida kravet, om han eller hon vid det laget har upptäckt bedrägeriet. Den som vilseleder någon att ingå ett avtal kan därför normalt inte dömas för bedrägeri förrän den vilseledd har betalat. Ansvar för förberedelse eller försök till bedrägeri kan däremot utkrävas, om förutsättningarna i övrigt är uppfyllda.

Har ett bedrägeri fullbordats hindrar det inte att fortsatta krav på, och mottagande av, inbetalningar enligt avtalet bedöms som en fortsättning på bedrägeribrottet, åtminstone om dessa åtgärder vidtas av gärningsmannen eller av någon som är att anse som gärningsman (jfr NJA 1954 s. 393). Även åtgärder som vidtas efter fullbordanspunkten är således straffrättsligt relevanta (se Göran Elwin Häleribrottet s. 192, i fortsättningen Elwin).

Regleringen är inte anpassad för omfattande systematiska förfaranden

Straffbestämmelserna om bedrägeri och grovt bedrägeri är, som tidigare nämnts, i och för sig tillämpliga vid de flesta kända typer av fakturabedrägeri. För bedrägeri är utgångspunkten att ett brott har begåtts i förhållande till varje målsägande som blivit vilseledd. Den lagtekniska utformningen av bedrägeribrottet ställer höga krav på brottsutredning och bevisning, särskilt vad gäller rekvisitet vilseledande. Det försvårar möjligheterna att beivra omfattande systematiska bedrägerier. Brottsrubriceringen görs också utifrån omständigheter som hänför sig till varje brott för sig. Även om det i praxis förekommer att flera gärningar som begåtts vid skilda tillfällen och riktats mot olika målsäganden läggs samman till ett brott som rubriceras som grovt, torde lagstiftningens utgångspunkt vara den motsatta. Brottskonstruktionen begränsar därigenom möjligheterna att straffrättsligt beakta sådana samband mellan brotten som att de utgjort led i en brottslig verksamhet som bedrivits systematiskt.

Även tillämpningen av de processuella reglerna, bl.a. reglerna om förundersökningsbegränsning, medför risk att få fall av systematiska bluffakturor utreds och beivras. Om utredningar och lagföring begränsas till bara en del av brotten får denna systematiska form av brottslighet inte heller tillräckligt genomslag i straffmätningen.

En annan viktig aspekt är att bedrägeri med hjälp av bluffakturor i stor utsträckning stannar på försöksstadiet. Den drabbade väljer då ofta att avstå från att anmäla bedrägeriet. De anmälningar som når polisen är därför oftast bara toppen på ett isberg. Det innebär dels att det saknas möjlighet att realisera straffvärdet av den faktiska brottsligheten, dels att det kan frodas omfattande brottslighet som aldrig blir känd.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras att bedrägeribrottets konstruktion medför att systematiska försök till eller fullbordade bedrägerier som syftar till att vilseleda ett större antal personer i alltför liten utsträckning blir föremål för lagföring och att, i de fall åtal väcks för brotten, det finns stor risk att de straff som döms ut inte är adekvata i förhållande till den totala brottsligheten.

9.6.2 Utpressning

Utredningens bedömning: Regeln om utpressning får endast i undantagsfall betydelse för förfaranden med bluffakturor.

Skälen för utredningens bedömning: En del fall av bluffakturering följs upp med brev- eller telefonkontakter genom vilka målsäganden uppmanas att betala skulden och hotas med rättsliga åtgärder om betalning uteblir. Det kan exempelvis vara fråga om hot om att ärendet kommer att skickas till inkasso, eller att ansökan om betalningsföreläggande kommer att ges in, vilket kan ge upphov till en betalningsanmärkning hos kreditföretagen. För företag gäller detta även om de bestrider fakturan. Det kan även röra sig om hot om att ansöka om stämning.

Vissa former av hot kan anses utgöra olaga tvång och bestraffas som utpressning. För ansvar för utpressning krävs att någon genom olaga tvång förmår annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är. För straffansvar krävs att tvånget

är av kvalificerat slag, dock utan att utgöra s.k. råntvång. Enligt förarbetena avses hot om brottslig gärning, hot att åtala eller ange någon för brott eller hot att lämna menligt meddelande om någon. Med att lämna menligt meddelande avses att röja något personligt, som exempelvis en sexuell förbindelse, vars yppande skulle vara menligt, eller att avslöja att någon tidigare har varit ansluten till ett politiskt parti med en viss inriktning (SOU 1940:20 s. 141 f.). Att hota med civilrättsliga åtgärder för att driva in en skuld faller däremot utanför straffbestämmelsens nuvarande tillämpningsområde. Det gäller oavsett om det är fråga om en verklig eller påhittad skuld.

Som exempel på olaga tvång inom ramen för bluffakturering kan nämnas hot att avslöja att någon har besökt en hemsida med pornografiskt innehåll. Ett sådant hot, som syftar till att förmå mottagaren att betala en avgift för ett påstått besök på hemsidan, kan utgöra sådant tvång som faller under bestämmelsen om utpressning. Motsvarar kravet en verklig skuld är dock rekvisitet skada i utpressningsbestämmelsen inte uppfyllt. Gäldenären har ju inte lidit någon skada, eftersom han eller hon vid betalning befrias från skulden.

Försök till utpressning är straffbart. Till skillnad mot vad som gäller för de flesta förmögenhetsbrott är det enligt 9 kap. 11 § första stycket BrB inte möjligt att straffritt träda tillbaka från ett utpressningsförsök.

Av det sagda framgår att det kan finnas vissa situationer där ansvar för utpressning kan aktualiseras vid bluffakturering men att detta förutsätter ganska speciella omständigheter.

9.6.3 Ocker

Utredningens bedömning: Bestämmelsen om ocker kan sällan tillämpas på förfaranden med bluffakturor.

Skälen för utredningens bedömning: Det förekommer att privatpersoner eller småföretagare övertalas att ingå avtal om tjänster som är värdelösa för dem eller som är svåra att värdera. I dessa fall kan det vara svårt att styrka vilseledande. Som exempel kan nämnas att en äldre person som saknar dator övertalas att teckna ett bredbandsabonnemang. Ett annat exempel kan vara ett erbjudande om

marknadsföring genom en annons på någon sökmotor på internet, som enligt säljaren regelbundet används av ett stort antal personer. I det senare fallet används ofta ett företagsnamn som liknar namnet på ett etablerat företag medan den tjänst som levereras är en helt annan än den man ger sken av att erbjuda. Frågan är om ansvar för ocker då kan komma i fråga. Ocker förutsätter att någon vid avtal eller annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig en förmån som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte ska utgå.

Med oförstånd avses enligt förarbetena bristande omdömesförmåga i allmänhet eller beträffande sådana affärer som den ifrågavarande, däremot inte enbart bristande kännedom om konkreta förhållanden (SOU 1940:20 s. 144). Brottet fullbordas redan i och med att rättshandlingen företas, dvs. redan då avtalet ingås (SOU 1940:20 s. 145). Ocker anses inte föreligga i de fall där någon genom att kräva ersättning enligt ett avtal utnyttjar att någon annan har vilselett målsäganden att ingå avtalet. Ett sådant förfarande bör i stället bedömas som bedrägeri.

För att det ovan nämnda exemplet där någon, oftast per telefon, övertalar en äldre person att ingå ett avtal som är värdelöst för honom eller henne ska falla under ockerbestämmelsen krävs för det första att den äldre befinner sig i något tillstånd som gör denne särskilt utsatt, exempelvis lider av en demenssjukdom. Vidare krävs att försäljaren har känt till och utnyttjat denna situation. Slutligen krävs också att ersättning och motprestation, objektivt sett, står i uppenbart missförhållande till varandra. Det räcker alltså inte att den prestation som den drabbade har tillförsäkrats genom avtalet är värdelös för honom eller henne.

Sådana förfaranden som i exemplet ovan med annonsen på internet faller oftast utanför ockerparagrafens tillämpningsområde, eftersom gärningsmannen inte har utnyttjat någon sådan särskild utsatthet hos den som ingått avtalet.

Att förfarandet strider mot marknadsföringslagens bestämmelser eller att avtalet kan ogiltigförklaras med stöd av avtalslagen medför inte i sig att ansvar för ocker kan komma i fråga.

Slutsatsen blir att bestämmelsen om ocker sällan kan bli tillämplig på förfaranden med bluffakturor.

9.6.4 Häleri

Utredningens bedömning: Bestämmelserna om häleri och penninghäleri kan i vissa situationer ha betydelse för möjligheten att straffa personer som ägnar sig åt bedrägeri med hjälp av bluffakturor.

Skälen för utredningens bedömning: Som häleri straffbeläggs vissa gärningar som knyter an till brott, men som vidtas efter det att brottet har avslutats, och som inte utgör efterföljande medhjälp. Straffansvaret syftar till att försvåra för gärningsmannen att dra nytta av brottet eller för någon annan att dra nytta av gärningsmannens brottslighet. I praktiken kan straffansvar för häleri också utgöra alternativ i de fall där gärningen inte uppfyller samtliga rekvisit i andra straffbestämmelser, t.ex. när stöldgods påträffas hos någon som inte kan bindas till tillgreppet.

För ansvar för häleri krävs att häleriobjektet omfattas av ett fullbordat förbrott av visst slag. Den som begår häleribrottet behöver inte känna till vilket förbrott det har varit fråga om, men det krävs åtminstone likgiltighetsuppsåt i förhållande till att den aktuella egendomen eller fordringen har en sådan koppling till brott som föreskrivs för de olika formerna av häleri.

I 9 kap. 6 § första stycket 3 BrB straffbeläggs s.k. *fordringshäleri*. Den som genom krav, överlåtelse eller på annat liknande sätt hävdar en genom brott tillkommen fordran döms för häleri. Ocker, bedrägeri och utpressning kan vara förbrott till fordringshäleri. Gärningen ska uppfylla de objektiva och subjektiva rekvisiten för ett brott. När det gäller hävdande av en fordran krävs dessutom att kravet framställs med visst eftertryck, så att det är ägnat att inge gäldenären känslan av att han eller hon är utsatt för press. Det är däremot inte någon förutsättning för straffansvar att kravet leder till betalning (SOU 1940:20 s. 149). Den som har tagit emot betalning för en bluffaktura, och som inte anses vara medgärningsman eller medhjälpare till bedrägeriet, kan i vissa fall träffas av ansvar för fordringshäleri.

Tillämpningsområdet för fordringshäleri som efterföljande brott till bedrägeri och utpressning har ifrågasatts i doktrinen. Varken bedrägeri eller utpressning anses vara avslutat (även om de i vissa fall kan anses vara fullbordade) förrän förmögenhetsöverföringen har genomförts. Det kan därför hävdas att ett krav som medför att

förmögenhetsöverföringen kommer till stånd bör bedömas antingen som en del i bedrägeriet eller utpressningen, eller som någon form av medverkan till det brottet (se Asp m.fl., Kriminalrättens grunder s. 440). Ansvar för fordringshäleri skulle i sådana fall endast kunna utkrävas av den som, exempelvis efter förvärv av fordran, kräver in beloppet för egen räkning eller för någon annan än gärningsmannens räkning (Elwin s. 261). I praxis har emellertid förfarandet att kvittera ut betalning för en fordran som tillkommit genom skattebrott bedömts som fordringshäleri trots att betalningen uppburits för huvudmannens räkning (se NJA 2000 s. 372).

Om exempelvis den som har skickat en bluffaktura skulle överlåta fordran till ett annat företag genom s.k. factoring skulle den som sedermera kräver betalning för fakturan kunna göra sig skyldig till fordringshäleri, under förutsättning att han eller hon har åtminstone likgiltighetsuppsåt i förhållande till att fordran tillkommit genom brott. Genom dessa bestämmelser ges alltså vissa möjligheter att utkräva straffansvar av personer som kan antas vara inblandade i bedrägerier med hjälp av bluffakturor och som driver in kraven. Regleringen tvingar seriösa aktörer inom factoring eller inkassoverksamhet att inte oreflekterat överta och kräva in fordringar från aktörer som kan vara oseriösa. Risken för förlust torde dock vara skäl nog för att vara vaksam.

Den som tar emot pengar som exempelvis influtit som betalning för bluffakturor kan göra sig skyldig till *vinningshäleri* enligt 9 kap. 6 § första stycket 2 BrB, om förfarandet inte utgör medhjälp till bedrägeri. Det brottsliga förfarandet består i att bereda sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv. Liksom för fordringshäleri krävs att någon annan har begått ett brott. Vidare krävs att den som har begått förbrottet därigenom har gjort ett förvärv. Bestämmelsen syftar i första hand på fall där någon tar emot en sak som köpts för stulna pengar eller pengar som influtit efter försäljning av stulet gods. Vilket förbrott som helst som medfört förvärv för den brottslige kan dock vara förbrott till vinningshäleri. I subjektivt hänseende krävs att gärningsmannen kände till de omständigheter som gjorde vinningen otillbörlig (SOU 1940:20 s. 148 f.).

För *penninghäleri* döms den som otillbörligen främjar möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom. Den som exempelvis ställer sitt bankkonto till förfogande genom att låta betalningar för bluffakturor flyta in på kontot kan göra sig skyldig till penninghäleri (prop. 1998/99:19 s. 26 f.). Eftersom det inte kan

anses som ett normalt led i en seriös affärsverksamhet här i landet att använda andras konton för att ta emot betalningar torde uppsåttet normalt vara uppfyllt. Om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning att anta att brott förelåg kan han eller hon bestraffas för penninghäleriförseelse.

I vissa situationer kan alltså bestämmelserna om häleri och penninghäleri ha betydelse för möjligheten att straffa personer som sysslar med bluffakturor.

9.6.5 Svindleri och ockerpantning

Utredningens bedömning: Bestämmelserna om svindleri och ockerpantning saknar i praktiken betydelse för möjligheterna att beivra bluffakturering.

Skälen för utredningens bedömning: Genom bestämmelsen om svindleri kriminaliseras en viss form av bedrägeri på ett tidigt stadium, innan någon enskild ännu har drabbats av brottet. Bestämmelsen straffbelägger offentliggörande eller spridning bland allmänheten av vilseledande uppgifter i syfte att påverka priset på en vara, värdepapper eller annan egendom. Uppgifter som inte har annat syfte än att öka avsättningen av en vara omfattas dock inte av straffbestämmelsen.

Vid bestämmelsens tillkomst motiverades den vida kriminaliseringen av det starka skyddsintresset och de allvarliga konsekvenser som de vilseledande uppgifterna kan få. Bevissvårigheterna i förhållande till varje enskild målsägande utgjorde också ett skäl för att straffbelägga gärningar som innebär risk för skada (SOU 1940:20 s. 156).

Innan bestämmelsen om svindleri infördes bedömdes motsvarande gärningar i många fall som förberedelse till bedrägeri. Om gärningsmannen når fram till den punkt där rekvisiten för bedrägeri eller försök till bedrägeri är uppfyllda, bör som regel inte dömas för svindleri utan för bedrägeribrottet med beaktande av den fara för allmänheten som svindleriet inneburit. Enligt förarbetena bör brottet i sådana fall många gånger bedömas som grovt (SOU 1940:20 s. 160). I rättsfallet NJA 1954 s. 393 tillämpades bestämmelserna om svindleri och bedrägeri på detta sätt. Den tilltalade dömdes för grovt bedrägeri. På senare tid har bestämmelsen om svindleri inte

tillämpats i någon större utsträckning. De få rättsfall som finns avser i huvudsak spridande av vilseledande uppgifter i syfte att påverka den ekonomiska bedömningen av företag.

Bestämmelsen om ockerpantning tillkom i syfte att öka möjligheterna att bekämpa ocker (SOU 1940:20 s. 161 f.). Det som straffbeläggs är att ta emot en falsk eller oriktig handling, om mottagandet sker i syfte att använda handlingen som påtryckningsmedel vid krav. Typexemplet är att någon som villkor för att låna ut pengar kräver att gäldenären skriver under ett skuldebrev på en betydligt högre summa än den som lånas ut, i syfte att skuldebrevet ska kunna användas som påtryckningsmedel för att kräva tillbaka lånet, ofta med en hög ränta. Bestämmelsen förefaller sällan tillämpas.

Bestämmelserna om svindleri och ockerpantning saknar i praktiken betydelse för möjligheterna att beivra bluffakturering. De är emellertid ändå av visst intresse här. De utgör nämligen exempel på hur man kompletterat de grundläggande bestämmelserna om bedrägeri respektive ocker med bestämmelser om särskilda brottsformer för att göra det lättare att beivra vissa förfaranden som ansetts särskilt straffvärda men svåra att bevisa utan en specialbestämmelse.

9.6.6 Medverkan, försök och förberedelse

Utredningens bedömning: Reglerna om medverkansansvar utvidgar kretsen personer som kan göras ansvariga för bedrägeri med hjälp av bluffakturor. Om försök och förberedelse är straffbart kan förfarandet beivras på ett tidigt stadium.

Skälen för utredningens bedömning

Medverkan

Om ett brott utförs av flera personer tillsammans och i samförstånd är det tillräckligt för gärningsmannans ansvar att de tillsammans uppfyller rekvisiten för brottet, om de alla är införstådda med vad de andra gör (s.k. medgärningsmannaskap). Den som använder en annan person som ”verktyg” för att genomföra ett brott, t.ex. genom att låta godtroende telefonförsäljare vilseleda kunder, är också att anse som gärningsman (s.k. medelbart gärningsman-

skap). Om flera personer på andra sätt än de nu nämnda medverkar till att ett brott utförs kan deras handlande bestraffas som anstiftan eller medhjälp till brottet, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet (23 kap. 4 § BrB). Genom reglerna om medgärningsmannaskap och medelbart gärningsmannaskap samt om medverkan utvidgas den krets av personer som kan göras ansvariga för t.ex. bedrägeri, utpressning och ocker till även andra än den eller de som själva utför samtliga moment i en brottslig gärning.

För medverkansansvar krävs att den medverkande har främjat gärningen med råd eller dåd (23 kap. 4 § BrB). I princip räcker det med att han eller hon har deltagit på något sätt i den brottsliga gärningen. Bidraget kan vara tämligen obetydligt (se Asp m.fl., Kriminalrättens grunder s. 438 med där angivna rättsfall). Medverkan kan företas före och under brottets utförande, men inte efter det att brottet har avslutats (se NJA 2000 s. 372 om efterföljande medverkan till skattebrott).

Varje medverkande ska bedömas efter det uppsåt eller den oakt-samhet som ligger honom eller henne till last (23 kap. 4 § tredje stycket BrB). Den som exempelvis kräver betalning enligt en faktura som tillkommit genom vilseledande, olaga tvång eller utnyttjande av någon sådan situation som krävs för ansvar för ocker kan många gånger vara att bedöma som medgärningsman eller som medhjälpare till brottet. För ansvar krävs då att uppsåtet hos den som kräver betalningen omfattar även övriga brottsrequisit i bestämmelsen. För medhjälpsansvar torde dock inte krävas att den medverkande känner till precis hur det föregående vilseledandet eller olaga tvånget har gått till. I doktrinen hävdas att ett uppsåt som är tillräckligt för ansvar för häleri eller skyddande av brottsling också skulle duga för medverkan till förbrottet (se Asp. m.fl., Kriminalrättens grunder s. 444 f.).

Försök och förberedelse

Genom att även försök och förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, utpressning, ocker, grovt häleri och grovt penninghäleri är straffbart finns det möjlighet att ingripa mot brotten på ett tidigt stadium (9 kap. 11 § samt 23 kap. 1 och 2 §§ BrB).

Förberedelse till brott avser befattnings på visst sätt med pengar som kostnadsersättning eller arvode för att utföra ett brott eller befattnings med annat föremål som kan utgöra hjälpmedel vid brott.

Som exempel på straffbar befattning nämns i 23 kap. 2 § BrB att skaffa, tillverka, lämna, ta emot, förvara, transportera eller sammanställa sådant hjälpmedel. För ansvar för förberedelse krävs att gärningsmannen haft uppsåt att utföra eller främja brott. Uppsåtet behöver inte avse en viss bestämd gärning, utan det räcker att uppsåtet avser att brott av ifrågavarande slag förr eller senare kommer till stånd.

Försök till brott föreligger när någon har påbörjat utförandet av ett visst brott utan att detta har fullbordats (23 kap. 1 § BrB). Gärningsmannen har alltså lämnat förberedelsestadiet och påbörjat själva utförandet av brottet. Han eller hon får dock inte ha kommit så långt i utförandet av brottet att detta har fullbordats. Var försökspunkten respektive fullbordanspunkten har placerats beror på hur straffbestämmelsen är konstruerad. För att försöket ska vara straffbart krävs också att det vid gärningen förelåg fara för att brottet skulle fullbordas eller att sådan fara var utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter. Om de omständigheter som uteslutit fara för fullbordan varit tillfälliga eller inte kan vara svårt att avgöra. Att en person som blivit varnad för en särskild sorts bluffakturor inte låter sig luras av en sådan faktura skulle troligtvis anses bero på en tillfällig omständighet. Om gärningsmannen skickat en bluffaktura till ett icke existerande företag skulle faran för fullbordat brott anses vara utesluten på grund av ett mer varaktigt hinder. Försöket anses då inte vara värt att tas på allvar och är därför inte straffbart.

I subjektivt hänseende krävs lika mycket för ansvar för försök som för fullbordat brott.

9.7 Andra regler än straffrättsliga

9.7.1 Civilrättsliga regler

Utredningens bedömning: De civilrättsliga reglerna ger goda möjligheter för den som vilseletts att ingå ett avtal att bli fri från förpliktelsen men ger inte ett tillräckligt bra skydd mot bluffakturor.

Skälen för utredningens bedömning

Civilrättsliga regler kompletterar skyddet

Det straffrättsliga skyddet är bara en del av samhällets sätt att skydda enskilda och företag mot oacceptabla affärsmetoder. De civilrättsliga reglerna måste också tas i beaktande när man överväger om det finns ett tillräckligt skydd för enskilda mot bluffakturor. Rättshandlingar kan nämligen i vissa fall fränkännas civilrättslig verkan mot den drabbade.

En inte ovanlig invändning från svarandens sida mot krav som framställs inom ramen för den summariska processen hos Kronofogdemyndigheten, eller i civilrättsliga tvister i domstol, är att det inte finns någon skuld eller att det avtal som kravet grundar sig på inte är civilrättsligt giltigt. Det finns inte någon statistik som visar hur många av dessa tvister som har sin grund i att svaranden har utsatts för en bluffaktura eller vilseletts att ingå det avtal som käranden kräver ska fullgöras. De företrädare för Kronofogdemyndigheten som utredningen har talat med anser att det inte är vanligt att fakturabedragare går så långt som att ansöka om betalningsföreläggande eller stämning mot gäldenären. Skälet torde vara att det är tidskrävande och att det kan vara riskfyllt att figurera som sökande om verksamheten är oseriös. Ett sådant fall, som avgjorts genom dom till svarandens fördel, har dock påträffats under utredningstiden. Trots att det alltså är osäkert i vilken omfattning bluffakturor och liknande förfaranden leder till civilrättsliga tvister finns det anledning att något beröra de regler som skyddar den som har vilseletts från att behöva betala.

Giltigt eller ogiltigt avtal?

Den som kräver betalning har bevisbördan för att styrka att det föreligger en skuld. Vid rena bluffakturor, som rättsligt sett inte är något annat än en betalningsuppmaning, är det svårt att se att käranden skulle ha någon möjlighet att uppfylla sin bevisbörda.

Grundar sig kravet på ett skriftligt avtal som svaranden har vilseletts att ingå, anses käranden som utgångspunkt ha uppfyllt sin bevisbörda genom att presentera avtalet. Det faller då på svaranden att visa att han eller hon har blivit vilseledd eller att det finns någon annan omständighet som gör avtalet ogiltigt. Det straffrättsliga kravet på vilseledande för ansvar för bedrägeri motsvarar kravet på

svikligt förledande i 30 § första stycket avtalslagen (Kurt Grönfors och Rolf Dotevall, *Avtalslagen, En kommentar*, 4 uppl. 2010 s. 207, i fortsättningen Dotevall m.fl.). För att bedrägeri ska anses föreligga krävs att det är vilseledandet som har lett till dispositionen. Ett sådant samband presumeras enligt 30 § andra stycket avtalslagen finnas om de omständigheter som svikligen förtigits eller uppgetts kan antas ha varit av betydelse för rättshandlingen. Regeln innebär således en bevislättning. De civilrättsliga reglerna tar sikte på själva rättshandlingen, t.ex. att ingå ett avtal, medan det för bedrägeri krävs att gärningsmannens förfarande har resulterat i en förmögenhetsöverföring, t.ex. att brottsoffret betalat i enlighet med avtalet.

Det utnyttjande av någon annans utsatta situation som kan medföra straffrättsligt ansvar för ocker medför normalt även att rättshandlingen blir civilrättsligt ogiltig enligt 31 § avtalslagen. Ansvar för ocker inträder redan då avtalet ingås.

Utöver de nu nämnda civilrättsliga ogiltighetsgrunderna finns det ytterligare bestämmelser som ger en avtalsslutande part vissa lättnader. Av intresse är främst 33 § avtalslagen, som innebär att en rättshandling inte får göras gällande om omständigheterna vid dess tillkomst är sådana att det skulle strida mot tro och heder att med vetskap om dem återropa avtalet. Avgörande för bedömningen av om det skulle strida mot tro och heder är de objektiva omständigheterna (Dotevall m.fl. s. 227). I subjektivt hänseende krävs att medkontrahenten kan antas ha känt till omständigheterna. Ett avtal som är utformat så att det objektivt sett framstår som vilseledande uppfyller sannolikt förutsättningarna för ogiltighet enligt 33 § avtalslagen.

Ett muntligt avtal, som tillkommit vid aggressiv telefonförsäljning, torde i vissa fall kunna anses vara ogiltigt enligt någon av de nu nämnda bestämmelserna. I dessa fall sammanfaller kärandens bevisning om avtalets existens – som regel en inspelning från ett telefonsamtal – ofta med svarandens bevisning om de omständigheter vid avtalets tillkomst som utgör skäl för att ogiltigförklara avtalet. Det som framkommer av inspelningen kan vara av stor betydelse för domstolens bedömning i dessa fall. Möjligheterna att manipulera en inspelning måste givetvis beaktas av rätten, om någon av parterna gör en sådan invändning mot beviset.

I sammanhanget kan också nämnas att frågan om det bör införas ett krav på skriftlig bekräftelse vid telefonavtal övervägdes av 2005 års marknadsföringsutredning. I sitt slutbetänkande *Telefonförsälj-*

ning (SOU 2007:1) föreslog utredningen att det inte skulle införas något generellt krav på skriftlig bekräftelse av avtal som ingåtts per telefon. Regeringen har nyligen beslutat om en ny utredning om villkoren för telefonförsäljning, Konsumentskydd vid telefonförsäljning (dir. 2013:95).

När det gäller bedrägerier som begås med hjälp av bluffakturor framhålls bättre information till konsumenter och näringsidkare om hur man bestrider fakturor och får eventuella betalningsanmärkningar rättade som en betydelsefull åtgärd. Vissa sådana informationsåtgärder har redan vidtagits. Regeringen publicerade i oktober 2012 på sin hemsida information riktad till allmänheten om fakturabedrägeri. Kronofogdemyndigheten har liknande information på sin hemsida. Tanken bakom informationen är att den näringsidkare eller konsument som känner till sina rättigheter att bestrida ogrundade krav och som vet hur man går tillväga för att få felaktiga betalningsanmärkningar rättade, troligen inte är ett lika lätt offer för bedragare.

Sammanfattningsvis kan sägas att den som drabbas av en blufffaktura kan med stöd av de civilrättsliga reglerna vägra att betala utan att riskera att drabbas av någon rättsförlust. I de fall där betalning redan har gjorts ger de civilrättsliga reglerna visserligen en rätt för den drabbade att få tillbaka beloppet. Den rätten saknar emellertid i praktiken betydelse, eftersom det som regel inte går att få tag på gärningsmannen och pengarna i de flesta fall inte finns inom räckhåll för myndigheterna. De civilrättsliga reglerna ger också goda möjligheter för den som vilseletts att ingå ett avtal att bli fri från förpliktelsen om bedragaren väljer att gå till domstol. Det finns dock en viss osäkerhet kring svarandens möjligheter att bevisa sin sak. Denna osäkerhet, i kombination med reglerna om ersättningsskyldighet för motpartens rättegångskostnader för tappande part (18 kap. 1 § RB), kan utnyttjas av käranden i syfte att förmå svaranden att ingå en förlikning.

En grundläggande förutsättning för att den drabbade ska kunna utnyttja det civilrättsliga skyddet är att han eller hon dels vägrar att betala, dels känner till och förmår åberopa regelverket. Det civilrättsliga skyddet mot användning av bluffakturor är således viktigt för den enskilde men är inte, lika lite som när det gäller andra bedrägerier, tillräckligt för att komma åt samhällsproblemet.

9.7.2 Marknadsrättsliga regler

Utredningens bedömning: Reglerna om marknadsföring har ett begränsat tillämpningsområde när det gäller bluffakturor och har inte heller tillräckligt avskräckande effekt.

Skälen för utredningens bedömning

Marknadsföringslagen förbjuder viss typ av marknadsföring

I marknadsföringslagen (2008:486) föreskrivs förbud mot otillbörlig marknadsföring. Lagen träffar förfaranden som näringsidkare riktar mot såväl konsumenter som mot andra näringsidkare. Med näringsidkare avses såväl fysiska som juridiska personer som handlar för ändamål som har samband med den egna näringsverksamheten (3 §). Enligt 8 § marknadsföringslagen ska vissa uppräknade förfaranden alltid anses som otillbörliga (punkterna 1–23 i bilaga 1 till Europaparlamentets och rådets direktiv 2005/29/EG av den 11 maj 2005 om otillbörliga affärsmetoder som tillämpas av näringsidkare gentemot konsumenter på den inre marknaden). Bland de listade förfarandena finns bl.a. förbud mot att i marknadsföringsmaterial inkludera en faktura eller liknande betalningshandling som ger konsumenten intryck av att han eller hon har beställt den marknadsförda produkten när så inte är fallet (punkt 21). Av 4 § marknadsföringslagen framgår att bl.a. dessa punkter ska tillämpas även i de fall där marknadsföringen riktas till näringsidkare. Bilagan har publicerats i regeringens tillkännagivande (2008:487) med anledning av marknadsföringslagen (2008:486).

Enligt 9 § marknadsföringslagen ska all marknadsföring utformas och presenteras så att det tydligt framgår att det är fråga om marknadsföring och vem som står bakom denna. Marknadsdomstolen har vid flera tillfällen funnit att marknadsföring stridit mot bestämmelsen, bl.a. då näringsidkare skickat ut bluffakturor som varit utformade så att de har gett sken av att komma från ett väletablerat katalogföretag (MD 2009:22 och MD 2006:9). Det finns också ett antal avgöranden där näringsidkaren har skickat erbjudanden om avtal som gett intryck av att komma från väletablerade katalogföretag och där "avtalet" varit utformat som en uppmaning att uppdatera viss information, dvs. där det inte har framgått att det varit fråga om ett avtalserbjudande (se exempelvis MD 2010:17).

Sanktioner mot otillbörlig marknadsföring

Marknadsföringsåtgärder som anses vara otillbörliga får enligt 23 § marknadsföringslagen förbjudas. Förbud får meddelas näringsidkaren men också anställda hos näringsidkaren och andra som handlar på näringsidkarens vägnar eller i övrigt väsentligt har bidragit till marknadsföringen. Förbudet ska enligt 26 § förenas med vite om det inte av särskilda skäl är obehövligt.

Om näringsidkaren, eller någon som handlar på näringsidkarens vägnar, uppsåtligen eller av oaktsamhet har brutit mot bl.a. 8 § marknadsföringslagen (om vilseledande marknadsföring) eller 9 § (om reklamidentifiering) eller någon av bestämmelserna i bilaga 1 till direktiv 2005/29/EG får näringsidkaren enligt 29 § åläggas att betala en särskild marknadsstörningsavgift. Marknadsstörningsavgift kan bestämmas till ett avsevärt belopp och beräknas med utgångspunkt i näringsidkarens årsomsättning. En fysisk person som inte själv är näringsidkare utan anställd hos en sådan kan inte påföras marknadsstörningsavgift (prop. 1994/95:123 s. 103).

Sanktionsbestämmelserna är ett resultat av den sanktionsväxling som gjordes vid tillkomsten av den tidigare marknadsföringslagen (1995:450). Dessförinnan innehöll den då gällande marknadsföringslagen (1975:1418) bl.a. en straffbestämmelse (6 §) enligt vilken en näringsidkare som på visst sätt använt sig av vilseledande marknadsföring kunde dömas till böter eller fängelse i högst ett år. Som huvudsakligt skäl för att övergå till ett avgiftssystem anfördes att avgiftsansvaret kunde läggas på en juridisk person och att storleken på avgiften kunde bestämmas utifrån mer individuella kriterier, vilket bedömdes få en betydligt mer ingripande och preventiv effekt (prop. 1994/95:123 s. 102). Möjligheten att påföra marknadsstörningsavgift var enligt förarbetena framför allt avsedd för allvarigare överträdelser. För lindrigare överträdelser förväntades förbud och vite få en tillräcklig avskräckande effekt (se prop. 1994/95:123 s. 104).

I förarbetena till den nuvarande marknadsföringslagen konstateras att marknadsstörningsavgift sällan använts som sanktion. Trots det ansågs det lämpligt att föra över sanktionssystemet till den nya lagen. Det framhålls bl.a. att marknadsstörningsavgift är avsedd att tillgripas om den otillbörliga marknadsföringen "stör" marknadens funktion. Som exempel på en sådan störning anges att en näringsidkares otillbörliga agerande är sådant att det riskerar att leda till att konsumenter och andra näringsidkare får en bristande tilltro till en

hel bransch. Ett annat exempel som nämns är att ett otillbörligt agerande medför att konsumenter och andra näringsidkare upplever att vissa specifika försäljningssätt inte är tillförlitliga (prop. 2007/08:115 s. 119). Inte heller den nuvarande bestämmelsen om marknadsstörningsavgift har tillämpats i någon större utsträckning. Av de 11 marknadsföringsmål som har avgjorts genom dom av Stockholms tingsrätt sedan lagen trädde i kraft har marknadsstörningsavgift meddelats i endast två fall (Stockholms tingsrätts dom i mål T 11741-09 och T 6805-10. Domen i mål T 6805-10 överklagades till Marknadsdomstolen, som inte ändrade tingsrättens beslut att meddela marknadsstörningsavgift (MD 2012:17).

Marknadsföringslagen och bluffakturor

Många förfaranden med bluffakturor och liknande som beskrivs i inledningen till detta avsnitt anses helt uppenbart utgöra otillbörliga marknadsföringsåtgärder. För näringsidkare som är seriösa aktörer och som har ett varumärke att skydda kan marknadsföringslagens bestämmelser förväntas ha en handlingsdirigerande effekt. Aktörer som tillämpar tveksam marknadsföring kan genom sanktionssystemet i marknadsföringslagen avhållas från mer flagranta överträdelser. För oseriösa näringsidkare och personer som inte bedriver någon annan näringsverksamhet än den brottsliga är risken för att åläggas vite eller marknadsstörningsavgift emellertid inte tillräckligt avskräckande. Fysiska personer som deltar i verksamheten, utan att vara så involverade att de kan anses vara näringsidkare, kan inte åläggas marknadsstörningsavgift.

Tanken bakom bestämmelsen om marknadsstörningsavgift är ändå intressant i sammanhanget. Sanktionen tar sikte på den samlade marknadsstörande effekt som kan uppstå när en näringsidkare agerar otillbörligt vid flera tillfällen. Straffbestämmelsen om svindleri (9 kap. 9 § BrB) tar på liknande sätt sikte på förfaranden som riktar sig mot en vidare krets och som syftar till att påverka marknaden på visst sätt. Den negativa effekt på marknaden som en gärningsman kan orsaka genom omfattande bluffakturering och liknande förfaranden omfattas dock inte av den bestämmelsen.

9.8 Bluffakturor har blivit ett samhällsproblem

Utredningens bedömning: Förekomsten av bluffakturor har blivit ett samhällsproblem. Problemen med att beivra bluffakturor hänför sig främst till bedrägeribrottets konstruktion, svårigheter att knyta gärningsmännen till brotten, svårigheter att bevisa systematiken i brottsligheten samt till rubriceringen och straffmätningen av brotten.

Skälen för utredningens bedömning

Brottsligheten har ökat

Som framgått i avsnitt 4.5 har antalet anmälda bedrägerier ökat kraftigt under senare år. Samma utveckling gäller för bedrägerier med hjälp av bluffakturor. Sådana bedrägerier utgör numera en stor andel av de anmälda bedrägerierna, trots att statistiken bara omfattar bluffakturor som skickats till företag. För denna form av bedrägeri anses dessutom mörkertalet vara ovanligt stort. Detta beror framför allt på att flertalet brott inte fullbordas och att de som inte betalar bluffakturorna sällan anmäler det bedrägeriförsök som de har varit utsatta för. De åklagare som utredningen har talat med har uppskattat att mörkertalet när det gäller bedrägeri med hjälp av bluffakturor (inkluderande fakturor till privatpersoner) kan vara så högt som 90 procent. Det förhållandet att det visat sig finnas en marknad för seriösa företag som hjälper drabbade att slippa från krav som hänför sig till bluffakturor tyder också på att problemet är mångdubbelt större än vad som syns i statistiken över anmälda brott.

Som tidigare nämnts framhåller också företrädare för de brottsbekämpande myndigheterna att denna typ av bedrägeri i allt större utsträckning bedrivs i organiserade former. Detta är svårt att utläsa av befintlig statistik men bekräftas av det fåtal domar som finns. Enligt uppgifter från de brottsbekämpande myndigheterna ser man numera kopplingar mellan personer som systematiskt ägnar sig åt denna typ av bedrägeri och annan allvarlig brottslighet. Den låga anmälningsbenägenheten, den begränsade risken för upptäckt och det förhållandet att brotten på kort tid kan omsätta betydande summor framhålls som faktorer som gör att brottsligheten lockar till sig personer som har en kriminell belastning. Det uttrycks

också farhågor för att vinsten från sådana brott kan användas för att finansiera annan brottslig verksamhet.

Bedrägeri med hjälp av bluffakturor och liknande förfaranden får därmed stora effekter på samhället och riskerar att få negativa konsekvenser för tilltron till betalnings- och faktureringsrutiner.

Bedrägeribestämmelsen är inte avpassad för omfattande förfaranden

De förfaranden som förekommer i samband med bluffakturor träffas i de flesta fall av redan befintliga straffrättsliga bestämmelser, i första hand bedrägeri. Vissa förfaranden, som användning av vissa former av hot eller kraftig övertalning, faller dock inte under någon straffbestämmelse.

Rekvisiten för bedrägeri är utformade med utgångspunkt i enskilda händelseförlopp. Kravet på vilseledande innebär att det för varje bedrägeri måste kunna styrkas att målsäganden har blivit vilseledd att betala. Det medför att varje målsägande måste förhöras om varje enskild faktura och om skälet till att han eller hon betalat, trots att det i många fall framstår som uppenbart att det varit fråga om en bluffaktura. Eftersom ett karaktäristiskt drag för bluffakturor är att de skickas ut i mycket stor omfattning (det kan röra sig om tusentals fakturor vid ett enda tillfälle), medför kravet på att åklagaren ska kunna styrka vilseledande i förhållande till varje målsägande och varje faktura att det krävs omfattande resurser för att utreda brotten och lagföra gärningsmännen. Utredningen och lagföringen av systematiska eller på annat sätt omfattande bedrägerier blir genom detta mycket resurskrävande. Det leder i praktiken till att de brottsbekämpande myndigheterna prioriterar bort vissa brott, vilket i sin tur medför att en stor del av de systematiska bedrägeribrotten kommer att förbli obeivrade. Det kan visserligen hävdas att graden av kränkning i många fall av bedrägeri med hjälp av bluffakturor är liten, i synnerhet i de fall där bedrägeriet stannat vid ett försök. Om brotten inte beivras blir emellertid målsäganden hänvisad till att kräva skadestånd i den för tvistemål föreskrivna ordningen, vilket kan leda till betydande kostnader. Det finns också en risk att rättssystemets trovärdighet sätts i fara när en alltför stor andel av brott av en viss typ lämnas obeivrade.

Svårigheter att knyta gärningsmännen till brotten

I de fall där brott begås i organiserad form ställs de brottsbekämpande myndigheterna alltid inför särskilda problem. Som tidigare nämnts finns det skäl att anta att bedrägeri med hjälp av bluffakturor ofta begås av flera gärningsmän, ibland med hjälp av personer som inte ens vet om att de deltar i en bedrägeriverksamhet. Det finns i dessa fall uppenbara svårigheter att koppla gärningsmännen till brotten. I de fall där brottsligheten är organiserad, och där olika personer utför separata delar av gärningen, är det också svårare att visa att någon eller några gärningsmän uppfyller samtliga de rekvisit som krävs för ansvar för bedrägeri. En huvudman kan t.ex. invända att han eller hon haft för avsikt att driva en seriös verksamhet genom att sälja vissa varor eller tjänster och inte har haft något inflytande över, eller kunskap om, hur de provisionsavlönade säljarna har uttryckt sig i telefonsamtalen med kunderna. I dessa fall kan det vara svårt att visa att de enskilda säljarna har blivit styrda av en huvudgärningsman. Det är inte ens säkert att säljarna själva har någon klar bild av vem som står bakom instruktionerna om vad de ska säga till kunden. I andra fall kan säljarna vara rädda för att avslöja sådana uppgifter. Utredningsproblemen är i många avseenden desamma som vid olika former av ekonomisk brottslighet.

Geografisk spridning skapar samordningsproblem

Ett särskilt problem är att det, tack vare internet, har blivit ännu enklare och mycket billigare att rikta massutskick till mottagare i hela landet. Det innebär att brotten kan hamna hos olika polisdistrikt och åklagarkammare, med delvis olika syn på hur utredningarna ska hanteras. Det är som regel svårt för de brottsbekämpande myndigheterna att från början se sambandet mellan brotten. Det kan vara först efter en längre tid som det framgår att det är fråga om systematiska brott. Det saknas också i dag incitament att samordna utredningarna, trots att det skulle gagna helhetsbilden. Under tiden som utredningen har arbetat har visserligen åtgärder vidtagits för att åstadkomma en nationell samordning inom polisen. Den nya polisorganisation som riksdagen har beslutat om och som ska påbörja sin verksamhet den 1 januari 2015 kommer att förbättra möjligheterna att samordna brottsutredningar i olika delar av landet. Under hösten 2013 pågår också

arbetet med att bygga upp ett nationellt bedrägericentrum knutet till Polismyndigheten i Stockholm. Dess uppgift kommer bl.a. att vara att sprida kunskap om nya företeelser och att bidra till att effektiva arbetsmetoder får en snabb spridning. Vilka effekter det arbetet på sikt kan få för utredningen av bedrägeribrott kan inte bedömas nu.

Få lagföringar och dåligt genomslag för systematisk brottslighet

Kravet på att åklagaren ska kunna styrka vilseledande skapar, som nyss nämnts, utredningsproblem i sig. Det förhållandet att brotten i många fall bygger på massutskick medför att det finns många potentiella målsägande. Få av dem som inte betalar bluffakturorna anmäler brotten. Som tidigare nämnts anses mörkertalet vara mycket stort. En låg anmälningsbenägenhet påverkar möjligheten att få grepp om den totala brottsligheten. Särskilt i de fall där brotten har stannat vid försök kan målsäganden vara mindre intresserad av att behöva inställa sig till både polisförhör och förhör i domstol. Det kan inverka negativt både på utredningstiden och på förutsättningarna att få brottsligheten allsidigt belyst.

Eftersom reglerna om bedrägeri tar sin utgångspunkt i enskilda brott fungerar de mindre väl vid brott som utförs systematiskt och organiserat och där brotten, betraktade vart och ett för sig, kanske inte ter sig särskilt allvarliga.

Bedrägerier som avser mindre belopp prioriteras också av naturliga skäl lägre av de brottsbekämpande myndigheterna än enstaka bedrägerier där det redan från början står klart att bedrägeriet avser betydande belopp. Som framgått är det ofta en del i brottsplanen vid bluffakturering att se till att det belopp som ska betalas är förhållandevis lågt, för att undvika närmare kontroller. Det bidrar också till att minska anmälningsbenägenheten.

Vidare bör nämnas att reglerna i 23 kap. 4 a § RB om förundersökningsbegränsning också kan bidra till att åklagaren har svårt att visa systematiken i brottsligheten. Med förundersökningsbegränsning avses ett beslut att antingen begränsa en redan inledd förundersökning till enbart vissa gärningar eller att besluta att inte inleda förundersökning, även om det finns skäl att anta att brott har begåtts. Reglerna om förundersökningsbegränsning är nära förknippade med reglerna i 20 kap. 7 § RB om rätt för åklagare att besluta att underlåta åtal. Vad som är av särskilt intresse här är de fall där

en person begår många brott vid ett tillfälle eller begår systematiska eller upprepade brott. Om det inte krävs att alla brotten utreds för att den misstänkte ska få en adekvat påföljd, brukar förundersökningsbegränsning tillämpas för övriga brott. Särskilt vid sådana brott som nu är aktuella finns det en risk att förundersökningsbegränsning kan leda till att det systematiska i brottsligheten inte kommer fram i tillräcklig utsträckning. I de fall där rätten och åklagaren inte har samma syn på vad som är bevisat kan en begränsning av åtalet till bara vissa gärningar inverka menligt på möjligheterna att rubricera vissa brott som grova och på möjligheterna att beakta systematiska inslag som försvårande vid straffmätningen.

9.9 En ny straffbestämmelse behövs

9.9.1 Viss form av bedrägeri kräver särskild lagstiftning

Utredningens bedömning: Det behövs en mer effektiv straffsanktion för att komma till rätta med problemet med bluffakturor. Fakturabedrägerier som begås systematiskt kan inte på ett effektivt sätt bekämpas genom att straffansvar återinförs i marknadsföringslagen. Att införa användning av bluffakturor som försvårande omständighet i bedrägeriparagrafen skulle inte heller få avsedd effekt, eller att utöka straffansvaret för svindleri.

Utredningens förslag: En ny straffbestämmelse, som tar sikte på systematiskt bedrägeri med bluffakturor ska införas. Brottet ska bara finnas i en grov form och benämnas grovt fordringsbedrägeri.

Skälen för utredningens bedömning och förslag

En mer effektiv straffrättslig reaktion behövs

Som framgått av den tidigare redovisningen kan bedrägeri med hjälp av bluffakturor som begås systematiskt utgöra både otillåtna marknadsföringsåtgärder enligt marknadsföringslagen och bedrägeribrott enligt 9 kap. BrB. Marknadsföringslagens bestämmelser beaktar visserligen den samlade negativa effekten på marknaden men de sanktioner som står till buds för att förebygga och beivra

förfarandena är långt ifrån tillräckliga. Dessutom kan marknadsstörningsavgift enbart åläggas näringsidkare.

Straffansvaret för bedrägeri täcker visserligen de flesta förfaranden som brukar ingå i systematiskt fakturabedrägeri, men bedrägeribrottet är konstruerat så att brottslighetens samlade negativa effekt för samhället inte kan beaktas vid rubriceringen av brotten och inte heller får tillräckligt genomslag vid straffmätningen. För att komma till rätta med det samhällsproblem som fakturabedrägerierna har blivit krävs en mer effektiv straffrättslig reaktion som på ett adekvat sätt svarar mot brottslighetens planmässighet och samlade effekt. Frågan är då hur detta ska åstadkommas.

Straffansvar i marknadsföringslagen?

En möjlighet att åstadkomma mer effektiva sanktioner mot omfattande fakturabedrägeri skulle kunna vara att återinföra straffbestämmelser i lagstiftningen om marknadsföring. Detta alternativ framstår dock av många skäl som mindre lämpligt. Marknadsföringslagen omfattar i dag ett stort antal handlingsdirigerande regler som syftar till att motverka otillbörlig marknadsföring. Dessa bör, av de skäl som angavs när man övergick till marknadsstörningsavgift och vite som sanktioner mot otillbörlig marknadsföring (se avsnitt 9.7.2), inte förenas med straffhot. Även om en tänkt straffbestämmelse skulle kunna begränsas till vissa specifika överträdelser skulle ett återinförande av straffbestämmelser i marknadsföringslagen kräva genomgripande förändringar av lagens materiella och processuella regler. Sådana förändringar ligger utanför utredningens direktiv och skulle knappast heller bli tillräckligt effektiva.

Bör reglerna om bedrägeri ändras?

Eftersom förfarandet vid fakturabedrägeri i och för sig uppfyller rekvisiten för straffansvar för bedrägeri, ligger det nära till hands att se om den bestämmelsen kan ändras så att lagföringen underlättas. Det finns redan i dag en specialform av bedrägeri – s.k. automatbedrägeri – som har en särskild reglering, men det hänger samman med att bedrägeriet görs utan att någon fysisk person vilseleds. I de fallen var det alltså nödvändigt att komplettera den grundläggande bestämmelsen om bedrägeri med delvis andra handlings-

rekvisit. Svindleri är som tidigare nämnts också en specialform av bedrägeri med särskilda rekvisit. Vidare bör nämnas den särskilda form av bedrägligt beteende som brukar benämnas snyltning. Den förutsätter inte något vilseledande, men däremot är föremålet för bedrägeriet begränsat till vissa tjänster som tillhandahålls under förutsättning av kontant betalning. Även i det fallet har det alltså ansetts nödvändigt att komplettera den grundläggande bestämmelsen om bedrägeri.

När det gäller bedrägeri med hjälp av bluffakturor är problemen inte i första hand förknippade med brister i de enskilda rekvisiten för bedrägeri. Det är snarare det förhållandet att de flesta av brotten stannar på försöksstadiet, i kombination med den mycket stora mängden, ofta samtidiga, brott som vart och ett är förhållandevis begränsat vad gäller den ekonomiska skadan, som gör det nödvändigt att söka efter en annan lösning där effekterna av den totala brottsligheten kan beaktas. Att inom ramen för bedrägeribestämelsen skapa ett särskilt brott med i princip samma rekvisit men som är begränsat till vissa särskilda beteenden är därför inte något realistiskt alternativ.

En möjlighet som har framkastats är att användande av bluffakturor skulle kunna anges i 9 kap. 3 § BrB som en försvårande omständighet som bör medföra att ett bedrägeri bedöms som grovt. Av praxisgenomgången kan den slutsatsen dras att rekvisit av det slaget som regel får ett tydligt genomslag. Det är därför rimligt att utgå från att även ett rekvisit som innebär att användande av bluffakturor kan utgöra skäl att bedöma ett bedrägeri som grovt skulle ge den effekten. Ett sådant rekvisit skulle emellertid kunna få till följd att användning av bluffakturor, oavsett omständigheterna i övrigt och oberoende av belopp, skulle hänföras till en högre straffskala. En så kraftig straffskärpning framstår inte som motiverad. Om man jämför med vad som enligt nuvarande praxis krävs för att ett bedrägeri som utförts med hjälp av falska handlingar ska bedömas som grovt, nämligen att brottet avser minst ett halvt prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–7 §§ socialförsäkringsbalken, kan konstateras att åtskilliga fall av fakturabedrägeri inte når upp till detta. Det är också svårt att hävda att det är motiverat med en lägre värdegräns för just dessa brott.

En sådan ändring skulle därför inte få avsedd effekt. För det första skulle det inte innebära några skillnader i förhållande till i dag när det gäller behovet av att utreda brotten. För det andra skulle många bedrägerier med hjälp av bluffakturor ändå inte nå

upp till tröskeln för grovt brott, eftersom de ofta avser mindre summor. Som regel utgör omständigheterna rörande var och en av de fakturor som ingår i ett fakturabedrägeri inte heller skäl att bedöma brottet som grovt. Det är sambanden mellan brotten och deras kumulativa effekt som gör att det finns ett påtagligt behov av att i straffrättsligt hänseende kunna bedöma den brottsliga verksamheten som ett samlat förfarande.

Bör straffansvaret för svindleri utvidgas?

Ett annat alternativ skulle kunna vara att utöka tillämpningsområdet för svindleri. Svindleri är som tidigare nämnts en specialbestämmelse som i vissa fall ersätter straffansvaret för försök till bedrägeri. Syftet med den tidiga kriminaliseringen är att kunna ingripa mot bedrägliga förfaranden som kan få allvarliga konsekvenser för marknaden redan innan någon förlust har orsakats. Det finns vissa likheter mellan det skydd som bestämmelsen om svindleri avser att skapa och det skydd som krävs mot organiserade utskick av bluffakturor. Vid konkurrens mellan fullbordat bedrägeri och svindleri döms emellertid i stället för bedrägeri. Om man skulle utöka tillämpningsområdet för svindleri skulle problemen med utredning och lagföring kvarstå i de fall där bluffakturorna betalats eller punkten för försök till bedrägeri uppnåts.

Det huvudsakliga skälet mot att vidga tillämpningsområdet för svindleri är dock det brottets speciella inriktning mot sådana bedrägliga förfaranden som kan påverka framför allt aktiemarknaden och liknande marknader och som riskerar att få allvarliga samhällskonsekvenser. Att ändra den bestämmelsen så att den också rymmer systematiska bedrägeribrott av nu aktuellt slag riskerar att urvattna svindleribegreppet. Straffskalan för svindleri av normalgraden skulle också behöva ses över, eftersom den är för låg i förhållande till straffvärdet för de brott som den nya straffbestämmelsen tar sikte på. En straffskärpning skulle bli tillämplig på alla svindleribrott, vilket inte ter sig motiverat.

En ny straffbestämmelse om grovt fordringsbedrägeri

Mot den nu angivna bakgrunden framstår en ny straffbestämmelse som tar hänsyn till de särskilda problem som systematiska fakturabedrägerier ger upphov till som den mest rimliga lösningen. Även om flertalet brott sannolikt stannar vid försök utgör förfarandet i sig en sådan samhällsfara att särskild kriminalisering är motiverad. Dessutom kan lagföring och beivrande av omfattande bedrägeribrott effektiviseras om en särskild straffbestämmelse som tar sikte på sådana brott införs. Ökade möjligheter att betrakta ett sammanfatt brottsförfarande som ett särskilt brott skulle bidra till att brottsutredningarna i större utsträckning inriktas på sambandet mellan olika gärningar, vilket i sig kan antas leda till att kopplingen mellan olika gärningsmän och deras delaktighet lättare kan ledas i bevis. En sådan lösning skulle också medföra att den totala omfattningen av brottsligheten kommer att utredas i större utsträckning än i dag. Utredningen föreslår därför att det införs ett nytt brott som tar sikte på systematiska fakturabedrägerier.

Det nya brottet bör benämnas grovt fordringsbedrägeri. På samma sätt som när det gäller exempelvis grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning bör det inte införas något brott av normalgraden. Ett förfarande som inte är av någon större omfattning utgör inte ett så stort hot mot samhället att en särskild straffbestämmelse är motiverad. Vid enstaka eller ett fåtal bedrägerier har den enskilde redan ett tillräckligt straffrättsligt skydd genom bestämmelserna om bedrägeri.

Den nya straffbestämmelsen avser i första hand att värna den enskildes intresse men också att skydda intresset av tillit till näringslivet och dess fakturerings- och betalningsrutiner. Det nära sambandet med övriga straffbestämmelser i 9 kap. BrB gör det naturligt att placera bestämmelsen i det kapitlet.

9.9.2 Vad ska straffansvaret omfatta?

Utredningens förslag: Straffansvaret ska omfatta betalningsuppmaningar och liknande meddelanden som i vilseledande syfte riktas till en vidare krets av mottagare och som avser betydande värde.

Skälen för utredningens förslag

Betalningsupppmaningar och liknande meddelanden

Det är framför allt omfattande utskick av bluffakturor och liknande betalningsupppmaningar som vållar sådana problem vid utredning och lagföring att det är motiverat med en särskild straffbestämmelse. Eftersom betalningsupppmaningar dominerar bland de systematiska brott som bestämmelsen har till syfte att motverka bör det nämnas särskilt i straffbestämmelsen. Även andra liknande meddelanden bör dock omfattas av bestämmelsen. Som exempel kan nämnas olika typer av erbjudanden som utformats som fakturor och som därmed ger sken av att det föreligger en betalningsskyldighet – och som därför ofta leder till betalning – men som på ett undanskymt ställe innehåller information om att det i själva verket är fråga om ett erbjudande.

Däremot bör inte meddelanden som framstår som erbjudanden men som finstilt på ett undanskymt ställe upplyser om att den som undertecknar handlingen ådrar sig betalningsskyldighet för någon vara eller tjänst omfattas av straffansvaret. Inte heller andra meddelanden som enbart går ut på att vilseleda mottagaren att ingå ett avtal bör omfattas av straffbestämmelsen.

Betalningsupppmaningen behöver emellertid inte bestå i en faktura. Även vissa andra former av systematiska bedrägerier genom riktade meddelanden bör kunna falla under den nya straffbestämmelsen. Som exempel kan nämnas utskick som innehåller påståenden om att mottagaren har vunnit i ett lotteri, fått ett stort arv eller på annat sätt kan förvänta en större summa pengar under förutsättning att han eller hon betalar en viss avgift för att få ut pengarna.

Den föreslagna bestämmelsen innebär att brottet kan begås genom vilken form av betalningsupppmaning eller liknande meddelande som helst, och att de kan vara såväl muntliga som skriftliga. Straffansvaret kommer dock främst att träffa gärningar som består i massutskick per post eller genom e-post.

Meddelanden som har riktats till mottagarna

Fullbordanspunkten bör läggas tidigt, redan då gärningsmannen riktar meddelandena till mottagarna. Det innebär att bestämmelsen kommer att omfatta även sådana gärningar som hade kunnat bestraffas som försök till bedrägeri. Handlingsrekvisitetet ”riktar”

markerar att det för straffbarhet är tillräckligt att gärningsmannen har avsänt eller på annat sätt förmedlat meddelandet. Något krav på att mottagaren ska ha tagit del av eller ens mottagit meddelandet bör inte ställas upp. Det innebär att det i många fall bör vara tillräckligt med skriftlig bevisning, i form av de fakturor som skickats ut eller den information som finns hos gärningsmannen, t.ex. på hans eller hennes dator, för att styrka att handlingsrekvisitet är uppfyllt. Då behöver inte varje person som står angiven som mottagare förhöras, för att kontrollera om han eller hon har tagit del av meddelandet och vilseletts av detta.

Mottagare av betalningsuppsmaningar kan vara såväl företag som privatpersoner. Betalningsuppsmaningar som riktas till företag, vilket torde vara vanligast, tas normalt emot och hanteras av någon ekonomiansvarig. Det bör inte ställas krav på att meddelandet ska vara ställt till någon med viss ställning inom ett företag eller att mottagaren ska vara en namngiven fysisk person. Skälet till detta är att den som står bakom meddelandena troligen i de flesta fall inte bryr sig om vem mottagaren är.

Sådana förfaranden som enbart är riktade till allmänheten bör dock inte omfattas av straffansvaret. Exempel på en form av bedrägeri som därmed faller utanför tillämpningsområdet är s.k. annonsbedrägeri, där gärningsmannen annonserar ut en vara som inte finns eller som gärningsmannen inte har för avsikt att leverera. I de fallen får de nuvarande bedrägeribestämmelserna anses ge ett tillräckligt skydd.

Syfte att vilseleda till förmögenhetsöverföring

Endast sådana betalningsuppsmaningar och andra meddelanden som riktas till mottagare i syfte att vilseleda dem till en förmögenhetsöverföring bör omfattas av straffansvaret. I många fall är det uppenbart att gärningsmannen har haft ett sådant syfte. Det kan t.ex. redan på grund av fakturans utformning stå klart att den inte har sin grund i något rättsförhållande mellan parterna. Om gärningsmannen inte tillhandahåller sådana tjänster eller säljer sådana varor som fakturan avser är det också tydligt att det rör sig om en faktura som skickats för att vilseleda mottagaren. I andra fall kan det krävas mera utredning för att visa att det är fråga om bluffakturor.

För ansvar bör vidare krävas att det vilseledande som meddelandet syftar till att åstadkomma, på samma sätt som gäller för bedrä-

geri, ska leda till en disposition som innebär vinning för gärningsmannen och skada för mottagaren eller någon i vars ställe denne är. Sådana förfaranden som enbart går ut på att vilseleda mottagaren att ingå ett avtal är även av detta skäl uteslutna från bestämmelsens tillämpningsområde.

Ett vanligt förfarande, som kommer att falla utanför det straffbara området, är utskick av blanketter med uppmaning till företag att fylla i rätt företagsuppgifter och skriva under. Sådana blanketter ger ofta sken av att komma från ett etablerat katalogföretag. På en undanskymd plats brukar det emellertid framgå att mottagaren genom att skriva under blanketten godkänner ett avtal om att uppgifterna mot en avgift publiceras på visst sätt. Även om det många gånger har funnits vilseledande moment när ”avtalet” ingicks har detta inte i sig lett till någon förmögenhetsöverföring. Förfarandet bör därför inte omfattas av den nya bestämmelsen. När en betalningsuppmaning senare sänds ut syftar den vanligtvis inte till att vidmakthålla något vilseledande utan att försöka att pressa fram betalning genom att den hänvisar till avtalet och innehåller hot om rättsliga åtgärder om betalning uteblir. Den enskilde har kvar sina möjligheter att bestrida avtalet på civilrättslig väg.

I de inte ovanliga fall där det inte kan uteslutas att gärningsmannen har levererat den vara eller tjänst som fakturan avser kan det vara svårare att avgöra om det har funnits ett syfte att vilseleda. I dessa fall kan det egentliga vilseledandet ha ägt rum i ett tidigare skede, nämligen vid det tillfälle då det avtal som skulden grundar sig på påstås ha träffats. Den nya straffbestämmelsen bör, som nyss nämnts, inte träffa sådana förfaranden som går ut på att vilseleda mottagaren att ingå avtal. Sådana förfaranden utgör ingen betalningsuppmaning och innebär inte heller någon förmögenhetsöverföring.

Som tidigare nämnts vilseleds ibland personer att ingå ett giltigt avtal, i tron att valet står mellan detta och att betala ett högre belopp enligt ett tidigare avtal som gärningsmannen förmår dem att tro att de har ingått. Genom att gärningsmannen därefter riktar en betalningsuppmaning som uppmanar mottagaren att betala enligt det senare avtalet kan han eller hon anses vidmakthålla mottagarens villfarelse om betalningsskyldighet. Under sådana förhållanden kan straffansvar för grovt fordringsbedrägeri aktualiseras, men det förutsätter att gärningsmannen kände till att mottagaren i ett tidigare skede vilseletts att ingå avtal. Det bör däremot inte krävas att den som skickar ut betalningsuppmaningarna har haft något att göra

med det tidigare vilseledandet. Han eller hon behöver inte heller ha någon närmare kännedom om hur vilseledandet har gått till.

S.k. phishing (nätfiske), som beskrivs närmare i avsnitt 10.2.2., bör inte omfattas av den nya bestämmelsen. Med phishing brukar avses att någon riktar meddelanden till allmänheten i syfte att förmå mottagarna av meddelandena att exempelvis avslöja sina personuppgifter, kontouppgifter, koder eller liknande. Som exempel kan nämnas att någon arrangerar en falsk hemsida, som ger sken av att tillhöra en bank eller ett finansbolag, som uppmanar kunder att lämna sina personliga uppgifter. Avsikten med ett sådant förfarande är att förmå en okänd krets av personer att avslöja sådana uppgifter som t.ex. gör det möjligt för gärningsmannen att tömma ett bankkonto eller att utnyttja ett kreditkort. Eftersom förmögenhetsöverföringen i dessa fall görs av gärningsmannen, och inte av den som vilseletts, faller förfarandet utanför den nya straffbestämmelsen. Detsamma bör gälla sådana bedrägerier som går ut på att lura en person att – mot en generös ersättning – ställa sitt bankkonto till förfogande för vissa ekonomiska transaktioner (bl.a. s.k. Nigeriabrev). Förfarandena kan vara straffbara enligt andra bestämmelser, bl.a. bedrägeri, vilket får anses ge ett tillräckligt skydd.

Om brottet konstrueras så att åklagaren bara behöver styrka att betalningsuppmaningarna har riktats till mottagarna i syfte att vilseleda dem till förmögenhetsöverföringar åstadkoms en bevislättning jämfört med vad som gäller för bedrägeri. Det innebär att både brottsutredningarna och brottmålsprocesserna förenklas, eftersom det inte längre blir nödvändigt att höra varje målsägande för att kunna bevisa att han eller hon har blivit vilseledd. Det kan ändå i många fall bli nödvändigt att under utredningen kontakta mottagarna, för att kunna avgöra om de har drabbats av brottet på ett sådant sätt att de bör ha ställning som målsägande. Detta kan dock göras under enkla former, t.ex. genom ett standardbrev.

Förfarandena ska rikta sig till en vidare krets

Endast sådana förfaranden som riktar sig till en vidare krets bör omfattas av straffansvaret, eftersom det framför allt är omfattningen av brottsligheten som motiverar att en ny straffbestämmelse införs. Massutskick av falska fakturor är ett exempel på betalningsuppmaningar som ska anses ha riktats till en vidare krets. Det be-

höver dock inte vara fråga om exakt likadana meddelanden eller ett enda utskick. Straffansvaret ska givetvis även omfatta utskick av fakturor på varierande belopp eller med andra olikheter, så länge det kan sägas vara fråga om samma verksamhet och utskicken görs under en tidsmässigt sammanhängande period. Genom rekvisitet ”vidare krets” begränsas bestämmelsens tillämpningsområde till förfaranden som är av större omfattning. Det går inte att ange något exakt tal för hur många mottagare som det minst ska röra sig om för att förfarandet ska falla under den nya bestämmelsen. Under alla förhållanden bör 50 mottagare anses som en vidare krets. Det bör överlämnas till rättstillämpningen att avgöra om rekvisitet i det enskilda fallet kan vara uppfyllt även om mottagarkretsen är mindre.

Endast förfaranden som avser betydande värde

En ytterligare förutsättning för att grovt fordringsbedrägeri ska anses föreligga bör vara att förfarandet avser ett betydande värde. Uttalanden i praxis om tolkningen av motsvarande rekvisit i straffbestämmelsen om grovt bedrägeri kan ge ledning för bedömningen av vad som ska anses utgöra betydande värde. Ett sammanlagt belopp om ca fem prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–7 §§ socialförsäkringsbalken bör alltså anses vara betydande. Om rekvisitet betydande värde är uppfyllt redan vid ett fåtal betalningsuppsmaningar är detta dock inte tillräckligt för straffansvar för grovt fordringsbedrägeri, eftersom rekvisitet vidare krets då inte är uppfyllt. Under sådana förhållanden kan varje gärning i stället rubriceras som bedrägeri eller grovt bedrägeri eller försök till sådant brott.

9.9.3 Försök och förberedelse ska vara straffbart

Utredningens förslag: Försök och förberedelse till grovt fordringsbedrägeri straffbeläggs.

Skälen för utredningens förslag: Det föreslagna brottet har konstruerats så att det brottsliga handlandet ligger förhållandevis tidigt, redan när meddelandena riktas till en grupp mottagare. Brottet fullbordas därmed redan när meddelandet har riktats till en mottagare och gärningsmannen har gjort vad som krävs för att av-

sända det, t.ex. genom att lämna det för postbefordran eller genom att använda datorkommandot för att skicka om det är fråga om e-postmeddelanden. Det krävs alltså inte att mottagaren har tagit emot betalningsuppsmaningen. Det krävs inte heller att någon faktiskt har blivit vilseledd eller att någon betalning har gjorts. En viktig fråga är då om det, med denna konstruktion, finns något behov av att kriminalisera även försök och förberedelse till brottet, eftersom utrymmet för försöksbrott är begränsat. Som exempel på vad som skulle kunna utgöra försök kan dock nämnas att någon ringer upp tilltänkta brottsoffer enligt en särskild lista för att kräva in betalning, men utan att få svar.

Det finns också ett antal förfaranden som inte når upp till fullbordat brott enligt den föreslagna bestämmelsen men som utgör förberedelse till sådant brott. Ett exempel kan vara att sammanställa ett särskilt kundregister i syfte att skicka bluffakturor till dem som finns i registret. Ett sådant register kan under vissa förutsättningar anses vara särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid brott.

Den föreslagna bestämmelsen tar sikte på mycket allvarlig brottslighet. Det är fråga om förfaranden som inte sällan begås inom ramen för organiserad brottslighet och som kan omsätta mångmiljonbelopp. Beteendena är alltså i högsta grad straffvärda. Till det kommer att det vore otillfredsställande om polisen inte skulle kunna ingripa mot den som planerar eller påbörjat systematisk brottslighet av detta slag men som – kanske av någon yttre omständighet – avslöjas innan brottsplanerna hinner fullföljas. Mot den bakgrunden anser utredningen att grovt fordringsbedrägeri bör straffbeläggas även på försöks- och förberedelsestadiet.

9.9.4 Straffskalan

Utredningens förslag: Grovt fordringsbedrägeri ska bestraffas med fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Skälen för utredningens förslag: Grovt fordringsbedrägeri riktar sig mot en vid krets av mottagare och avser inte sällan belopp som tillsammans vida överstiger den värdegräns som tillämpas för när ett bedrägeri bedöms som grovt. Brotten präglas också ofta av en hög grad av organisation och kan begås under en längre period.

Brotten kan emellertid avse inte enbart förfaranden som hade kunnat bedömas som fullbordat bedrägeri utan endast försök till bedrägeri. Mot bakgrund av detta och med beaktande av den proportionalitet som bör råda mellan olika brottstyper, bedömer utredningen att den straffskala som gäller för flertalet av de andra grova förmögenhetsbrotten, t.ex. grovt bedrägeri, är tillräckligt vid för att täcka in även de allvarligaste fallen av grovt fordringsbedrägeri. Straffskalan bör alltså vara fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Utredningen har övervägt att låta maximistraffet vara åtta års fängelse, mot bakgrund av att det nya brottet definitionsmässigt innebär flerfaldig brottslighet, men har ändå stannat för att ha samma straffnivå som för flertalet andra grova förmögenhetsbrott. Om gärningsmannen gjort sig skyldig till flera fall av grovt fordringsbedrägeri kan på vanligt sätt den förhöjda straffskalan i 26 kap. 2 § BrB tillämpas.

Vilket straffvärde brottet ska anses ha i det enskilda fallet får bedömas med beaktande av samtliga omständigheter. Det som bör tillmätas betydelse är framför allt hur många betalningsuppsmaningar eller andra meddelanden det har varit fråga om, vilken skada eller risk för skada som förfarandet har inneburit, hur förslagen och svårupptäckt brottsligheten har varit och vilken grad av organisation som förekommit.

9.9.5 Konkurrens- och konsumtionsfrågor

Utredningens bedömning: Sedvanliga principer för konkurrens och konsumtion bör tillämpas vid grovt fordringsbedrägeri. Likaså bör brotten preskriberas enligt vanliga principer, dvs. med utgångspunkt från varje enskild betalningsuppsmaning eller liknande meddelande.

Skälen för utredningens bedömning

Inga särregler föreslås för avgränsning och preskription av brotten

Handlingsrekvisitet i den föreslagna bestämmelsen om grovt fordringsbedrägeri består i att rikta betalningsuppsmaningar eller liknande meddelanden till en vidare krets mottagare. Det kan vara

fråga om ett enda omfattande utskick av bluffakturor eller flera mindre utskick under en sammanhängande period. Betalningsuppmaningar eller liknande meddelanden som under en sammanhängande tidsperiod och inom ramen för samma verksamhet har riktats till ett flertal mottagare bör alltså anses utgöra ett brott. En dom avseende t.ex. utskick av betalningsuppmaningar till ett antal mottagare som gjorts inom ramen för en viss verksamhet under viss tid utesluter då ansvar för motsvarande utskick av betalningsuppmaningar som riktats till andra mottagare inom ramen för samma verksamhet under samma tidsperiod. Vad som är en verksamhet respektive en sammanhängande tidsperiod får avgöras från fall till fall med beaktande av samtliga omständigheter, som uppgiven avsändare, karaktären på utskicken, tillvägagångssättet, sammanhanget i tid och rum osv. Har bluffaktureringen t.ex. försigått i olika bolag bör förfarandet betraktas som flera brott, även om brotten begåtts av samma personer och under samma tidsperiod.

Eftersom grovt fordringsbedrägeri kan sträckas ut i tid är det rimligt att preskriptionen sker successivt med utgångspunkt i varje tillfälle då en betalningsuppmaning eller liknande meddelande riktats till mottagare. Preskriptionstiden är kopplad till straffskalan för brottet, vilket innebär att det nya brottet får samma preskriptionstid som gäller för t.ex. grovt bedrägeri, dvs. tio år.

Konkurrens i förhållande till andra brott

Grovt fordringsbedrägeri har klara beröringspunkter med både svindleri och bedrägeri, vilket kan leda till avgränsningssvårigheter. I förhållande till bedrägeri avgränsas brottet både genom att det endast avser betalningsuppmaningar och liknande meddelanden och genom att det krävs att meddelandena har riktats till en vidare krets.

Till skillnad från svindleri, som primärt syftar till att påverka marknaden och endast indirekt riskerar att orsaka förlust för enskilda, syftar grovt fordringsbedrägeri till att direkt påverka de enskilda mottagarna av meddelandena att göra en transaktion som innebär skada för dem och vinning för gärningsmannen.

Det förfarande som grovt fordringsbedrägeri utgörs av innefattar normalt ett stort antal fall av bedrägeri eller försök till bedrägeri. Döms gärningsmannen för grovt fordringsbedrägeri får ansvaret för bedrägeri av normalgraden avseende samma gärningar anses

vara konsumerat. Om även sådana brott som uppfyller rekvisiten för grovt bedrägeri bör anses vara konsumerade av grovt fordringsbedrägeri får bedömas från fall till fall.

I förhållande till förfalskningsbrott bör det normalt inte uppstå några konkurrenssituationer. En faktura utgör en betalningsuppsmaning och är endast i undantagsfall att betrakta som en urkund. Att upprätta eller skicka ut osanna eller falska fakturor innebär vanligtvis inte heller fara i bevishänseende och medför därför inte straffansvar för något förfalskningsbrott.

9.9.6 Ska mottagarna ses som målsägande?

Utredningens förslag: Mottagarna av meddelandena bör i vissa fall ha ställning som målsägande.

Skälen för utredningens förslag: Målsägande är den mot vilken brott är begånget eller som därav blivit förnärmat eller lidit skada (20 kap. 8 § fjärde stycket RB). Ett grovt fordringsbedrägeri är enligt utredningens förslag fullbordat redan när gärningsmannen riktar meddelandena till mottagarna. Det krävs alltså inte att mottagarna har förnärmats eller lidit skada till följd av förfarandet. Det är därför inte självklart att mottagare av meddelandena ska anses vara målsägande. I de fall där mottagaren vilseletts att göra en disposition bör han eller hon, på samma sätt som vid bedrägeri, givetvis ha ställning som målsägande. Det är enligt utredningens mening mera tveksamt om den som inte har drabbats av någon ekonomisk skada bör betraktas som målsägande. Vid en jämförelse med bestämmelsen om bedrägeri kan konstateras att den som på motsvarande sätt har utsatts för ett försöksbrott har ställning som målsägande. Det förfarande som den föreslagna straffbestämmelsen avser att motverka skiljer sig dock i viss mån från bedrägeri genom att brottet även hotar samhällsintressen i form av näringslivet och förtroendet för etablerade betalnings- och faktureringsrutiner. För gärningsmannen är det ofta okänt och i många fall likgiltigt vem som mottar betalningsuppsmaningen. Det sagda talar för att den som har utsatts för grovt fordringsbedrägeri endast bör betraktas som målsägande om förfarandet har lett till skada för honom eller henne. Om mottagaren inte har vidtagit någon ekonomisk disposition bör han eller hon därför inte betraktas som målsägande.

9.10 En alternativ lösning

En möjlighet som utredningen har övervägt är om det – i stället för att införa en ny straffbestämmelse om grovt fordringsbedrägeri – skulle vara tillräckligt att bara införa en bevislättning i ett nytt tredje stycke i 9 kap. 1 § BrB. En sådan bevislättning skulle kunna utformas efter mönster av bestämmelserna om näringshälteri och kreditocker och ges följande lydelse.

För bedrägeri döms också den som till en vidare krets riktar betalningsuppsmaningar eller andra liknande meddelanden i syfte att vilseleda mottagaren till handling som innebär vinning för gärningsmannen, eller någon i vars ställe denne är, och skada för den vilseledd.

För straffansvar skulle det då vara tillräckligt att gärningsmannen riktat betalningsuppsmaningar eller andra liknande meddelanden till en vidare krets av mottagare i syfte att vilseleda dessa att göra förmögenhetsöverföringar. Vilseledanderekvisitet i bedrägeribestämmelsens första stycke skulle alltså bytas ut mot ett krav på att gärningsmannen i vilseledande syfte ska ha riktat betalningsuppsmaningar till en vidare krets mottagare.

En sådan bevislättning skulle göra det lättare och mindre resurskrävande att utreda och lagföra bedrägeribrott av nu aktuellt slag, eftersom det inte skulle krävas bevisning om att varje mottagare av en betalningsuppsmaning har blivit vilseledd. Att byta ut handlingsrekvisitet "vilseleder" mot "riktar" skulle inte heller medföra några särskilda svårigheter när det gäller frågan om hur brotten skulle avgränsas från varandra. Utgångspunkten skulle vara att varje riktande av en betalningsuppsmaning till en mottagare skulle anses utgöra ett brott. Möjligheten att utvidga brottsenheterna till att avse flera betalningsuppsmaningar skulle vara densamma som för andra förmögenhetsbrott, exempelvis kreditocker.

Bestämmelserna om kreditocker och näringshälteri förefaller emellertid inte tillämpas i någon större utsträckning. Det finns därför skäl att befara att inte heller en bevislättning för bedrägeri som utförs med hjälp av bluffakturor skulle komma att tillämpas i avsedd utsträckning.

Problemen med att rubricera och straffmäta brotten på ett sätt som motsvarar den samlade brottslighetens svårhet skulle dessutom kvarstå även om en bevislättning infördes. Utredningen har därför gjort bedömningen att enbart en bevislättning inte skulle leda

till att systematiska bedrägerier med hjälp av bluffakturor skulle kunna hanteras på ett tillfredsställande sätt.

10 Olovlig användning av annans identitetsuppgifter

10.1 Bakgrund

En människas identitet tillhör den mest personliga sfären. I vårt öppna samhälle finns det stora möjligheter att skaffa sig information om andra personer. Det är enkelt att få fram uppgifter om en annan persons identitetsuppgifter, adress, innehav av fastighet och ekonomiska förhållanden i övrigt. Många av dessa uppgifter är offentliga eller lättillgängliga på annat sätt, t.ex. genom att personen själv presenterar uppgifterna på sociala medier. Därmed har det också blivit lättare att utge sig för att vara någon annan och att använda hans eller hennes identitet i olika sammanhang. Numera "identifierar" man sig också i stor utsträckning genom att uppge personnummer.

Användning av annans identitetsuppgifter kan ha många olika skepnader, från relativt harmlösa beteenden till noga planerade brott som griper djupt in i de drabbades liv. Många av de förfaranden som förekommer är kriminaliserade, men skyddsobjektet för kriminaliseringen varierar.

I vissa fall kan det röra sig om att med någon annans vetskap och goda minne använda personens legitimationshandling för att exempelvis komma åt något som har en åldersgräns (att komma in på en nöjeställning, kunna köpa alkohol eller utnyttja en rabatt som är åldersrelaterad). Beroende på vad det är för typ av handling kan förfarandet vara straffbart som missbruk av urkund. Det kan även röra sig om att någon bara finner nöje i att utnyttja en annan persons identitet antingen för att det i sig kan ge fördelar (t.ex. att utge sig för att vara en känd person), för att skämta med en annan person eller av något annat skäl (t.ex. p.g.a. psykisk sjukdom). I de nu angivna fallen finns det som regel inget brottsligt uppsåt utan

det handlar mera om tanklöshet, förhastande eller oförmåga att sätta sig in i andras situation.

Att någon uppger annans namn i trakasserisyrfte kan däremot vara straffbart som ofredande. Ett exempel på detta kan vara att beställa varor eller tjänster åt någon annan i hans eller hennes namn. I förhållande till den som vilseleds att leverera det som beställts kan förfarandet också vara straffbart som oredligt förfarande. Ett annat exempel är att i stundens ingivelse uppge någon annans identitet när man ertappas med ett brott. Det kan vara straffbart som falsk tillvitelse.

Numera är det inte heller ovanligt att personer använder sig av alias, t.ex. vid kontakter via internet, för att inte kunna med lätthet identifieras. Det kan ingå som en del i en brottsplan, t.ex. när sexualbrottslingar försöker få till stånd kontakter med presumtiva brottsoffer. Det kan också vara helt harmlöst, t.ex. när någon inte vill röja sin verkliga identitet för vem som helst på sociala medier. I dessa fall är det sällan fråga om att utnyttja någon annans identitet utan bara att dölja den egna.

Det som är av intresse här är framför allt det utnyttjande av annans identitet som i dag ofta utgör ett led i bedrägeri. Den som avser att begå bedrägeri kan ha olika motiv till att gömma sig bakom någon annans namn. Ett motiv kan vara att det är en förutsättning för att kunna begå brotten, ett annat kan vara att det är lättare att undgå straffansvar eftersom det komplicerar brottsutredningen.

Det förekommer nu en delvis ny form av brottslighet där brottet har som primärt syfte att tillfälligt utnyttja någon annans identitet ekonomiskt, för att på kort tid tillskansa sig så mycket pengar, tjänster eller varor som möjligt. Därefter överges den utnyttjade identiteten. I en del fall utnyttjas därefter en andra, en tredje och en fjärde persons identitet osv. Det som kan sägas vara nytt är inte att bedragare uppger någon annans namn utan att utnyttjandet av någon annans identitet sker systematiskt för ekonomisk vinning.

10.2 Identitetsstöld

10.2.1 Förfaringssätten

När någon använder en annan persons identitet för att begå brott brukar man ibland tala om "identitetskapning" eller "identitetsstöld". Uttrycken är målande, eftersom det speglar hur brottet upplevs. Ett typiskt exempel är att någon beställer varor, skaffar sig lån eller begår andra bedrägerier i en annan persons namn. I vissa fall föregås brotten av omsorgsfull planering t.ex. på det sättet att gärningsmannen beställer ett kreditkort eller en e-legitimation i någon annans namn och därefter stjälar det kreditkort, uppgift om koder eller liknande som skickas till den förmente beställarens hemadress. Ibland begär gärningsmannen adressändring för brotts-offret och får på så sätt tillgång till hans eller hennes post. Därefter utnyttjas kreditkortet, e-legitimationen eller motsvarande för att exempelvis köpa varor eller ta upp lån. Tillvägagångssättet är i dessa fall mycket förslaget. Det är som regel först när krav på obetalda varor eller återbetalning av lån börjar dyka upp som den vars identitet har utnyttjats upptäcker vad som har inträffat. Under mellantiden kan varor till sammanlagt stort värde ha lämnats ut eller lån ha tagits till avsevärda summor.

Ett annat vanligt förfarande är att någon utger sig för att vara någon annan person som äger något attraktivt. Det kan t.ex. vara fråga om att annonsera ut en annan persons bostad och att ta emot handpenning för försäljning eller uthyrning utan den rätte ägarens vetskap. En variant är att lägga ut någon annans husbil, husvagn, båt eller motorcykel till försäljning och begära handpenning, eller t.o.m. full betalning, innan föremålet levereras. Sådana förfaranden upptäcks som regel ganska snabbt, när den som har betalat inte får tillgång till det utannonserade, men under tiden kan åtskilliga personer ha vilseletts.

Den vars identitet används olovligen kan i vissa situationer t.o.m. riskera att gå miste om sin egendom. Som exempel kan nämnas att någon lyckas få en myndighet att godta felaktiga uppgifter om ägarförhållanden och agera med det som utgångspunkt, t.ex. registrera nya ägarförhållanden. Den rätte ägaren riskerar då att gå miste om egendomen, om han eller hon inte får kännedom om saken och kan reagera. Det finns bl.a. tidigare exempel på hur fastighetsägare har upptäckt att någon annan har fått lagfart på fastigheten och antingen sålt eller in-tecknat denna. Dessa problem har

lett till en författningsändring. Sedan den 1 oktober 2011 skickar Lantmäteriet alltid en underrättelse till överlåtaren. Att kapa lagfarter har därmed försvårats.

Det är framför allt ändrade köpvanor och betalningsvanor som har lett till att olovlig användning av annans identitetsuppgifter ökar. Både köp, beviljande av lån, betalningar och kontakter med myndigheter äger numera ofta rum via internet eller telefon, i stället för öga mot öga. Detta ökar avsevärt möjligheterna att utge sig för att vara någon annan. Man kan utan problem luras beträffande ålder, kön och andra personliga omständigheter. Gärningsmännen drar också nytta av att bedrägerioffret inte har samma möjligheter som vid ett personligt sammanträffande att bilda sig en uppfattning om den person som han eller hon gör affärer med.

Det är också enkelt att skaffa ett SMS-lån i någon annans namn om man känner till hans eller hennes personnummer, eftersom företagen tillåter att detta görs enbart via mobiltelefonen. Likaså är det enkelt att öppna telefonabonnemang i annans namn eller att registrera ett kontantkort för mobiltelefon i någon annans namn på olika sökmotorer för telefonnummer på internet.

En särskilt förslagen variant är att bygga upp en falsk identitet genom att skaffa sig ett identitetskort i någon annans namn men med gärningsmannens fotografi. Detta kan göras genom beställning av en äkta legitimationshandling, vilket förutsätter att någon annan felaktigt intygar att fotot tillhör den uppgivna personen. I ett sådant fall skapas den felaktiga identitetshandlingen av den som ställer ut identitetskortet, dvs. av någon som själv är i god tro. En annan möjlighet är att beställa en falsk legitimationshandling på någon hemsida där sådana tjänster numera erbjuds mot betalning. En oriktig eller falsk legitimation kan vara en förutsättning för att kunna hämta ut beställda varor eller för att handla varor över disk på ett kontokort i någon annans namn.

Det är inte bara individer utan även andra rättssubjekt som riskerar att råka ut för brott av detta slag. Ett registrerat aktiebolag eller handelsbolag kan på motsvarande sätt råka ut för en s.k. företagskapning. Det kan gå till så att någon skickar in förfalskade uppgifter till den som ansvarar för registreringen av bolaget om att styrelsen har ändrats, att verkställande direktören har bytts ut, att företaget har bytt adress eller liknande. Innan företaget upptäcker detta och hinner reagera kan t.ex. bankkonton ha öppnats, omfattande beställningar ha gjorts i bolagets namn, utbetalningar ha gjorts till fel mottagare, lån tagits upp etc. Till skillnad mot vad som gäller

vid identitetsstöld som riktar sig mot fysiska personer innefattar motsvarande gärningar mot företag nästan alltid någon form av förfalskningsbrott.

Den som på något av ovan angivna sätt olovligen använder någon annans identitet gör sig normalt skyldig till bedrägeri eller något annat brott i 9 kap. BrB, men brottet riktar sig då mot den som har vilseletts till en förmögenhetsöverföring, dvs. att betala för något som inte existerar eller inte är till salu eller att bevilja lån eller att lämna ut varor till fel person.

10.2.2 Nätfiske – s.k. phishing

En företeelse som är starkt förknippad med identitetsstöld är s.k. phishing, som på svenska kallas nätfiske eller lösenordsfiske. Nätfiske utförs som regel genom att någon skickar e-postmeddelanden – som ofta ser ut att komma från en bank eller ett kreditkortsföretag – och som innehåller en uppmaning att logga in snarast möjligt och en länk till en falsk webbsida med inloggningsformulär. E-postmeddelandet kan också vara utformat så att det ser ut att komma från t.ex. ett företags supportavdelning eller en myndighet. Det förekommer också att gärningsmännen skapar falska webbsidor utan att skicka ut e-postmeddelanden, i förhoppningen om att enskilda ska logga in på fel hemsida. Metoden används ibland också på det sättet att det görs ett massutskick, som skenbart kommer från ett företag med många kunder, och som underrättar mottagaren om att han eller hon tyvärr har debiterats två gånger för samma räkning och där man efterfrågar kontonummer och andra uppgifter för att kunna sätta in det felaktigt debiterade beloppet på kundens konto.

Syftet är oftast att lura innehavare till bankkonton eller kreditkort att lämna ut kreditkortsnummer, lösenord eller annan känslig information till den som skickat meddelandet. Gärningsmannen vill komma åt uppgifterna om bankkonton och kreditkort för att kunna föra över pengar från kontona eller kunna utnyttja kreditkortsnummer för köp via internet. Det efterföljande förfarandet – som normalt riktar sig mot en bank, ett kontokortsföretag eller någon annan finansiell aktör – är som regel straffbart som bedrägeri.

Utskick av e-postmeddelanden kan också vara ett sätt att få tillgång till enskilda personers identitetsuppgifter, antingen genom att de själva ombeds lämna ut vissa uppgifter, eller genom att de ombeds klicka på en länk som medför att de omedvetet laddar ner ett

datavirus eller ett program som gör det möjligt för avsändaren att få tillgång till den drabbades hårddisk eller e-postkonto.

Det förekommer även många andra varianter av phishing, t.ex. e-postmeddelanden som är utformade som erbjudanden om utlottningar där man måste fylla i vissa uppgifter för att kunna delta. En annan variant är meddelanden som ser ut att komma från en bekant eller närstående, vars e-postkonto har blivit kapat, där gärningsmannen utger sig för att vara den personen och säger sig ha hamnat i en nödsituation som gör att han eller hon tillfälligt behöver en summa pengar.

Ett likartat förfarande är att skicka SMS som har till syfte att genom intrång i mobiltelefonen komma åt pengar som finns på telefoner med kontantkort. Om mottagaren öppnar SMS:et töms kontot automatiskt och pengarna överförs till någon annan.

10.2.3 Hur stort är problemet?

Det uppges att problemet med stöld av identiteter har vuxit sig mycket stort under senare år. Eftersom det i dag inte finns någon särskild straffbestämmelse som är tillämplig kan man inte utläsa något av brottsstatistiken. I medierna har uppgetts att det förekommit ca 20 000 fall enbart i Stockholmsområdet under senare tid. Vid kontakter med åklagare och polisen bekräftar de att identitetsstöld numera är ett vanligt problem. Företrädare för Svensk Handel, Företagarna och Upplysningscentralen ger ungefär samma bild. Om förfarandet har den omfattning som uppges utgör det onekligen ett samhällsproblem som det finns anledning att ta itu med. Det är nämligen viktigt att förhindra att oskyldiga drabbas av allvarliga ekonomiska eller andra konsekvenser av att någon annan olovligen har använt deras identiteter.

10.3 Effekten av brotten

Det förhållandet att någon olovligen har använt en annan persons identitet innebär som regel att den drabbade tvingas lägga tid på att reda upp situationen. I de fall där någon har lurat andra att betala för något som inte är till salu består problemen främst i praktiska olägenheter. Den som äger föremålet eller disponerar bostaden får ta hand om arga betalare – som har betalat hyra, handpenning eller

annan likvid – och försöka förklara vad som har hänt. I en del fall har dock gärningsmannen gått så långt att han eller hon har skickat uppgifter till myndigheter som den drabbade måste få rättade. I de fall där det olovliga användandet har resulterat i att den andre avhänts egendom eller angetts som låntagare eller beställare av varor tvingas den vars identitet olovligen har använts att anmäla brott, bestrida krav och försöka undvika betalningsanmärkningar. Han eller hon måste också försöka förhindra ytterligare problem på grund av identitetsförväxling.

Det uppstår som regel inte bara olägenheter utan också direkta kostnader för den som drabbas av att någon har missbrukat hans eller hennes identitet. Kostnaderna kan avse sådant som att spärra kort, att byta lås eller att tvingas ta ledigt från arbetet för att kunna besöka myndigheter, domstolar och företag, i syfte att få till stånd rättelse av felaktiga uppgifter.

Den som drabbas av att någon annan olovligen har använt hans eller hennes identitet uppfattar som regel detta som en allvarlig integritetskränkning. Förfarandet skapar också otrygghet hos den drabbade som inte vet om hans eller hennes identitet har använts även på andra sätt än vad som redan är känt. Finns det fler lån, kommer det fler betalningsanmärkningar etc. Många upplever det inte bara som obehagligt utan också som kränkande att uppfattas som en dålig betalare och att riskera att bli nekad vanliga konsumenttjänster på grund av att någon annan har missbrukat identiteten.

Det kan i många fall vara svårt för den enskilde att få felaktiga uppgifter rättade. Det kan t.ex. finnas juridiska hinder mot att rätta vissa uppgifter. Vidare är risken stor att den drabbade inte kan iaktta de frister som gäller för betalning och krav etc. och att han eller hon då riskerar extra olägenheter.

För att freda sig mot att identiteten används olovligen tvingas vissa drabbade att vidta den ganska drastiska åtgärden att begära att deras personuppgifter spärras hos Upplýsningscentralen och hos andra kreditupplysningsföretag. Det får i sin tur till följd att han eller hon själv är förhindrad att ta upp lån eller att handla på kredit, vilket försvårar många vardagliga transaktioner som exempelvis kortköp. En sådan spärr förutsätter normalt att en polisanmälan görs.

10.4 Brottsoffren

I princip kan vem som helst drabbas av brott som innebär att deras identitet används olovligen. Eftersom syftet med brotten oftast är att få ut pengar eller varor på felaktiga grunder löper personer som är ekonomiskt någorlunda välbeställda och inte har några betalningsanmärkningar större risk att drabbas än andra. Det innebär t.ex. att brotten medvetet kan riktas mot äldre.

I de fall där den drabbade gör en polisanmälan är det inte givet att han eller hon betraktas som målsägande och därmed får insyn i brottsutredningen och möjlighet att driva frågan om eventuell ersättning. Det beror framför allt på hur brottet rubriceras. Om man tar som exempel att någon har lyckats ta upp lån i en annan persons namn så riktar sig bedrägeriet i det fallet mot långivaren, inte mot den vars identitet har använts. Han eller hon betraktas alltså inte automatiskt som ett brottsoffer, trots de långtgående konsekvenser som det olovliga användandet kan innebära, eftersom de eventuella brotten formellt riktar sig mot någon annan.

10.5 Vilka befintliga straffbestämmelser kan en identitetsstöld falla under?

10.5.1 Allmänna utgångspunkter

Identitetsstöld innefattar vanligtvis ett antal moment. Gärningsmannen måste få tillgång till identitetsuppgifterna och därefter använda dem. I många fall utgör anskaffandet av uppgifterna inte något brott. Det kan t.ex. röra sig om uppgifter som är offentliga eller som brottsoffret själv har spridit. Gärningsmannen kan också genom s.k. phishing lura brottsoffret att själv lämna ut sina identitetsuppgifter, personliga koder eller andra motsvarande uppgifter, genom att få det att framstå som att det är en bank eller ett annat företag där vederbörande är kund som efterfrågar uppgifterna. I andra fall kan redan anskaffandet av identitetsuppgifterna vara brottsligt, t.ex. om gärningsmannen eller någon annan kommer över uppgifterna genom dataintrång eller inbrott. Användandet kan också innefatta andra brott än identitetsstölden i sig. För att använda identitetsuppgifterna behöver gärningsmannen ibland tillverka eller låta tillverka någon form av legitimationshandling med den drabbades identitetsuppgifter. Vid låneansökningar förfalskar

gärningsmannen ibland den drabbades namnunderskrift. En gärningsman kan utföra alla moment eller bara en del av dem. I det följande redovisas översiktligt vilka befintliga straffbestämmelser som kan aktualiseras i samband med identitetsstöld. Innan dessa redovisas bör dock något sägas om skyddet i allmänhet för privatlivet och behandling av personuppgifter.

10.5.2 Skyddet för privatlivet

Europakonventionens skydd för privatlivet

I artikel 8.1 i Europakonventionen föreskrivs att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Europakonventionen gäller som lag i Sverige enligt lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Att olovligen använda någon annans identitetsuppgifter bör anses utgöra en kränkning av rätten till respekt för privatlivet. Europakonventionens bestämmelse är visserligen utformad som en rättighet för enskilda i förhållande till staten. Europadomstolen har dock i flera fall slagit fast att artikel 8, som reglerar rätten till skydd för privat- och familjeliv, även medför en skyldighet för staterna att genom positiva åtgärder, oftast i form av lagstiftning, upprätthålla ett tillräckligt rättsskydd mot förbjudna ingrepp i rättigheten. Staten kan alltså vara skyldig att vidta vissa åtgärder för att skydda den enskilde även från att andra enskilda personer kränker hans eller hennes rättigheter enligt artikel 8 (se exempelvis Europadomstolens domar den 12 november 2013 Söderman mot Sverige respektive den 24 juni 2004 von Hannover mot Förbundsrepubliken Tyskland).

Integritetsskyddet i regeringsformen

Grundlagsskyddet för den kroppsliga integriteten regleras i 2 kap. 6 § första stycket RF. Skyddet för den personliga integriteten ökades genom att ett andra stycke infördes i paragrafen den 1 januari 2011, då den tidigare bestämmelsen i 2 kap. 3 § RF om skydd mot att den personliga integriteten kränks genom att uppgifter registreras med hjälp av automatisk databehandling samtidigt upphävdes (prop. 2009/10:80 En reformerad grundlag, bet.

2009/10:KU19, rskr. 2009/10:304, bet. 2010/11:KU4, rskr. 2010/11:21). I den nya bestämmelsen slås fast att var och en gentemot det allmänna är skyddad mot betydande intrång i den personliga integriteten, om det sker utan samtycke och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden.

Det grundlagsfästa integritetsskyddet omfattar således inte i sig den enskildes identitetsuppgifter. Det ger inte heller något skydd mot kränkningar som begås av andra enskilda rättssubjekt. Regeringsformen är enbart utformad som ett skydd för den enskilde mot det allmänna.

Personuppgiftslagen

Enligt 1 § personuppgiftslagen (1998:204) syftar lagen till att skydda människor mot att deras personliga integritet kränks genom behandling av personuppgifter. Lagen är enligt 2 § subsidiär i förhållande till andra författningar.

Enligt 22 § personuppgiftslagen får uppgifter om personnummer eller samordningsnummer behandlas utan samtycke bara när det är klart motiverat med hänsyn till ändamålet med behandlingen, vikten av en säker identifiering eller något annat beaktansvärt skäl. Med behandling avses i lagen varje åtgärd eller serie av åtgärder som vidtas i fråga om personuppgifter, vare sig det sker på automatisk väg eller inte. Som exempel på sådana åtgärder nämns bl.a. insamling, registrering, lagring, bearbetning, användning och spridning av uppgifter (3 §).

Det är rimligt att utgå från att den som samlar in personnummer i syfte att använda dem för att begå brott inte uppfyller kriterierna för när en sådan behandling ska vara tillåten. Lagen gäller dock inte för sådan behandling av personuppgifter som en fysisk person utför som ett led i en verksamhet av rent privat natur (6 §). Själva insamlandet och lagrandet av personnummer är därmed inte otillåtet enligt personuppgiftslagen. I rättsfallet RH 2004:51 gjorde hovrätten bedömningen att ett förfarande varigenom någon på internet offentliggör personuppgifter så att de blir åtkomliga för ett obestämt antal personer inte omfattas av undantaget för privat behandling av personuppgifter. I linje med det rättsfallet skulle spridning av andras personnummer kunna omfattas av förbudet i 22 § personuppgiftslagen. En överträdelse kan medföra skadestånd enligt 48 § men är inte straffsanktionerad.

Personuppgiftslagen ger dock inget skydd mot sådant olovligt användande av andras identitetsuppgifter som t.ex. kan utgöra led i bedrägeribrott.

10.5.3 Befintliga straffbestämmelser

Dataintrång

Dataintrång kan vara ett sätt att komma över identitetsuppgifter. Ansvar för dataintrång enligt 4 kap. 9 c § BrB förutsätter att någon olovligen bereder sig tillgång till en uppgift som är avsedd för automatiserad behandling eller olovligen ändrar, utplånar, blockerar eller i register för in en sådan uppgift. Det spelar ingen roll vad för slags uppgifter det rör. Syftet med intrånget är också irrelevant. Det som är kriminaliserat är den olovliga åtkomsten. Brottet kan sägas vara riktat mot den som äger datasystemet men drabbar även dem som i förtroende tillåtit att uppgifter om dem lagras eller vilkas uppgifter registrerats på annan grund.

Har den som olovligen använder någon annans identitet kommit över uppgifterna t.ex. via sociala medier eller offentliga register, ger bestämmelsen om dataintrång inget skydd.

Utredningen om It-brottskonventionen föreslår i sitt betänkande Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet en särskild straffskala för grovt dataintrång. Som exempel på situationer där ett dataintrång kan bedömas som grovt nämner utredningen vissa fall av identitetsstöld som får långtgående konsekvenser för den enskilde (SOU 2013:39 s. 336). Förslaget bereds för närvarande inom Regeringskansliet.

Urkundsförfalskning, osant intygande m.m.

Identitetsstöld innefattar ofta brott mot 14 kap. BrB (förfalskningsbrott) eller 15 kap. BrB (sanningsbrott). Förfalskningsbrotten tar sikte på åtgärder som påverkar ett bevismedels äkthet. Syftet med straffbestämmelserna är att skydda tilltron till skriftliga handlingar och vissa andra objekt. Även sanningsbrotten kan röra uppgifter i skriftliga handlingar men tar sikte på gärningar som endast förgriper sig på sanningen. Förfalskningsbrotten och sanningsbrotten räknas som brott mot allmänheten.

Att skriva någon annans namn på en handling kan exempelvis bestraffas som urkundsförfalskning (14 kap. 1 § BrB) om åtgärden innebär fara i bevishänseende. Användandet av en falsk legitimationshandling är straffbart som brukande av falsk urkund, som i straffhänseende jämföras med att gärningsmannen själv har gjort förfalskningen (14 kap. 10 § BrB). Att låta någon annan tillverka en falsk urkund är inte straffbart som urkundsförfalskning men skulle kunna utgöra anstiftan till sådant brott eller förberedelse till brukande av något som är förfalskat (14 kap. 12 § BrB). Är det fråga om en äkta handling med ett osant innehåll, t.ex. en legitimationshandling som har utfärdats med stöd av felaktiga uppgifter, kan den som har medverkat till det oriktiga innehållet straffas för osant intygande (15 kap. 11 § första stycket BrB). Användandet av en sådan handling kan vara straffbart som brukande av osann urkund (15 kap. 11 § tredje stycket BrB).

Använder gärningsmannen i stället en äkta identitetshandling som utfärdats för någon annan och påstår att den gäller för honom eller henne kan förfarandet vara straffbart som missbruk av urkund (15 kap. 12 § första stycket BrB).

Två centrala rekvisit i dessa bestämmelser är ”urkund” och ”fara i bevishänseende”. Med urkund avses enligt 14 kap. 1 § BrB bl.a. en handling som upprättats till bevis eller som annars är av betydelse som bevis och som har utställarangivelse och originalkaraktär (första punkten) eller en elektronisk handling som upprättats till bevis eller som annars är av betydelse som bevis och som har en utställarangivelse som kan kontrolleras på ett tillförlitligt sätt (andra punkten).

För att handlingen ska kunna ha betydelse som bevis krävs att den har ett föreställningsinnehåll, dvs. att någon form av budskap kan utvinnas ur den. Med utställarangivelse avses att det av handlingen ska framgå direkt eller indirekt vem som står bakom den. Kravet på originalkaraktär är uppställt för att handlingen ska kunna äkthetsprövas, dvs. att det ska gå att göra en bedömning av vem som är utställare. Med fara i bevishänseende avses bl.a. att handlingen ska ha en sådan likhet med en äkta urkund att det är sannolikt att en förväxling kan ske eller att det förfalskade på annat sätt tas för äkta (prop. 2012/13:74 s. 35 f.).

Bedrägeri och oredligt förfarande

Det är vanligt att den som skaffat sig tillgång till någon annans identitetsuppgifter använder dessa för att begå bedrägeri. Användandet av annans identitetsuppgifter kan i dessa fall beaktas som en försvårande omständighet vid rubriceringen (på grund av att gärningen har varit av särskilt farlig art) och vid straffmätningen av bedrägeribrottet.

Vissa former av identitetsstöld kan också bestraffas som förberedelse till bedrägeri. Den som t.ex. låter tillverka en legitimationshandling med sitt eget foto men med någon annans identitetsuppgifter kan anses ha tagit sådan befattning som avses i 23 kap. 2 § 2 BrB med något som är särskilt ägnat att användas som hjälpmedel vid ett brott.

Används någon annans identitetsuppgifter i syfte att vilseleda en tredje person till handling eller underlåtenhet genom vilken han eller hon åsamkas skada kan förfarandet bestraffas som oredligt förfarande (9 kap. 8 § BrB). Brottet anses begånget mot den som vilseletts.

Andra brottsbalksbrott

Den som använder någon annans identitetsuppgifter på ett trakasserande sätt, t.ex. för att beställa varor eller tjänster i hans eller hennes namn, kan i vissa fall anses ha handlat på ett sådant hänsynslöst sätt att förfarandet kan leda till straffansvar för ofredande (4 kap. 7 § BrB). Upprepade ofredanden mot samma person kan under vissa förutsättningar bedömas som olaga förföljelse (4 kap. 4 b § BrB).

Att olovligen använda en annan persons identitet i samband med ett polisingripande eller liknande, i syfte att undgå åtal eller bötesföreläggande, kan vara straffbart som falsk tillvitelse (15 kap. 7 § BrB). Brottet anses vara ett brott mot allmänheten men konsumenter ansvarar för förtal för samma gärning.

I undantagsfall torde användande av någon annans identitetsuppgifter kunna bedömas som förtal enligt 5 kap. 1 eller 2 § BrB. För det krävs att förfarandet innefattar lämnande av en uppgift som är ägnad att väcka andras missaktning.

Immaterialrättsligt skydd för identitetsuppgifter

En fysisk persons identitetsuppgifter har inget generellt skydd för ensamrätten på det sätt som gäller för immaterialrätter. Gemensamt för sådana rättigheter är att de skyddar upphovsmannens exklusiva rätt till sin personliga insats. Immaterialrätt är en förmögenhetsrätt som rättighetsinnehavaren förfogar över.

En persons identitetsuppgifter kan i normalfallet inte sägas vara något resultat av hans eller hennes personliga insats. Ett personnamn kan emellertid registreras som ett varumärke och som sådant vara skyddat enligt 1 kap. 4 och 6 §§ varumärkeslagen (2010:1877). En förutsättning för skydd är att varumärket har särskiljningsförmåga, dvs. att det kan skilja varor eller tjänster som tillhandahålls i en näringsverksamhet från dem som tillhandahålls i en annan (1 kap. 5 § varumärkeslagen). Även utan registrering kan den som använder sitt namn som varukännetecken ha ensamrätt till detta som varukännetecken, under förutsättning att namnet har särskiljningsförmåga för de varor eller tjänster som det används för och att varukännetecknet anses vara inarbetat (1 kap. 7 och 8 §§).

Ensamrätten skyddar inte bara mot användning av det aktuella namnet utan även mot användning av förväxlingsbara namn. Förbudet för andra att använda namnet gäller dock inte generellt utan är framför allt begränsat till varor och tjänster av liknande slag som de som rättighetsinnehavaren använder varumärket för (1 kap. 10 § varumärkeslagen).

Den som uppsåtligt eller av grov oaktsamhet gör intrång i rätten till ett varukännetecken (varumärkesintrång) döms enligt 8 kap. 1 § varumärkeslagen till böter eller fängelse i högst två år. Intrånget är också skadeståndsgrundande enligt 8 kap. 4 § varumärkeslagen.

Lagstiftning som skyddar namn

Egenartade efternamn, dvs. namn som är ägnade att utmärka tillhörigheten till en viss släkt, ges ett visst skydd i 20 § namnlagen (1982:670). Namn som lätt kan förväxlas med ett egenartat efternamn får inte utan vidare användas av andra. Skyddet gäller både för privat bruk och i kommersiella sammanhang. Den som gör intrång i någon annans rätt till ett egenartat efternamn kan enligt 23 § namnlagen bli skadeståndsskyldig. Namnlagskommittén före-

slår i sitt betänkande En ny lag om personnamn vissa ändringar i reglerna men låter i huvudsak skyddet för egenartade efternamn bestå (SOU 2013:35 s. 404 f.).

I 1 § lagen (1978:800) om namn och bild i reklam förbjuds näringsidkare att vid marknadsföring av vara, tjänst eller annan nytthet använda någon annans namn eller bild utan hans eller hennes samtycke. Den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet bryter mot förbudet döms enligt 2 § till böter. Dessutom kan den som olovligen använt annans namn och bild åläggas särskild ersättningsskyldighet enligt 3 § lagen.

10.6 Tidigare utredningar och utländsk rätt

10.6.1 Utredningar med anknytning till frågan

Avsaknaden av en straffbestämmelse som tar sikte på den integritetskränkning som det olovliga användandet av någon annans identitet innebär har uppmärksamats tidigare. Personnummerutredningen förslog i sitt betänkande Personnummer – integritet och effektivitet bl.a. att obehörigt utnyttjande av annans identitet skulle straffbeläggas i en ny paragraf i 15 kap. BrB (15 kap. 13 a §). Syftet med kriminaliseringen skulle vara att skydda den vars identitet utnyttjats och andra från skada som kunde uppstå genom att den drabbade förväxlades med någon annan i samband med exempelvis registrering av känsliga uppgifter (SOU 1994:63 s. 281 f.).

Enligt förslaget (SOU 1994:63 s. 33) skulle paragrafen ha följande lydelse: ”Den som, i annat fall än som nämnts tidigare i detta kapitel, obehörigen utnyttjar annans identitet döms, om åtgärden innebär fara i bevishänseende, för obehörigt utnyttjande av annans identitet till böter eller fängelse i högst sex månader.”

Bestämmelsen föreslogs alltså bli subsidiär i förhållande till övriga brott i 15 kap. BrB. Om det obehöriga utnyttjandet av annans identitet utgjort ett led i allvarigare brott som exempelvis bedrägeri föreslogs att ansvar för obehörigt utnyttjande i allmänhet skulle konsumeras av bedrägeribrottet. Både den vars identitet hade utnyttjats och andra som använt lämnade uppgifter föreslogs få ställning som målsägande (SOU 1994:63 s. 287 f.).

Personnummerutredningens förslag ledde inte till någon lagstiftning. Den dåvarande regeringen gav emellertid i budgetpropositionen (prop. 1994/95:100, bilaga 3.1, s. 91) uttryck för sin avsikt

att arbeta vidare med förslaget om kriminalisering av obehörigt utnyttjande av annans identitet. Det har dock inte gjorts.

Behovet av en reglering som motverkar identitetsstöld uppmärksammades på nytt av Integritetsskyddskommittén. I sitt slutbetänkande framhöll kommittén att frågan om identitetsstöld hade stark anknytning till it-brott på nationell, europeisk och internationell nivå. Kommittén drog därför slutsatsen att frågan skulle komma att bli föremål för överväganden och lagstiftning i ett sammanhang där syftet var vidare än att enbart motverka integritetskränkningar och där också intresset av europeisk rättslikhet stod i förgrunden. Några vidare överväganden i frågan gjordes därför inte (SOU 2008:3 s. 285 f.)

IT-förfalskningsutredningen föreslog att man skulle införa förfalskningskydd även för vissa elektroniska handlingar som inte är urkunder (SOU 2007:92 s. 137 f.). Därigenom skulle även framställning av SMS och e-postmeddelanden som gav sken av att häröra från någon annan än den verkliga avsändaren kunna bestraffas som förfalskningsbrott. Förslaget ansågs dock innebära en alltför långtgående kriminalisering och genomfördes därför inte (prop. 2012/13:74 s. 51 f.).

På EU-nivå har frågan om identitetsstöld behandlats bl.a. inom ramen för it-relaterad brottslighet. Utredningen om it-brottskonventionen har analyserat behovet av författningsändringar för att genomföra Europaparlamentets och rådets direktiv 2013/40/EU av den 12 augusti 2013 om angrepp mot informationssystem och om ersättande av rådets rambeslut 2005/222/RIF. Det straffrättsliga skydd mot identitetsstöld som föreslås i direktivet begränsas till ett krav på att medlemsstaterna ska se till att det kan anses som en försvårande omständighet när vissa brott som anges i direktivet begås genom missbruk av andras personuppgifter som leder till skada för den som identiteten tillhör (artikel 9.5), om inte omständigheterna redan täcks av ett annat brott i den nationella lagstiftningen. Utredningen om it-brottskonventionen gör bedömningen att det inte omedelbart krävs några lagstiftningsåtgärder för att leva upp till kraven i artikel 9.5. Dessa anses vara uppfyllda genom bestämmelserna om försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § punkterna 2, 3 och 6 BrB, som ska beaktas vid straffmätningen, och genom att missbruk av personuppgifter kan bestraffas genom exempelvis bestämmelserna om bedrägeri, urkunds förfalskning och förtal (SOU 2013:39 s. 243 f.).

Europeiska kommissionen (generaldirektoratet för inrikes frågor) har initierat en studie om identitetsstöld och avsett att samla in information från medlemsstaterna. Syftet med undersökningen är att utvärdera omfattningen av problemet och att bedöma behovet av ny lagstiftning på EU-nivå. En slutrapport har enligt tidigare uppgifter förväntats under början av 2013 (bet. 2012/13:JuU10 s. 22). Det är dock osäkert om någon sådan rapport kommer att publiceras.

10.6.2 Nordisk lagstiftning

Norsk rätt

I den nya norska Straffeloven 2005, har införts en bestämmelse om Identitetskrenkelse (§ 202). I avvaktan på att den nya lagen kan träda ikraft har också i den gällande Straffeloven 1902 införts en motsvarande bestämmelse om identitetskrenkelse (§ 190 a). Enligt den paragrafen straffas den som obehörigt sätter sig i besittning av annans identitetsbevis, eller uppträder med en annans identitet eller en identitet som är lätt att förväxla med annans identitet, i syfte att uppnå obehörig vinning för sig själv eller annan, eller tillfoga annan skada eller olägenhet, för identitetskrenkelse. Straffet är böter eller fängelse i högst två år.

I den nuvarande strafflagen har bestämmelsen placerats i kapitel 18, som behandlar dokumentförfalskning. Den nya strafflagen har en annan kapitelindelning och bestämmelsen om identitetskrenkelse finns i kapitel 21, som behandlar skydd för information och informationsutväxling.

Av förarbetena till bestämmelsen om identitetskrenkelse framgår bl.a. följande. Med identitet avses namn, personnummer, organisationsnummer, e-postadress och andra upplysningar, som ensamma eller tillsammans med annan information kan identifiera en fysisk eller juridisk person. Bestämmelsen avser endast verkliga personers och företags identiteter, och sådana som lätt kan förväxlas med dessa. Webbadresser och innehållet på en hemsida kan också omfattas. Det avgörande är om den drabbade låter sig identifieras med hjälp av medlet som utnyttjas eller om webbadressen eller hemsidan lätt kan förväxlas med den drabbades webbadress eller hemsida. En samlad bedömning av omständigheterna får göras i det enskilda fallet. S.k. phishing omfattas också (Ot.prp. nr. 22

[2008-2009] Om lov om endringer i straffeloven, 20. mai 2005 nr. 28 [siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpassning av annen lovgivning] s. 44 f. och 402).

Vid konkurrens med straffelovens § 372, en straffbestämmelse om vissa brott som i svensk rätt närmast skulle karaktäriseras som sanningsbrott, ska enligt förarbetena den nya bestämmelsen om identitetskrenkelse tillämpas (prop. 14 L [2010-2011] s. 5).

Finsk rätt

I finsk rätt finns det ingen särskild bestämmelse genom vilken olovligt användande av annans identitetsuppgifter i sig straffbeläggs. Sådant användande kan däremot vara straffbart som en del av något annat brott, t.ex. som olika brott mot myndigheter (16 kap. strafflagen [39/1889]) beroende på vilket sätt de felaktiga uppgifterna lämnas, eller som bedrägeri (36 kap. 1 § strafflagen).

Dansk rätt

Inte heller i dansk rätt finns det någon särskild straffbestämmelse om identitetsstöld. Olovlig användning av annans identitetsuppgifter kan emellertid under vissa förutsättningar bestraffas bl.a. som ett förfalskningsbrott (174 § strafflagen), ett frids- eller ärekränkingsbrott eller som ett led i ett bedrägeri. Det är också straffbart att utge sig för att vara en annan person med uppsåt att denne oriktigt blir misstänkt eller döms för ett brott (164 § första stycket strafflagen). Den danska justitieministern har hittills intagit en restriktiv hållning till frågan om att införa en särskild straffbestämmelse om identitetsstöld.

10.7 Bör identitetsstöld kriminaliseras?

10.7.1 Nykriminalisering kräver starka skäl

När någon annans identitet olovligen används vid ett bedrägeri kan konstateras att dagens reglering ger straffrättsligt skydd mot själva bedrägeriet. Detsamma gäller brukandet av falska och osanna handlingar, t.ex. handlingar som ger sken av att gärningsmannen har en viss identitet som tillhör någon annan. Något straffrättsligt skydd

mot själva användandet av någon annans identitet finns däremot inte i dag. Man kan något tillspetsat uttrycka det så att identitetsbedrägeriet kan bestraffas men inte identitetsstölden.

En viktig fråga vid överväganden om ett visst förfarande ska straffbeläggas är om skälen för kriminalisering är så starka att de motiverar ett utvidgat straffansvar. Eller, annorlunda uttryckt, om problemet är sådant att det bör lösas straffrättsligt eller om det finns andra möjligheter att lösa det. Alternativa sanktioner och andra möjligheter att komma till rätta med problemet måste därför övervägas först. Dessutom bör övervägas vilken effekt en utökad kriminalisering skulle få. Kriminalisering innebär nämligen inte med automatik att ett visst oönskat förfarande upphör eller kan beivras. Fler faktorer har betydelse för detta. Först och främst måste överträdelsen komma till myndigheternas kännedom. Vidare ska det finnas resurser för att utreda brottet och att identifiera den som ligger bakom överträdelsen. Dessutom ska det vara möjligt att bevisa brottet. Liksom vid varje annan kriminalisering bör därför först övervägas om problemen kan lösas på annat sätt eller om rättsväsendets resurser behöver tas i anspråk (se avsnitt 7.2.3).

10.7.2 Alternativen till kriminalisering

Utredningens bedömning: De alternativ till kriminalisering som finns, bl.a. civilrättsliga åtgärder, är inte tillräckliga för att lösa problemen med identitetsstöld. Den enskilde har bara begränsade möjligheter att förebygga sådana gärningar. Möjligheterna till försäkringsersättning är inte ett godtagbart alternativ till straffrättslig upprättelse.

Skälen för utredningens bedömning

Kan identitetsstöld förhindras genom andra myndighetsåtgärder?

Identitetsstöld utgör, som framgått, ofta ett led i bedrägeribrott. I de flesta fall är det den som har utsatts för bedrägeriet (t.ex. en bank, ett kontokortsföretag eller ett säljbolag) som riskerar att få stå för den ekonomiska förlusten. Risken för förlust kan förväntas vara en drivkraft för dessa aktörer att utveckla säkrare metoder för identifiering av de personer som de gör affärer med. Det är också

möjligt att motverka vissa typer av identitetsstöld genom att införa civilrättsliga regler, exempelvis högre krav på att den som beviljar t.ex. SMS-lån identifierar den man gör avtal med.

Regler liknande de som finns i 11 § kreditupplysningslagen (1973:1173) och 15 § inskrivningsförordningen (2000:309), genom vilka kreditupplysningsföretag respektive Lantmäteriet åläggs att underrätta den enskilde när en kreditupplysning lämnas eller ett beslut i ett fastighetsärende meddelas, gör det lättare för enskilda att snabbt få besked om att någon annan använder deras identitet. Sådana tjänster skulle kunna byggas ut på det sättet att den berörde underrättas genom e-post eller SMS i stället för genom brev.

Bolagsverket erbjuder en tjänst genom vilken den som har registrerat sig för tjänsten får besked via e-post och SMS när verket har fått meddelande om ändringar som gäller den registrerades företag.

Underrättelseskyldigheter av liknande slag kan bidra till att begränsa skadeverkningarna av en identitetsstöld. Det skulle dock bli alltför betungande för bl.a. näringslivet om man skulle införa en generell underrättelseskyldighet för alla tänkbara transaktioner som kan vara ett led i en identitetsstöld.

Vilken hjälp kan den drabbade få på civilrättslig väg?

Den vars identitet redan har använts olovligen löper en risk att drabbas av betalningsansvar för varor personen inte har beställt eller lån som personen inte har tagit, om han eller hon inte själv agerar. För att undvika att drabbas av betalningsansvar tvingas den drabbade att ta kontakt med finansiella institut och med myndigheter för att klara ut om hans eller hennes identitet har använts av någon obehörig. Vissa branschorganisationer erbjuder redan i dag hjälp i form av exempelvis blanketter som kan användas för att skriftligen bestrida krav som grundas på identitetsstöld och upplysningar om vilka myndigheter och andra organ som bör kontaktas.

Enligt uppgift i media erbjuder åtminstone ett försäkringsbolag numera som ett moment i hemförsäkringen skydd mot att identiteten missbrukas. Försäkringen ger hjälp med bl.a. polisanmälan, att spärra kort och informera banker och kortutgivare samt att bestrida betalningskrav och få betalningsanmärkningar rättade. Privatpersoner kan således köpa försäkringstjänster som syftar till att underlätta för dem, om deras identitet olovligen används av någon annan. Liknande tjänster finns för företagare. Företagare

erbjuds tjänster som förutom bestridande av betalningsansvar innefattar enklare processande gentemot den som olovligen använt ett företags identitet. Ett försäkringsskydd är dock inte kostnadsfritt och många kan därför tänkas avstå från sådant skydd.

Även i de fall där försäkring har tecknats riskerar de ekonomiska konsekvenserna av en identitetsstöld att drabba den enskilde i form av självrisk och försäkringskollektivet i form av högre avgifter. Den som är oförsäkrad riskerar mer omfattande konsekvenser.

Många kreditupplysningsföretag erbjuder en tjänst genom vilken enskilda kan få besked om huruvida någon har begärt ändringar som rör dem i offentliga register och en möjlighet att spärra sin identitet så att inga kreditupplysningar lämnas. En spärr förutsätter dock normalt att den som vill spärra sin identitet redan har råkat ut för en identitetsstöld. En mer varaktig spärr förutsätter vidare att han eller hon polisanmäler identitetsstölden.

Den enskilde kan aktivt verka för att minska risken för att råka ut för identitetsstöld genom en allmän försiktighet med att lämna ut uppgifter om sig själv exempelvis på sociala medier. Även den som vidtar alla tänkbara försiktighetsmått riskerar dock att drabbas.

Att oönskade beteenden till viss del kan förhindras på annat sätt kan utgöra skäl mot kriminalisering. Även om förebyggande åtgärder och hjälp i efterhand till den som har drabbats spelar en viktig roll kan dessa åtgärder inte mer än i begränsad utsträckning leda till att problemet med identitetsstöld löses. De förebyggande åtgärder som står till buds i detta fall kan inte heller förväntas motverka alla former av identitetsstöld. Den enskilde har därmed inte någon faktisk möjlighet att skydda sig mot alla olika varianter av identitetsstöld.

Kan rätt till skadestånd vara ett tillräckligt alternativ?

Varje medborgare har enligt artikel 13 i Europakonventionen rätt till ett effektivt rättsmedel när hans eller hennes fri- och rättigheter enligt konventionen har kränkts. Som tidigare har konstaterats kan en identitetsstöld anses utgöra en kränkning av rätten till skydd för privat- och familjeliv enligt artikel 8. Förutom att det framstår som självklart att den som fått sin personliga integritet kränkt genom en identitetsstöld bör ha rätt till gottgörelse för kränkningen kan alltså denna rätt även härledas ur Europakonventionen. Ibland kan kriminalisering av ett visst handlande vara den enda reaktion från

samhällets sida som ger den enskilde tillräcklig upprättelse för den kränkning som han eller hon har utsatts för. I många fall kan det dock vara tillräckligt att införa en bestämmelse om rätt till skadestånd.

Om det inte finns någon sådan skadestandsreglering har den enskilde bara rätt till skadestånd med anledning av en kränkning om den kränkande handlingen är brottslig. När det gäller identitetsstöld är förfarandet att olovligen använda någon annans identitet som regel inte ett brott mot den drabbade, utom i de fall där gärningen, t.ex. ett bedrägeri, riktar sig direkt mot honom eller henne. Någon rätt till kränkningssersättning föreligger därför normalt inte. Den enskilde kan dock i vissa fall ha rätt till ersättning för den ekonomiska skada som identitetsstölden orsakat, om den har utgjort en del av ett annat brott, t.ex. bedrägeri.

Man kan givetvis överväga att i civilrättslig lagstiftning införa en rätt till skadestånd för identitetsstöld. För den enskilde skulle det innebära en bättre möjlighet till ersättning. Han eller hon skulle dock vara hänvisad till att själv föra sin talan om skadestånd, med det arbete och de kostnader som det är förknippat med. Det är tveksamt om en sådan rätt till skadestånd skulle utgöra en tillräcklig upprättelse för den uppenbara kränkning av den personliga integriteten som en identitetsstöld innebär. För den enskilde, som uppfattar det som ett brottsligt handlande, kan det också upplevas som ett svek från samhället att kränkningen inte anses utgöra något brott.

En uteslutande civilrättslig reglering kan ha negativa effekter

Det kan, sett ur brottsbekämpningssynpunkt, finnas risker med att hänvisa den enskilde till att själv förebygga identitetsstöld och – i de fall där det inte är möjligt att undvika att drabbas – enbart erbjuda civilrättsliga sanktioner eller försäkringsmöjligheter. Om förfarandet inte anses utgöra något brott mot den vars identitetsuppgifter olovligen används kommer han eller hon inte att ha något incitament att anmäla det som inträffat. Det kan i sin tur leda till betydligt sämre möjligheter för polisen att förhindra och utreda sådana brott som begås med hjälp av identitetsstöld, t.ex. systematiska bedrägerier.

En sådan utveckling kan också gå ut över tilltron i affärslivet. Rädslan för att utsättas för identitetsstöld kan t.ex. leda till mins-

kad internethandel. En minskad användning av kontokort, av rädsla för att uppgifterna utnyttjas obehörigt, riskerar också att motverka strävandena att minska kontanthandeln.

10.7.3 Skälen för kriminalisering väger över

Utredningens bedömning: En straffbestämmelse som förbjuder användning av annans identitetsuppgifter ger skydd mot integritetskränkningen och ger den drabbade bättre möjligheter att ta tillvara sin rätt. En sådan bestämmelse gör det också lättare för samhället att ingripa mot vissa systematiska bedrägerier på ett tidigt stadium. Olovlig användning av andras identitetsuppgifter bör därför straffbeläggas.

Skälen för utredningens bedömning: Under senare år har lagstiftaren fokuserat alltmer på att värna enskildas integritet genom både administrativ och straffrättslig lagstiftning. Som exempel kan nämnas ett förbättrat grundlagsskydd och starkare betoning på integritetsfrågor vid straffrättsliga överväganden och i straffprocessen. Som tidigare nämnts tillhör den enskildes identitetsuppgifter själva kärnan av den personliga integriteten. Att olovligen använda någon annans identitet genom att utge sig för att vara den personen får därför anses utgöra en allvarlig integritetskränkning. Att kriminalisera olovlig användning av annans identitetsuppgifter skulle således ligga väl i linje med de senaste årens rättsutveckling.

Från integritetssynpunkt framstår det också som otillfredsställande att den vars identitet utnyttjas har begränsade möjligheter att freda sig rättsligt och att förfarandet inte primärt betraktas som ett brott mot honom eller henne. Den som drabbas av en identitetsstöld tvingas ofta lägga ner stor möda och åtskillig tid på att kontakta olika finansiella institut och myndigheter för att förhindra att hans eller hennes identitet används för fortsatta brott och för att bestrida betalningskrav och få betalningsanmärkningar rättade. Oron för att det ska dyka upp nya skulder kan dröja kvar länge. Väljer offret att spärra sin identitet hos de stora kreditupplysningsföretagen kan han eller hon inte heller själv få några nya lån eller krediter så länge spärren kvarstår. En identitetsstöld kan således få oerhörda konsekvenser för den som drabbas. Trots det anses han eller hon inte ha blivit utsatt för något brott.

Om den som drabbas av identitetsstöld inte betraktas som målsägande får han eller hon inte heller någon insyn i den brottsutredning som görs med anledning av bedrägerier där identiteten olovligt har använts. Den drabbade har då inte någon möjlighet att få åklagarens stöd att utreda saken och att föra talan om skadestånd. Den drabbade är därmed utlämnad till sin egen förmåga att reda upp situationen. Från brottsoffersynpunkt skulle en kriminalisering av det olovliga användandet av identiteten innebära både en möjlighet att få både upprättelse och praktiska och ekonomiska fördelar i form av bl.a. målsägandestatus.

Ett starkt skäl för kriminalisering är att identitetsstöld inte sällan ingår som ett led i brott som begås i organiserad form eller systematiskt. Som tidigare nämnts gäller det framför allt olika former av bedrägeri. Om det olovliga användandet av någon annans identitet straffbeläggs har det i sig en avhållande effekt. Vidare ger det polisen ett ytterligare verktyg som kan användas för att ingripa mot systematiska bedrägerier på ett tidigt stadium.

Sammanfattningsvis anser utredningen att olovlig användning av någon annans identitetsuppgifter i syfte att tillskansa sig ekonomiska förmåner är ett beteende som medför påtaglig risk för ekonomisk skada. För den vars identitet har använts olovligt innebär förfarandet en integritetskränkning som i många fall får omfattande negativa konsekvenser för hans eller hennes privatliv och ekonomi. Det olovliga användandet är också normalt ett förberedande led – alternativt en nödvändig förutsättning – för en gärning som sedan länge är straffbar, bedrägeri, mot den som luras att tro att han eller hon ingår avtal med en helt annan person än som är fallet. Bedrägerier som bygger på att någon olovligt använder någon annans identitet antas omsätta mycket betydande belopp. Beteendet har fått stor utbredning och vållar därigenom också samhällsskada. Om samhället inte ingriper kan det ge grogrund för mer organiserad brottslighet. Genom att straffbelägga olovlig användning av annans identitetsuppgifter skulle en lucka i skyddet för den enskilde täppas till. En straffsanktion framstår därför som det mest rimliga medlet för att motverka förfarandet.

Eftersom kriminaliseringen indirekt bidrar till att förbättra det straffrättsliga skyddet för egendom anser utredningen att det ligger inom ramen för uppdraget att lämna ett sådant förslag.

10.8 Vad bör straffansvaret omfatta?

10.8.1 Utgångspunkter för kriminaliseringen

Utredningens förslag: Straffansvaret ska bara omfatta sådant olovligt användande av annans identitetsuppgifter som innebär att gärningsmannen utger sig för att vara en annan person och därigenom orsakar skada eller olägenhet för honom eller henne.

Skälen för utredningens förslag

Straffansvaret bör inte avse varje användande av någon annans identitetsuppgifter

Som framgått kan en identitetsstöld ingå som en led i ett annat brott, vanligtvis ett förmögenhetsbrott, ett förfalskningsbrott eller ett sanningsbrott. En kriminalisering av identitetsstöld bör i första hand ta sikte på sådan straffvärd användning av andras identitetsuppgifter som i dag inte anses utgöra något brott mot den person vars identitetsuppgifter används.

En tänkbar utgångspunkt för kriminaliseringen är att varje fysisk person bör ha ensamrätt till sina identitetsuppgifter och att det därför bör införas ett förbud mot varje olovligt användande av annans identitetsuppgifter. Ett sådant förbud skulle emellertid vara svårt att förena med vår tradition av öppenhet i samhället och framför allt med användningen av personnummer som identifiering i olika sammanhang. Myndigheter och företag kan ha legitima skäl för att använda uppgifter om exempelvis klienters eller kunders identitet. Det skulle föra för långt att i all lagstiftning ange när användande av annans identitetsuppgifter kan vara befogat. Det ligger också i allmänhetens intresse att risken för förväxling av personer minimeras.

Ett för långtgående skydd för identitetsuppgifter riskerar också att komma i konflikt med yttrandefriheten (2 kap. 1 § RF). Ett generellt förbud mot att olovligen använda någon annans identitetsuppgifter för att utge sig för att vara den personen skulle kunna göra det straffbart att t.ex. i kultur- eller nöjessammanhang framställa sig som någon annan. Yttrandefriheten får enligt 2 kap. 23 § RF begränsas med hänsyn bl.a. till enskildas anseende, privatlivets helgd och förebyggandet och beivrandet av brott. En sådan

begränsning får dock aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den (2 kap. 21 § RF). Som exempel på straffbestämmelser som utgör tillåtna begränsningar med hänvisning till privatlivets helgd kan nämnas straffbestämmelserna om brytande av post- eller telehemlighet (SOU 1975:75 s. 204).

Kriminaliseringen bör begränsas till sådana gärningar som det är nödvändigt att straffbelägga för att skydda privatlivets helgd. Eftersom det för de brott som tidigare har beskrivits som identitetsstöld som regel är en förutsättning att gärningsmannen använder sig av någon annan verklig persons identitetsuppgifter för att i olika sammanhang utge sig för att vara den personen bör straffansvaret endast träffa sådana förfaranden. Därutöver behövs ytterligare avgränsning för att utesluta att kriminaliseringen begränsar möjligheterna att använda identitetsuppgifter för legitima syften.

Straffansvar endast vid skada eller olägenhet

Ett möjligt sätt att avgränsa det straffbara området ytterligare är att införa ett rekvisit som begränsar straffansvaret till olovlig användning av annans identitet i brottsligt syfte. Frågan är då vilket brottsligt syfte som skulle krävas. Som inledningsvis nämnts rör behovet av kriminalisering främst sådan olovlig användning av annans identitet som utgör ett led i förmögenhetsbrott. En begränsning av det straffbara området till olovlig användning i vinningssyfte skulle täcka in sådana förfaranden. I vissa fall där det olovliga användandet av någon annans identitetsuppgifter inte leder till ett fullbordat förmögenhetsbrott kan det emellertid vara svårt att bevisa gärningsmannens syfte. Exempel på en sådan situation kan vara att gärningsmannen registrerar ett telefonabonnemang i någon annans namn, i syfte att vid ett senare tillfälle skaffa sig SMS-lån i hans eller hennes namn.

Det finns också en principiell invändning mot att begränsa skyddet för identitetsuppgifter till enbart de situationer där de utnyttjas som ett led i förmögenhetsbrott. Det kan finnas andra straffvärda förfaranden som bör omfattas av straffbestämmelsen. Som exempel kan nämnas att någon utan vinningssyfte utger sig för att vara en annan person i syfte att orsaka lidande för honom eller henne eller för att slippa uppge sin egen identitet, och förfarandet skadar den vars uppgifter används. En sådan situation inträffade i

början av 1990-talet då en narkoman utnyttjade en annan persons namn och personnummer vid kontakter med bl.a. sjukvården och polisen. Förfarandet ledde till felaktiga registreringar i flera olika register, vilket fick till följd att den drabbade kände sig tvungen att flytta och byta namn (se SOU 2008:3 s. 222 f.). Straffbestämmelsen bör därför utformas så att den täcker förfaranden som medför skada eller olägenhet för den vars identitetsuppgifter olovligen används. Straffansvaret bör inte träffa den som utger sig för att vara en annan person om det inte innebär något negativt för honom eller henne.

Med skada avses ekonomisk skada. Olägenhet avser annat än ekonomisk skada, t.ex. praktiska besvär. Varje praktisk konsekvens bör dock inte anses utgöra olägenhet. Inte heller bör rekvisitet anses vara uppfyllt vid minsta olustkänsla eller indignation som en enskild kan känna över att någon har utgett sig för att vara honom eller henne, t.ex. i en parodi eller annat nöjessammanhang. För att rekvisitet olägenhet ska vara uppfyllt bör, på samma sätt som vid olovligt brukande, krävas att obehaget som det olovliga användandet gett upphov till objektivt sett är påtagligt.

För straffansvar bör vidare krävas att samtliga gärningsmoment täcks av gärningsmannens uppsåt. Genom att straffbestämmelsen begränsas till sådana fall där gärningsmannen åtminstone haft likgiltighetsuppsåt i förhållande till att gärningen skulle medföra skada eller olägenhet för den drabbade utesluts t.ex. fall där gärningsmannen som ett led i ett skämt utger sig för att vara en annan person och därigenom orsakar skada för den drabbade, utan att gärningsmannen avsett eller ens insett att hans handlande skulle kunna få den effekten. Genom kravet på i vart fall likgiltighetsuppsåt kan straffbestämmelsen inte anses inskränka yttrandefriheten i vidare mån än vad som är motiverat med hänsyn till privatlivets helgd.

10.8.2 Vilka identitetsuppgifter bör omfattas?

Utredningens förslag: Straffansvaret ska omfatta sådana uppgifter som kan användas för att identifiera en fysisk person som är i livet. Det krävs att gärningsmannen använder identitetsuppgifterna för att utge sig för att vara den personen.

Skälen för utredningens förslag

Vilka typer av identitetsuppgifter bör regleringen omfatta?

En viktig avgränsningsfråga är vilka identitetsuppgifter som regleringen bör omfatta. Personnummer och samordningsnummer bör självklart anses utgöra sådana identitetsuppgifter som ska skyddas av den nya straffbestämmelsen. Enbart ett förbud mot att använda någon annans personnummer eller motsvarande skulle dock innebära att många förfaranden som upplevs som kränkande riskerar att falla utanför det straffbara området. Det finns nämligen ett flertal andra uppgifter som också, särskilt i kombination med varandra, kan användas för att identifiera en person.

Rekvisitet identitetsuppgifter bör dock inte omfatta lika mycket som begreppet personuppgifter i personuppgiftslagen. Med personuppgift avses enligt 3 § personuppgiftslagen all slags information som direkt eller indirekt kan hänföras till en fysisk person som är i livet. Det bör krävas att identitetsuppgiften, eller kombinationen av uppgifter, är unik för en viss person, så att det är tydligt att den avser honom eller henne. Uppgifter som, var för sig eller tillsammans, kan användas för att identifiera en viss person bör därför omfattas av den nya bestämmelsen. Som exempel på sådana uppgifter kan, utöver personnummer eller samordningsnummer, nämnas namn, adress, födelsetid, e-postadress och liknande. Däremot bör inte ett enskilt företags kundnummer eller annan beteckning på en viss person räknas dit.

Identitetsuppgiften ska också ha använts på ett sådant sätt att det står klart att gärningsmannen har haft uppsåt att utge sig för att vara den personen. Det innebär att användandet av t.ex. enbart ett förnamn, eller enbart ett fullständigt namn som är vanligt förekommande som exempelvis Anders Svensson, normalt sett inte är tillräckligt precist för att anses utgöra en olovlig användning av en annan persons identitetsuppgifter. Bedömningen måste emellertid alltid göras med beaktande av i vilket sammanhang uppgifterna används. Används ett vanligt namn eller enbart ett förnamn, i kombination med ett fotografi av en person med det namnet eller adressuppgift till någon med det namnet bör kriteriet "annans identitetsuppgifter" normalt vara uppfyllt.

Att enbart använda en annan persons fotografi i kombination med sitt eget namn, eller ett alias, bör dock falla utanför bestämmelsens tillämpningsområde. I dessa fall är det som regel inte fråga

om att personen utger sig för att vara den person som fotografiet visar utan snarare att han eller hon påstår sig se ut som denne. Förfarandet kan dock vara straffbart som något annat brott, exempelvis ofredande, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. På liknande sätt förhåller det sig med användande av någon annans adress eller telefonnummer, i kombination med gärningsmannens egna namn eller ett alias. I dessa fall är det som regel inte fråga om att gärningsmannen utger sig för att vara den person som bor på den aktuella adressen eller som står som abonnent på det telefonnummer som lämnats ut, utan i stället att personen påstår sig bo på den aktuella adressen respektive vara abonnent på det aktuella telefonnumret. Även dessa förfaranden kan, beroende på omständigheterna, vara straffbara som andra brott.

Endast levande personers identitetsuppgifter

Straffbestämmelsen syftar till att skydda personer mot obehörigt användande av deras identitetsuppgifter. En första fråga är då om skyddet ska omfatta såväl levande som avlidna personer. Eftersom brottet ses som en integritetskränkning är det givet att det ska skydda alla levande personer, oavsett ålder. Det kan möjligen hävdas att användandet av ett litet barns identitetsuppgifter inte innebär samma kränkning som när det är fråga om en person som kan ingå rättshandlingar. I praktiken lär det inte heller vara särskilt vanligt att någon utger sig för att vara ett litet barn, eftersom det inte ger gärningsmannen någon möjlighet att ta upp lån eller handla på kredit i barnets namn. Däremot kan någon kanske dra nytta av att utge sig för att vara förälder till ett eller flera barn och då utnyttja deras identiteter. Ett sådant förfarande kan vara straffbart som något annat brott, t.ex. bedrägeri eller bidragsbrott, men faller utanför den föreslagna bestämmelsens tillämpningsområde.

Den som utger sig för att vara ett barn torde oftast göra det för andra syften, t.ex. för att dölja sin egen identitet på internet eller i trakasserisyfte. Kränkningen av barnets integritet bör dock anses vara lika straffvärd även i dessa fall. Enligt utredningens mening är det varken lämpligt eller nödvändigt att ställa något krav på brottsoffrets ålder för att användandet av hans eller hennes identitetsuppgifter ska vara straffbart. Det bör inte heller krävas att brottsoffret förstår innebörden av att identitetsuppgifterna har använts av någon annan för att förfarandet ska vara straffbart.

Frågan är om den nya bestämmelsen ska ge skydd även mot olovlig användning av avlidnas identitetsuppgifter. Behovet av skydd mot obehörigt användande av avlidnas identitetsuppgifter kan antas vara begränsat. Som regel är det inte möjligt att ta upp krediter eller utföra andra rättshandlingar som kräver kontroll av identitetsuppgifterna i olika register, eftersom det normalt sett framgår av dessa att personen ifråga har avlidit. Det finns visserligen en liten risk att nyligen avlidna personers identitetsuppgifter kan utnyttjas under tiden från dödsfallet till dess att det har registrerats i folkbokföringsregistret. Normalt sett registrerar emellertid Skatteverket ett dödsfall inom några få arbetsdagar, dvs. oftast innan dödsfallet blir allmänt känt genom en dödsannons. Risken för att nyligen avlidna personers identitetsuppgifter används olovligt bör därför inte överdrivas.

I de fall där en avlidne persons identitetsuppgifter trots allt skulle användas skulle det av naturliga skäl inte kunna leda till vare sig ekonomisk eller annan skada för den avlidne själv. De efterlevande kan i och för sig drabbas genom att gärningsmannen kan företa sådana rättshandlingar som inte kräver kreditupplysning eller annan kontroll i register, vilket kan leda till att ekonomiska krav riktas mot den avlidnes dödsbo. Bevisreglerna i tvistemål medför emellertid att ett dödsbo ganska enkelt kan undgå betalningsskyldighet för krav som avser inköp eller utnyttjande av tjänster efter dödsfallet.

De efterlevande kan också känna obehag av att identitetsuppgifter som tillhör t.ex. en avlidne släkting används av någon annan. En jämförelse kan göras med det förfarande som straffbeläggs i straffbestämmelsen om förtal av avlidne. En sådan gärning medför enligt 5 kap. 4 § BrB ansvar för förtal (5 kap. 1 eller 2 § BrB) om gärningen är sårande för de efterlevande eller den annars, med beaktande av den tid som förflutit sedan den avlidne var i livet samt omständigheterna i övrigt, kan anses kränka den frid, som bör tillkomma den avlidne. Till skillnad från förtal kan användande av en avlidens identitetsuppgifter emellertid inte, annat än i undantagsfall, anses utgöra en allvarlig kränkning för de efterlevande. Eftersom förfarandet av de skäl som nyss nämnts inte heller torde bli särskilt utbrett, kan behovet av straffrättsligt skydd inte anses vara så stort att det är befogat att straffbelägga även olovlig användning av avlidnas identitetsuppgifter.

Har den person vars uppgifter olovligt har använts avlidit efter det att brottet begicks bör däremot straffansvar kunna följa.

Juridiska personer bör inte omfattas av straffskyddet

Som inledningsvis nämnts kan företag drabbas av ett förfarande som har stora likheter med identitetsstöld, s.k. "företagskapning". Det som avses är i första hand att någon, genom att utge sig för att vara en behörig person, låter registrera andra personer i styrelsen för ett bolag. Därefter kan den nya styrelsen agera i bolagets namn, t.ex. sälja tillgångar eller ta upp lån. Även sådana förfaranden kan få långtgående konsekvenser för den som drabbas. En företagskapning kan dock inte anses utgöra en integritetskränkning. Förfarandet innefattar däremot normalt förfalsknings- eller sanningsbrott, vilket i sig ger ett straffrättsligt skydd. Den föreslagna bestämmelsen ger dessutom ett indirekt skydd mot företagskapning, eftersom skyddet mot olovlig användning av identitetsuppgifter omfattar även de fysiska personer som äger eller leder företaget. Om gärningsmannen vid en företagskapning olovligen använder någon annan fysisk persons identitetsuppgifter och utger sig för att vara honom eller henne faller det under den föreslagna bestämmelsen. Det finns mot den bakgrunden inte skäl att utvidga straffansvaret till uppgifter om företags organisationsnummer eller motsvarande identifikationsuppgifter.

10.8.3 Var bör straffbestämmelsen placeras och hur bör brottet benämnas?

Utredningens förslag: Straffbestämmelsen ska placeras i 4 kap. BrB och benämnas identitetsintrång.

Skälen för utredningens förslag: När man inför ett nytt brott framstår det ofta som självklart var detta brott hör hemma systematiskt. Så är dock inte fallet med den nu aktuella bestämmelsen. En straffbestämmelse bör placeras med utgångspunkt från dess huvudsakliga skyddsintresse. Den nya bestämmelsen har emellertid två huvudsakliga skyddsintressen; den enskildes integritet och den enskildes egendom. Av dessa får den enskildes integritet anses vara högre prioriterad, eftersom brottet inte kräver skada utan kan föreligga redan vid olägenhet.

Det förfarande som utredningen föreslår ska vara straffbart och som går ut på att olovligen använda en annan persons identitetsuppgifter för att framställa sig som den personen kallas i olika

sammanhang för identitetsstöld. Även om den drabbade upplever förfarandet som en stöld skulle det emellertid med dagens reglering vara missvisande att beskriva det som ett tillgreppsbrott. En persons identitet saknar förmögenhetsvärde i traditionell mening och representerar i första hand något annat än ett ekonomiskt värde. Mot den bakgrunden bör den nya regeln inte placeras i 8 kap. BrB.

I de fall där förfarandet medför ekonomisk skada för den vars identitetsuppgifter olovligen har använts kan det framstå som lämpligt att hänföra brottet till bedrägeribrotten i 9 kap. BrB. I de flesta fall riktas emellertid inte något bedrägeri mot den vars identitetsuppgifter används utan mot tredje man. En placering i 9 kap. BrB är därför inte heller självklar.

Trots att förfalskningsbrotten och brotten mot sanningsplikten i vissa avseenden ligger nära det förfarande som nu föreslås kriminaliseras bör straffbestämmelsen, med hänsyn till dess huvudsakliga skyddsintressen, inte heller placeras i 14 eller 15 kap. BrB.

Det brottsliga förfarandet har vissa beröringspunkter med ärekränkingsbrott, på så sätt att olovlig användning av någon annans identitet kan leda till att tilltron till den personens betalningsförmåga försämras, åtminstone tillfälligt. Förfarandet kan dock inte annat än i undantagsfall anses vara riktat mot den drabbades ära. Det är vidare tveksamt om den effekten omfattas av gärningsmannens uppsåt. I de flesta fall torde förfarandet inte heller få till följd att personens anseende drabbas. Mot den bakgrunden bör det nya brottet inte heller hänföras till ärekränkingsbrotten.

I likhet med frids- och frihetsbrotten i 4 kap. BrB kan däremot en identitetsstöld beskrivas som ett brott som kränker andra rent personliga intressen än sådana som är av ekonomiskt slag. Även om förfarandet riskerar att medföra ekonomisk skada för den enskilde är det inte någon förutsättning för att brott ska föreligga eftersom olägenhet är tillräckligt. Det ter sig därför mest naturligt att placera den nya bestämmelsen i 4 kap. BrB.

Ett viktigt skäl till att skapa ett särskilt brott är att den som drabbas av att någon annan olovligen använder hans eller hennes identitetsuppgifter ska betraktas som målsägande. En målsägande är den mot vilken ett brott har begåtts eller som har blivit förnärad eller lidit skada av brottet (20 kap. 8 § fjärde stycket RB). Genom att brottet placeras i 4 kap. BrB kommer den vars identitet olovligen har använts automatiskt att betraktas som målsägande och kunna få hjälp av åklagaren med att utreda brottet och i förekommande fall med att föra talan om skadestånd.

Det finns flera alternativ som kan övervägas som lämplig brottsbeteckning, t.ex. identitetskränkning och identitetsintrång. Utredningen har dock stannat för att benämna brottet identitetsintrång, eftersom det är en brottsbeteckning som signalerar att brottet består i ett intrång i någon annans exklusiva rätt till sin identitet.

10.8.4 Straffskalan, osjälvständiga brottsformer m.m.

Utredningens förslag: Identitetsintrång ska vara ett icke gradindelat brott. Straffskalan för identitetsintrång ska utgå från böter och ha ett maximistraff på två års fängelse. Försök och förberedelse till identitetsintrång ska inte vara straffbart.

Skälen för utredningens förslag

Straffskalan

Straffskalan för identitetsintrång bör utformas så att den blir tillräckligt vid för att kunna beakta brott av mycket varierande omfattning och med olika effekter för den drabbade. Samtidigt bör hänsyn tas till att identitetsintrång ofta utgör ett led i annan brottslighet som gärningsmannen också bestraffas för. För att ett identitetsintrång ska vara straffbart är det tillräckligt att det har orsakat olägenhet. Olägenhet kan uppkomma redan vid förfaranden som relativt sett är mindre straffvärda, t.ex. då gärningsmannen enbart använder någon annans namn för att kommunicera med andra på internet. För sådana mindre allvarliga identitetsintrång bör därför finnas en möjlighet att döma till böter.

För identitetsintrång som vållar mer omfattande olägenhet eller ekonomisk skada bör straffvärdet normalt ligga mellan allmänna fängelseminimum och två års fängelse. Som exempel kan nämnas att beställa varor till ett inte helt obetydligt värde eller att ta upp krediter i den drabbades namn.

Någon grov form av identitetsintrång bör inte införas nu. I de fall där identitetsintrånget har lett till omfattande effekter för den drabbade har gärningsmannen med stor sannolikhet också gjort sig skyldig till andra brott, oftast grovt bedrägeri. Straffskalan för identitetsintrång och grovt bedrägeri bör tillsammans vara tillräckliga för att rätten ska kunna mäta ut ett straff som står i proportion

till brottens svårhet. Om det skulle visa sig att brottsligheten utvecklas på ett sätt som inte kan förutses nu kan frågan om det är motiverat med en grov form av brottet övervägas på nytt.

Bör försök och förberedelse vara straffbart?

Den nya straffbestämmelsen har begränsats till situationer där gärningsmannen använder sig av någon annans identitetsuppgifter för att utge sig för att vara den personen. Sådana förberedande åtgärder som att skaffa sig tillgång till en annan persons identitetsuppgifter omfattas däremot inte av straffansvaret, även om syftet är att vid ett senare tillfälle olovligen använda identitetsuppgifterna för att utge sig för att vara den andra personen. Frågan är då om sådana förberedelseåtgärder bör kriminaliseras.

Det finns också ett visst utrymme för försök, även om det är något mer begränsat. För straffansvar för fullbordat brott krävs nämligen inte att gärningsmannen har lyckats lura någon att han eller hon är den person vars identitetsuppgifter har använts. Brottet fullbordas redan när gärningsmannen, t.ex. genom att visa fram en legitimation eller skicka ett e-postmeddelande, utger sig för att vara den person som identitetsuppgifterna tillhör, om förfarandet orsakar åtminstone olägenhet för honom eller henne. Även den vars identitetsuppgifter har använts vid misslyckade försök till bedrägeri eller förfalskning, och som därför inte har drabbats av några krav på betalning eller någon ekonomisk skada, kan känna obehag och anser sig sannolikt i samma utsträckning ha varit utsatt för ett brott. Han eller hon kan bl.a. behöva kontakta myndigheter och kreditinstitut för att begränsa eventuella skadeverkningar. Att någon olovligen har använt hans eller hennes identitetsuppgifter kan därför även i dessa fall anses ha medfört olägenhet. Brottet fullbordas alltså i vissa fall på ett tidigt stadium.

Det finns emellertid exempel på förfaranden med annans identitetsuppgifter som inte direkt kan sägas medföra sådan olägenhet och där det följaktligen kan finnas ett utrymme för försök. Att olovligen använda någon annans identitetsuppgifter för att låta framställa en falsk legitimationshandling medför exempelvis inte i sig någon skada eller olägenhet för den vars identitetsuppgifter används. Handlandet kan dock vara straffbart som brott mot bestämmelser i 14 kap. BrB.

Själva anskaffandet av andra personers identitetsuppgifter är däremot inte straffbart, utom i de fall där uppgifterna antingen har åtkommit på ett olovligt sätt (t.ex. genom dataintrång) eller har sammanställts och lagrats på ett sådant sätt att de kan anses utgöra ett särskilt hjälpmedel vid brott (jfr RH 2009:83). Det kan emellertid även finnas legitima skäl för att samla in information om andras identitetsuppgifter. Det kan t.ex. för journalister ingå i arbetet med att kartlägga personkretsar. För den som avser att ingå avtal med någon kan det vara naturligt att kontrollera vem avtalsparten är. I många fall kan det därför förväntas bli svårt att bevisa att den misstänkte har haft ett brottsligt uppsåt med att t.ex. skaffa någon annans identitetsuppgifter.

Om det framstår som uppenbart att gärningsmannen har avsett att t.ex. använda de insamlade identitetsuppgifterna vid bedrägeri kan det finnas andra möjligheter att bestraffa förfarandet, t.ex. som förberedelse till bedrägeri.

Mot bakgrund av att den tidiga kriminalisering av identitetsintrång som föreslås lämnar ett litet utrymme för försök och förberedelse, tillsammans med svårigheterna att bevisa sådana brott, finner utredningen inte skäl att föreslå att försök och förberedelse till identitetsintrång ska straffbeläggas.

10.8.5 Åtalsprövning

Utredningens bedömning: Den nya straffbestämmelsen bör inte vara föremål för åtalsprövning.

Skälen för utredningens bedömning: En viktig fråga vid nykriminalisering är hur rättsväsendet ska hantera den nya straffbestämmelsen. Som framgått anser utredningen att identitetsintrång är ett brott som riktar sig mot enskild och där den enskilde har drabbats av brottet på sådant sätt att han eller hon ska betraktas som målsägande (jfr 20 kap. 8 § fjärde stycket RB).

Vid vissa straffbestämmelser som riktar sig mot enskilda finns s.k. åtalsprövningsregler. Dessa innebär att åklagaren, innan han eller hon väcker åtal, alltid ska pröva om åtal är påkallat med hänsyn till enskilda eller allmänna intressen. Det nya brottet är av den arten att det bör ligga under allmänt åtal. Med hänsyn till dels att det är fråga om en integritetskränkning, dels att brottet ofta torde

ingå som ett led i annan brottslighet – främst bedrägeri – som inte är föremål för åtalsprövning annat än i undantagsfall bör åtal inte förutsätta åtalsprövning.

10.8.6 Konkurrensfrågor

Utredningens bedömning: Om ett identitetsintrång har utgjort ett led i ett annat brott med ett annat skyddsintresse, t.ex. bedrägeri, är utgångspunkten att man ska döma för båda brotten i konkurrens. Vid grova brott torde däremot identitetsintrånget normalt konsumeras men bör nämnas i domslutet.

Skälen för utredningens bedömning

Konkurrens mellan olika brottstyper

Inledningsvis har konstaterats att sådan olovlig användning av annans identitet som nu föreslås bli straffbar, ofta ingår som ett led i andra brott, främst förmögenhetsbrott. Kriminaliseringen kan därmed förväntas leda till att rättstillämparen kommer att behöva hantera ett antal konkurrenssituationer. Utgångspunkten bör vara att man ska döma i konkurrens för identitetsintrång och det brott som har begåtts med hjälp av identitetsintrånget, om dessa brott har olika skyddsintressen. När det gäller konkurrens mellan identitetsintrång och bedrägeri som riktar sig mot olika personer bör alltså som utgångspunkt dömas för båda brotten, eftersom de har helt olika skyddsintressen och bägge skyddsintressena är enskilda.

Om det olovliga användandet av annans identitetsuppgifter tillsammans med andra omständigheter, t.ex. det värde som bedrägeriet avser, utgör skäl för att bedöma bedrägeribrottet som grovt bör dock identitetsintrånget anses vara medbestäffat om gärningsmannen döms för grovt bedrägeri. På samma sätt som gäller vid konkurrens mellan förfalskningsbrott och bedrägeri bör i sådana fall även identitetsintrång anges i domslutet (jfr grovt bedrägeri medelst urkundsförfalskning). Om emellertid även identitetsintrånget är av allvarligt slag, t.ex. för att det har fått omfattande konsekvenser för den enskilde, bör gärningsmannen dömas för både identitetsintrång och grovt bedrägeri. Detta förutsätter dock

att bedrägeriet kan bedömas som grovt även om man bortser från identitetsintrånget.

Även vid konkurrens mellan identitetsintrång och förfalsknings- eller sanningsbrott bör gärningsmannen som utgångspunkt dömas för båda brotten i konkurrens, eftersom straffbestämmelserna har olika skyddsintressen. Detsamma bör gälla vid falsk tillvitelse.

Vid konkurrens mellan identitetsintrång och andra brott mot den person vars identitetsuppgifter har använts, t.ex. förtal, bör gärningsmannen däremot endast dömas för det brott som framstår som det huvudsakliga.

Konkurrens mellan flera brott av samma slag

Den som vid ett tillfälle olovligen använder flera personers identiteter bör som utgångspunkt dömas för flera brott, eftersom förfarandet utgör en kränkning av varje persons integritet. Den som vid flera tillfällen olovligen använder samma persons identitet bör också anses ha begått flera brott, utom i fall där utnyttjandet med beaktande av tid och rum och övriga omständigheter kan anses utgöra samma gärning.

10.9 Några tankar för framtiden

Flera av de företrädare för olika delar av rättsväsendet och näringslivet som utredningen har träffat, och som kommit i kontakt med bedrägeribrott av olika slag, har bidragit med förslag på praktiska åtgärder som kan vidtas för att förebygga systematiska bedrägerier.

När det gäller bedrägeri som begås med hjälp av identitetsstöld är det svårt för en enskild att undgå att drabbas. I vårt öppna samhälle är det mycket lätt att komma över personliga uppgifter om andra. Att försöka begränsa tillgången till identitetsuppgifter framstår inte som realistiskt. Däremot skulle en del andra åtgärder kunna vidtas för att försvåra användningen av andras identitetsuppgifter.

Både de företrädare för nationellt bedrägericentrum vid Polismyndigheten i Stockholm och de företrädare för CMI (Centraal Meld- en informatiepunt Identiteitsfraude en -fouten), en enhet inom inrikesministeriet i Nederländerna, som utredningen har talat

med har framhållit behovet av säkrare identifieringsrutiner inom handeln och hos kreditinstitut.

Att begära legitimation och att kontrollera att legitimationshandlingen verkar tillhöra den person som använder den är ett krav man kan ställa på banker och på handeln redan i dag. Det kan även te sig rimligt att kräva att den som medger omfattande kreditköp eller beviljar större lån tydligare dokumenterar vilken identitetshandling som har använts. Det kan göras på olika sätt, t.ex. genom att legitimationshandlingen fotograferas av eller att kunden uppmanas att ta med sig en kopia av den. En sådan ordning skulle för det första med stor sannolikhet avhålla vissa personer från brott. För det andra finns det då en dokumentation att bifoga en eventuell polisanmälan, om det senare skulle visa sig att den använda legitimationshandlingen varit falsk. Det skulle underlätta polisens arbete med att spåra upp gärningsmannen. För den som drabbats av identitetsstöld skulle en sådan rutin göra det betydligt enklare att visa att hans eller hennes identitetsuppgifter använts olovligt av någon annan. Den snabba tekniska utvecklingen gör också att man sannolikt inom en nära framtid kan ha andra och betydligt säkrare identifieringsrutiner än i dag.

Företrädarna för nationellt bedrägericentrum framhöll också som angeläget att de som drabbats av olovlig användning av hans eller hennes identitetsuppgifter kan ringa till ett centralt nummer för att få hjälp med att snabbt stoppa den olovliga användningen. I Nederländerna kan det önskemålet i viss mån sägas ha tillgodosetts genom den tidigare nämnda enheten inom det nederländska inrikesministeriet, CMI. De som har utsatts för en identitetsstöld kan kontakta enheten för att få stöd och råd om vilka myndigheter och aktörer inom näringslivet som bör kontaktas för att förhindra fortsatta brott. CMI har dock inga befogenheter att agera på den drabbades vägnar.

Inrikesministeriet i Nederländerna arbetar med att ta fram en handlingsplan mot identitetsstöld. En idé som nämndes av en som deltar i det arbetet är att skapa ett centralt informationsforum där uppgifter om de identiteter som för närvarande missbrukas kan förtecknas så att uppgifterna om detta blir tillgängliga. Möjligheten att samköra olika myndigheters register framhölls också som en viktig del i Nederländernas arbete med att på ett effektivt sätt förhindra att identitetsuppgifter används på fel sätt.

Enligt utredningens mening har kreditupplysningsföretagen en viktig roll när det gäller att förhindra identitetsstöld. På samma sätt

som dessa hämtar sina uppgifter om pågående ärenden hos Kronofogdemyndigheten borde det vara möjligt att t.ex. skapa en lösning som innebär att de också hämtar uppgifter från ett centralt register över identiteter som använts olovligt. Även möjligheten att kräva att kreditupplysningsföretagen omedelbart genom SMS eller e-postmeddelande underrättar den person som någon har begärt kreditupplysningar om har framhållits som en tänkbar lösning. I dag erbjuds en sådan bevakningstjänst mot betalning, men underrättelse utlovas inte inom kortare tid än 24 timmar. SMS-tjänster av detta slag skulle kunna användas även när en begäran om adressändring eller beställning av kreditkort görs. För att SMS ska vara en tillförlitlig metod för att underrätta någon eller för att kontrollera att han eller hon har samtyckt till att vissa uppgifter lämnas ut, krävs givetvis en säker kontroll vid registreringen av det mobilnummer eller den e-postadress som ska användas.

Det framstår också som en god idé att, oavsett inom vilket forum det sker, samla information om bedrägerier, i syfte att den ska kunna spridas till allmänheten. Det kan t.ex. röra sig om varningar för typiska tillvägagångssätt och tips till dem som drabbats om hur man går tillväga för att begränsa de skadliga effekterna av identitetsstöld.

En annan fråga som väckts är om det finns skäl att behålla den nuvarande ordningen där kreditupplysningar om näringsidkare får avse uppgifter om ansökan om betalningsföreläggande innan skyldigheten att betala har fastställts och oavsett om kravet bestrids. Varken Norge, Danmark eller Finland har en sådan ordning.

11 Brott som rör fast egendom

11.1 Bakgrunden till dagens reglering

Straffrättsliga förfaranden som rör fastighetsförhållanden har historiskt sett reglerats särskilt och inte integrerats i de regler som rör lös egendom. Dagens straffbestämmelser om åverkan (12 kap. 2 § andra stycket BrB), tillgrepp i skog och mark (8 kap. 11 § BrB) och tagande av olovlig väg (12 kap. 4 § BrB) har sitt ursprung i bestämmelser i 1864 års strafflag. Motsvarigheten till bestämmelsen om åverkan fanns i 24 kap. 2–4 §§ strafflagen som hade följande lydelse:

2 § Den, som å annans skog eller mark olofligen swedjar eller werkställer torf- eller ljungbränning, straffes med böter, dock ej under femtio Riksdaler, eller fängelse.

3 § Fäller, syrer eller bläcker man olofligen träd å annans skog eller mark, i uppsåt att trädet eller något deraf sig eller annan tillegna, eller tager olofligen der växande gräs, torf, eller, av växande träd, ris, gren, näfwer, bark, löf, bast, ållon eller nötter; straffes, ehwad han det bortfört eller ej, med böter högst ett tusen Riksdaler, eller fängelse i högst sex månader. Äro omständigheterna synnerligen försvårande; då må till straffarbete i högst ett år dömas.

4 § Tager man olofligen windfälle eller ris, gren eller annat sådant, som ej till bruk upphugget eller beredt är; straffes med böter, högst tvåhundra Riksdaler.

Motsvarigheten till dagens bestämmelse om tillgrepp i skog och mark hade närmast sin motsvarighet i 24 kap. 1 och 8–10 §§ i 1864 års strafflag som hade följande lydelse:

1 § Hwar, som olofligen bygger, gräfwer, plöjer, sår eller planterar å annans jord, eller deraf något intager, straffes med böter. Det, som sådt eller plandterat är, ware förwerkat till den, som jorden lagligen innehafwer.

8 § Släpper någon med uppsåt olofligen kreatur på annans ägor; böte från och med tio till och med tvåhundra Riksdaler. (---)

10 § Bryter eller nedtar någon olofligen annans hägnad eller grind; böte högst tjugo Riksdaler, der ej gärningen efter 19 kap. 20 §, med högre straff beläggas bör.

Den nuvarande bestämmelsen om tagande av olovlig väg motsvarades av 24 kap. 11 § i 1864 års strafflag, som hade följande lydelse:

Tager någon olovlig väg eller gångstig över öfwer annans tomt, åker, äng, plantering eller andra ägor, hwilka deraf kunna skadas; böte högst femtio Riksdaler.

I likhet med de flesta bestämmelser i 1864 års strafflag, var de nu aktuella reglerna kasuistiska. De innehöll en uppräkningslista av såväl vilka gärningar som var straffbara (t.ex. att bygga, gräva, plöja eller så på annans mark) som vilka naturprodukter (ris, gren, näver, bark etc.) som det var straffbelagt att tillgripa. Kapitlet innehöll även bestämmelser om bl.a. olovligt fiske och olovlig jakt.

Tillgrepp av de viktigaste naturprodukterna till ett värde över 30 Riksdaler bedömdes som stöld.

11.2 Straffrättskommitténs lagstiftningsarbete

Strafflagen genomgick under åren 1940–1948 en omfattande översyn genom straffrättskommitténs arbete. De lagändringar som genomfördes år 1949 ledde bl.a. till att straffbestämmelserna om skadegörelse bröts ut ur 19 kap. i 1864 års strafflag och i stället fördes in i 24 kap. i den nya strafflagen (SFS 1948:448). Det förra kapitlet kom därefter att enbart innehålla gärningar av allmänfarlig art, som i dag regleras i 13 kap. BrB. Vidare sammanfördes straffbestämmelserna om åverkan och tagande av olovlig väg med bestämmelserna om skadegörelse. Bestämmelserna redigerades också om (prop. 1948:80 s. 46 f. och 306 f.).

Bestämmelsen om åverkan kom dock även efter 1949 års lagändringar att innehålla en uppräkningslista av vilka skadegörande handlingar i skog och mark som utgjorde en privilegierad form av skadegörelse och vilka naturprodukter som det var förbjudet att ta. Tillgrepp av sådana produkter skulle under vissa förutsättningar bedömas som det mindre allvarliga brottet åverkan (i stället för stöld eller annat

tillgreppsbrott eller förskingring). Bestämmelsen om tagande av olovlig väg behölls i stort sett oförändrad.

Skälet till att man behöll den kasuistiska beskrivningen av vad som var straffbart som åverkan var att det i avvaktan på civilrättsliga regler om envars rätt att ta andra naturprodukter än de uppräknade ansågs finnas behov att motsatsvis kunna läsa ut den rätten ur straffbestämmelsen (SOU 1944:69 s. 389 f. och prop. 1948:80 s. 309 f.). Syftet med att ha en särskild regel om åverkan var alltså inte behovet av att särskilt reglera skadegörelse på fast egendom, utan att indirekt reglera gränserna för allemansrätten. Alla grader av skadegörelse ansågs kunna komma i fråga enligt vanliga regler (SOU 1944:69 s. 394).

När det gällde tillgrepp och besittningsintrång som rörde fast egendom anförde Straffrättskommittén redan vid 1942 års strafflagsrevision att sådana brott borde bedömas på samma sätt som motsvarande gärningar som rörde lös egendom. Mot den bakgrunden fick 20 kap. 8 § strafflagen följande lydelse vid lagändringarna år 1949.

Tager någon i skog eller mark olovligen sådant som avses i 24 kap. 2 § andra stycket och är ej brottet enligt vad där sägs att anse som åverkan, skall vad i detta kapitel är stadgat angående tillgrepp äga tillämpning.

Gör någon intrång i annans besittning av fastighet, såsom genom att olovligen anbringa eller bryta stängsel, bygga, gräva, plöja, upptaga väg eller låta kreatur beta, eller skiljer obehörigen annan från besittning av fastighet eller del därav, skall vad i 6 och 7 §§ sägs om egenmäktigt förfarande eller självtäkt äga tillämpning.

Straffbestämmelserna om stöld och andra tillgrepp skulle således tillämpas på tillgrepp av sådana naturprodukter som omfattades av åverkansbestämmelsen i de fall där gärningen inte var ringa. Bestämmelserna om egenmäktigt förfarande och självtäkt kom också att omfatta besittningsrubbningar avseende fast egendom (prop. 1948:80 s. 303 f.). De uppräknade exemplen på vilka åtgärder som kunde utgöra besittningsrubbningar behölls, för att klargöra hur bestämmelsen skulle förhålla sig till bestämmelsen om åverkan (SOU 1944:69 s. 386 f.).

Under lagstiftningsarbetet med brottsbalken föreslogs inledningsvis att egenmäktigt förfarande vid fastighetsförhållanden skulle regleras i samma paragraf som egenmäktigt förfarande avseende lös egendom. Vidare föreslogs att det i bestämmelsen om försök och förberedelse till bl.a. stöld och egenmäktigt förfarande

skulle erinras om att vissa tillgrepp – varmed åsyftades tillgrepp av naturprodukter – skulle bedömas som åverkan i stället för annat tillgreppsbrott (prop. 1962:10, del B, s. 353). Lagrådet avstyrkte förslaget och påpekade att den föreslagna systematiken skulle medföra att tillgrepp av naturprodukter inte längre som utgångspunkt skulle anses tillåtna utan tvärtom anses utgöra stöld, om inte tillgreppet omfattades av något sådant undantag som angavs i bestämmelsen om åverkan. Lagrådet föreslog i stället att tillgrepp av naturprodukter och besittningsintrång i fast egendom alltså skulle regleras i en särskild bestämmelse (prop. 1962:10, del B, s. 446 f.). Regeringen följde Lagrådets förslag. Bestämmelsen i dåvarande 20 kap. 8 § strafflagen överfördes därmed utan saklig ändring till brottsbalken där den togs in i 8 kap. 11 §. Den har inte ändrats sedan dess.

11.3 Förmögenhetsbrottsutredningens förslag

Förmögenhetsbrottsutredningen föreslog i betänkandet Översyn av lagstiftningen om förmögenhetsbrott (SOU 1983:50) en rad genomgripande ändringar i regleringen av förmögenhetsbrotten. Merparten av förslagen kom aldrig att genomföras. En del av förslagen är ändå av intresse här. När det gällde åverkan i form av ringa skadegörelse (12 kap. 2 § första stycket BrB) föreslog utredningen att innehållet skulle föras över till en ny straffbestämmelse med brottsbeteckningen ”egendomsbrott”. I den skulle enligt förslaget också några andra mindre allvarliga förmögenhetsbrott ingå, exempelvis snatteri och egenmäktigt förfarande (SOU 1983:50 s. 223 f.). I stället för den i princip uttömmande uppräkningsen i 12 kap. 2 § andra stycket BrB av vilka naturprodukter som det var straffbart att ta skulle enligt förslaget en ny bestämmelse ange vilka produkter som skulle vara undantagna från straffbestämmelserna om bl.a. stöld och skadegörelse, och som därmed skulle vara tillåtna att ta (SOU 1983:50 s. 150 f.). Utredningens förslag i denna del innebar alltså en, i vart fall delvis, kodifiering av gränserna för allemansrätten.

Vidare föreslog utredningen ändringar i bestämmelsen om tagande av olovlig väg. Straffansvar skulle enligt förslaget träffa den som olovligen på annat än väg färdas över tomt, plantering eller åker med växande gröda. Brottet skulle benämnas besittningsintrång (SOU 1983:50 s. 15). Det andra ledet i 12 kap. 4 § BrB (att

färdas över annan äga som kan skadas därav) ansågs överflödigt. För det fall förfarandet innebar skada skulle i stället bestämmelserna om skadegörelse eller egendomsbrott tillämpas. Förbudet mot terrängkörning (den då gällande terrängtrafikkungörelsen [1972:594]) ansågs, tillsammans med reglerna om skadegörelse, ge ett tillräckligt skydd mot olovlig trafik med motorfordon som kunde medföra skada på marken (SOU 1983:50 s. 157 f.) Bestämmelsen om besittningsintrång skulle reglera intrång i någons fastighet, men även andra brott som innebar störning av någons besittning till egendom (SOU 1983:50 s. 224).

11.4 Allemansrätten och egendomsskyddet

11.4.1 Allemansrätten

Allemansrätten kan beskrivas som en på sedvana grundad begränsad rätt för alla att använda annans fastighet, framför allt genom att färdas över den till fots och att under kortare tid vistas på fastigheten samt att där ta vissa naturprodukter (prop. 1993/94:117 s. 18 f.). Sedan år 1995 är allemansrätten (dock utan att denna definierats) grundlagsskyddad. Rätten gäller oberoende av fastighetsägarens samtycke men är begränsad. Exakt var gränserna går för allemansrätten är dock oklart. Någon samlad reglering av allemansrätten finns inte. I de två utredningar där man under senare år har haft anledning att överväga om allemansrättens innebörd bör lagregleras (Fri- och rättighetskommittén och Miljöbalksutredningen) har det inte ansetts lämpligt att införa en sådan reglering.

I propositionen till grundlagsändringen år 1995 ansågs det inte heller vara lämpligt att ge allemansrätten en för framtiden bestämd innebörd och därigenom låsa den till just den rörelsefrihet i naturen som i dag får anses ha sitt stöd i denna (prop. 1993/94:117 s. 19). I propositionen till miljöbalken hade regeringen fortfarande inställningen att det inte var aktuellt att generellt lagreglera allemansrättens innebörd, eftersom en sådan lagstiftning skulle innebära att den sedvanerättsliga grunden för att vistas i naturen skulle ryckas undan. Detta ansågs på sikt kunna medföra en oönskad inskränkning av allemansrätten. Det ansågs dessutom vara svårt att generellt och exakt ange allemansrättens innebörd, bl.a. av den orsaken att sedvanan varierar mellan olika delar av landet (prop. 1997/98:45, del 1, s. 301). I 7 kap. 1 § miljöbalken (MB) infördes emellertid en

allmän bestämmelse om allemansrätten som föreskriver att var och en som utnyttjar allemansrätten eller annars vistas i naturen ska visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med den.

Miljöbalken innehåller även bestämmelser som mer konkret syftar till att skydda allemansrätten. Som exempel kan nämnas regleringen av strandskydd (7 kap. 13 § MB), vars syfte delvis är att trygga förutsättningarna för allmänhetens tillgång till strandområden och regeln om stängselgenombrott (26 kap. 11 § MB), genom vilken den som håller stängsel i eller i närheten av ett område av betydelse för friluftslivet kan föreläggas att ordna grindar eller andra genomgångar som behövs för att allmänheten ska kunna utnyttja allemansrätten.

Frågan om ett kommersiellt utnyttjande av allemansrätten ska vara tillåtet har diskuterats i flera lagstiftningsärenden, bl.a. i samband med miljöbalkens tillkomst. I propositionen till miljöbalken föreslogs att organiserat friluftsliv skulle betraktas som en verksamhet enligt miljöbalken. Därmed skulle balkens generella regler för verksamheter, t.ex. hänsynsreglerna i 2 kap. MB och regler om miljö kvalitetsnormer, omfatta även organiserat friluftsliv, oavsett om det är kommersiellt eller ideellt (se prop. 1997/98:45, del 1, s. 302 f.) bet. 1997/98:JoU20). Överträdelser av hänsynsreglerna är inte straffsanktionerade.

I 12 kap. 6 § första stycket MB föreskrivs anmälningsskyldighet för verksamheter eller åtgärder som kan komma att väsentligt ändra naturmiljön och som inte omfattas av tillstånds- eller anmälningsskyldighet enligt andra bestämmelser i balken. Anmälan för samråd ska i så fall göras hos den myndighet som utövar tillsynen, vilket oftast är länsstyrelsen. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer kan också med stöd av 12 kap. 6 § andra stycket MB meddela föreskrifter om anmälningsskyldighet för verksamheter som typiskt sett kan medföra skada på naturmiljön inom landet eller en del av landet. Om anmälningsskyldighet gäller får verksamheten inte påbörjas innan anmälan har gjorts. Den myndighet till vilken anmälan ska göras kan förelägga utövaren att vidta de åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada. Myndigheten kan också under vissa förutsättningar förbjuda verksamheten.

Kanotuthyrning nämndes i förarbetena som ett exempel på sådan verksamhet som kan utgöra ett kommersiellt utnyttjande av allemansrätten och som kan omfattas av anmälningsskyldigheten i 12 kap. 6 § MB. Den myndighet till vilken verksamheten ska anmälas kan i en sådan situation efter samråd med fastighetsägaren

anvisa lämpliga platser för matlagning och övernattning eller förbjuda verksamheten om de skadebegränsande åtgärderna inte är tillräckliga och ett förbud är nödvändigt för att skydda naturmiljön (prop. 1997/98:45, del 1, s. 305). Den som med uppsåt eller av oaktsamhet påbörjar eller bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd utan tillstånd eller godkännande eller utan att ha gjort föreskriven anmälan kan enligt 29 kap. 4 § MB dömas för otillåten miljöverksamhet till böter eller fängelse i högst två år.

11.4.2 Brottsbalkens reglering och allemansrätten

Indirekt reglering av gränserna för allemansrätten

Som framgått är det inte helt klart var gränserna för allemansrätten går. Allemansrätten anses dock motsatsvis kunna utläsas av vissa straffbestämmelser, framför allt de som rör tillgrepp i skog och mark och förbud mot att färdas över annans mark (SOU 1993:40, del A, s. 86 f.). De straffbestämmelser som förbjuder vissa förfaranden på annans mark utgör emellertid inte någon uttömmande reglering av vad man *inte* får göra. Ett visst förfarande kan vara otillåtet även om det inte är straffbart (se NJA 1996 s. 495).

Tillgrepp i skog och mark

Av sedvanerätt följer att det som utgångspunkt är tillåtet att färdas över annans mark och att där plocka naturprodukter som vilda bär, blommor och svamp. Den rätten är dock som redan framgått inte närmare reglerad. Däremot finns det straffbestämmelser som begränsar vissa förfaranden i skog och mark till skydd för markägaren.

I 12 kap 2 § andra stycket BrB straffbeläggs som åverkan ringa tillgrepp av vissa naturprodukter. I paragrafen räknas det upp vilka dessa produkter är, nämligen: växande träd eller gräs, eller av växande träd ris, gren, näver, bark, löv, bast, ollon, nötter eller kåda, vindfälle, sten, grus, torv eller annat sådant som inte är berett till bruk. Vad det innebär att en viss naturprodukt ska vara beredd till bruk framgår inte närmare av förarbetena, men det torde bl.a. avse sådant som är upphugget, torkat eller behandlat på annat sätt så att värdet på naturprodukten har förädlats. Straffet för åverkan är böter.

Genom att placera bestämmelsen i 12 kap. BrB har lagstiftaren markerat att tillgrepp av de uppräknade naturprodukterna undantagsvis från regleringen av tillgrepp i 8 kap. BrB. Genom en skrivning i 8 kap. 11 § första stycket görs dock 8 kap. tillämpligt på icke ringa tillgrepp av sådana naturprodukter som anges i 12 kap 2 § andra stycket (se t.ex. NJA 1986 s. 637) och tillgrepp av naturprodukter som är beredda till bruk. Sådana tillgrepp kan alltså, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, bedömas som stöld, grov stöld, egenmäktigt förfarande eller självtäkt.

Vad som gäller för tillgrepp i skog och mark av sådant som inte nämns i 12 kap. 2 § andra stycket, t.ex. bär eller svamp, anges däremot inte. En motsatsvis tolkning av 8 kap. 11 § första stycket och 12 kap. 2 § andra stycket BrB ger dock vid handen att tillgrepp av sådana naturprodukter varken ska bestraffas som tillgrepp enligt 8 kap. eller som åverkan (se Lagrådets yttrande i prop. 1962:10, del B, s. 446). Av rättsfallet NJA 1986 s. 637 framgår emellertid att det inte är straffritt att ta hur mycket som helst av en naturprodukt som inte anges i 12 kap. 2 §. I det fallet dömdes en man för stöld för att ha tillgripit stora mängder vitlav till ett betydande ekonomiskt värde.

Det finns även andra straffbestämmelser som begränsar allmansrätten men som i första hand har andra skyddsintressen än enskilds egendom. Som exempel kan nämnas lagstiftningen som syftar till att bevara skyddade arter eller miljön som helhet. I 29 kap. MB finns straffbestämmelser som reglerar bl.a. miljöbrott (1 §), områdesskyddsbrott (2 §), artskyddsbrott (2 b §) och nedskräpning (7 och 7 a §§) och olika brott mot meddelade föreskrifter.

Förbud mot att färdas över annans mark

Rätten att färdas över annans mark begränsas i huvudsak av bestämmelsen om tagande av olovlig väg i 12 kap. 4 § BrB. Där straffbeläggs förfarandet att ta olovlig väg över tomt eller plantering eller över annan äga, som kan skadas av förfarandet. Straffet är böter.

Att ta olovlig väg över tomt eller plantering är straffbart oavsett om någon skada uppkommer eller inte. Att ta olovlig väg över annan äga är däremot endast straffbart om det finns risk för skada. Straffbestämmelsen är alltså delvis konstruerad som ett farebrott.

Det krävs inte att någon skada faktiskt har uppstått (SOU 1940:20 s. 81). Har det uppkommit skada kan i stället bestämmelserna om skadegörelse tillämpas.

Genom uttrycket olovlig väg i 12 kap. 4 § BrB markeras att det för straffansvar krävs att gärningen medför intrång i någon annans rätt till marken. De fall där det finns samtycke eller en rätt som har stöd i författning eller avtal att färdas på marken i fråga omfattas inte av det straffbara området.

Med tomt avses detsamma som i allmänt språkbruk. Med plantering avses ett tämligen intensivt brukat, inte alltför vidsträckt område, t.ex. en trädgård eller parkanläggning.

Bestämmelsen om tagande av olovlig väg innebär att vissa förfaranden som varken innebär någon förmögenhetsförlust eller skada för markägaren, och som inte heller innebär att besittningen till fastigheten rubbas (annat än ytterst tillfälligt), ändå kan vara straffbara.

Med att ta väg menas att man färdas där det inte finns någon väg eller gångstig. Det kan innebära att man åker, rider eller går över ett område som inte utgör väg. Att köra bil på en gångstig eller gångväg är att överskrida vägens gränser och förfarandet faller därmed under straffbestämmelsen.

Motortrafik anses dock överhuvudtaget inte ingå i allemansrätten. Körning i terräng med motordrivet fordon förbjuds också i terrängkörningslagen (1975:1313) och på enskild väg i trafikförordningen (1998:1276). Genom 1 § terrängkörningslagen förbjuds körning i terräng med motordrivet fordon för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk bl.a. på barmark. Lagen har naturen som sitt primära skyddsintresse och förbudet mot terrängkörning gäller även mot markägaren. Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter mot förbudet döms till böter.

Ägaren till en enskild väg kan förbjuda trafik med motordrivna fordon eller ett visst eller vissa slag av sådana fordon på vägen, oavsett om trafiken medför skaderisk eller inte. Förbudet ska utmärkas med vägmärke eller på annat tydligt sätt. Överträdelse bestraffas med böter enligt 10 kap. 10 § och 14 kap. 3 § trafikförordningen.

Att vistas på annans mark kan också vara straffbart som hemfridsbrott enligt 4 kap. 6 § BrB, om det innebär att man olovligen intränger eller kvarstannar i någons bostad, till vilken även gård räknas.

11.5 Finns det skäl att behålla särregleringen för fast egendom?

Utredningens förslag: Särregleringen för förmögenhetsbrott som riktar sig mot fast egendom ska, med undantag för de straffbestämmelser som indirekt reglerar allemansrätten, tas bort.

Skälen för utredningens förslag: Bland bestämmelserna om förmögenhetsbrott finns det fortfarande några särskilda bestämmelser som rör fast egendom. Som tidigare redovisats fyller en del av dessa en viktig funktion genom att de sätter gränser för den grundlagskyddade allemansrätten. Det gäller bestämmelsen om åverkan i 12 kap. 2 § andra stycket BrB och den hänvisning till detta lagrum som finns i 8 kap. 11 § första stycket BrB samt bestämmelsen om tagande av olovlig väg i 12 kap. 4 § BrB. Gränserna för allemansrätten har inte reglerats på annat sätt än att de anses kunna utläsas motsatsvis av innehållet i och placeringen av dessa straffbestämmelser.

Det förbud mot mer ingripande besittningsintrång, exempelvis fysiska ingrepp i marken, som finns i 8 kap. 11 § andra stycket BrB fyller inte samma funktion. Uppräkningen av förbjudna åtgärder syftar till att ange vilken grad av besittningskränkning som krävs för att förfarandet ska vara straffbart som egenmäktigt förfarande. Det är inte fråga om att undanta några särskilda åtgärder från det straffbara området.

Sådana åtgärder som räknas upp i bestämmelsen kan också utgöra skadegörelse eller hemfridsbrott, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Som utvecklas närmare i avsnitt 11.7.2. är straffbestämmelsen om egenmäktigt förfarande utformad så att den skulle träffa sådana förfaranden som räknas upp i 8 kap. 11 § andra stycket även utan någon särskild hänvisning.

I brottsbalken finns även andra bestämmelser som särskilt anger att brott som rör fast egendom ska bedömas på samma sätt som motsvarande brott som rör lös egendom. Exempel på detta är olovligt brukande av fastighet (10 kap 7 § andra stycket BrB) och skadegörelse (12 kap. 1 § BrB). Den lagtekniska lösningen med särskilda straffbestämmelser för fast egendom är emellertid inte konsekvent genomförd i brottsbalken. Som exempel kan nämnas att straffansvaret för förskingring (10 kap. 1 § BrB) anses omfatta även fastighetsförhållanden utan att detta framgår av lagtexten.

Särregleringen i brottsbalken av vissa brott som rör fast egendom medför att systematiken blir svåröverskådlig, vilket riskerar att leda till att några straffbestämmelser sällan används. Därmed mister de sitt värde som normerande. Den ålderdomliga utformningen av lagtexten i vissa av bestämmelserna, bl.a. de kasuistiska inslagen, gör också bestämmelserna svårtillgängliga. Med undantag för de bestämmelser genom vilka allemansrätten indirekt regleras, finns det inte några bärande skäl för att behålla särregleringen av brott som rör fast egendom. Utgångspunkten bör därför vara att särregleringen bör upphävas och att regleringen i så stor utsträckning som möjligt bör föras samman med motsvarande bestämmelser för lös egendom. När dessa bestämmelser övervägs bör, på grund av det nära sambandet, först övervägas om det finns skäl att ändra de straffbestämmelser som har direkt anknytning till allemansrätten.

11.6 Bestämmelser med anknytning till allemansrätten

11.6.1 De straffrättsliga gränserna för allemansrätten

Utredningens bedömning: Det är inte möjligt att i detta sammanhang föreslå några egentliga förändringar av de straffbestämmelser som indirekt reglerar allemansrätten.

Skälen för utredningens bedömning: Det ekonomiska intresset av att skydda markägarens rätt till naturprodukter är inte detsamma i dag som tidigare. Vid införandet av 1864 års lag var exempelvis eldning med ved det vanligaste uppvärmningssättet. Naturprodukter som träd, ris och grenar hade då ett saluvärde och kunde vara en viktig inkomstkälla för markägaren. Samtidigt finns det naturprodukter som det enligt sedvanerätt anses stå var och en fritt att ta och som i dag kan ha ett saluvärde som är betydande. De samhällsförändringar och den teknikutveckling som skett från 1800-talets mitt har på ett väsentligt sätt ändrat förutsättningarna för allemansrätten. Som exempel kan nämnas att den ökade efterfrågan på vilda bär och möjligheterna att industrialisera bärplockning och försäljning har skapat en ny naturindustri som markägaren i princip inte råder över.

Bristen på närmare reglering av hur allemansrätten får utnyttjas ger från tid till annan upphov till allmän debatt. En viktig fråga i det sammanhanget är just frågan om, och i så fall i vilken utsträckning, allemansrätten bör få utnyttjas kommersiellt. En fråga som delvis hänger samman med denna är det s.k. invasionsproblemet. Med detta åsyftas vad som gäller när en grupp människors kollektiva utnyttjande av allemansrätten – kommersiellt eller icke kommersiellt – ger upphov till skador.

Högsta domstolen uttalade i det tidigare nämnda s.k. försränningsmålet (NJA 1996 s. 495) att allemansrätten kan utövas av ett flertal personer tillsammans, under förutsättning att varje person håller sig inom ramen för allemansrätten. Högsta domstolen framhöll också att om ett sådant kollektivt utnyttjande skulle innebära påtaglig skada eller olägenhet kan det medföra att allemansrätten inte längre får utnyttjas på det sättet. Något hinder mot att allemansrätten utnyttjas kommersiellt ansågs emellertid inte finnas. Tvärtom ansåg domstolen att ett kommersiellt utnyttjande kan bidra till att göra avlägsen eller på annat sätt svårtillgänglig natur tillgänglig för enskilda.

Av Högsta domstolens uttalande kan slutsatsen dras att det i dag inte finns något principiellt hinder mot att utnyttja allemansrätten för kommersiella syften. Däremot är vissa beteenden som ofta förknippas med kommersiellt utnyttjande av allemansrätten straffrättsligt reglerade.

Den som har orsakat skada på mark kan straffas för skadegörelse enligt 12 kap. 1 § BrB. Nedskräpning straffbeläggs i 29 kap. 7 och 7 a §§ miljöbalken. Regleringen i miljöbalken kan också läggas till grund för att förbjuda den som organiserat viss verksamhet att fortsätta med denna om påfrestningen på miljön blir för stor. I många fall är de beteenden som upplevs som problem när det gäller allemansrätten alltså redan straffbara. Dessutom finns det vissa möjligheter att ingripa genom förbud mot skadliga eller störande beteenden.

De problem som ett eventuellt överutnyttjande av allemansrätten ger upphov till är knappast av den arten att nya straffbestämmelser bör införas. De bör i första hand lösas genom att förfarandena beivras med hjälp av befintliga bestämmelser.

Det ingår inte heller i utredningens uppdrag att behandla allemansrätten som sådan. Allemansrätten är en komplicerad fråga där ekonomiska intressen, miljöintressen och andra intressen kan stå mot varandra. Som framgått är det dock inte möjligt att helt lämna

Allemansrätten åt sidan, då dess gränser ytterst sätts av strafflagstiftningen. Eftersom allemansrätten i allt väsentligt är oreglerad kan en ändrad straffrättslig reglering få effekter som är svåra att överblicka. Med tanke på att allemansrätten är djupt förankrad i svensk rättstradition, samtidigt som dess gränser egentligen aldrig har fastställts och dessutom sägs variera över landet, har utredningen valt att avstå från att i detta sammanhang åstadkomma någon ändring av skyddet för fast egendom såvitt gäller naturprodukter som vem som helst får ta. Utredningen vill dock framhålla att det i längden inte framstår som rimligt att behålla det nuvarande sättet att indirekt reglera allemansrätten, särskilt mot bakgrund av att den nuvarande bestämmelsen om åverkan speglar behoven av straffrättslig reglering i äldre tiders samhälle.

Eftersom utredningen inte anser det möjligt att i detta sammanhang föreslå några egentliga förändringar av de straffbestämmelser som indirekt reglerar allemansrätten, framstår en modernisering av nuvarande bestämmelser med inriktning på att de i princip ska täcka samma område som i dag som det enda möjliga.

11.6.2 Straffbestämmelserna som knyter an till allemansrätten görs mera lättillämpade

Utredningens förslag: Bestämmelsen om åverkan i form av tillgrepp av vissa naturprodukter bryts ut till en särskild paragraf, med samma straffskala och åtalsbestämmelser som i dag.

Skälen för utredningens förslag

En separat bestämmelse om åverkan i skog och mark

Den nuvarande bestämmelsen om åverkan utgör ett särskilt stycke i bestämmelsen om skadegörelse som är ringa. Den bestämmelsen innehåller därmed en särreglering som har tydliga beröringspunkter med tillgreppsbrotten. Som ett led i att renodla och tydliggöra regleringen av förmögenhetsbrott som riktar sig mot fast egendom bör denna särreglering brytas ut till en egen paragraf med brottsbenämningen åverkan. Inga förändringar i sak bör göras och straffet bör alltså vara enbart böter.

Om man bryter ut innehållet i den nuvarande bestämmelsen i 12 kap. 2 § andra stycket till en särskild paragraf får man kvar en renodlad bestämmelse om skadegörelse som är ringa. Regleringen av skadegörelse får därigenom samma utformning som övriga centrala förmögenhetsbrott. Frågan om det är motiverat med den skillnad i straffskalor som finns mellan å ena sidan brotten i 12 kap. BrB och å andra sidan övriga förmögenhetsbrott behandlas i avsnitt 13.4. Frågan om hur de ringa förmögenhetsbrotten bör benämnas behandlas i avsnitt 12.4.

Tagande av olovlig väg

Bestämmelsen om tagande av olovlig väg bör moderniseras, med sikte på att egendomsskyddet ska stärkas. Det ålderdomliga rekvisitet "annan äga" kan lämpligen bytas mot "annat område". Skaderekvisitet bör också tydligare kopplas till det brottsliga förfarandet. Bedömningen av om det aktuella området är sådant att det riskerar att skadas av förfarandet bör göras främst med utgångspunkt i områdets känslighet, färd sättet och den totala skadan. Frågan om det finns skäl att ändra straffskalan för brottet behandlas i avsnitt 13.6.3.

Åtalsprövning

Tagande av olovlig väg och åverkan som endast förnärmar enskilds rätt, får åtalas av åklagare endast om åtal av särskilda skäl är påkallat ur allmän synpunkt. Utgångspunkten är att sådana brott, när de endast berör enskild, inte är av så stort allmänintresse att de i normalfallet bör föranleda åtal. Denna reglering bör inte förändras. Det sagda bör också gälla för ringa fall av skadegörelse.

11.7 Övriga straffbestämmelser om brott mot lös och fast egendom integreras

11.7.1 De nuvarande brotten

Bakgrunden till regleringen

Som tidigare nämnts regleras vissa besittningsintrång i fastighet i 8 kap. 11 § BrB. Detta gäller bl.a. den som olovligen anbringar eller bryter stängsel eller gräver eller plöjer. Denna lagtekniska lösning är resultatet av att de straffrättsliga reglerna om fastighetsförhållanden successivt har renodlats och införts i samma kapitel som motsvarande bestämmelser om brott som rör lös egendom. Straffrättskommitténs tanke om att likställa brott som rör fast egendom med motsvarande brott som rör lös egendom genomfördes dock inte fullt ut. Förslaget att sammanlägga reglerna mötte kritik i Lagrådet som ansåg att inte heller reglerna om egenmäktigt förfarande utan vidare var tillämpliga i fråga om naturalster (naturalster ansågs tidigare inte kunna utgöra stöldobjekt) och i stället föreslog att även reglerna om besittningsintrång i fastighetsförhållanden skulle regleras i samma bestämmelse som tillgrepp i skog och mark (prop. 1962:10, del B, s. 446 f.).

Egenmäktigt förfarande och självtäkt

Bestämmelsen i 8 kap. 11 § andra stycket BrB om besittningsintrång i fastighet hänvisar till bestämmelserna om egenmäktigt förfarande och självtäkt. Uppräkningen i 8 kap. 11 § BrB av åtgärder som kan utgöra egenmäktigt förfarande eller självtäkt syftade, liksom den äldre motsvarigheten till bestämmelsen (se SOU 1940:20 s. 123 f.), till att ge riktlinjer för hur regleringen skulle förhålla sig till ansvaret för åverkan och till att klargöra att bestämmelsen skulle ta sikte på verkliga besittningsintrång.

Ansvar för egenmäktigt förfarande kan aktualiseras vid tillgrepp och besittningsrubbnings av varierande slag, för vilka det inte finns någon annan tillämplig bestämmelse. Besittningsrubbnings bestraffas som självtäkt om gärningsmannen vid tidpunkten för gärningen hade rätt till besittningen. Brottet består då i att gärningsmannen själv verkställt besittningsövergången, i stället för att vända sig till behörig myndighet.

När bestämmelsen om egenmäktigt förfarande infördes föreslogs att den även skulle innefatta självtäktsfallen (SOU 1940:20 s. 13 och 114 f. och prop. 1942:4 s. 15 och 89 f.) På förslag av Första lagutskottet bröts emellertid självtäkt ut till ett särskilt brott (utl. 1942:18 s. 28).

Frågan om bestämmelsen om egenmäktigt förfarande borde omfatta även självtäkt diskuterades också i samband med brottsbalkens tillkomst. Enligt departementschefens förslag skulle självtäkt hänföras till brottsbeskrivningen om egenmäktigt förfarande men anses utgöra en ringa form av brottet (prop. 1962:10, del B, s. 198 f. och 353). Även det förslaget fick kritik av Lagrådet, som ansåg att självtäkt alltså borde regleras i en särskild paragraf (prop. 1962:4, del B, s. 447 f.), vilket också blev fallet. Den ordningen har bestått sedan dess.

Olovligt brukande

Bestämmelsen om olovligt brukande reglerar, liksom 10 kap. BrB i övrigt, förfaranden som innebär missbruk av något som befinner sig i gärningsmannens egen maktsfär.

Olovligt brukande av lösa saker regleras i 10 kap. 7 § första stycket BrB medan olovligt brukande av fastighet straffbeläggs i andra stycket. För straffansvar krävs beträffande lös egendom att brukandet vållar skada eller olägenhet. Det straffrättsliga skyddet är också begränsat till egendom som tillhör annan. När det gäller olovligt brukande av fastighet ska brukandet vara till men för annans rätt genom att gärningsmannen olovligen bygger, gräver, plöjer, tar upp väg, låter kreatur beta eller vidtar någon annan dylik åtgärd.

För olovligt brukande av lös egendom krävdes tidigare att denna befann sig i brukarens besittning. Det kravet togs bort år 1986, eftersom man ville kunna bestraffa olovligt brukande av andras datorer (prop. 1985/86:65 s. 29 f.).

När det gäller olovligt brukande av fastighet är de i paragrafens andra stycke uppräknade åtgärderna i huvudsak desamma som i bestämmelsen om egenmäktigt förfarande i fastighetsförhållanden.

Bestämmelsen om olovligt brukande kan, i fråga om fastighet, bara tillämpas på den som innehar fastigheten. Det kan vara ägaren själv eller en arrendator eller annan nyttjanderättshavare. Brukandet är bara straffbart om åtgärden företas olovligen och brukandet är

till men för annans rätt till fastigheten. Med annans rätt avses såväl äganderätt som nyttjanderätt till egendomen (SOU 1940:20 s. 205). Med men avses både ekonomisk skada och annan olägenhet. Det praktiska tillämpningsområdet för bestämmelsen om olovligt brukande av fastighet är alltså de fall där ägaren vidtar åtgärder som innebär olägenhet för en nyttjanderättshavare eller någon annans rätt till fastigheten och de fall där en nyttjanderättshavare använder fastigheten på ett annat sätt än vad som överenskommits med ägaren. Det finns inte någon grov form av olovligt brukande av fastighet.

Om förfarandet, utöver de gärningar som anges i bestämmelsen, också innefattar en besittningskränkning kan det i stället bedömas som egenmäktigt förfarande (SOU 1944:69 s. 386 f.). Innebär åtgärden att något tas från en fastighet eller att den berättigade på annat sätt går miste om egendomen eller sin rätt till denna, kan gärningen föranleda ansvar för förskingring eller olovligt förfogande (SOU 1940:20 s. 205 f.). För att det ska vara fråga om förskingring krävs det dock att innehavaren har anförtrotts egendomen med skyldighet att utge eller redovisa för den (vilket normalt är fallet när det gäller nyttjanderätt till fast egendom) och att brottet har inneburit vinning. För olovligt förfogande krävs enbart att egendomen har kommit i gärningsmannens besittning, oavsett på vilket sätt det skett, och att förfogandet strider mot någon annans ägande- eller säkerhetsrätt till egendomen (SOU 1940:20 s. 186 f.).

11.7.2 Besittningsintrång i och olovligt brukande av fastighet

Utredningens förslag: Bestämmelserna om egenmäktigt förfarande, självtäkt och olovligt brukande i form av besittningsintrång som avser fastighetsförhållanden förenklas. Bestämmelserna om egenmäktigt förfarande och självtäkt ska omfatta både fast och lös egendom. Ett krav på att förfarandet ska vålla skada eller olägenhet införs för egenmäktigt förfarande som inte innefattar tillgrepp. Självtäkt regleras alltså i en särskild bestämmelse.

Skälen för utredningens förslag

Behovet av särskilda bestämmelser som avser fast egendom

Frågan är om det fortfarande behövs särskilda straffbestämmelser för egenmäktigt förfarande, självtäkt och olovligt brukande som rör fastighetsförhållanden. Som tidigare nämnts är brotten inte frekventa. Om man jämför med samhällsförhållandena när lagstiftningen har setts över tidigare har det också tillkommit åtskilliga regler om fastighetsförhållanden (ny jordabalk, ny fastighetsbildningslag, nya exekutionsrättsliga regler) som innebär att behovet av särskilda straffregler sannolikt har minskat. Samhällsförändringarna i övrigt, som exempelvis det förhållandet att det numera är väsentligt färre personer som ägnar sig åt jordbruk eller skogsbruk, talar också för att behovet av särskilda straffbestämmelser som rör fast egendom har minskat.

Egenmäktigt förfarande

I syfte att förenkla regleringen bör de särskilda reglerna om egenmäktigt förfarande avseende fastighet föras över från 8 kap. 11 § andra stycket till 8 kap. 8 § BrB, som reglerar egenmäktigt förfarande i övriga fall.

De besittningskränkningar avseende fast egendom som räknas upp i 8 kap. 11 § BrB utgjorde enligt förarbetena också besittningsrubbnings (jfr SOU 1940:20 s. 123 f. och prop. 1942:4 s. 89 f.). Med att "rubba annans besittning" avses alltså att kränka annans besittning till egendom, oavsett vilken typ av åtgärd det är fråga om och oavsett vilket egendomsslag åtgärden riktas mot. Det är därför enligt utredningens mening inte nödvändigt att ändra handlingsrekvisitet i 8 kap. 8 § BrB för att bestämmelsen också ska omfatta otillåtna besittningskränkningar som avser fastighet. Exempelen i 8 kap. 11 § BrB på vad som kan utgöra egenmäktigt förfarande i fastighetsförhållanden bör inte heller föras över. De är en kvarleva från de kasuistiska straffbestämmelser som nuvarande reglering härstammar från. Eftersom avsikten inte är att ändra gränserna för straffansvaret bör det i stället införas något annat rekvisit som anger vilken grad av besittningskränkning som krävs för att förfarandet ska vara straffbart.

En lämplig lösning kan vara att kräva att förfarandet ska ha inneburit skada eller olägenhet, motsvarande vad som krävs för att

ett förfarande ska kunna utgöra olovligt brukande av fastighet. Därigenom blir det också tydligare att sådana obetydliga besittningsintrång, som att tälta i annans skog enstaka nätter, inte omfattas av straffansvaret. Det kan visserligen hävdas att detta skulle innebära en viss begränsning av det straffbara området för de former av egenmäktigt förfarande som innebär en besittningsrubbing utan något tillgrepp, men en gärning som är så obetydlig att den inte ens vållar den drabbade någon olägenhet torde sällan komma att anmälas och än mindre bli föremål för lagföring. I praktiken torde det därför inte bli någon större skillnad mot i dag.

Bestämmelsen om egenmäktigt förfarande är subsidiär i förhållande till övriga bestämmelser i 8 kap. BrB. Motsvarande gäller även 8 kap. 11 § BrB. Det förhållandet att en del av sistnämnda paragraf förs över till bestämmelsen om egenmäktigt förfarande medför alltså inte någon ändring i detta avseende.

I avsnitt 12.2.6 behandlas frågan om det i straffbestämmelsen om grovt egenmäktigt förfarande bör anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid rubriceringen av brottet. Frågan om straffskalan för egenmäktigt förfarande bör ändras behandlas i avsnitt 13.5.

Självtäkt

Den privilegierade form av egenmäktigt förfarande som benämns självtäkt bör behållas, men bestämmelsen bör omarbetas så att det tydligare framgår att självtäkt är en privilegierad form av egenmäktigt förfarande. Att gärningsmannen vid tidpunkten för besittningstagandet hade rätt till besittning av egendomen kan – och bör – alltså tillmätas vikt vid bedömningen av brottet. Skillnaden i svårhetshänseende mellan självtäkt och annat egenmäktigt förfarande markeras tydligast om självtäkt får förbli ett självständigt brott med en lindrigare straffskala. Att självtäkt även kan begås i fastighetsförhållanden bör dock tydliggöras genom en hänvisning till bestämmelsen om egenmäktigt förfarande i regeln om självtäkt.

Olovligt brukande

Som tidigare nämnts har olovligt brukande, oavsett egendomsslag, sorterats under sådana brott som innebär missbruk av något som befinner sig i gärningsmannens egen maktsfär. För att det ska vara fråga om olovligt brukande av lös egendom krävs numera inte att egendomen befinner sig i gärningsmannens besittning utan endast att den tillhör annan. Beträffande fastighet krävs dock fortfarande att gärningsmannen innehar fastigheten.

Olovligt brukande av lös egendom förutsätter att egendomen tillhör annan. När det gäller fastighet skyddas även annan rätt till egendomen. Den grova formen av olovligt brukande omfattar dock inte förfaranden med fastighet.

Om man, på samma sätt som beträffande lös egendom, tar bort kravet på att gärningsmannen ska inneha fastigheten kan brottet visserligen sägas förlora sin karaktär av missbruk av egen maktsfär. Det är dock svårt att se att detta skulle medföra några tillämpningsproblem. Olovligt brukande är subsidiärt till andra brott i kapitlet. Ett olovligt brukande av annans egendom eller av egen fastighet till vilken någon annan har nyttjanderätt eller annan rätt ingår ofta som ett led i något annat förfarande som är straffbart, t.ex. stöld, skadegörelse, förskingring, olovligt förfogande eller egenmäktigt förfarande. Om det förutom det olovliga brukandet också föreligger någon form av besittningskränkning eller värdeförlust för den berättigade döms som regel för något av de nyss nämnda brotten.

Karaktäristiskt för olovligt brukande är således att brukandet är olovligt till följd av någon annans rätt, samtidigt som förhållandena är sådana att det inte är aktuellt att tillämpa någon annan straffbestämmelse. Det finns ingen anledning att ha olika bestämmelser om olovligt brukande beroende på vilket egendomsslag det olovliga brukandet avser. Enligt utredningens mening finns det inte heller något som hindrar att det straffrättsliga skyddet mot olovligt brukande som kränker annan rätt än äganderätt utökas till att gälla även lös egendom. Utredningen anser också att det bör finnas en möjlighet att bedöma olovligt brukande även av fastighet som grovt. En gemensam reglering bör därför införas.

För att inte åstadkomma någon ytterligare ändring i sak i förhållande till dagens reglering behöver då en konsekvensändring göras i 10 kap. 10 §. Den paragrafen reglerar vad som gäller i fråga om åtal för brotten i 10 kap. BrB. Den åtalsbegränsning som gäller

för olovligt brukande ska även fortsättningsvis gälla för sådan lös egendom som kommit i gärningsmannens besittning genom avtal om hyra av egendomen eller avtal enligt vilket äganderätten ska övergå först sedan betalning erlagts eller som gärningsmannen annars innehar på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt. Frågan om regeln bör ändras på annat sätt behandlas i avsnitt 12.2.10.

I avsnitt 12.2.6 behandlas frågan om det i bestämmelsen om olovligt brukande bör anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid rubriceringen av om brottet är grovt. Frågan om straffskalan för olovligt brukande bör ändras behandlas i avsnitt 13.5

11.8 Olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi

11.8.1 De nuvarande brotten

Den som olovligen avleder elektrisk ström döms enligt 8 kap. 10 § BrB för olovlig kraftavledning. Olovlig avledning av värmeenergi i 8 kap. 10 a § BrB tar sikte på samma typ av handlande som olovlig kraftavledning. Olovlig avledning av värmeenergi kan avse antingen ledning av värmeenergi från ett system för uppvärmning eller ledning av värmeenergi till ett system för kylning. Dessa förfaranden kallas ibland för värmestöld (SOU 2004:136 s. 226).

Straffansvaret omfattar en rad olika förfaranden varigenom värmeenergi eller elektrisk ström olovligen avleds. Som exempel kan nämnas manipulation av energimätare eller fysiska ingrepp i den utrustning som energiföretaget tillhandahållit kunden (prop. 2007/08:60 s. 70 f.). Gemensamt för tillvägagångssätten är att de innebär någon form av olovligt tillgodogörande av energiföretagets produkter eller tjänster. Förfarandena utgör tillgreppsbrott och är i många avseenden närmast att jämföras med stöld. Rekvisiten för stöld är dock inte uppfyllda vid alla typer av förfaranden som faller under straffbestämmelserna. Det krävs t.ex. inte att gärningsmannen haft uppsåt att orsaka någon skada eller att skada har uppkommit genom förfarandet.

Fjärrvärmeutredningen framhöll att sådana olovliga värmeenergiåtkomster som avses i bestämmelsen om olovlig avledning av värmeenergi ligger nära olovlig kraftavledning. Straffvärdet för normalgraden och grova former av brotten ansågs ligga på samma

nivå. Utredningen förordade dock att den grova formen av olovlig värmeenergiåtkomst skulle reserveras för brottslighet som utförts systematiskt eller avsett betydande värden eller gärningar där gärningsmannen visat mycket stor förslagenhet (SOU 2004:136).

I fråga om den ringa formen av olovliga värmeenergiåtkomster anförde utredningen att det fanns en skillnad i förhållande till olovlig kraftavledning genom att värmeenergiåtkomster kunde vara av mer lindrig karaktär och förekomma i speciella former. Det kunde därför i vissa fall te sig väl strängt att belägga dessa fall med straff. Mindre värmeenergiöverkan i näten för fjärrvärme eller fjärrkyla föreslogs därför lämnas utanför det straffbara området (SOU 2004:136 s. 225 f.). Utredningen gav dock inte något exempel på sådana lindriga eller speciella former av olovlig avledning av värmeenergi som föll utanför tillämpningsområdet. Skälen för varför ringa fall av olovlig avledning av värmeenergi, men inte ringa fall av olovlig kraftavledning, ska vara straffritt utvecklades inte heller propositionen. Tvärtom anfördes i propositionen att de båda gärningarna var likvärdiga sett till straffvärdet och att det saknades skäl att bestämma straffet för olovlig avledning av värmeenergi annorlunda än straffet för olovlig kraftavledning (prop. 2007/08:60 s. 74). I fråga om vad som kan vara ringa fall ska enligt förarbetena vid bedömningen beaktas bl.a. värdet av den värme respektive kyla som gärningsmannen tillgodogjort sig utan att betala, tillvägagångssättet och övriga omständigheter som talar för att brottet kan anses mindre allvarligt (prop. 2007/08:60 s. 103).

11.8.2 Energistöld

Utredningens förslag: Regleringen av olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi förs samman till en gemensam bestämmelse med samma straffskala som i dag. Brottet betecknas energistöld. Ringa fall undantas inte från det straffbara området.

Skälen för utredningens förslag: Bestämmelsen om olovlig avledning av värmeenergi har utformats efter mönster av olovlig kraftavledning. Brotten är likartade sett till förfaringssätt, brottsligt syfte och resultat.

Likheterna mellan olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi är så stora att det framstår som naturligt att reglera dem i samma bestämmelse. De bör då få en gemensam brottsbeteckning, som bör vara energistöld. Den brottsbeteckningen ger tydligare uttryck för vari brottet består. Om man sammanför brotten till en paragraf, så kan den struktureras om så att den blir lättare att förstå och att tillämpa. Det är vidare inte osannolikt att utvecklingen i framtiden kan medföra att det straffrättsliga skyddet mot energistöld behöver kompletteras, vilket skulle kunna göras på ett enkelt sätt genom att vid behov ytterligare punkter förs in i den nya bestämmelsen.

Olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi har i förarbetena ansetts vara lika straffvärda, med undantag för att ringa avledning av värmeenergi – i motsats till ringa olovlig kraftavledning – har ansetts böra falla utanför det straffbara området. I lagstiftningsarbetet gavs inga exempel på sådana ringa förfaranden som inte skulle vara straffvärda. Det är också svårt att se vilka situationer det skulle kunna vara fråga om. Det är trots allt fråga om ett uppsåtligt brott som i de flesta fall förutsätter någon form av manipulation av utrustning och som innebär förlust för den drabbade. Att värdet av den energi gärningsmannen hunnit tillgodogöra sig är ringa torde ofta vara en slump. Det finns därför inte skäl att undanta ringa brott från det straffbara området.

Försök och förberedelse till olovlig kraftavledning respektive olovlig avledning av värmeenergi är i dag straffbart. Detsamma bör gälla för det föreslagna brottet energistöld. Eftersom det inte föreslås någon ringa form av brottet, och inte heller att ringa fall ska undantas från det straffbara området, kommer tillämpningsområdet för försök och förberedelse till brottet att utvidgas något.

12 Brottsrubricering och gradindelning av förmögenhetsbrott

12.1 Omständigheter som ska beaktas vid gradindelning av förmögenhetsbrott

12.1.1 Allmänt

Vilka faktorer som har betydelse för gradindelningen och rubriceringen av förmögenhetsbrotten beror till viss del på vilket skyddsintresse som ligger bakom straffbestämmelserna. När det gäller förmögenhetsbrotten är av naturliga skäl det värde eller den skada som gärningen har avsett av stor betydelse. Värdet är emellertid bara en av de omständigheter som ska beaktas vid gradindelningen och de värdegränser som tillämpas i rättspraxis berörs endast kortfattat här. Det som framför allt är av intresse är i stället vilka andra försvårande respektive förmildrande omständigheter som bör ha betydelse för brottsrubriceringen.

För bl.a. de centrala förmögenhetsbrotten anges i straffbestämmelserna exempel på försvårande eller förmildrande omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen av brotten. För andra förmögenhetsbrott anges dock inga sådana omständigheter. Sistnämnda brott har också en gemensam brottsbeteckning för grovt brott, brott av normalgraden och i förekommande fall ringa brott.

Nedan redovisas vilka förmögenhetsbrott som har brottsbeskrivningar som innehåller särskilt angivna försvårande eller förmildrande omständigheter. Som framgår av ordalydelsen i bestämmelserna finns det vid gradindelningen utrymme för att ta hänsyn även till andra omständigheter än de uppräknade.

Det kan anmärkas att Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet har i uppdrag att bl.a. överväga om det för några brott som är vanligt förekommande inom organiserad brottslighet finns skäl att införa omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt eller se över eller komplettera befintliga omständigheter (dir. 2013:19).

12.1.2 Brotten i 8 kap. brottsbalken

Av brotten i 8 kap. BrB är det endast vid stöldbrott och rånbrott som det anges vilka faktorer som särskilt ska beaktas vid bedömningen av vilken grad brottet ska hänföras till.

Snatteri

Snatteri är en privilegierad form av stöld. Om ett stöldbrott med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet är att anse som ringa döms inte för stöld utan för snatteri. Värdegränsen mellan stöld och snatteri anses i praxis ligga runt 1 000 kr, åtminstone vid butikstillgrepp (NJA 2009 s. 586).

Med ”övriga omständigheter vid brottet” avses att en samlad bedömning ska göras av förhållandena i samband med tillgreppet (se bl.a. SOU 1983:50 s. 211). Som exempel på vad som avses med ”övriga omständigheter vid brottet” brukar anges tillgrepp av sådan egendom som måste lämnas utan tillsyn och situationer där ägaren inte har kunnat skydda sig. Tillgrepp ur en obebakad handväska på en dansrestaurang (NJA 1995 s. 561), av ett armbandsur från en höggradigt berusad man (RH 1988:86) och av delar av en uppställd personbil (RH 1980:64) har bedömts som stöld, trots att värdet av det tillgripna varit lågt.

Det får anses vara uteslutet att bedöma ett tillgrepp som skett efter intrång i någons bostad som snatteri, även om värdet av det tillgripna är obetydligt (se NJA 1982 s. 102, där Högsta domstolen bedömde ett tillgrepp av en punschflaska som skett efter intrång i en persons bostad som stöld). Även en integritetskränkning i form av ett olaga intrång på en privatpersons gård kan medföra att ett värdemässigt obetydligt tillgrepp bedöms som stöld (se Hovrätten för Övre Norrlands dom den 2 juli 2012 i mål B 363-12, där två

ungdomar dömdes för stöld av en prydnadsgran värd 200–300 kr från en privatpersons gård).

I ett fall gjorde åklagaren gällande att ett flertal tillgrepp som under några timmar begåtts av två ungdomar i olika affärer i ett köpcentrum skulle bedömas som stöld. Enligt åklagaren hade det varit fråga om systematiska tillgrepp som präglats av förslagenhet och hela förfarandet borde därför bedömas i ett sammanhang varvid det sammanlagda värdet på de tillgripna varorna borde vara avgörande för rubriceringen. Högsta domstolen ansåg att varje tillgrepp skulle bedömas för sig. Att tillgreppen ingick i en serie av tillgrepp medförde inte att de skulle rubriceras utifrån det sammanlagda värdet. De tillgrepp som avsåg varor av mindre värde bedömdes därför som snatteri (NJA 2006 s. 524).

Grov stöld

Enligt 8 kap. 4 § BrB ska vid bedömningen av om en stöld ska anses som grov särskilt beaktas

- om tillgreppet har skett efter intrång i bostad,
- om det avsett en sak som någon bar på sig,
- om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel, eller
- om gärningen annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Omständigheterna är enligt förarbetena inte avsedda att vara vare sig uttömmande eller bindande (se prop. 1962:10, del B, s. 193 och prop. 1987/88:14 s. 8).

Rekvisitet ”särskilt farlig art” tar sikte på fall där gärningsmannen visar särskild förslagenhet eller företagsamhet. Av förarbetena framgår att en stöld som ingår i organiserad verksamhet som regel bör kunna bedömas som grov även om inget tekniskt hjälpmedel använts. Det ansågs dock inte tillräckligt att två personer handlat i förening utan handlingen måste vara uttryck för ett visst mått av organisation eller yrkesmässighet. Eftersom det ansågs vara svårt att uttrycka detta i lagtexten föreslogs i stället det mer allmänna rekvisitet ”särskilt farlig art” (SOU 1940:20 s. 107). Rekvisitet

”särskilt farlig art” korresponderar därmed till stor del mot den senare införda regeln om försvårande omständigheter i 29 kap. 2 § 6 BrB (om brottet utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering) som ska beaktas vid bedömningen av straffvärdet.

Det primära syftet med att införa rekvisitet ”särskilt hänsynslös art” var att skapa förutsättningar för en mera nyanserad syn på olika slags tillgreppsbrott (även om man främst avsåg bedömningen av inbrottsstöld, som vid tidpunkten för lagändringen i princip alltid bedömdes som grov stöld oavsett om inbrottet ägt rum i en lagerlokal eller i en privatbostad). Genom att tonvikten skulle ligga mer på det obehag och lidande som ett hänsynslöst tillvägagångssätt vid stölden innebar än på tillvägagångssättet som sådant och då man särskilt hänvisade till skyddet för individens fysiska integritet och känsla av säkerhet, torde meningen ha varit att hänsynslöshetskriteriet skulle medföra att även andra typer av stölder än fickstölder kan bedömas som grova. Som exempel på rekvisitet ”särskilt hänsynslös art” nämns i förarbetena fall där gärningsmannen medvetet utnyttjar det förhållandet att en person är gammal, sjuk eller bosatt på en ensligt belägen plats till att under mer eller mindre falska förevändningar bereda sig tillträde till hans eller hennes bostad och senare genomför vissa tillgrepp där (prop. 1975/76:42 s. 55).

Ett tillgrepp som har skett efter intrång i någons bostad kan alltså sägas vara av särskilt hänsynslös art. Det kan därför te sig överflödigt att ange även intrånget som en försvårande omständighet. Rekvisitet infördes för att ge bättre ledning för rättstillämpningen. Enligt förarbetena borde det inte som tidigare vara avgörande för gradindelningen om gärningsmannen hade anledning att tro att någon skulle vara hemma vid intrånget. I stället skulle ett intrång i någons permanentbostad i sig anses utgöra skäl för att bedöma brottet som grovt. Samtidigt betonades att det var fråga om exempel som varken var uttömmande eller bindande. Sådana bagatellartade tillgrepp som i NJA 1982 s. 102 (tillgrepp av en punschflaska) skulle alltjämt bedömas som stöld av normalgraden trots att det skett efter intrång i en privatpersons bostad. På samma sätt skulle ett intrång i någons sommarstuga, beroende på omständigheterna, kunna vara att bedöma som grov stöld (prop. 1987/88:14 s. 40 f., se även NJA 2003 s. 121).

Även tillgrepp av saker som någon bär på sig kan ses som en särskilt hänsynslös form av stöld, men nämns också som en särskild omständighet att beakta. Fickstöld, som innebär en integritetskränkning, anses som ett klassiskt exempel på stöld som normalt ska bedömas som grov (SOU 1940:20 s. 106).

Att gärningsmannen haft med sig vissa hjälpmedel som anges i paragrafen kan också medföra att en stöld bedöms som grov. Betydande värde är en annan omständighet som ska beaktas. Ett stöldobjekt anses i rättspraxis ha betydande värde om värdet uppgår till fem prisbasbelopp, vilket i dag är mer än 200 000 kr. När det gäller frågan om en stöld inneburit en synnerligen kännbar skada ska det subjektiva värdet för den bestulne beaktas, med avseende på hans eller hennes ekonomiska situation och möjligheter att ersätta det stulna (SOU 1940:20 s. 109).

Rånbrott

Rån är en specialform av stöld eller utpressning där våld eller hot ingår och medför att brottet ses som allvarigare. Det ska vara fråga om våld riktat mot brottsoffret, eller hot som innebär eller för brottsoffret framstår som trängande fara. Att t.ex. knuffa någon i en folksamling eller rycka någons väska anses normalt inte uppfylla kraven för rån. Däremot kan ett mycket omfattande betvingande av någons rörelsefrihet göra det. Att försätta någon i vanmakt, t.ex. genom att tvinga eller lura i honom eller henne berusningsmedel anses också utgöra rånsvåld, men däremot inte att utnyttja någons redan berusade tillstånd.

Någon privilegierad form av rån finns inte. Om de brott som gärningen är sammansatt av är av mindre allvarlig art döms i stället för dessa brott. En helhetsbedömning ska göras av omständigheterna i det enskilda fallet. Grövre våld i samband med tillgrepp av en sak av ringa värde kan göra att gärningen sammantaget bedöms som rån (NJA 2008 s. 900).

Vid bedömningen av om ett rån är grovt ska särskilt beaktas om våldet varit livsfarligt eller om gärningsmannen tillfogat offret svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller om han eller hon annars visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning.

De försvårande rekvisiten tar fasta på det hot eller våld som använts vid brottstillfället och överlappar delvis varandra. En gär-

ningsman som på ett hänsynslöst sätt utnyttjar någons utsatta eller skyddslösa ställning och då tillfogar offret svår kroppsskada anses troligen också ha visat synnerlig råhet. Enligt praxis anses synnerlig råhet framför allt föreligga i fall där våldet eller hotet är omfattande eller omotiverat i förhållande till tillgreppet (se t.ex. NJA 2011 s. 466 och RH 1989:28).

Hänvisningen till den rånades utsatta ställning avser enligt förarbetena även rån mot någon som på grund av ett åliggande eller arbete inte har samma möjligheter som andra att skydda eller försvara sig (prop. 1962:10, del B, s. 194). Exempel på det är åldringsrån och taxirån (se t.ex. NJA 2002 s. 270 och RH 1989:28). Rån mot en bank eller annan penninginrättning med skarpladdat vapen bedöms normalt som grovt (NJA 1972 s. 323).

Värdet av det tillgripna tillmätts inte lika stor betydelse vid gränsdragningen mellan rån av normalgraden och grovt rån som vid bedömningen av stöld- och bedrägeribrott. Hotet, våldet och omständigheterna i övrigt betyder mer vid rubricering och gradindelning.

12.1.3 Brotten i 9 kap. brottsbalken

I 9 kap. BrB är det endast vid bedrägeri och utpressning som det anges vilka faktorer som särskilt ska beaktas vid bedömningen av vilken grad brottet ska hänföras till.

Bedrägligt beteende

Bedrägligt beteende är en privilegierad form av bedrägeri. Brottet förekommer i två olika former. Den ena omfattar lindrigare former av bedrägeri. Den andra, som regleras i paragrafens andra stycke, omfattar vissa gärningar som ska bedömas som bedrägligt beteende när någon inte har gjort rätt för sig, även om något vilseledande inte har förekommit. Det som anges är att begagna husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat sådant som tillhandahålls mot kontant betalning. Om en sådan gärning avser ett värde som inte är ringa och den i övrigt uppfyller rekvisiten i bedrägeribestämmelsen döms i stället för bedrägeri.

Det som ska beaktas vid bedömningen av om ett bedrägeri ska anses som ringa är om brottet med hänsyn till skadans omfattning

och övriga omständigheter vid brottet är att anse som ringa. Gränsen för vad som anses vara ringa värde vid gärningar enligt första stycket ligger enligt rättspraxis på samma nivå som gäller för stöld. För gärningar som avses i andra stycket anses ringa värde uppgå till det dubbla (se Martin Borgeke, Catharina Månsson, Georg Sterzel under medverkan av Gina Kezovska, Mats Palm och Stefan Reimer, Studier rörande påföljdspraxis med mera, 5 uppl. 2013, i fortsättningen Borgeke m.fl., Påföljdspraxis, s. 500).

Grovt bedrägeri

I 9 kap. 3 § BrB anges exempel på försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett bedrägeri är grovt. Det kan vara fråga om att gärningsmannen har missbrukat allmänt förtroende, begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller att gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Kvalifikationsgrunderna ”särskilt farlig art”, ”avsett betydande värde” och ”inneburit synnerligen kännbar skada” motsvaras av likalydande kriterier i bestämmelserna om grov stöld och grov förskingring.

Värdegränsen mellan bedrägeri och grovt bedrägeri anses enligt praxis ligga på ca fem prisbasbelopp, vilket i dag motsvarar drygt 200 000 kr (se bl.a. NJA 1989 s. 810). Begås bedrägeriet med hjälp av falsk handling räcker det normalt att värdet uppgår till ett halvt prisbasbelopp, dvs. drygt 20 000 kr (Borgeke m.fl., Påföljdspraxis s. 560). Jfr NJA 1986 s. 234 och RH 1991:40.

I förarbetena anförs att rekvisitet ”särskilt farlig art” bl.a. syftar på fall där bedrägeriet riktar sig mot allmänheten eller en större krets. Om ett stort antal personer fallit offer för en gärning kan det enligt förarbetena utgöra skäl för att bedöma den som ett grovt bedrägeri eller som flera grova bedrägerier (SOU 1940:20 s. 139). Uttalandet har mött kritik därför att det antyder att flera bedrägerier kan läggas samman till ett grovt brott (se bl.a. Ulväng, Brottslighetskonkurrens s. 274). Enligt kommentaren till brottsbalken behöver ett bedrägeri som riktar sig mot flera inte kvalificeras som grovt, eftersom det begås ett bedrägeribrott gentemot varje person som låter sig vilseledas. I praxis från Högsta domstolen har det tidigare förekommit att flera bedrägerier mot en målsägande har

lagts samman till ett grovt bedrägeri, se NJA 1989 s. 810. Utgången blev den motsatta i NJA 2007 s. 973 och NJA 2012 s. 886.

Utpressning

Utpressning, ringa utpressning och grov utpressning har en gemensam brottsbeteckning i 9 kap. 4 § BrB. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen innefattat våld eller hot av allvarligt slag eller om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet. Den första kvalifikationsgrunden tar sikte på situationer som har likheter med rån. Som exempel på grov utpressning kan nämnas hot med ett skarpladdat vapen där förmögensöverföringen äger rum vid en senare tidpunkt. Ett annat exempel är när den tilltalade har hotat att utöva allvarligt våld mot någon närstående till den tvungne. En tredje situation som kan göra att utpressningen bedöms som grov är att den tilltalade utnyttjar sin anknytning till en gruppering som ägnar sig åt s.k. beskyddarverksamhet eller illegal indrivningsverksamhet (se prop. 2009/10:147 s. 40). Med särskild hänsynslöshet avses enligt förarbetena att handlandet annars varit särskilt graverande, t.ex. att det riktats mot en särskilt utsatt person.

Paragrafen ger ingen ledning för bedömningen av vad som ska anses utgöra ringa fall.

12.1.4 Brotten i 10 kap. brottsbalken

I 10 kap. BrB anges det vid förskingring, mutbrott och trolöshet mot huvudman vilka faktorer som särskilt ska beaktas vid bedömningen av vilken grad brottet ska hänföras till, men inte vid övriga brott.

Undandräkt

Undandräkt är en privilegierad form av förskingring med en egen brottsbeteckning i 10 kap. 2 § BrB. De omständigheter som enligt paragrafen ska beaktas vid bedömningen av om brottet är ringa är det förskingrades värde och övriga omständigheter. Värdegränsen ligger i princip på samma nivå som värdegränsen mellan stöld och snatteri (Borgeke m.fl., Påföljdspraxis s. 585).

Genom kriteriet ”övriga omständigheter vid brottet” klargörs att det ska göras en allsidig bedömning. Vad som kan vara av betydelse för bedömningen är vilken typ av förtroendeställning gärningsmannen hade och i vilken utsträckning förtroendet missbrukats.

Grov förskingring

De försvårande omständigheter som anges vid grov förskingring är i huvudsak desamma som vid grovt bedrägeri. Det ska särskilt beaktas om gärningsmannen missbrukat ansvarsfull ställning eller begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller om gärningen annars varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Gradindelningen av förskingringsbrotten förefaller inte ha ställts på sin spets i rättspraxis. Om man utgår från värdet ligger gränsen mellan brott av normalgraden och grovt brott troligen på ungefär samma nivå som för bedrägeri och stöld (se Borgeke m.fl., Påföljdspraxis s. 585).

Graden av självständighet i medelsförvaltningen är av avgörande betydelse för frågan om gärningsmannen har missbrukat ansvarsfull ställning. Ju större självständighet gärningsmannen har haft i medelsförvaltningen, desto större behov har brottsoffret av straffrättsligt skydd. Missbruk i myndighetsutövning kan också medföra att förskingringsbrottet bedöms som grovt (se Berggren m.fl., Brottsbalken, 1 oktober 2012, Zeteo, kommentaren till 10 kap 3 §, och SOU 1940:20 s. 182 f.).

Kriteriet ”särskilt farlig art” kan enligt kommentaren omfatta sådana försvårande omständigheter som anges i 29 kap. 2 § punkterna 3, 4 och 6 BrB.

Trolöshet mot huvudman

Trolöshet mot huvudman har en gemensam brottsbeteckning för grovt brott och brott av normalgraden. Någon ringa form finns inte. Försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen är att gärningsmannen begagnat falsk handling eller vilseledande bokföring eller tillfogat huvudmannen betydande eller synnerligen kännbar skada. De omständigheter som ska beaktas vid

bedömningen av om brottet är grovt är alltså i huvudsak desamma som vid grov förskingring och grovt bedrägeri.

Mutbrott

Både tagande av muta och givande av muta finns i två svårhetsgrader, brott av normalgraden och grovt brott. Däremot finns ingen ringa form av brotten. En förmån av obetydligt värde anses dock oftast inte vara otillbörlig och faller därmed utanför det straffbara området.

Vid bedömningen av om tagande respektive givande av muta utgör grovt brott ska särskilt beaktas om gärningen innefattat missbruk av eller angrepp på särskilt ansvarsfull ställning, avsett betydande värde eller ingått i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning eller annars varit av särskilt farlig art. Med ”särskilt ansvarsfull ställning” avses bl.a. arbets- och uppdragstagares uppgifter inom centrala beslutsfunktioner i samhället eller annan myndighetsutövning som leder till beslut av stor betydelse för allmänheten (prop. 2011/12:79 s. 47). Med värde avses värdet på förmånen. Rekvisitet ”ingått i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning” tar sikte på ett upprepat beteende, i synnerhet om brottet genomförts efter viss beräkning. Med ”särskilt farlig art” avses exempelvis användning av falska handlingar eller vilseledande bokföring. Även ett hänsynslöst utnyttjande av någons beroendeställning kan – vid tagande av muta – göra att brottet bedöms som grovt.

12.1.5 Brotten i 12 kap. brottsbalken

Åverkan

Åverkan enligt 12 kap. 2 § första stycket BrB är en lindrigare form av skadegörelse. Om brottet med hänsyn till skadans obetydlighet och övriga omständigheter är att anse som ringa ska gärningsmannen dömas för åverkan i stället för skadegörelse.

Vid rubriceringen av skadegörelsebrott anses värdet inte vara av samma betydelse som vid gränsdragningen mellan stöld och snatteri. Om övriga omständigheter inte föranleder någon annan bedömning anses den ekonomiska skadan dock vara avgörande för rubriceringen. I dessa fall anses värdegränsen mellan snatteri och

stöld kunna ge ledning även för gränsdragningen mellan skadegörelse och åverkan (se NJA 1988 s. 351). Värdet av skadan beror både på värdet av den skadade egendomen och på skadans omfattning.

Grov skadegörelse

De omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om skadegörelse är grov är om det av gärningen uppstått synnerlig fara för någons liv eller hälsa eller om skadan drabbat en sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller om skadan av annat skäl är synnerligen kännbar.

På samma sätt som vid gränsdragningen mellan åverkan och skadegörelse av normalgraden är den ekonomiska skadan bara en av flera omständigheter som bör tillmätas betydelse vid bedömningen av om skadegörelse är av normalgraden eller grov. Var värdegränsen bör ligga förefaller dessutom oklart. Troligtvis bör värdet överstiga i vart fall ett prisbasbelopp, vilket i dag motsvarar ca 42 000 kr, för att ha någon betydelse för rubriceringen (Borgeke m.fl., Påföljdspraxis s. 501 och 632 f.).

Skadegörelse där gärningsmannen har orsakat avsevärd skada genom brand, explosion eller annan sådan ofärd som sägs i 13 kap. 1 § eller 2 § BrB, men där det inte förelegat någon sådan fara för andra eller för omfattande förstörelse av andras egendom som krävs för att brottet ska bedömas som mordbrand eller allmänfarlig ödeläggelse, kan i stället föranleda ansvar för grov skadegörelse (jfr SOU 1944:69 s. 396 och NJA 1980 s. 191).

Skadegörelse som drabbar allmänheten, exempelvis skador på järnvägsspår, telefonledningar och vägbanor, bör bedömas som grov om den inte är att anse som sabotage.

12.2 Det bör förtydligas vad som är av vikt för gradindelningen

12.2.1 Hur ska reglerna kunna förtydligas?

Utredningens förslag: Det ska i större utsträckning än nu framgå av brottsbeskrivningarna vilka omständigheter som är av störst betydelse vid gradindelningen av förmögenhetsbrott.

Utredningens bedömning: Tydligare regler för när ett förmögenhetsbrott ska bedömas som grovt respektive av normalgraden ger en rättssäkrare reglering.

Skälen för utredningens förslag och bedömning

Andra omständigheter än ekonomisk skada tillmäts för liten betydelse

Som framgått tidigare är det bara vid vissa förmögenhetsbrott som det anges vilka omständigheter som är av särskild betydelse för frågan om brottet ska hänföras till en högre svårhetsgrad. När inga sådana omständigheter anges i straffbestämmelsen får oftast värdet av det tillgripna eller skadan som vållats avgörande betydelse. Det ekonomiska värdet är emellertid bara en bland flera faktorer som bör beaktas. Även brott som rör begränsade ekonomiska värden kan av den drabbade upplevas som djupt integritetskränkande eller särskilt kännbara av något annat skäl.

En viktig fråga i utredningens direktiv är att analysera om brottslighet med systematiska inslag eller inslag som kan innebära en särskild integritetskränkning får tillräckligt genomslag i praxis när det gäller förmögenhetsbrotten, eller om de bör få större betydelse för rubriceringen. I direktiven framhålls att det kan ifrågasättas att värdet av det tillgripna eller den ekonomiska skada som vållas genom brottet fått en så avgörande betydelse för rubriceringen.

Både den praxisgenomgång som gjorts som ett led i utredningen och de diskussioner som utredningen har haft med företrädare för rättsväsendet bekräftar den bild som tecknas i direktiven. Det framtonar en entydig bild av att sådana omständigheter som särskilt pekas ut i brottsbeskrivningarna, exempelvis värde eller ekonomisk skada, tillmäts mycket stor betydelse vid rubriceringen. När det gäller exempelvis värdet av egendom eller av en skada före-

faller det också finnas en tendens att domstolarna strikt följer de sammanställningar av utmätta påföljder som finns att tillgå. Å ena sidan innebär det att bestämmelserna upplevs som lättillämpade och det medför också stor enhetlighet i rättstillämpningen. Å andra sidan riskerar det att leda till en ensidig inriktning på ekonomiska omständigheter och att inte tillräcklig hänsyn tas till de övriga omständigheterna i det enskilda fallet. Det kan i sin tur leda till att andra omständigheter inte ens utreds, eftersom de ändå inte får något genomslag vid domstolarnas bedömningar. Integritetskränkande inslag riskerar därmed att inte tillmätas den betydelse som är rimlig. En mer nyanserad bedömning, där hänsyn i större utsträckning tas till andra omständigheter än ekonomiska, är således önskvärd.

Det ska framgå vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen

För att uppnå önskad effekt av bl.a. nya eller ändrade straffbestämmelser bör lagstiftaren i möjlig mån ge ledning för rättstillämparen. Detta gäller inte minst i frågan hur man bör resonera vid gradindelade brott. Om det brister i sådan vägledning finns det en risk att den högre eller lägre straffskalan för ett gradindelade brott inte används som avsett. Frågan är då om denna vägledning bör ges genom att man anger försvårande respektive förmildrande omständigheter i straffbestämmelserna eller på annat sätt.

En möjlighet är att genom generella regler i 29 kap. BrB påverka hur straffvärdet ska bedömas inom straffskalan för respektive grad av brottet. De försvårande omständigheter som anges i 29 kap. 2 § BrB används även som riktmärke för att hänföra brott till en högre svårhetsgrad i de fall där brottsbeskrivningen saknar uppgift om vilka omständigheter som är av särskild betydelse för brottsrubriceringen. Regleringen i 29 kap. BrB är dock med nödvändighet generellt utformad, eftersom den ska kunna tillämpas på alla typer av brott. Den tar således inte hänsyn till de särskilda faktorer som kan vara av intresse för gradindelningen av förmögenhetsbrott. En lösning som tar sikte direkt på förmögenhetsbrotten är därför att föredra.

Visserligen kan lagstiftaren ge till känna sin uppfattning genom uttalanden i förarbetena, men det är tydligt att omständigheter som nämns direkt i straffbestämmelserna är det som rättstillämparna

själva föredrar. Den metoden är således bättre. Under senare år har lagstiftaren också i ökad utsträckning angett direkt i straffbestämmelserna vilka faktorer som är av störst betydelse för gradindelningen av olika brott.

Samtidigt måste man vara vaksam på att man inte kan räkna upp alltför många särskilda omständigheter som ska beaktas i en enskild paragraf. Då riskerar man att betydelsen av särskilda omständigheter urvattnas och att effekten kan bli den motsatta. Det är således också viktigt att inte genom en uppräkningslista av omständigheter skapa en alltför kasuistisk lagstiftning.

För de gradindelade förmögenhetsbrott där det inte anges vilka närmare omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om ett brott ska anses vara grovt bör det införas vissa sådana kriterier. I de straffbestämmelser där det redan anges sådana omständigheter bör övervägas om dessa bör kompletteras eller ändras på annat sätt. Det bör också övervägas om det finns skäl att ändra reglerna om vilka förmildrande omständigheter som ska beaktas vid bedömningen av om förmögenhetsbrotten ska rubriceras som ringa.

Ska samma omständigheter kunna beaktas vid både rubriceringen och bedömningen av straffvärdet?

Medan de särskilda försvårande och förmildrande omständigheter som anges i straffbestämmelserna får ett tydligt genomslag vid rubriceringen av brotten är det svårare att bedöma i vilken utsträckning framför allt omständigheter som räknas upp i 29 kap. BrB som försvårande eller förmildrande påverkar straffmätningen. Det förefaller dock som om dessa omständigheter inte får lika stort genomslag. Till de straffvärdehöjande omständigheterna i 29 kap. 2 § BrB hör bl.a. att brottsligheten har utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller att brottet föregåtts av särskild planering (punkt 6). Vidare ska det förhållandet att någon har utnyttjat sin ställning eller missbrukat särskilt förtroende (punkt 4), utnyttjat annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig (punkt 3) eller visat stor hänsynslöshet (punkt 2) beaktas vid bedömningen av straffvärdet.

Till de straffvärdesänkande omständigheterna i 29 kap. 3 § BrB hör sådana omständigheter som har att göra med att det funnits ett särskilt samband mellan gärningsmannens psykiska tillstånd eller förmåga och den brottsliga gärning han eller hon har utfört. Det

kan vara fråga om att brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende (punkt 1), eller av stark mänsklig medkänsla (punkt 4), eller att gärningsmannens handlande på visst sätt har påverkats av hans eller hennes psykiska störning, sinnesrörelse, bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga (punkt 2 och 3). Om det förelegat en situation som liknar nödvärn enligt 24 kap. BrB, utan att gärningen är straffri, kan det också beaktas i förmildrande riktning (punkt 5).

De förmildrande omständigheterna överlappar inte rekvisiten i de enskilda straffbestämmelserna på samma sätt som de försvårande omständigheterna i 29 kap. kan göra.

Rekvisiten i 29 kap. är som tidigare nämnts avsiktligt vagt utformade, för att kunna fånga in en mängd olika situationer. Lagstiftaren har, utöver några kortfattade uttalanden i förarbetena, inte gett tillämparna någon närmare vägledning för bedömningen av i vilken grad de försvårande respektive förmildrande omständigheterna bör påverka straffmätningen.

Att delvis samma omständigheter tillmäts betydelse både vid rubricering och straffmätning kan vid en första anblick framstå som ogenomtänkt. Tanken är emellertid inte att samma omständigheter ska beaktas dubbelt. Vissa omständigheter kan förekomma i större eller mindre utsträckning, gärningsmannen kan t.ex. ha visat viss hänsynslöshet eller synnerlig hänsynslöshet. Medan viss hänsynslöshet kanske inte utgör skäl för att bedöma brottet som grovt kan det ändå finnas skäl att beakta hänsynslösheten i skärpande riktning vid straffmätningen.

Det kan också vara så att ett rekvisit är uppfyllt med sådan råge att brottets svårhet inte i tillräcklig utsträckning kan uttryckas enbart genom att det rubriceras som grovt. För att brottets straffvärde ska vara proportionellt i förhållande till andra grova brott av samma slag krävs då att det kvantitativa "överskottet" kan beaktas vid straffmätningen. För att det nuvarande systemet med gradindelade brott inte ska leda till för stora marginaleffekter är det alltså nödvändigt att kunna beakta vissa omständigheter både vid gradindelning och vid straffmätning av brotten.

12.2.2 Integritetskränkande inslag bör få större betydelse vid rubriceringen

Utredningens bedömning: Integritetskränkande inslag kan redan i dag beaktas särskilt vid rubriceringen av vissa förmögensbrott men bör i större utsträckning få genomslag.

Skälen för utredningens bedömning: I utredningens direktiv ingår, som tidigare nämnts, att särskilt ta ställning till om sådana omständigheter som att brottsligheten har haft systematiska inslag eller inneburit en särskild integritetskränkning bör få större betydelse för brottsrubriceringen vid förmögensbrott.

Skyddet i svensk rätt för den personliga integriteten har successivt byggts ut, bl.a. på det straffrättsliga området. Det råder bred enighet om vikten av att skydda den enskildes rätt till en fredad sfär för sin fysiska person och för sin egendom. Det torde också råda enighet om att fysiska angrepp är en allvarigare integritetskränkning än brott mot egendom. Detta återspeglas bl.a. i synen på straffskalorna för våldsbrott respektive förmögensbrott.

Samtidigt har den allmänna synen på vad som kan vara integritetskänsligt delvis förändrats. Det har sin grund bl.a. i allmänna samhällsförändringar och i teknikförändringar. Ett exempel på det förstnämnda är att vissa typer av tillgrepp i dagens samhälle är något som närmast betraktas som banalt, t.ex. cykelstöld. Ett exempel på det sistnämnda är att modern kommunikationsutrustning ofta innehåller integritetskänsliga uppgifter. Det kan röra sig om t.ex. personliga bilder, uppgifter om kontakter, inspelade samtal eller annat. I och med att så mycket integritetskänslig information lagras i bl.a. mobiltelefoner – som också är stöldbegärliga – kan den som stjälar en telefon eller en laptop i dag få en helt annan inblick i ägarens privatliv än för bara något decennium sedan. Information i form av bilder kan också ha stort affektionsvärde, t.ex. bilder på barn. För en författare eller artist kan förlusten av en dator innebära att många månaders arbete går förlorat. En sådan stöld kan därför vara extra kännbar. Utvecklingen får betydelse även för andra förmögensbrott som innebär fysiska angrepp på någons egendom, t.ex. skadegörelse, olovligt brukande och egenmäktigt förfarande. Det finns därför skäl att förstärka integritetsskyddet vid vissa typer av förmögensbrott.

Vid rubricering och straffvärdebedömning av förmögenhetsbrott som begås på ett sådant sätt att den drabbades fysiska integritet kränks kan det i än större utsträckning finnas anledning att försöka åstadkomma en mer nyanserad bedömning.

Det finns redan rekvisit som tar sikte på integritetskränkande inslag vid förmögenhetsbrott, bl.a. i bestämmelserna om grov stöld och grovt rån. Vid bedömningen av om en stöld ska anses vara grov ska vissa integritetskränkande inslag beaktas, nämligen att tillgreppet skett efter intrång i bostad eller avsett en sak som någon bar på sig. Vid rån är det framför allt graden av våld som ska beaktas. Vid utpressning finns det också ett rekvisit som tar fasta på integritetskränkande inslag, nämligen det mer generella rekvisitet "särskild hänsynslöshet".

Som tidigare nämnts kan integritetskränkande inslag beaktas även vid rubriceringen av andra förmögenhetsbrott, utan att detta föreskrivits. Integritetskränkningar kan också beaktas vid bedömningen av straffvärdet.

För att integritetskränkningar ska få ett bättre genomslag vid rubricering och straffvärdebedömning av förmögenhetsbrotten bör dock övervägas dels om de befintliga kriterier som tar sikte på integritetskränkningar behöver kompletteras (se avsnitt 12.2.7), dels om det för vissa brott är lämpligt att införa nya kriterier som särskilt lyfter fram integritetskränkande inslag som skäl för att rubricera brotten som grova (se avsnitt 12.2.6).

12.2.3 Bör systematisk brottslighet tillmätas större betydelse vid rubriceringen?

Utredningens bedömning: Systematiska inslag bör på samma sätt som i dag vara en av flera omständigheter som kan medföra att gärningen ska anses vara av särskilt farlig art och av det skälet rubriceras som grov. Något annat särskilt rekvisit som tar sikte på systematisk brottslighet bör inte införas.

Skälen för utredningens bedömning: Vissa straffbestämmelser innehåller rekvisit som tar sikte på systematisk brottslighet. Vid bedömningen av om givande respektive tagande av muta ska bedömas som grovt brott ska särskilt beaktas bl.a. om gärningen ingått i en brottslighet som utövats systematiskt eller i större omfattning.

Hänsyn till systematisk brottslighet kan också tas inom ramen för rekvisitet att gärningen varit ”av särskilt farlig art”. Detta rekvisit finns bl.a. i bestämmelserna om grov stöld, grovt bedrägeri och grov förskingring.

Frågan är om det finns skäl att även för vissa andra brott, exempelvis grov trolöshet mot huvudman och grovt bedrägeri, införa rekvisit som tydligare tar fasta på det systematiska förfarandet som skäl för att rubricera brottet som grovt.

Som redovisats i avsnitt 8.2.2 hänför sig möjligheten att bedöma ett brott som grovt därför att det ingår som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt till det enskilda brottet. Ett sådant rekvisit möjliggör inte en sammanläggning av flera brott till ett grovt brott. Av praxisgenomgången framgår emellertid att brott som ingår som ett led i systematisk brottslighet ibland rubriceras som grova och ibland som brott av normalgraden. Att likartade fall bedöms olika är problematiskt.

Att införa ett brottsinternt rekvisit som tar fasta på systematik vid brotten skulle enligt utredningens mening inte lösa de problem som förbinds med att vissa förmögenhetsbrott utövas systematiskt. Däremot finns det en uppenbar risk att ett rekvisit som särskilt tar fasta på brottets samband med andra brott antingen ges den felaktiga tolkningen att samtliga brott i ett systematiskt förfarande kan betraktas som ett grovt brott eller att förekomsten av systematiska inslag i alltför stor utsträckning leder till att varje enskilt brott bedöms som grovt. En sådan utveckling är av de skäl som anförts i avsnitt 8.5.2. inte önskvärd. Mot den bakgrunden är det inte lämpligt att införa systematik som ett särskilt kvalificerande rekvisit. Systematiska inslag bör på samma sätt som i dag vara en av flera omständigheter som kan beaktas inom ramen för bedömningen av om ett förmögenhetsbrott har varit av särskilt farlig art och av det skälet bör rubriceras som grovt. Något annat särskilt rekvisit som tar sikte på systematik vid brotten bör inte införas.

12.2.4 Rekvisit som uttrycker värdegränser

Utredningens bedömning: De olika rekvisit som uttrycker värdegränser bör inte ändras.
--

Skälen för utredningens bedömning: Som tidigare nämnts är värdet en viktig faktor när det gäller gradindelningen av ett flertal förmögenhetsbrott. Det används olika formuleringar för att ange hur värdet på egendomen eller skadan ska beaktas. Motsvarande uttryckssätt används även vid andra typer av brott, t.ex. för att gradindela olika typer av ekonomisk brottslighet.

Vid grov stöld, grovt bedrägeri, grov förskingring och grovt tagande respektive givande av muta ska särskilt beaktas om brottet avsett "betydande värde". För grov skadegörelse används i stället rekvisitet "stor kulturell eller ekonomisk betydelse".

Rekvisitet "betydande värde" anses kunna objektivt fastställas till ett visst belopp för varje brottstyp. För grov stöld och grovt bedrägeri tillämpas en värdegräns om ca fem prisbasbelopp. För grov förskingring är värdegränsen inte lika fast förankrad i rättspraxis men den ligger troligen på samma nivå (se Borgeke m.fl., Påföljdspraxis s. 585). Enligt förarbetena bör värdet vid grov stöld även bedömas med hänsyn till den bestulnes ekonomiska ställning och möjlighet att ersätta det tillgripna (SOU 1940:20 s. 109). En sådan subjektiv bedömning tillämpades t.ex. i NJA 1980 s. 253, där stöld av en segelbåt i 60 000-kronorsklassen bedömdes som grov.

Vid bedömningen av om stöld, bedrägeri, förskingring eller skadegörelse ska bedömas som grov ska dessutom beaktas om gärningen inneburit "synnerligen kännbar skada". För trolöshet mot huvudman används rekvisitet "betydande eller synnerligen kännbar skada". Med betydande skada avses vid trolöshet mot huvudman troligtvis också ett belopp om ca fem prisbasbelopp (se Borgeke m.fl., Påföljdspraxis s. 590).

Det finns för få refererade rättsfall för att några säkra slutsatser ska kunna dras om hur rekvisitet "synnerligen kännbar skada" bör tolkas. Att skadan ska vara "kännbar" talar dock för att det, på samma sätt som vid tolkningen av rekvisitet "betydande värde", åtminstone delvis är fråga om en subjektiv bedömning som utgår ifrån målsägandens perspektiv. I de refererade rättsfall där den tilltalade dömts för grov skadegörelse har det samtidigt förekommit andra försvårande omständigheter, som att den förstörda egendomen utgjort någons hem eller bohag eller att skadan uppkommit till följd av brand som den dömde startat (se NJA 1980 s. 191, RH 1996:10, RH 1994:40 och RH 2011:23). Det finns alltså inte någon fast praxis för var värdegränsen för grov skadegörelse går. Rekvisitet "synnerligen kännbar skada" synes dock inte ha tolkats så att

det krävs något visst lägsta belopp för att en skadegörelse ska bedömas som grov.

Skillnaderna i uttryckssätt förefaller inte vålla några särskilda problem i den praktiska rättstillämpningen. När det gäller grov skadegörelse gör sig som regel delvis andra överväganden än rent ekonomiska gällande. Det framstår därför som sakligt motiverat att behålla det nuvarande rekvisitet ”skadan drabbat sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse”. På liknande sätt förhåller det sig med rekvisitet ”betydande eller synnerligen kännbar skada” i bestämmelsen om trolöshet mot huvudman. Kvalifikationen syftar på skaderekvisitet i bestämmelsen. Något annat värderekvisit finns inte att kvalificera. Eftersom de olika uttryckssätten är sakligt motiverade bör skillnaderna behållas.

12.2.5 Brukande av falska eller osanna handlingar

Utredningens förslag: Det förhållandet att brottet har begåtts med hjälp av urkunder eller annat som det enligt 14 eller 15 kap. BrB är straffbart att bruka ska vara en omständighet som ska beaktas vid bedömningen av om bedrägeri, förskingring eller trolöshet mot huvudman ska anses vara grovt.

Skälen för utredningens förslag: Vid grovt bedrägeri, grov förskingring och trolöshet mot huvudman som är grov anges som skäl för att bedöma ett brott som grovt bl.a. att gärningsmannen har begagnat sig av falsk handling eller vilseledande bokföring. Vilseledande bokföring förekommer också som kvalificerande rekvisit vid vissa brott mot borgenärer.

Det förhållandet att någon har använt sig av en falsk handling medför dock inte alltid att gärningen ska bedömas som grov. I rättspraxis finns det flera exempel på bedrägerier som begåtts med hjälp av förfalskade handlingar men som har bedömts som brott av normalgraden därför att det varit fråga om ett förhållandevis lågt belopp som gärningsmannen lurat till sig (NJA 1986 s. 234, där brottet avsåg varor till ett värde av ca 3 700 kr, och RH 1991:40 som avsåg en förfalskad check om 15 000 kr).

Frågan är om det nu finns anledning att vidga perspektivet och som en faktor av betydelse för frågan om ett brott är grovt även ta med i beräkningen brukandet av alla typer av urkunder och annat

som det enligt 14 eller 15 kap. BrB är straffbelagt att bruka. Det som är straffvärt är att medvetet använda sig av något som är falskt eller osant som ett led i annat brott. Det finns enligt utredningens mening ingen anledning att se användningen av en viss typ av urkunder (falska handlingar) som mer försvårande än användningen av andra. Detta bör få genomslag även när det gäller omständigheter som gör att ett brott bör bedömas som grovt. Eftersom uppräkningslistan av omständigheter som särskilt ska beaktas inte är uttömmande är det i och för sig inte något som hindrar att användning av alla typer av urkunder och annat som det enligt 14 eller 15 kap. BrB är straffbart att bruka även utan lagändring beaktas som en omständighet som kan göra att ett brott bedöms som grovt. Som framgått tidigare visar dock praxis att sådana omständigheter som inte utpekas som typiska för ett grovt brott tenderar att inte få samma uppmärksamhet. I linje med detta bör därför brukandet av både falska och osanna urkunder vara en omständighet som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om bedrägeri, förskingring eller trolöshet mot huvudman ska rubriceras som grovt brott.

12.2.6 Försvårande omständigheter bör anges för alla gradindelade förmögenhetsbrott

Utredningens förslag: I bestämmelserna om tillgrepp av fortskaffningsmedel, egenmäktigt förfarande, energistöld, ocker, häleri, svindleri och olovligt brukande ska anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt.

Skälen för utredningens förslag

Utgångspunkter

I bestämmelserna om tillgrepp av fortskaffningsmedel, egenmäktigt förfarande, olovlig kraftavledning, olovlig avledning av värmeenergi, ocker, häleri, svindleri, penninghäleri och olovligt brukande anges inte några omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen av brotten. För att bedöma om det kan vara till ledning för rättstillämpningen att införa sådana rekvisit måste först utredas vilka omständigheter som i praxis tillmäts betydelse för gradindel-

ningen. Därefter diskuteras om det finns anledning att nyansera denna syn och i så fall på vilket sätt det bör få genomslag i lagtexten i de olika bestämmelserna.

Grovt tillgrepp av fortskaffningsmedel

När det gäller grovt tillgrepp av fortskaffningsmedel har i praxis bl.a. värdet på det tillgripna fortskaffningsmedlet, vilken skada gärningen inneburit och gärningsmannens tillvägagångssätt vid tillgreppet tillmätts betydelse vid bedömningen av om gärningen ska anses som grov. Eftersom gärningsmannen saknar tillägnelseuppsåt anses dock värdet av det tillgripna ha mindre betydelse för rubriceringen än vid exempelvis stöld (se NJA 1984 s. 751). Värdegränsen mellan brott av normalgraden och grovt brott anses vidare böra ligga på sex prisbasbelopp i stället för fem som vid stöld (se Borgeke m.fl., Påföljdspraxis s. 552).

Det förefaller visserligen vara rimligt att tillmäta den skada som gärningen har gett upphov till större betydelse än värdet av det tillgripna fortskaffningsmedlet. Samtidigt måste beaktas att gärningsmannen genom sitt agerande har utsatt ägaren för risk för mer omfattande skada ju högre värde fortskaffningsmedlet haft.

Biltillgreppen har förändrats radikalt under senare år. I takt med att biltillverkarna har försett nya fordon med allt mer avancerade stöldskydd har de banala formerna av biltillgrepp som var vanliga tidigare mer eller mindre försvunnit. Visserligen kan äldre bilar fortfarande stjälas genom att någon bryter sönder tändningslås och rattlås, men i takt med att bilparken förnyas försvinner den möjligheten. Förr tillgrep ungdomar ofta bilar enbart för att förflytta sig eller för att "busköra", men det blir allt ovanligare på grund av att moderna fordon är mer stöldsäkra. För att stjäla en modern bil krävs normalt tillgång till bilnycklarna eller till avancerad utrustning som kan koppla förbi bilens inbyggda startspärr. Det innebär att tillgrepp av dyrare fordon numera är av en annan karaktär. Ofta förutsätter de ett annat brott, exempelvis att gärningsmannen lurar till sig bilnycklarna hos en bilförsäljare eller bilverkstad eller gör inbrott hos bilägare eller i verkstäder för att komma över nycklarna. Det innebär att brotten ofta är både välplanerade och organiserade. Det blir också vanligare med s.k. bilrån, där gärningsmannen genom råntvång förmår någon att lämna över bilnycklarna. Det är t.ex. inte helt ovanligt att den som flyr från ett brott och vars

fordon inte fungerar tvingar till sig en bil från en förbipasserande. Lindrigare former av hot eller våld förekommer också.

Även det sätt på vilket fordonet har brukats kan ha betydelse ur integritetssynpunkt. Som exempel kan nämnas om någon har tillgripit och brukat en husbil, som av många betraktas som en form av sommarbostad. Förfaranden som att kladda ner utrymmen som är avsedda som sovplatser eller för måltider i någons tillfälliga hem kan därför upplevas som lika kränkande som motsvarande brott i den permanenta bostaden. Har gärningsmannen vållat avsiktliga och omfattande skador på ett fordon, t.ex. använt en bil eller ett arbetsfordon som murbräcka för att forcera en grind eller en husvägg, kan det bli aktuellt att döma även för skadegörelse.

Mot den nu angivna bakgrunden bör enligt utredningens mening gärningsmannens tillvägagångssätt vid själva tillgreppet tillmätas större betydelse vid gradindelningen av tillgrepp av fortskaffningsmedel än både värdet av det tillgripna och den skada som brottsoffret orsakats. Omständigheterna vid tillgreppet kan som nämnts vara sådana att brottet skulle ha bedömts som rån om gärningsmannen haft uppsåt att tillägna sig fordonet. Har gärningen innefattat våld eller hot om brottslig gärning eller på annat sätt varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, bör brottet som utgångspunkt bedömas som grovt. Detta bör framgå av lagtexten. Även sådana omständigheter som att gärningen inneburit synnerligen kännbar skada eller avsett betydande värde bör anges som exempel på omständigheter av betydelse för rubriceringen.

Grovt egenmäktigt förfarande

Som tidigare nämnts är brottet egenmäktigt förfarande subsidiärt till övriga brott i 8 kap. brottsbalken och bestämmelsen omfattar därför gärningar av vitt skilda slag. Att egenmäktigt förfarande kan avse många olika typer av gärningar gör det särskilt viktigt att regleringen ger ledning för när brottet bör bedömas som grovt. För gärningar som innefattar tillgrepp bör som utgångspunkt samma försvårande omständigheter som vid andra tillgreppsbrott som stöld och rån tillmätas betydelse. Det bör därför framgå av bestämmelsen att sådana omständigheter som att gärningen varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt.

På samma sätt som gäller för tillgrepp av fortskaffningsmedel är det emellertid rimligt att värdet av det tillgripna tillmäts mindre betydelse än vid stöld, eftersom gärningsmannen även vid egenmäktigt förfarande saknat tillägnelseuppsåt. Större vikt bör tillmätas tillvägagångssättet, särskilt om detta innefattat våld eller hot om brottslig gärning. Detta bör framgå av bestämmelsen.

Om det våld som brukats varit allvarligare än ringa misshandel bör emellertid i stället dömas i konkurrens för båda brotten. Vid motvärnsfallet av egenmäktigt förfarande konsumeras även misshandel av normalgraden (Ulväng, *Brottslighetskonkurrens*, s. 601).

Även vid egenmäktigt förfarande där gärningsmannen på annat sätt rubbat någons besittning till fast eller lös egendom bör tillvägagångssättet tillmätas särskild betydelse. Som exempel på ett egenmäktigt förfarande som bör bedömas som grovt kan nämnas att någon i syfte att förhindra en pågående verksamhet, t.ex. byggnation, avsiktligt saboterar verksamheten genom att plocka undan föremål som har ett obetydligt värde men som har en nyckelfunktion för att en maskin ska fungera eller för att verksamheten ska kunna bedrivas. Vilken skada ett sådant förfarande ger upphov till ska dock alltid beaktas. Vilken kränkning besittningsintrånget har inneburit får också betydelse vid bedömningen om gärningen har varit av särskilt hänsynslös art. Som exempel kan nämnas att en åtgärd som vidtas i någons trädgårdsanläggning i regel innebär en allvarligare kränkning än en åtgärd som vidtas i obrukad åkermark långt från bebyggelse.

Grov energistöld

Vid bedömningen av om det föreslagna brottet energistöld ska bedömas som grovt bör, i likhet med vad som gäller för förmögensbrotten i allmänhet, särskilt beaktas om gärningen har avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada. Vad som ska anses vara betydande värde respektive synnerligen kännbar skada bör överlämnas till rättspraxis att avgöra. Ledning bör dock kunna hämtas från hur rekvisiten tolkas vid bedömningen av andra stöldbrott.

Om gärningen har varit av särskilt farlig art, t.ex. därför att den har föregåtts av särskild planering och varit svår att upptäcka eller utövats systematiskt eller i större omfattning, kan det också tala för att brottet bör bedömas som grovt. Har gärningsmannen exempel-

vis satt i system att hjälpa andra att avleda elektrisk ström eller värmeenergi kan det tala för att förfarandet har varit av särskilt farlig art. Detsamma bör gälla om gärningsmannen t.ex. har använt sig av ett särskilt tekniskt hjälpmedel för att undgå upptäckt. Om syftet med energistölden har varit att dölja annan pågående brottslighet som kräver mycket energi, t.ex. odling av narkotika, kan det också utgöra skäl för att bedöma brottet som grovt.

Grovt ocker

Anmälningarna är ganska få och rättspraxis mycket begränsad när det gäller ocker. Det förefaller exempelvis som om den särskilda bestämmelsen om ocker vid kreditgivning i näringsverksamhet inte har fått något större genomslag. Den bestämmelsen medför en bevislättning för åklagaren och innebär att han eller hon inte behöver styrka sådana omständigheter som trångmål, oförstånd eller lättsinne. Det enda som krävs är att åklagaren kan visa att den som i näringsverksamhet eller i annan verksamhet som bedrivs vanemässigt bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån som står i uppenbart missförhållande till motprestationen. Man kan ifrågasätta om inte den bestämmelsen ibland skulle kunna tillämpas på vissa moderna fenomen som t.ex. SMS-lån. Konsumentverket har tidigare anmält två företag för ocker för att vid SMS-lån ha krävt en effektiv ränta på flera tusen procent, men inget av fallen ledde till åtal.

Grovt ocker anses framför allt föreligga om gärningsmannen har berett sig förmån till betydande värde (se RH 2005:6). Detta bör komma till uttryck i bestämmelsen. Om man enbart ser till värdet kan det finnas skäl som talar för att man bör tillämpa samma gränsvärde för ocker som för andra förmögenhetsbrott. Å andra sidan riktar sig ockerbrott mot särskilt värnlösa och skyddsbehövande kategorier. Det kan tala för att gränsen för när ett brott bör bedömas som grovt enbart på grund av värdet borde vara lägre än vid andra förmögenhetsbrott. Skälen för en enhetlig bedömning är dock tyngre och därför bör samma principer för vad som är betydande värde gälla för grovt ocker som för exempelvis grovt bedrägeri.

Har gärningen varit särskilt hänsynslös, t.ex. genom att gärningsmannen har utnyttjat att brottsoffret har befunnit sig i en mycket utsatt position, kan det tala för att brottet bör bedömas

som grovt. I likhet med vad som gäller för flera andra typer av förmögenhetsbrott bör också beaktas om gärningen har varit av särskilt farlig art, t.ex. därför att den har begåtts inom ramen för systematisk eller organiserad brottslighet.

De försvårande kriterierna bör vara desamma för ocker enligt bestämmelsens första stycke och s.k. kreditocker enligt andra stycket. Beträffande kreditocker beaktas allvaret i systematisk brottslighet också genom bevislättningen.

Grovt häleri

Häleri och grovt häleri har en gemensam brottsbeteckning i 9 kap. 6 § BrB. Den högre straffskalan för grovt brott infördes år 1993. I förarbetena betonas allvaret i häleribrott som bedrivs i stor omfattning, med internationell anknytning och som avser stora värden (prop. 1992/93:141 s. 37 f.). Dessa uttalanden talar för att brott med sådana inslag bör bedömas som grova.

Högsta domstolen fann i en dom som meddelades nyligen att det vid gradindelningen av häleri är naturligt att jämföra med de omständigheter som har betydelse för motsvarande bedömning vid stöld, bedrägeri och förskingring. Bland sådana faktorer angavs särskilt att godset haft ett betydande värde, att gärningsmannen haft betydande vinning och att häleriet utgjort ett led i en organiserad brottslighet eller annars varit vanemässigt eller yrkesmässigt (NJA 2013 s. 654).

Av de skäl som redovisas i avsnitt 8.2.2 kan ett försvårande rekvisit som tar sikte på omfattningen av den brottsliga verksamheten medföra svårigheter vid rättstillämpningen. Enligt utredningens mening finns det en risk att ett rekvisit som anger att det vid bedömningen av om brottet är grovt särskilt ska beaktas om verksamheten har bedrivits i stor omfattning felaktigt kan tolkas som att det ska göras en sammanläggning av flera brott. Något sådant rekvisit bör därför inte införas.

En verksamhet kan emellertid vara av stor omfattning därför att gärningsmannen vid ett och samma tillfälle har ett stort antal objekt i sin besittning. I dessa fall avser verksamheten ofta också ett betydande värde – eller bereder gärningsmannen betydande vinning – vilket talar för att brottet bör bedömas som grovt. Om gärningen har varit av särskilt farlig art, t.ex. därför att den har föregåtts av planering, bedrivits inom ramen för organiserad brottslig-

het, haft internationell anknytning eller liknande kan det också tala för att brottet bör bedömas som grovt.

Grovt svindleri

För att svindleri ska bedömas som grovt torde krävas speciella omständigheter. Antalet refererade rättsfall är för få för att några slutsatser ska kunna dras om hur gränsdragningen mellan brott av normalgraden och grovt brott görs i praxis.

Brottet anses vara riktat mot allmänheten, även om effekterna av brottet kan drabba enskilda. Utgångspunkten för bedömningen av brottets svårhet bör därför vara vilken skada eller risk för skada som gärningen har inneburit för allmänheten. Det kan t.ex. finnas skäl att bedöma brott som riktar sig mot småsparare som typiskt sett allvarigare än svindlerier som riktar sig mot professionella ekonomiska aktörer. Samtidigt måste beaktas hur gärningen har påverkat eller riskerat att påverka samhällsekonomin. Den samhällsekonomiska effekten kan bero på gärningens omfattning men också andra omständigheter, exempelvis vilken egendom eller vilket företag som gärningen har avsett. Svindleri med pensionspengar eller andra gemensamma tillgångar kan t.ex. allmänt sett vara allvarigare än brott som riktar sig mot finansiella spekulanter. En bedömning måste emellertid göras i varje enskilt fall.

Om gärningen annars har varit av särskilt farlig art, t.ex. om den föregåtts av noggrann planering, begåtts med hjälp av vilseledande bokföring eller falska eller osanna handlingar, pågått under en längre tid eller varit en del i en organiserad ekonomisk brottslighet, eller av annat skäl varit särskilt svår att upptäcka bör detta också kunna medföra att brottet bedöms som grovt.

De omständigheter som särskilt ska beaktas bör således vara att gärningen har varit av större omfattning, kunnat medföra avsevärd skada eller annars varit av särskilt farlig art.

Grovt olovligt brukande

Olovligt brukande är subsidiärt till både sakförskingring och olovligt förfogande. Till skillnad från vad som gäller för förskingring krävs inte att gärningsmannen har fått egendomen i sin besittning med redovisningsskyldighet på grund av avtal eller tjänst eller lik-

nande (besittning är överhuvudtaget inget krav). Det krävs inte heller någon förmögenhetsöverföring eller att gärningsmannen frånhänt ägaren egendomen eller denne på annat sätt berövats sin rätt (det senare är en förutsättning för olovligt förfogande). Det är tillräckligt att det olovliga brukandet ger upphov till olägenhet.

Som framgår av avsnitt 11.7.2 föreslår utredningen att straffansvaret för olovlig brukande ändras på det sättet att brottet får samma kriterier för fast och lös egendom.

Även om besittning alltså inte är en förutsättning för olovligt brukande torde det i praktiken vara vanligt att gärningsmannen på något sätt fått annans egendom i sin besittning, oavsett om det skett genom ett förtroende eller av en tillfällighet. I annat fall döms som regel för något annat brott som också omfattar en besittningskränkning. Förutsättningarna kan i det enskilda fallet vara snarlika de som förekommer vid förskingring eller olovligt förfogande, med den skillnaden att gärningen inte inneburit någon förmögenhetsöverföring utan endast orsakat skada eller olägenhet.

På motsvarande sätt som gäller vid förskingring kan ett förfarande som det ovan beskrivna innebära ett missbruk av en särskild förtroendesituation. Som exempel kan nämnas att en anställd använder viktig arbetsutrustning för privata ändamål på ett sådant sätt att skada eller olägenhet uppkommer. Om gärningen av sådana skäl, eller av andra skäl, är av särskilt farlig art, talar det för att brottet bör bedömas som grovt. Detta bör komma till uttryck i straffbestämmelsen.

Vidare bör det, i likhet med vad som gäller vid grov skadegörelse, särskilt beaktas om det olovliga brukandet avser ett objekt av betydande värde.

Om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet, t.ex. genom att använda något som är mycket personligt eller av stor betydelse för en enskild bör det också beaktas som försvårande vid rubriceringen. Ett olovligt brukande kan också vara särskilt hänsynslöst av andra skäl, t.ex. om gärningsmannen utsätter andra för fara. En polisman eller ambulansförare som använder ett utryckningsfordon för privat bruk, vilket kan innebära en risk för att det inte finns tillgängligt när det behövs, kan vara exempel på en sådan situation.

Olovligt brukande innebär typiskt sett en risk för att objektet skadas, särskilt om det brukas vårdslöst. Risken för skada bör därför tillmätas betydelse vid rubriceringen. Uppstår skada kan gärningsmannen i stället i vissa fall dömas för skadegörelse. Döms för båda brotten i konkurrens (därför att olika skyddsintressen kränkts),

ska den uppkomna skadan inte beaktas vid rubriceringen av det olovliga brukandet. Ansvar för skadegörelse kräver emellertid att gärningsmannen haft åtminstone s.k. likgiltighetsuppsåt i förhållande till skadans uppkomst. Om ansvar för skadegörelse av detta skäl är uteslutet bör den skada som det olovliga brukandet har lett till således beaktas vid rubriceringen av brottet.

12.2.7 Integritetskränkande inslag bör tillmätas större betydelse vid stöld och skadegörelse

Utredningens förslag: De omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om stöld eller skadegörelse ska bedömas som grovt brott kompletteras så att vissa integritetskränkande inslag får större genomslag.

Utredningens bedömning: När det gäller övriga förmögensbrott, där det redan anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen bör inga förändringar göras.

Skälen för utredningens förslag och bedömning

Grov stöld

När det gäller fysiska integritetskränkningar som exempelvis tillgrepp av saker ur de kläder som någon bär på sig eller ur någons hand får dessa redan tillräckligt genomslag i rättspraxis. Däremot saknas en konsekvent tillämpning när det gäller tillgrepp som sker i brottsoffrets omedelbara närhet. Det förefaller oklart var gränsen går för den fredade zon inom vilken ett tillgrepp inte bara uppfattas som en kränkning av brottsoffrets äganderätt utan också av hans eller hennes personliga integritet. En förklaring till att rättspraxis i dessa avseenden framstår som splittrad kan vara att omständigheterna i de enskilda fallen skiljer sig åt i fler avseenden än vad som framgår av domskälen. Det kan emellertid också vara så att rekvisitet ”sak som någon bar på sig” betraktas tämligen snävt. En jämförelse kan bl.a. göras med hur en kroppsvisitation, som anses utgöra ett typiskt ingrepp i den enskildes fysiska integritet, definieras i 28 kap. 11 § RB. Med kroppsvisitation avses en undersökning

av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig.

För att markera att rekvisitet i straffbestämmelsen om grov stöld inte bara tar sikte på sådana tillgrepp där brottsoffrets kroppsliga integritet kränks utan även då tillgreppet avsett något som befunnit sig under hans eller hennes omedelbara fysiska kontroll bör rekvisitet ändras till ”sak som någon bar på sig eller hade med sig”. Avsikten med ändringen är att tillgrepp av väskor och liknande som brottsoffret t.ex. har ställt vid sina fötter eller lagt på sätet bredvid sig, eller på hatthyllan ovanför sig, som utgångspunkt ska bedömas som grova. Detsamma bör gälla exempelvis stöld av en handväska i en rullator som någon skjuter framför sig eller sitter på eller ur en handväska eller ett klädesplagg som ägaren hängt på den stol där han eller hon sitter. Har stöldobjektet däremot befunnit sig längre bort från brottsoffret, t.ex. en handväska som lämnats i en kundvagn medan dess ägare befinner sig en bit bort eller föremål i en jacka som lämnats i en obebakad garderob, kan det inte anses ha befunnit sig under brottsoffrets omedelbara fysiska kontroll.

När det gäller integritetskränkningar i form av inbrott i brottsoffrets bostad får även dessa genomslag i rättspraxis, åtminstone när det är fråga om en mer varaktig bostad. Enligt förarbetena bör även fritidsbostäder normalt räknas dit, men där varierar praxis. Intrång i mer tillfälliga bostäder, som ett hotellrum eller en båthytt, anses som regel inte utgöra en så allvarlig integritetskränkning att stölden bedöms som grov. Det kan ifrågasättas om inte även sådana tillgrepp som utgångspunkt bör bedömas som grova, om brottsoffret inte har haft något alternativ till att förvara det stulna där.

Samhällsförändringarna har lett till att många i dag har tillgång till flera boenden och att dessa i lika stor utsträckning betraktas som hem. Som tidigare nämnts kan även en husbil uppfattas som ett tillfälligt hem. Det som av många ses som en del av den fredade sfären har därmed utvidgats. Detta har dock inte fullt ut fått genomslag i domstolarnas bedömning av hur bl.a. inbrott bör rubriceras. Brottsoffret förvarar i regel värdesaker i sin tillfälliga bostad och befinner han eller hon sig på resa kan ett tillgrepp försätta brottsoffret i en mycket utsatt position. Den plats där brottsoffret har sin dygnsvila torde också i de flesta fall vara en plats som denne förknippar med viss trygghet och där denne har en berättigad förväntning på att få vara ifred, också om vistelsen är kortvarig. Även om ett tillgrepp som skett efter intrång i någons tillfälliga

boende inte kan sägas innebära samma integritetskränkning som intrång i en permanentbostad bör det kunna bedömas som grovt i vissa fall. För att markera detta bör rekviritet "intrång i bostad" kompletteras med rekviritet "eller annat liknande boende". Att det ska vara fråga om ett liknande boende markerar att skyddet inte omfattar alla lokaler där vem som helst kan övernatta, exempelvis öppna jakt- och fiskestugor som delas av andra, utan endast boenden som har hemkaraktär eller som präglas av avskildhet och där ett intrång utgör en kränkning av den boendes privata sfär. En tumregel kan vara att en plats där man övernattar och som man själv har nyckel till och kan låsa om sig bör omfattas.

Grov skadegörelse

Den integritetskränkning som en skadegörelse kan innebära för brottsoffret kan redan idag tillmätas betydelse inom ramen för bedömningen av om skadan är synnerligen kännbar. Enligt förarbetena tar detta dock framför allt sikte på en ekonomisk bedömning av skadans omfattning, låt vara utifrån målsägandens perspektiv. Vissa fall av skadegörelse kan emellertid vara särskilt inriktade på att orsaka brottsoffret annat än ekonomiskt lidande. Det kan vara fråga om att en före detta partner förstör något för den andre, t.ex. en för ägaren värdefull frimärkssamling eller möbel eller något annat som gärningsmannen vet är av särskilt affektionsvärde för brottsoffret. Det kan också vara fråga om att tillvägagångssättet vid gärningen i sig innebär en integritetskränkning, t.ex. därför att den föregåtts av ett olovligt intrång i brottsoffrets bostad. Om skadegörelsen på detta sätt innebär en särskild integritetskränkning bör brottet kunna bedömas som grovt även om skadan i ekonomiskt hänseende inte kan sägas vara betydande. För att dessa omständigheter ska få ökat genomslag i rättstillämpningen bör i bestämmelsen införas ett rekvirit som anger att det särskilt ska beaktas om gärningen har varit av särskilt hänsynslös art.

Även rekviritet "inneburit synnerlig fara för någons liv eller hälsa" kan sägas beakta integritetskränkande inslag. Enligt utredningens mening bör sådan fara tillmätas större betydelse vid gradindelningen av brottet. Det bör vara tillräckligt att det varit fråga om betydande fara.

Grovt rån och grov utpressning

I bestämmelsen om grovt rån anges som försvårande omständigheter att våldet varit livsfarligt, medfört svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller att gärningsmannen visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning. Dessa kriterier anses omfatta även integritetskränkande inslag. Omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om utpressning ska bedömas som grov är om gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag eller om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet. De uppräknade omständigheterna är de som är av störst betydelse i sammanhanget.

Mot bakgrund av den översyn av straffskalorna för bl.a. rån, grovt rån och grov utpressning som utredningen om översyn av straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott (dir. 2013:30) ska göra och de överväganden i fråga om försvårande kriterier för brott som är vanligt förekommande inom organiserad brottslighet som utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet (dir. 2013:19) ska göra, finns det inte anledning att i detta sammanhang överväga vilka omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om brotten i fråga ska anses som grova.

12.2.8 En ny grad av olovligt förfogande

Utredningens förslag: Olovligt förfogande ska indelas i två grader; brott av normalgraden och grovt brott. Det ska anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt.

Skälen för utredningens förslag: Brottsstatistiken visar att antalet tillgrepp av fortskaffningsmedel fortsätter att minska. Som redovisats i avsnitt 4.3 anses detta i huvudsak bero på att den tekniska utvecklingen har gjort det svårare att tillgripa fordon. I stället har det blivit vanligare att hyra ett fordon utan att återlämna det eller att köpa ett fordon på avbetalning utan att fullfölja betalningen och inte heller lämna tillbaka fordonet. Ett sådant förfarande kan vara straffbart som bedrägeri, beroende på omständigheterna när hyresavtalet träffas. Det kan dock många gånger vara svårt för åklagaren att bevisa att någon, redan när han eller hon tecknade avtal om att hyra ett fordon, hade för avsikt att tillägna sig det. Motsvarande

bevisproblem finns vid avbetalningsköp. Om vilseledande inte kan styrkas är ansvar för bedrägeri uteslutet. Eftersom uthyraren eller försäljaren frivilligt har lämnat ut fordonet är det inte heller något tillgreppsbrott. I dessa fall kan förfarandet i stället vara straffbart som olovligt förfogande, som är subsidiärt till bedrägeri.

Enligt brottsstatistiken tillhör olovligt förfogande de brott som ökat kraftigt under senare år. Biluthyrningsbranschen framhåller det som ett växande problem att allt fler hyrbilar försvinner utomlands i nära anslutning till att avtalet har tecknats. Dessa påträffas också allt oftare i länder från vilka det är svårt att få tillbaka fordonen. Varje fordon representerar ett högt värde.

När hyrbilar förs utomlands är brotten ofta noggrant planerade och involverar flera personer, ofta i olika länder. Den typen av organiserad brottslighet har företagen svårt att värja sig mot. Bestämmelsen om olovligt förfogande är inte heller utformad med tanke på förfaranden av detta slag. Brottet är, till skillnad från t.ex. tillgrepp av fortskaffningsmedel och olovligt brukande, inte gradindelad. Straffskalan är också lägre än för dessa brott.

Enligt utredningens mening bör det finnas utrymme för att bedöma vissa fall av olovligt förfogande som allvarligare. Utredningen anser därför att det bör införas en grov form av olovligt förfogande och att det i bestämmelsen bör anges vilka omständigheter som särskilt bör beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Sådana omständigheter bör vara att brottet har avsett betydande värde, inneburit synnerligen kännbar skada eller varit av särskilt farlig eller hänsynslös art. Rekvisiten synnerligen kännbar skada respektive betydande värde bör tolkas på samma sätt som vid andra förmögenhetsbrott, t.ex. grov stöld. Med särskilt farlig art avses bl.a. att gärningen har utgjort ett led i en brottslighet som begåtts systematiskt eller att den har utförts inom ramen för organiserad brottslighet. Med särskild hänsynslöshet avses gärningar som riktar sig mot särskilt utsatta brottsoffer.

Eftersom brottet delas in i två grader bör straffskalan anpassas så att den motsvarar straffskalan för bl.a. olovligt brukande. Utredningen återkommer till det i avsnitt 13.5.

12.2.9 Förmildrande omständigheter

Utredningens bedömning: Det behövs inga ändringar i reglerna om vad som ska beaktas i mildrande riktning vid rubriceringen av förmögenhetsbrott.

Skälen för utredningens bedömning

Möjligheterna att beakta förmildrande omständigheter bör inte ändras

De förmildrande omständigheter som kan föranleda att stöld, bedrägeri, förskingring eller skadegörelse bedöms som ringa har alla samma utformning. Det som ska beaktas i mildrande riktning är ett lågt värde och övriga omständigheter vid brottet.

Det finns också ett antal ringa förmögenhetsbrott för vilka det inte har angetts några förmildrande omständigheter som särskilt ska beaktas vid gradindelningen. Även för dessa brott – tillgrepp av fortskaffningsmedel, utpressning, häleriförseelse och svindleri – har således domstolen möjlighet att beakta samtliga omständigheter vid brottet.

Resultaten av utredningens praxisgenomgång tyder på att det i de flesta fall är enbart värdet som får betydelse för frågan om ett brott bedöms som ringa. Det är således sällan som andra omständigheter beaktas i mildrande riktning. Detta är naturligt, eftersom utredningen av mindre allvarliga brott som regel är mer summarisk och har fokus på värdet. Därför finns det oftast inte något underlag för att ta hänsyn till andra omständigheter. Om det vid rättegången kommer fram andra omständigheter av betydelse för rubriceringen har dock rätten alltid möjlighet att ta hänsyn till dessa. Eftersom alla omständigheter vid brottet får beaktas vid bedömningen av om ett förmögenhetsbrott är ringa behövs det inte något förtydligande av vilka förmildrande omständigheter som bör beaktas.

I sammanhanget bör nämnas att förekomsten av sådana försvårande omständigheter som anges i de enskilda straffbestämmelserna inte bara har betydelse för bedömningen av om ett brott ska rubriceras som grovt eller som brott av normalgraden. Om det i ett enskilt fall finns förmildrande omständigheter, t.ex. att ett tillgrepp avsett något av ringa värde, samtidigt som det föreligger sådana omständigheter som anses vara försvårande för brottstypen i fråga, t.ex. att gärningsmannen vid tillgreppet har använt sig av ett särskilt

hjälpmedel, kan en sammanvägning av omständigheterna medföra att gärningen bedöms som brott av normalgraden. De försvårande kriterierna kan därför i viss mån ha betydelse även för gränsdragningen mellan ringa brott och brott av normalgraden.

Särskilt om gränsdragningen mellan snatteri och stöld

Som framgått anser utredningen att dagens rättstillämpning i alltför stor utsträckning lutar sig mot en bedömning av den ekonomiska skadan. Detta gäller särskilt gränsdragningen mellan tillgreppsbrott av normalgraden och ringa brott. Det förefaller som om det i viss mån har fallit i glömska att snatteri är en privilegierad form av stöld och att det är normalgraden som ska bilda utgångspunkten när man bedömer ett tillgreppsbrott.

Att ett tillgrepp avsett något av mindre värde är endast en omständighet som bör vägas samman med övriga omständigheter vid brottet. Det torde inte sällan samtidigt finnas även försvårande omständigheter som alltså talar mot att brottet rubriceras som ringa. Förutom de fall där den tilltalade har använt sig av något särskilt hjälpmedel, t.ex. en medhavd sax för att klippa bort larm, förefaller dock försvårande omständigheter sällan lyftas fram vid den straffrättsliga bedömningen av exempelvis tillgrepp i butik.

I många av de domar som utredningen har granskat står det klart att värdet av det tillgripna har legat precis under värdegränsen. Det kan dölja fall där den tilltalade har satt i system att tillgripa varor som ligger precis under den allmänt kända och strikt tillämpade värdegränsen, för att undgå att brotten ska rubriceras som stöld. Ett sådant förfaringssätt tyder på att brotten har föregåtts av viss planering, vilket talar mot att de bör bedömas som ringa. Likaså har det varit vanligt med åtal mot flera personer för tillgrepp vid samma tid och plats. Det kan i och för sig ha varit fråga om tillfälligheter. Det kan emellertid också ha varit på det sättet att de som åtalats för att vid samma tillfälle var för sig ha tillgripit olika saker i själva verket har deltagit vid utförandet av samma gärning som då borde ha bedömts som ett brott. Den ene kan t.ex. ha hållit vakt åt den andre eller distraherat kassapersonal eller i vart fall styrkt den andre i hans eller hennes uppsåt. Under sådana omständigheter som angetts nu bör brottet som utgångspunkt inte bedömas som ringa, även om värdet av det tillgripna är lågt.

12.2.10 Åtalsprövningen vid olovligt brukande och olovligt förfogande

Utredningens förslag: För olovligt brukande som är grovt och olovligt förfogande som är grovt ska det inte krävas någon åtalsprövning.

Skälen för utredningens förslag: Vid vissa brott ska åklagaren, innan han eller hon väcker åtal, först pröva om det finns så starka allmänna eller enskilda intressen att åtal bör väckas. Sådana åtalsprövningsregler finns bl.a. för vissa förmögenhetsbrott (se t.ex. 8 kap. 13 § och 10 kap. 10 § BrB). I 10 kap. 10 § BrB föreskrivs att åtal för olovligt förfogande och olovligt brukande beträffande egendom som kommit i gärningsmannens besittning genom avtal om hyra eller avbetalningsköp får åtalas av åklagare endast om åtal av särskilda skäl är påkallat från allmän synpunkt. Presumtionen är således att åtal inte ska väckas om det inte är mycket speciella omständigheter. Därmed utreds normalt inte heller polisanmälningar som rör sådana brott.

Vissa av reglerna om åtalsprövning, bl.a. den i 10 kap. 10 § BrB, har tillkommit för att hindra att rättsväsendets resurser tas i anspråk för fel ändamål. Redan vid brottsbalkens tillkomst föreskrevs att särskild åtalsprövning skulle gälla för olovligt förfogande över gods som köpts på avbetalning. Lagstiftaren ville hindra att den som säljer gods på avbetalning ska kunna använda åklagaren som indrivningsorgan genom att hota med polisanmälan. Senare utvidgades åtalsprövningsregeln till att omfatta även förhyrd egendom. Då konstaterades att straffbara förfaranden med förhyrd egendom hade ökat kraftigt och att det fanns anledning att befara att uthyraren kunde ha brustit i noggrannhet i sin kontroll av kunden eller försummat att betinga sig säkerhet för sitt krav på att återfå egendomen. Frågan är om det, mot bakgrund av brottsutvecklingen, finns anledning att på nytt överväga åtalsprövningsregeln och dess omfattning.

Med tanke på rättsväsendets problem med att klara av de brott som anmäls är det nödvändigt att ha åtalsbegränsningsregler. De ger förundersökningsledare och åklagare möjlighet att låta bli att utreda sådana gärningar som främst har sin grund i civilrättsliga förhållanden. Den som ingår ett avtal, och som genom att själv brista i kontroll av avtalskontrahenten tar en risk, bör också få stå

för den förlust det kan medföra. Numera är dock risken för totalförlust betydligt större, eftersom det finns personer som sätter i system att hyra egendom och sedan omedelbart avyttra eller på annat sätt förskingra den. Utredningen föreslår därför att det ska införas en grov form av olovligt förfogande som tar sikte på bl.a. brott som begås systematiskt och som avser värdefull egendom. Mot den bakgrunden bör även åtalsprövningsregeln ändras så att åtalsprövningen inte omfattar de grova formerna av olovligt förfogande och olovligt brukande. För brott av normalgraden bör presumptionen alltså vara att åtal inte ska väckas.

12.3 Gemensam brottsbeteckning för olika grader av brott?

Utredningens bedömning: Den nuvarande ordningen med gemensam brottsbeteckning för olika grader av brott medför att det i vissa fall inte framgår av brottsrubriceringen i domen för vilken grad av brottet som den tilltalade dömts. Även om det kan ha vissa nackdelar finns det inte skäl att ändra detta enbart när det gäller förmögenhetsbrotten.

Skälen för utredningens bedömning: Det är bara en del av förmögenhetsbrotten som har en separat brottsbeteckning för alla svårhetsgrader av brotten. Denna inkonsekvens i systematiken har delvis en historisk förklaring. När brottsbalken infördes ansågs det inte finnas adekvata brottsbeteckningar för alla svårhetsgrader av samtliga brott. Dessutom ansågs det för flera typer av brott vara olämpligt att i domslutet använda brottsbenämningen tillsammans med epiteten ”ringa” eller ”grovt” (prop. 1962:10, del B, s. 393 f.). Följden blev en kompromiss som innebar att grova brott fick en särskild brottsbeteckning endast när de reglerades i en egen paragraf.

När någon döms för ett brott är det brottsbeteckningen, inte svårhetsgraden av brottet, som anges i domslutet. För brott med gemensam brottsbeteckning innebär det att det inte kan utläsas direkt av domslutet om rätten har bedömt brottet som grovt eller ringa på annat sätt än genom en hänvisning till ett visst lagrum. Även om det framgår av domskälen att ett visst brott har bedömts

som grovt eller ringa, är det inte alltid som andra än jurister uppfattar detta.

Det är givetvis viktigt att både den som döms för ett brott och andra som tar del av domen uppfattar innehållet på rätt sätt. Det är pedagogiskt viktigt att den som döms för ett brott förstår brottets allvar. Att någon döms för ett grovt brott utan att detta framgår av rubriceringen är därför mindre lyckat. Det är även viktigt att målsägande, som långtifrån alltid har juridiskt biträde, förstår vilket brott den tilltalade har dömts för.

Det finns en risk för att brottet uppfattas som mindre allvarligt än vad rätten faktiskt har menat när svårhetsgraden uttrycks endast genom en hänvisning till ett visst stycke i en paragraf. Det finns också en risk för att brottet övervärderas. Vid en vandelsprövning eller vid anställning, där beslutsfattaren tar del av ett utdrag ur belastningsregistret får han eller hon inte heller klart för sig om domen gäller ett grovt brott, ett ringa brott eller ett brott av normalgraden. Det finns då en risk för att beslutsfattaren uppfattar gärningen som mera klandervärd än vad rätten har avsett och att detta kommer att påverka t.ex. möjligheten till anställning eller att få tillstånd av visst slag.

För att komma till rätta med detta problem skulle i princip krävas att man införde särskilda brottsbeteckningar för varje grad av de olika brotten. Detta är dock inte något som enbart berör förmögenhetsbrotten. Frågan är generell både för många brottsbalksbrott och inom specialstraffrätten. Det kan tilläggas att det även inom samma grad av brotten kan rymmas gärningar av mycket varierande slag. Har den tilltalade dömts för ett icke gradindelade brott framgår det inte heller hur allvarligt brottet är. Även om man skulle överväga att ändra brottsbeteckningarna för de gradindelade brotten skulle problemen alltså delvis kvarstå. Mot den nu angivna bakgrunden finns det inte skäl att för förmögenhetsbrotten införa separata lagrum och brottsbeteckningar för samtliga brott.

12.4 Ändrade brottsbeteckningar för ringa brott

Utredningens förslag: Brottsbeteckningarna avseende stöld, bedrägeri, förskingring och skadegörelse som är ringa ändras, så att de betecknas som ringa sådana brott. Beteckningen åverkan behålls för sådan ringa skadegörelse som endast innebär en överträdelse av allemansrätten.

Skälen för utredningens förslag: I motsats till många andra typer av brott har alla de centrala förmögenhetsbrotten – stöld, bedrägeri, förskingring och skadegörelse – en särskild brottsbenämning på den ringa formen av brottet. Den ringa formen av stöld benämns snatteri, den ringa formen av bedrägeri benämns bedrägligt beteende, den ringa formen av förskingring benämns undandräkt och den ringa formen av skadegörelse kallas åverkan. Av dessa är det framför allt snatteri som är allmänt känt begrepp, medan de övriga benämningarna på ringa brott inte har en lika tydlig förankring i det allmänna medvetandet. Dessutom är benämningarna språkligt ålderdomliga, samtidigt som de flesta smärre förmögenhetsbrott begås av ungdomar.

Man kan naturligtvis ställa sig frågan om det spelar någon större roll hur ett brott benämns. Mot det kan sägas att det har ett pedagogiskt värde att brottsbeteckningarna språkligt och i övrigt är rimligt anpassade till vår tid. En grundläggande förutsättning för att en straffbestämmelse ska ha den avhållande verkan som är tänkt är nämligen att gemene man förstår dess innebörd. Det är därför viktigare att allmänheten förstår vad som avses med brottsbenämningen än att det finns särskilda benämningar på de ringa brotten. För allmänheten framstår det i många fall som naturligt att tala om en grov respektive en ringa form av ett brott, även om brotten inte formellt brukar betecknas på det sättet. Det blir tydligare vad som avses om man använder benämningen på huvudbrottet inte bara för den grova utan också för den ringa formen av brottet. Utredningen anser mot den bakgrunden att det skulle vara klargörande att använda beteckningen ringa på förmögenhetsbrott. När det gäller de enskilda brotten gör utredningen följande bedömning.

Brottsbeteckningen undandräkt är mycket ålderdomlig och sannolikt svår att förstå för de allra flesta. Det talar för att den bör bytas ut mot ringa förskingring.

Den ringa formen av bedrägeri benämns i dag bedrägligt betecknande. Den benämningen ger visserligen en tydlig beskrivning av att det är fråga om ett bedrägeribrott. Den ger dock samtidigt intryck av att det är fråga om något närmast bagatellartat, vilket inte är fallet. Att avsiktligt lura till sig något som kan vara värt upp till 1 000 kr (eller i fråga om snyltning det dubbla) kan inte sägas vara obetydligt. Därför skulle beteckningen ringa bedrägeri ge en bättre bild av vad brottet avser.

Den ringa formen av stöldbrott, snatteri, har i och för sig en väl inarbetad benämning. Ordet snatteri för dock för de flesta tankarna till endast obetydliga tillgrepp som exempelvis en chokladkaka eller en läskedryck. Eftersom fast domstolspraxis innebär att butikstillgrepp upp till ett värde av 1 000 kr bedöms som snatteri har brottet inte längre den bagatellkaraktär som brottsbenämningen ger sken av. Fastän brottsbeteckningen snatteri är väl inarbetad bör den därför bytas ut mot ringa stöld.

När det gäller skadegörelse föreslår utredningen att den särskilda form av ringa skadegörelse som enbart innebär ett angrepp på allemansrätten (tillgrepp i skog och mark av t.ex. grenar eller löv från växande träd) bryts ut till ett särskilt brott med samma straffskala som i dag, medan övriga former av ringa skadegörelse får samma straffskala som andra ringa förmögenhetsbrott, dvs. böter eller fängelse i sex månader (se avsnitt 13.6.3). Då framstår det som naturligt att låta tillgrepp i skog och mark behålla beteckningen åverkan (som är ett för allmänheten relativt välkänt begrepp), medan andra ringa brott benämns ringa skadegörelse.

Det kan tillfogas att den föreslagna ändringen av vissa brottsbeteckningar kommer att få positiva effekter även när det gäller utbytet av uppgifter ur kriminalregister med andra EU-stater enligt rådets rambeslut 2009/315/RIF av den 26 februari 2009 om organisationen av medlemsstaternas utbyte av uppgifter ur kriminalregistret och uppgifternas innehåll. Detta utbyte förutsätter att brotten ska vara begripliga för det andra landets myndigheter. En mera enhetlig brottsbeteckning där ålderdomliga benämningar byts ut mot ordet ringa följt av brottsbenämningen skulle underlätta detta informationsutbyte.

De ändrade brottsbenämningarna kräver konsekvensändringar i 4 kap. 4 b §, 10 kap. 10 § och 12 kap. 6 § BrB samt 17 § lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

12.5 Utredningsansvaret

Utredningens förslag: Ett uppdrag ska ges till Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen att se över om försvårande och förmildrande omständigheter utreds i tillräcklig utsträckning.

Utredningens bedömning: Förundersökningsledarens ansvar för att de för gradindelningen relevanta omständigheterna utreds och åklagarens ansvar för att stämningsansökan ger ett tillräckligt underlag för rättens bedömning i detta avseende behöver lyftas fram.

Skälen för utredningens förslag och bedömning: Den sammanvägning av samtliga omständigheter som ska göras vid rubricering, gradindelning och straffmätning förutsätter givetvis att åklagaren i stämningsansökan har redovisat och åberopat alla relevanta omständigheter. Detta förutsätter i sin tur att omständigheterna har uppmärksammats under förundersökningen och utretts i tillräcklig utsträckning. Det sagda gäller såväl försvårande som förmildrande omständigheter. Har den misstänkte en offentlig försvarare kan man utgå från att han eller hon påtalar eventuella brister i förundersökningen som avser förmildrande omständigheter. Ansvaret för att uppmärksamma försvårande omständigheter vilar i första hand på åklagaren, som företräder det allmänna.

Förmögenhetsbrotten tillhör med några få undantag det som numera ofta benämns mängdbrott. Polisen leder i stor utsträckning förundersökningen av sådana brott. Det innebär att åklagaren normalt får en fullständig förundersökning att ta ställning till. I de fall där det finns brister i förundersökningen har åklagaren att välja mellan att besluta i åtalsfrågan på det bristfälliga materialet – vilket ofta leder till att något åtal inte väcks eller att brottet rubriceras som lindrigare än vad som annars varit fallet – eller att begära att polisen kompletterar utredningen. Av praktiska skäl och för att inte belasta utredningsresurserna väljs ofta det förstnämnda alternativet. Särskilt i de fall där en komplettering av utredningen bara skulle leda till att några fler brott blir möjliga att åtala eller att brottet eller brotten kan komma att hänföras till en högre svårhetsgrad finns det en uppenbar risk att någon komplettering inte begärs.

Vad som nu har sagts tar sikte på brister i förundersökningarna. Det finns emellertid även lagregler som kan motverka att de omständigheter som är av betydelse framför allt när det gäller systematisk brottslighet utreds i den utsträckning som borde vara fallet.

Som ett utflöde av den allmänna åtalsplikten, som regleras i 20 kap. 6 § RB, anses det råda förundersökningsplikt. Om det finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har begåtts ska enligt 23 kap. 1 § RB förundersökning inledas. Med tiden har det emellertid kommit att betraktas som orimligt att upprätthålla denna princip i alla situationer. Av bl.a. det skälet och av processekonomiska skäl infördes i 23 kap. 4 a § RB regler om s.k. förundersökningsbegränsning för att effektivisera brottsutredningsverksamheten (prop. 1984/85:3). Syftet med regleringen är att resurser inte ska läggas på utredning av brott som ändå inte kommer att leda till åtal eller som endast marginellt påverkar påföljden.

En förundersökning får begränsas, dvs. beslut får meddelas att i förtid avsluta en förundersökning eller att inte inleda förundersökning dels om kostnaderna för fortsatt utredning skulle stå i uppenbar disproportion till sakens betydelse och straffvärdet för brottet inte överstiger fängelse i tre månader, dels om det kan antas att åtal för brottet inte skulle komma att ske till följd av regler om åtalsprövning eller åtalsunderlåtelse. I det sistnämnda fallet ska en bedömning göras att något viktigt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts om förundersökningen inte fullföljs.

Möjligheterna till förundersökningsbegränsning utnyttjas i dag i stor utsträckning för att begränsa utredningarna, särskilt om gärningsmannen har gjort sig skyldig till ett flertal brott av samma slag eller om gärningsmannen tidigare är dömd för brott och de nya brotten inte skulle leda till någon ändrad påföljd. En tidig begränsning av utredningen till bara visst eller vissa brott – vilket är huvudsyftet med förundersökningsbegränsning – innebär med nödvändighet att det inte finns samma underlag för att bedöma systematiken i en brottshärra som om ett större antal brott utreddes. Man kan också uttrycka det så att det ibland kan vara ett viktigt allmänt intresse att utreda fler brott än vad enbart hänsynen till påföljden motiverar.

Reglerna om förundersökningsbegränsning har nyligen utvidgats, samtidigt som även polisiära förundersökningsledare har fått rätt att i flertalet situationer besluta om sådan begränsning. Härigenom kommer problematiken med att fånga upp de ärenden där det är sakligt motiverat att utreda fler brott för att kunna påvisa

systematik i brottsligheten eller andra försvårande omständigheter sannolikt att accentueras.

Slutligen bör framhållas att det inte bara finns risk att försvårande omständigheter inte utreds i tillräcklig utsträckning. Även risken för att omständigheter vid brottet som innebär att brottet bör hänföras till en mildare form behöver uppmärksammas. Det sistnämnda är särskilt viktigt i de fall där brottet inte är så allvarligt eller den misstänkte inte är så ung att någon offentlig försvarare kan förväntas bli förordnad.

Enligt utredningens mening är frågan om huruvida försvårande och förmildrande omständigheter – och då särskilt förekomsten av omständigheter som pekar på systematisk brottslighet – utreds i tillräcklig utsträckning något som lämpar sig för Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen att titta närmare på. Det är därför lämpligt att regeringen ger Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen ett uppdrag att se över frågan.

Ett sådant uppdrag bör bl.a. fokusera på

- en kartläggning av hur man i dag hanterar utredningen av försvårande och förmildrande omständigheter, särskilt när det gäller mängdbrott som tillgreppsbrott och bedrägeri,
- en redovisning av hur försvårande och förmildrande omständigheter kan lyftas fram bättre både i förundersökningen och vid utformningen av stämningsansökan,
- sambandet mellan förundersökningsbegränsning och möjligheterna att styrka att en gärning utförts systematiskt, vanemässigt eller i organiserad form,
- behovet av samordning när det gäller förundersökningsledningen, och
- behovet av att utbilda förundersökningsledare och förhørsledare om betydelsen av att lyfta fram försvårande och förmildrande omständigheter vid utredning och lagföring av brotten.

13 Straffskalorna för förmögenhetsbrotten

13.1 Straffskalornas utformning och funktion

13.1.1 Syftet med straffskalorna

Straffskalorna är utformade med utgångspunkt i att straffen vid en jämförelse mellan olika typer av brott och mellan olika svårhetsgrader inom varje brottstyp ska stå i proportion till varandra. Denna proportionalitetsprincip kan också uttryckas så att allvarigare brottslighet ska bemötas med strängare straff än mindre allvarlig brottslighet. Nära förbunden med proportionalitetsprincipen är likabehandlingsprincipen (eller ekvivalensprincipen), som innebär att lika fall ska behandlas lika. Om dessa principer inte iakttas kommer rättstillämpningen inte att uppfattas som rättvis.

I och med att rätten avgör till vilken svårhetsgrad ett visst brott ska hänföras avgörs också inom vilken straffskala (det abstrakta straffvärdet) som rätten har att bestämma straffvärdet för det aktuella brottet (det konkreta straffvärdet). Legalitetsprincipen kräver att det inom vissa marginaler går att förutse hur rätten kommer att bedöma straffvärdet. I allmänhet ligger de straff som döms ut nära straffskalans minimum. Den övre delen av straffskalan utnyttjas mer sällan (se Magnus Ulväng, Påföljdskonkurrens, problem och principer s. 164, i fortsättningen Ulväng, Påföljdskonkurrens, och Borgeke, Att bestämma påföljd för brott, s. 28 f.).

Straffskalorna för de gradindelade brotten överlappar varandra så att maximistraffet för ett mindre allvarligt brott överstiger minimistraffet för ett brott av högre svårhetsgrad. För vissa brott av normalgraden överlappas straffskalan helt av straffskalan för det ringa respektive det grova brottet.

Det har ifrågasatts vilken funktion överlappningen i straffskalorna egentligen fyller. I Fängelsestraffkommitténs huvudbetän-

kande Påföljd för brott (SOU 1986:14 s. 156 f.) framhölls att det fanns situationer där en viss överlappning kunde vara motiverad, eftersom det ansågs finnas kriterier som påverkar straffvärdebedömningen av brott men som inte beaktas vid brottsrubricering och gradindelning av brotten. Som exempel angavs s.k. subjektivt överskott, dvs. att gärningsmannen syftat till att gärningen skulle få allvarigare följder än den faktiskt fått (utan att gärningsmannen gjort sig skyldig till försök till svårare brott). Exemplet är alltså relevant. Kommittén föreslog att straffskalorna även fortsättningsvis skulle vara överlappande för att ge utrymme för liknande situationer men att överlappningen skulle minskas. Någon sådan förändring kom dock inte att genomföras.

Straffsystemkommitténs utredning Ett reformerat straffsystem (SOU 1995:91) ledde inte heller till någon övergripande förändring av överlappningen av straffskalorna. Straffnivåutredningens betänkande Straff i proportion till brottets allvar (SOU 2008:85) behandlade i huvudsak frågor om straffmätning inom de befintliga straffskalorna. Utredningen föreslog skärpta straff för vissa allvarigare våldsbrott. Det ingick dock inte i utredningens uppdrag att göra någon generell översyn av straffskalorna.

Överlappningen av straffskalorna kan alltså komma till användning i de undantagssituationer där det finns omständigheter som gör att straffvärdet för ett brott av normalgraden överstiger minimistraflet för grovt brott utan att brottet kan rubriceras som grovt. Det är dock sannolikt att det i sådana fall skulle bli fråga om en mindre överlappning. I praktiken saknar maximistraflet för normalgraden av brott alltså betydelse vid straffmätning av enskilda brott.

Vid flerfaldig brottslighet kan däremot den överlappande delen av straffskalan, åtminstone i teorin, komma till användning. Vid flerfaldig brottslighet får rätten dessutom överskrida maximistraflet för de enskilda brotten med en viss tid som är proportionell i förhållande till de enskilda brotten straffmaxima, se avsnitt 8.5.3.

Till straffskalorna har också knutits ett antal processuella funktioner, som preskriptionstid och möjlighet att besluta om vissa straffprocessuella tvångsmedel. En ändring av straffskalornas utformning påverkar därmed även annat än straffmätningen.

13.1.2 Flera faktorer påverkar det abstrakta straffvärdet

Det abstrakta straffvärdet för ett brott uttrycks genom att den tillämpliga straffskalan anges i varje straffbestämmelse. Lagstiftaren kan också påverka vilka brott som ska hänföras till en viss svårhetsgrad – och därigenom vilken straffskala som blir tillämplig – genom att i straffbestämmelsen ange särskilda kriterier som ska beaktas vid rubriceringen.

Vilken straffskala som ska gälla för ett visst brott avgörs av lagstiftaren utifrån värdet av det intresse som straffbudet avser att skydda. I princip bör straffskalan vara strängare ju viktigare intresse som berörs (se SOU 1986:14 s. 145). Eftersom intresset av att skydda liv anses vara viktigare än t.ex. intresset av att skydda egendom är följaktligen straffskalan för mord högre än straffskalan för stöld. Vad som betraktas som skyddsvärda intressen och hur man värderar olika skyddsintressen kan dock variera över tid. I takt med samhällets och brottslighetens utveckling förändras också behovet av straffrättsligt skydd.

Straffvärdet beror dock inte bara på det eller de skyddsintressen som straffbestämmelsen avser att skydda utan också på hur nära gärningstypen står detta skyddsintresse (SOU 1986:14 s. 147).

Förhållandet kan indelas i olika nivåer:

1. En gärning som innebär en direkt kränkning av skyddsintresset (t.ex. mord, misshandel, stöld eller skadegörelse).
2. En gärning som innebär fara för en sådan kränkning av skyddsintresset (t.ex. allmänfarlig ödeläggelse eller miljöbrott).
3. En gärning som innebär risk för kränkning av skyddsintresset (t.ex. trafikbrott).
4. En gärning som under vissa omständigheter kan bidra till kränkning av skyddsintresset (t.ex. lagstridig hantering av brandfarliga eller explosiva varor).

Ju längre den brottsliga gärningen är från skyddsintresset, desto lägre straffvärde anses den ha. I takt med att avståndet till skyddsintresset ökar minskar också skälen för att över huvud taget straffbelägga gärningen.

Ytterligare en omständighet som påverkar straffvärdet är graden av skuld hos gärningsmannen. Uppsåtliga brott anses vara mer

klandervärda än oaktsamhetsbrott, vilket också återspeglas i straffskalorna.

Utformningen av straffskalorna ger även möjlighet att uttrycka skillnader i klandervärdhet mellan olika varianter av de brott som omfattas av brottsbeskrivningen. En vittomfattande brottsbeskrivning kräver följaktligen också en vidare straffskala.

13.1.3 Brottslighetens art har betydelse för det abstrakta straffvärdet

Straffskalan ger, som framgått ovan, en möjlighet för lagstiftaren att ange brottets klandervärdhet i förhållande till andra brott. Genom att jämföra straffskalor för olika brott kan man få en bild av hur brottens svårhet förhåller sig till varandra. De flesta brottsbeskrivningar rymmer emellertid ett stort antal gärningar av varierande slag. Straffskalorna är som nyss nämnts också utformade så att det ska finnas utrymme i rättstillämpningen för att uttrycka olika grader av klander, beroende på omständigheterna vid de enskilda brotten.

Att säga att brottens abstrakta straffvärde framgår av straffskalorna är dock en sanning med modifikation. Det finns nämligen ytterligare en parameter som kan sägas utgöra ett mått på brottslighetens abstrakta straffvärde, nämligen brottets s.k. artvärde. Vissa typer av brott anses vara av så allvarlig art att påföljden för brotten av allmänpreventiva skäl bör bestämmas till fängelse även vid låga straffvärden. Som exempel kan en jämförelse göras mellan stöld och grovt rattfylleri, två brott med samma straffskala. Medan en stöld som anses ha ett konkret straffvärde om en månads fängelse sällan resulterar i en dom på fängelse är detta den normala påföljden för ett grovt rattfylleri med samma konkreta straffvärde. Trots att brotten har samma abstrakta och konkreta straffvärde skiljer sig alltså påföljderna åt.

Bestämmelsen i 30 kap 4 § BrB om att brottslighetens art får beaktas som skäl för fängelse infördes i samband med påföljdsbestämningsreformen. Som exempel på brott där brottslighetens art utgjorde en presumtion för att bestämma påföljden till fängelse nämndes i propositionen rattfylleri, brott mot vapen- och jaktlagstiftningen, olovlig vistelse i riket, misshandel, våld mot tjänsteman och vissa typer av skattebrott (prop. 1987/88:120 s. 100). Genom att på detta sätt understryka att vissa typer av brott utgör artbrott

och att dessa bör mötas av mer ingripande påföljder än vad som gäller för andra brott med motsvarande straffskalor, införde lagstiftaren ytterligare ett abstrakt värde som påverkar hur de olika brotten förhåller sig till varandra i svårhetshänseende.

I ett senare lagstiftningsärende framhålls att bedömningen av vad som ska utgöra artbrott bör vara mer nyanserad (se prop. 1997/98:96 s. 115 f.). Begreppet *artvärde* används för att betona att det är omständigheterna vid brottet, snarare än brottstypen i sig, som kan föranleda att ett brott särbehandlas på grund av sin art.

I ytterligare lagstiftningsärenden har för olika typer av brott anförts att dessa brott – eller vissa inslag vid dessa brott – är av sådan art att påföljden som utgångspunkt bör bestämmas till fängelse (se SOU 2012:34, del 2, s. 688 f.).

I praxis har därefter alltmer tillämpats en individuell bedömning av den brottsliga gärningens artvärde i det konkreta fallet. Brotts-typen får dock alltjämt antas ha betydelse för den individuella bedömningen (se SOU 2012:34, del 2, s. 692 f.).

Betydelsen av brottslighetens art kan därmed sägas ha förskjutits från det konkreta straffvärdet (genom att det enbart har tillmätts betydelse vid rättstillämpningen), till att ha utgjort en möjlighet för lagstiftaren att ange en brottstyps klandervärdhet, (dvs. som ett abstrakt värde), till att slutligen ha betydelse för både det abstrakta och det konkreta straffvärdet.

Påföljdsutredningen föreslår i betänkandet Nya påföljder att brottslighetens art inte längre ska användas som skäl för att särbehandla vissa brott vid valet av påföljd. I stället föreslås att brottens artvärde (vilket enligt utredningen oftast utgörs av sådana omständigheter som gör brottet mer klandervärt) endast ska beaktas vid straffmätningen, varigenom det indirekt får betydelse för påföljdsvalet (SOU 2012:34 s. 717 f.).

Förmögenhetsbrotten räknades inte till de särskilda brottstyper som vid införandet av begreppet art betraktades som artbrott. Begreppet artvärde är mer relevant för förmögenhetsbrottens del. Det är alltså främst omständigheterna vid de enskilda brotten som kan tala för att påföljden för förmögenhetsbrott bestäms till fängelse med hänvisning till brottslighetens art. Det innebär också att betydelsen av artsinslag vid förmögenhetsbrott främst bör beaktas vid frågor som rör brottsrubricering och gradindelning, medan de har mindre betydelse för överväganden som rör utformningen av straffskalorna.

13.2 Straffskalorna för förmögenhetsbrotten

13.2.1 Allmänt om straffskalorna för förmögenhetsbrotten

För förmögenhetsbrotten i 8–10 och 12 kap. BrB gäller tio olika straffskalor. Fem olika minimistraff gäller; böter, allmänna fängelseminimum (14 dagar), fängelse sex månader, fängelse ett år och fängelse fyra år.

Av de grova brotten är det endast två, grovt egenmäktigt förfarande och grov skadegörelse, som har en straffskala som utgår ifrån allmänna fängelseminimum. För övriga grova brott gäller minimistrafen fängelse i sex månader, ett år eller fyra år (endast rån). Grovt egenmäktigt förfarande är det enda grova förmögenhetsbrott som har ett maximistraff på två års fängelse. Maximistrafen för de övriga grova förmögenhetsbrotten uppgår till fyra, sex eller åtta år (endast grovt rån).

Minimistrafen för normalgraden av brott varierar från böter till ett års fängelse (endast rån). Maximistrafen för normalgraden av förmögenhetsbrotten varierar också, från fängelse sex månader (endast egenmäktigt förfarande och självtäkt) till sex år (endast rån). För de flesta förmögenhetsbrott av normalgraden gäller ett straffmaximum på två års fängelse.

Straffskalorna för de ringa brotten är mer enhetliga och omfattar antingen enbart böter eller böter och fängelse i högst sex månader.

Som tidigare har nämnts överlappar straffskalorna för brotten varandra. För vissa förmögenhetsbrott av normalgraden ligger straffskalorna helt inom straffskalan för ringa respektive grovt brott. Straffskalorna för tillgrepp av fortskaffningsmedel och utpressning av normalgraden börjar dock där straffskalorna för de ringa formerna av brotten slutar.

13.2.2 Tidigare överväganden om straffskalorna för förmögenhetsbrotten

Den straffskaleöversyn som gjordes av Fängelsestraffkommittén utmynnade i att kommittén föreslog en generell sänkning av straffvärdet för flera av de centrala förmögenhetsbrotten. En del av sänkningen motiverades med att nya regler om villkorlig frigivning skulle leda till att de fängelsestraff som dömdes ut skulle komma

att avtjänas till större del än de tidigare hade gjort. Om straffskalorna inte ändrades skulle det alltså i praktiken innebära en ökad repression. Ett annat skäl till förslaget om sänkning var en önskan om att minska överlappningen i straffskalorna. Förslaget innebar emellertid också en reell sänkning av straffvärdet för förmögenhetsbrotten i relation till främst brotten mot person. Sänkningen motiverades med att det ansågs vara av större intresse att betona det straffvärda i angrepp mot person än mot rätten till egendom (SOU 1986:14 s. 216). Den föreslagna straffskalarevisionen genomfördes inte.

Straffnivåutredningen anför i sitt slutbetänkande att förmögenhetsbrotten, sedda i förhållande till våldsbrotten, än mindre torde framstå som ett för den enskilde allvarligt hot i dag än vid tiden för Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande (SOU 2008:85 s. 249).

För flertalet av förmögenhetsbrotten har straffskalorna varit desamma sedan brottsbalkens tillkomst år 1962. En del ändringar i straffskalorna har emellertid gjorts, oftast i skärpande riktning.

13.3 Behöver straffskalorna för förmögenhetsbrotten justeras?

Utredningens bedömning: Straffskalorna för förmögenhetsbrotten behöver i vissa fall justeras.

Skälen för utredningens bedömning: Som framgått varierar straffskalorna för förmögenhetsbrotten avsevärt. När det gäller de centrala brotten är straffskalorna – med undantag för skadegörelse – desamma. Likaså är straffskalorna för ringa brott – också med undantag för skadegörelse – relativt enhetliga. När det gäller övriga förmögenhetsbrott varierar däremot straffskalorna ganska mycket, trots att spännvidden mellan minimi- och maximistraff inte är särskilt stor. Ställt i relation till andra brottstyper ter sig spannet för straffskalorna för förmögenhetsbrott i och för sig som rimligt. Det framstår däremot inte som rimligt att ha tio olika straffskalor för ett fåtal brott som inte skiljer sig så mycket från varandra att en sådan inbördes skillnad är motiverad. Det kan också finnas skäl att överväga straffskärpningar för vissa typer av brott.

Eftersom Förmögenhetsbrottsutredningens förslag endast genomfördes i mycket begränsade delar har någon allmän översyn

av straffskalorna inom detta för straffrätten centrala område inte ägt rum på mer än femtio år. Däremot har straffskalorna för enskilda brott förändrats, bl.a. på det sättet att brotten har gradindelats eller att straffskalorna har förändrats uppåt eller neråt.

Straffvärdet för enskilda brott kan förändras över tid. Vad som vid en viss tidpunkt uppfattats som mindre allvarliga brott kan senare omvärderas. Likaså kan brott som tidigare bedömdes som allvarliga med tiden minska i betydelse. Eftersom straffskalan för ett brott har avgörande betydelse inte bara för straffmätningen utan också för hur utredningen av brottet prioriteras, vilka utredningsåtgärder som får vidtas under utredningen och för processen, är det viktigt att straffskalan återspeglar samtidens syn på hur klandervärt brottet är. Mot den nu angivna bakgrunden finns det skäl att se över straffskalorna för förmögenhetsbrotten utifrån den huvudsakliga frågeställningen om straffskalorna för de enskilda brotten är utformade så att de speglar brottens svårhet så som den uppfattas i dag. Utgångspunkten bör vara att alla skillnader i straffskalor bör vara sakligt motiverade utifrån principerna om proportionalitet och ekvivalens.

Utredningen tar dock inte upp till bedömning straffskalorna för de brott som nyligen har ändrats (mutbrotten) eller som nu är föremål för lagstiftning (penninghåleribrotten). Eftersom Utredningen om översyn av straffskalorna för vissa allvarliga våldsbrott har fått i särskild uppgift att se över straffskalorna för bl.a. rån, grovt rån och grov utpressning (dir. 2013:30) berörs inte heller straffskalorna för de brotten i det följande. Utredningen behandlar inte heller frågan om en generell minskning av överlappningen i straffskalorna, eftersom det skulle kräva en generell översyn av samtliga straffskalor – inte enbart straffskalorna för förmögenhetsbrotten – vilket ligger utanför utredningens uppdrag.

13.4 Straffskalorna för skadegörelsebrotten

Utredningens förslag: Straffskalan för grov skadegörelse ändras så att den motsvarar vad som gäller för övriga centrala förmögensbrott. Straffet för grov skadegörelse ska vara lägst sex månaders fängelse och högst sex års fängelse. Böter utmönstras ur straffskalan för skadegörelse av normalgraden och maximistraffet höjs till fängelse i högst två år. Straffskalan för ringa skadegörelse ändras till böter eller fängelse i högst sex månader.

Skälen för utredningens förslag

Bakgrund

Straffskalan för skadegörelsebrotten skiljer sig generellt från vad som gäller för de övriga centrala förmögensbrotten på det sättet att skalorna både har lägre minimistraff och maximistraff.

Straffskalan för åverkan, dvs. ringa former av skadegörelse, omfattar bara böter, medan övriga centrala förmögensbrott har ett maximistraff på fängelse i sex månader för de ringa brotten. Straffskalan för åverkan överlappas dessutom helt av straffskalan för skadegörelse. Den straffskalan utgår nämligen också från böter, till skillnad från vad som gäller för normalgraden av övriga förmögensbrott.

Maximistraffet för skadegörelse är fängelse i ett år medan maximistraffet för de övriga centrala förmögensbrotten är fängelse i två år. Straffskalan för skadegörelse överlappas dessutom till stor del av straffskalan för grov skadegörelse, eftersom den senare utgår från allmänna fängelseminimum. Övriga centrala förmögensbrott har ett minimistraff på fängelse i sex månader. Maximistraffet för grov skadegörelse är fängelse i fyra år, att jämföra med sex års fängelse som är maximistraffet för de övriga centrala förmögensbrotten.

Maximistraffet för skadegörelse höjdes från sex månaders till ett års fängelse genom en lagändring år 2004. Som skäl för straffskärpningen anfördes bl.a. skadegörelsebrottens negativa påverkan på samhället i olika avseenden. Höjningen av straffmaximum medförde också att fler straffprocessuella tvångsmedel kunde användas vid utredning och lagföring av brotten. I förarbetena till lagändringen anfördes att en straffskala som den dåvarande, där maximi-

straffet var sex månaders fängelse, innebar att strängare påföljd än böter endast i undantagsfall dömdes ut (prop. 2002/03:138 s. 21 f.). Genom höjningen av maximistraffet till ett års fängelse skapades enligt förarbetena utrymme för en strängare bedömning av särskilt allvarliga fall av skadegörelse som inte kunde anses utgöra grova brott. Omständigheter som enligt förarbetena då borde vägas in var om skadegörelsen skett systematiskt, om brottsligheten varit organiserad och föregåtts av planering eller om den genomförts på ett hänsynslöst sätt. Att brottsligheten orsakat stor ekonomisk skada ansågs också kunna påverka bedömningen.

Straffskalan för grovt brott ändrades dock inte. Maximistraffet fyra års fängelse har därmed i princip varit detsamma sedan år 1949, då det höjdes från två till fyra års straffarbete (prop. 1948:80 s. 310 och 382). Det ändrades sedan till fyra års fängelse i samband med brottsbalkens tillkomst år 1962 (prop. 1962:10, del A, s. 29, 1LU42 och 43).

Av förarbetena till den senaste straffskärpningen för skadegörelse av normalgraden framgår att regeringen ansåg att det i och för sig kunde övervägas att också se över straffskalan för grova brott, men att en höjning för sådana brott inte var en förutsättning för att kunna föreslå höjt straffmaximum för normalbrott. Att straffskalorna för brott av normalgraden och grovt brott överlappade varandra ansågs inte medföra några tillämpningsproblem, särskilt som straffskalorna för övriga centrala förmögenhetsbrott också i betydande omfattning överlappade varandra. Eftersom det inte hade framkommit något behov av straffskärpning för grov skadegörelse ansåg regeringen att det inte fanns skäl att då se över straffskalan för brottet (prop. 2002/03:138 s. 25 f.).

Bör skadegörelse ha ett högre abstrakt straffvärde?

Om man jämför det typiska skadegörelsebrottet med det typiska tillgreppsbrottet kan en viss skillnad i straffvärde framstå som motiverad. Gärningsmannens motiv vid ett tillgreppsbrott är att tillägna sig stöldobjektet, medan den som gör sig skyldig till skadegörelse ofta inte har någon närmare tanke med sitt handlande utan låter sin spontana förstörelselusta styra. De ekonomiska konsekvenserna av skadegörelse är i många fall också svårare att förutse än skadan av ett tillgrepp, vilket också får betydelse för graden av skuld hos gärningsmannen. Enligt utredningens mening bör dessa

omständigheter emellertid främst ha betydelse för det konkreta straffvärdet.

När det gäller att fastställa vilket abstrakt straffvärde skadegörelse bör ha är det rimligt att utgå från hur skyddsvärt det intresse är som straffbestämmelsen avser att skydda och i vilken utsträckning som den brottsliga gärningen kränker detta skyddsintresse. I detta avseende finns ingen skillnad mellan skadegörelse och tillgrepp av egendomen ifråga. Den enskilde kan drabbas av samma egendomsförlust vid skadegörelse som vid stöld. I båda fallen rör det sig om en direkt konsekvens av gärningsmannens handlande. Gärningsmannen visar också samma brist på respekt för andras egendom. Skadegörelse kan, på samma sätt som stöld, innefatta integritetskränkande inslag. Det torde inte vara ovanligt att skadegörelse utförs i syfte att åstadkomma en allvarligare kränkning än vad som motsvaras av värdeförstöringen. Som exempel kan nämnas skada på egendom som gärningsmannen vet är av särskild betydelse för brottsoffret. Det kan anmärkas att skadegörelse ingår bland de brott som kan läggas till grund för straffansvar för olaga förföljelse. Detta talar för att det abstrakta straffvärdet av skadegörelse bör anses vara högre än vad de nuvarande straffskalorna ger uttryck för.

Straffskalan för skadegörelse bör också utformas så att det i större utsträckning än i dag blir möjligt att beakta sådan uppsåtlig skadegörelse som utgör ett moment vid tillgrepp som ett särskilt brott. Som exempel på sådan skadegörelse kan nämnas att använda ett stulet fordon för att forcera en grind eller en husvägg i samband med ett rån eller annat kvalificerat tillgreppsbrott. Att uppsåtligen tända eld på bilar eller fastigheter, som ett led i protester mot det allmänna, är också en form av skadegörelse som kan kräva att det finns en straffskala med större spännvidd, eftersom det vid många sådana bränder inte har funnits en sådan spridningsrisk att rekvisiten för mordbrand eller annat brott i 13 kap. BrB är uppfyllda. Höjd straffskala för skadegörelse kan också få betydelse vid vissa misstänkta försäkringsbedrägerier där det kan vara svårt att styrka vilseledande, t.ex. om fordon påträffas nedkörda i gruvhål eller sjöar.

Mot bakgrund av vad som nu sagts framstår det som rimligt att skadegörelse har samma abstrakta straffvärde som stöld. Straffskalan bör alltså vara densamma om gärningsmannen uppsåtligen förstör eller tillgriper viss egendom. Samtidigt bör beaktas att omständigheterna vid skadegörelse i det enskilda fallet kan variera, ofta i större utsträckning än vid stöld, vilket bör komma till uttryck

vid bedömningen av straffvärdet. En höjning av straffskalorna för skadegörelse ger utrymme för en mer nyanserad bedömning i det enskilda fallet. Höjningen är avsedd att medföra en straffskärpning, framför allt i de fall där det finns andra omständigheter än skadans värde som kan påverka straffvärdet i höjande riktning. Det är dock rimligt att utgå från att de straff som döms ut för skadegörelse, generellt sett, även i fortsättningen kommer att ligga lägre än de straff som döms ut för tillgreppsbrott, eftersom det vid skadegörelse oftare föreligger omständigheter som påverkar straffvärdet i mildrande riktning. Den övre delen av straffskalan bör givetvis förbehållas mycket allvarliga brott.

Vilka omständigheter vid grov skadegörelse som typiskt sett bör påverka straffvärdet i höjande eller sänkande riktning har behandlats i avsnitt 12.2.7.

Straffskalorna för skadegörelse och grov skadegörelse bör höjas

Av de skäl som angetts bör straffskalan för skadegörelse vara densamma som för övriga centrala förmögenhetsbrott. Straffskalan bör alltså utgå från allmänna fängelseminimum och ha ett maximistraff på två års fängelse. På motsvarande sätt bör minimistraffet för grov skadegörelse höjas till fängelse lägst sex månader. Straffmaximum för grova brott bör samtidigt höjas, för att ge utrymme för en mer nyanserad bedömning av de allvarligaste fallen. Genom dessa förändringar markeras samtidigt att straffet för en enstaka skadegörelse som utgångspunkt bör ligga på fängelsenivå, men i regel inte högre än fängelse sex månader.

När det gäller maximistraffet för grov skadegörelse måste beaktas att de allvarligaste formerna av skadegörelse ofta bestraffas som något annat, vanligen som allmänfarliga brott. Som exempel kan nämnas mordbrand (13 kap. 1–2 §§ BrB), allmänfarlig ödeläggelse (13 kap. 3 § BrB) och sabotage (13 kap. 4–5 §§ BrB). För dessa brott, och särskilt de grova formerna av brotten, föreskrivs mycket höga straff. Straffskalan för mordbrand, som inte anses vara mindre allvarlig, är fängelse i lägst två och högst åtta år. Allmänfarlig ödeläggelse bestraffas med fängelse i lägst två och högst åtta år. Straffskalan för sabotage är fängelse i högst fyra år. Grov mordbrand, grov allmänfarlig ödeläggelse och grovt sabotage har ännu högre straff och kan ge upp till livstids fängelse.

Det kan visserligen hävdas att eftersom de allvarligaste fallen av grov skadegörelse ofta bestraffas som allmänfarliga brott behöver straffskalan för brottet inte vara lika vid som exempelvis straffskalan för grov stöld. Mot detta kan anföras att det i det enskilda fallet kan vara fråga om mycket graverande omständigheter, utan att de särskilda rekvisit som krävs för de allmänfarliga brotten anses föreligga. I dessa fall döms ofta i stället för grov skadegörelse och straffskalan bör därför ha tillräckligt utrymme även för mycket allvarliga brott. Utredningen anser det således vara rimligt att ha samma maximistraff för grov skadegörelse som för de övriga centrala förmögenhetsbrotten.

Straffskalan för ringa skadegörelse bör också höjas

Som tidigare nämnts överlappas straffskalan för skadegörelse helt av straffskalorna för åverkan respektive grov skadegörelse. I avsnitt 11.6.2 föreslås att bestämmelsen om tillgrepp i skog och mark av vissa naturprodukter ska brytas ut ur den nuvarande paragrafen om åverkan och bilda en egen paragraf med samma benämning, straffskala och åtalsregler som i dag. Regleringen av de lindrigare formerna av skadegörelse behålls men brottet får en ny benämning, ringa skadegörelse. Straffskalan för ringa skadegörelse bör, mot bakgrund av det ovan sagda, då utformas på samma sätt som straffskalan för exempelvis de ringa formerna av stöld och bedrägeri. Det innebär att straffet bör vara böter eller fängelse högst sex månader.

13.5 Straffskalorna för egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande

Utredningens förslag: Maximistraffet för egenmäktigt förfarande av normalgraden höjs till fängelse i högst ett år. Straffskalan för grovt egenmäktigt förfarande höjs till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Straffskalan för olovligt förfogande som är grovt ska vara fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Straffmaximum för normalgraden av olovligt förfogande sänks samtidigt till ett års fängelse.

Skälen för utredningens förslag

Straffskalorna för egenmäktigt förfarande och olovlig förfogande

Egenmäktigt förfarande av normalgraden bestraffas med böter eller fängelse i högst sex månader. Till skillnad från övriga grova förmögenhetsbrott (utom grov skadegörelse) har grovt egenmäktigt förfarande en straffskala som utgår från allmänna fängelseminimum. Grovt egenmäktigt förfarande är också det enda grova förmögenhetsbrott som har ett maximistraff på två års fängelse. Straffskalan har varit densamma sedan brottsbalken infördes.

Brottet olovligt förfogande är inte gradindelat. Straffskalan, som är böter eller fängelse i högst två år, har varit densamma sedan brottsbalken infördes. Dessförinnan var brottet gradindelat, men med samma minimi- och maximistraff som fortfarande gäller.

Straffskalan för egenmäktigt förfarande bör höjas

Utredningen föreslår i avsnitt 11.7.2 förändringar i tillämpningsområdena för egenmäktigt förfarande och olovligt brukande. De materiella förändringar som föreslås medför bl.a. att olovligt brukande av fastighet kan bedömas som grovt brott med maximistraffet fängelse i fyra år. Vidare kommer straffansvaret för egenmäktigt förfarande att omfatta gärningar som rör både fast och lös egendom.

Många otillåtna åtgärder som vidtas med annans egendom är till sin karaktär sådana att de träffas av både bestämmelsen om egenmäktigt förfarande och bestämmelsen om olovligt brukande. Normalt sett består skillnaden mellan brotten endast i att om gärningen begås genom att någon annans besittning till egendomen kränks är det fråga om egenmäktigt förfarande, medan gärningen bedöms som olovligt brukande om gärningsmannen missbrukar egendom som befinner sig i hans eller hennes maktsfär. Straffskalorna, liksom gradindelningen av brotten, skiljer sig dock åt.

Olovligt brukande av normalgraden har en straffskala från böter till fängelse i högst ett år. Straffskalan för grovt olovligt brukande av lös egendom är i dag lägst sex månaders och högst fyra års fängelse. Någon grov form av olovligt brukande av fastighet finns inte och maximistraffet för sådana brott är alltså fängelse i högst ett år.

De nuvarande straffskalorna för egenmäktigt förfarande respektive olovligt brukande indikerar att det generellt sett anses

vara mindre straffvärt att kränka någon annans besittning än att missbruka det som man själv har i sin besittning. Detta gäller dock inte förfaranden med fastighet, där egenmäktigt förfarande enligt nuvarande bestämmelser tvärtom kan bestraffas hårdare.

Skillnaderna mellan de två brotten abstrakta straffvärde framstår enligt utredningens mening inte som motiverad. Brotten bör typiskt sett anses vara lika klandervärda.

Genom att den som ertappas med brott i dag i mindre utsträckning än tidigare erkänner brottet har det blivit svårare att styrka t.ex. tillägnelseuppsåt. De subsidiära brotten har därmed fått en allt större betydelse. Medan straffskalorna för många andra förmögenhetsbrott successivt har förändrats är straffet för egenmäktigt förfarande i dag detsamma som för femtio år sedan. Som framgått har egenmäktigt förfarande en lägre straffskala än andra motsvarande subsidiära förmögenhetsbrott.

I motsats till andra förmögenhetsbrott som har en vid straffskala för att kunna inrymma både mindre allvarliga och förhållandevis svåra brott har straffskalan för egenmäktigt förfarande ett mycket litet spann. Även egenmäktigt förfarande kan utgöra allvarliga brott. Tillgrepp utan tillägnelseuppsåt kan avse föremål av betydande värde, och därmed innebära risk för omfattande skada, vilket redan det motiverar en högre straffskala än i dag. Som exempel kan nämnas att flytta en byggkran på en byggsplats så att den inte kan användas för planerat arbete.

Exempel på andra besittningsrubbningsrättigheter än tillgrepp som motiverar en högre straffskala kan vara att någon mer varaktigt bosätter sig på annans mark och därigenom förhindrar ägaren att utnyttja den. Ett annat exempel kan vara att någon som ett led i en protestaktion under längre tid stoppar produktionen vid en fabrik genom att hindra anställda från att komma in i byggnaden. Sådana olovliga åtgärder som att gräva, plöja eller ta upp väg på annans mark framstår generellt sett som lika straffvärda när de vidtas genom intrång i någons besittning som när de vidtas genom missbruk av egen makt-sfär.

Det sagda talar för att straffskalan för egenmäktigt förfarande behöver justeras så att den mera liknar andra motsvarande förmögenhetsbrott. Maximistraftet för normalgraden av egenmäktigt förfarande bör därför höjas till fängelse i högst ett år.

Frågan är om även straffskalan för grovt egenmäktigt förfarande bör justeras. En jämförelse kan göras med bl.a. olovligt brukande, där minimistraftet för grovt brott är fängelse i sex månader. Som

framgått anser utredningen att brotten generellt sett är lika straffvärda. Utgångspunkten bör därför vara att straffskalorna ska vara utformade på samma sätt. Genom att höja minimistraffet för grovt egenmäktigt förfarande till sex månaders fängelse markeras att brottsrubriceringen bör vara reserverad för allvarigare brottslighet. Minimistraffet för grovt egenmäktigt förfarande ger då också bättre ledning för straffmätningen av brott av normalgraden. Att överlappningen mellan maximistraffet för normalgraden av brotten och minimistraffet för de grova brotten därmed blir mindre än för många andra förmögenhetsbrott framstår inte som problematiskt (jfr Lagrådets yttrande i prop. 2002/03:138, bilaga 5 s. 40).

Som ovan beskrivits kan grovt egenmäktigt förfarande avse gärningar med ett högt straffvärde. Något sakligt skäl till varför brottet ska ha ett markant lägre maximistraff än t.ex. grovt olovligt brukande och grovt tillgrepp av fortskaffningsmedel är svårt att finna. Maximistraffet för grovt egenmäktigt förfarande bör därför höjas till fyra år, motsvarande vad som gäller för bl.a. de nu nämnda brotten.

Straffskalan för självtäkt bör däremot behållas. Detta brott förutsätter – i motsats till egenmäktigt förfarande – inte någon orättmätig kränkning av någon annans besittning. Vid självtäkt åsidosätter gärningsmannen i stället myndigheternas exklusiva rätt att verkställa en i och för sig berättigad besittningsövergång genom att själv ta sig den rätten. Enligt utredningens mening bör denna skillnad mellan brotten återspeglas i straffskalan på så sätt att straffskalan för självtäkt bör vara lindrigare.

Straffskalan för olovligt förfogande

Straffbestämmelsen om olovligt förfogande är subsidiär till övriga brott i 10 kap. BrB. Som framgår av avsnitt 12.2.8 har olovligt förfogande, vid sidan av olovligt brukande, alltmer kommit att tillämpas i stället för bestämmelserna om stöld respektive tillgrepp av fortskaffningsmedel. Utredningen föreslår av den anledningen att en grov form av olovligt förfogande införs. Straffskalan för den grova formen bör då utformas på samma sätt som straffskalorna för olovligt brukande och egenmäktigt förfarande. Det innebär att straffskalan bör vara fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Samtidigt bör maximistraffet för normalgraden av brottet sänkas till fängelse i högst ett år, för att få en bra balans mellan straff-

skalorna. Motsvarande sänkning gjordes när den grova formen av olovlig kraftavledning infördes (prop. 1992/93:141 s. 36).

13.6 Straffskalorna för övriga förmögenhetsbrott

13.6.1 Straffskalorna för grova brott

Utredningens bedömning: Utöver förslagen om ändrade straffskalor för grov skadegörelse och de grova formerna av egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande bör straffskalorna för grova förmögenhetsbrott inte ändras.

Skälen för utredningens bedömning: Straffskalorna för de grova förmögenhetsbrotten utgår i normalfallet från fängelse sex månader. De grova formerna av stöld, bedrägeri, häleri, penninghäleri, svindleri, förskingring, trolöshet mot huvudman och grovt tagande respektive givande av muta har ett maximistraff på fängelse sex år medan de grova fallen av tillgrepp av fortskaffningsmedel, olovlig kraftavledning, olovlig avledning av värmeenergi, ocker, olovligt brukande och skadegörelse har ett maximistraff på fyra års fängelse.

Straffskalorna för grov stöld, grovt bedrägeri, grov förskingring och grov trolöshet mot huvudman har varit desamma sedan brottsbalkens tillkomst.

Maximistrafen för grovt häleri och grovt svindleri höjdes till den nuvarande nivån genom en lagändring år 1993 (prop. 1992/93:141, JuU16). Samtidigt infördes en grov form av olovlig kraftavledning med samma straffskala som i dag. Straffskalan för olovlig avledning av värmeenergi, som utformades med olovlig kraftavledning som mönster, är densamma som när brottet infördes år 2008.

I avsnitt 13.5 har utredningen föreslagit att minimistrafet för grov skadegörelse och egenmäktigt förfarande som är grovt höjs till fängelse i lägst sex månader och att en grov form av olovligt förfogande införs med samma minimistraff.

För de flesta grova förmögenhetsbrott är minimistrafet alltså sex månaders fängelse. Det är också i praktiken de högsta straff som döms ut för enstaka brott av normalgraden av dessa brott, eftersom den överlappande delen av straffskalan i princip aldrig används. Det har inte framkommit något skäl för en generell höjning av minimistrafen för de grova brotten.

Det framstår också som motiverat att behålla ordningen med vissa lägre maximistraff, för att markera att vissa brott anses mindre straffvärda än de centrala förmögenhetsbrotten. För de grova fallen av tillgrepp av fortskaffningsmedel, ocker, olovligt brukande och det nya brottet energistöld föreslås därför ingen ändring av straffskalan (se avsnitt 13.5 angående maximistraffen för grov skadegörelse och de grova formerna av egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande).

Utredningens bedömning är således att straffskalorna för flertalet av de grova förmögenhetsbrotten är väl avvägda i förhållande till andra typer av brott och att de varken bör höjas eller sänkas. Genom utredningens förslag minskas dessutom den inbördes variationen mellan förmögenhetsbrotten.

13.6.2 Straffskalorna för medelsvåra brott

Utredningens bedömning: Utöver förslagen om ändrade straffskalor för skadegörelse, egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande bör straffskalorna för förmögenhetsbrott av normalgraden inte ändras. Inte heller straffskalorna för övriga medelsvåra brott bör ändras.

Skälen för utredningens bedömning: För flertalet förmögenhetsbrott som också finns i en grov form är straffet för normalgraden av brotten fängelse i högst två år. Det gäller stöld, tillgrepp av fortskaffningsmedel, bedrägeri, utpressning, häleri, ocker, svindleri och förskingring.

Maximistraffet två års fängelse är vanligt även för medelsvåra förmögenhetsbrott som inte är gradindelade. Det gäller för subventionsmissbruk, oredligt förfarande, ockerpantning, olovligt förfogande, handel med inflytande, vårdslös finansiering av mutbrott och behörighetsmissbruk. Straffskalorna för dessa brott utgår från böter. För flera av dessa brott har straffskalorna varit desamma sedan brottsbalken infördes. Den vida straffskalan motiveras i dessa fall av att brotten omfattar även mindre allvarliga förfaranden. När det gäller subventionsmissbruk har emellertid ringa fall undantagits från straffansvar. Det har inte kommit fram några skäl för att skärpa straffen för något av de medelsvåra brott som har ett maximistraff på fängelse i två år. Någon generell höjning av minimi-

straffen föreslås därför inte. När det gäller olovligt förfogande föreslår utredningen dock att maximistraffet för normalgraden av brottet sänks till fängelse i ett år, samtidigt som en grov form av brottet införs (se avsnitt 12.2.8).

Vissa gradindelade förmögenhetsbrott av normalgraden har ett maximistraff som understiger två år. Detta gäller olovlig kraftavledning, olovlig avledning av värmeenergi, olovligt brukande och skadegörelse, för vilka högsta straffet är ett års fängelse. Egenmäktigt förfarande bestraffas med högst sex månaders fängelse. Straffmaximum för olovlig kraftavledning sänktes från två till ett års fängelse när en grov form av brottet infördes år 1993 (prop. 1992/93:141). För flertalet av dessa brott är skillnaderna motiveerade.

Som inledningsvis nämnts har utredningen avstått från att behandla frågan om en generell minskning av överlappningen i straffskalorna, eftersom det skulle kräva en översyn av samtliga straffskalor vilket går utöver utredningens uppdrag. Det är också viktigt att behålla proportionaliteten mellan förmögenhetsbrotten och andra brottstyper, bl.a. våldsbrotten. Varje gång ett nytt brott införs gör lagstiftaren en noggrann avvägning mot de befintliga brottstyperna. Att rubba den balans som finns mellan olika brott i brottsbalken kräver goda skäl. Några sådana skäl har inte framkommit under utredningsarbetet. Mot den bakgrunden finns det inte heller skäl att nu generellt ändra straffskalorna för förmögenhetsbrott av normalgraden. Utöver de tidigare nämnda förslagen beträffande straffen för skadegörelse, egenmäktigt förfarande och olovligt förfogande (avsnitt 13.5) föreslår utredningen därför inga förändringar i straffskalorna för de medelsvåra förmögenhetsbrotten.

13.6.3 Straffskalorna för lindrigare brott

Utredningens förslag: Fyndförseelse och åverkan ska alltså vara rena bötesbrott. Straffmaximum för de ringa formerna av tillgrepp av fortskaffningsmedel, utpressning och för tagande av olovlig väg höjs till fängelse sex månader. Övriga straffskalor ändras inte. Straffansvaret enligt terrängkörningslagen görs subsidiärt till brottsbalkens reglering.

Skälen för utredningens förslag: För de lindrigare förmögenhetsbrotten är den normala straffskalan böter eller fängelse i högst sex månader. Ringa tillgrepp av fortskaffningsmedel, ringa utpressning, fyndförseelse, åverkan och tagande av olovlig väg har emellertid endast böter i straffskalan. Straffskalorna för dessa brott har varit desamma sedan brottsbalkens tillkomst. Det abstrakta straffvärdet för de nu uppräknade brotten är alltså lägre än för andra ringa förmögenhetsbrott. Frågan är om denna skillnad är befogad.

När det gäller tagande av olovlig väg har den allmänna tillgången till exempelvis terränggående motorcyklar och till snöskotrar medfört att mark numera i större utsträckning utnyttjas så att naturskadorna kan bli svåra. Detta bör få genomslag i straffskalan, för att regleringen ska behålla sin avskräckande effekt. Maximistraffet bör därför höjas till sex månaders fängelse, i enlighet med vad som redan gäller för flertalet ringa förmögenhetsbrott och som nu föreslås gälla även för ringa skadegörelse i avsnitt 13.4.

Som nämnts i avsnitt 11.4.2 har tagande av olovlig väg ett nära samband med regleringen i terrängkörningslagen (1975:1313). Det är t.ex. straffbart enligt både terrängkörningslagen och som tagande av olovlig väg att köra med ett motordrivet fordon på barmark på någon annans åker så att det uppstår skador eller att orsaka skador på någons skogsväg. Brott mot terrängkörningslagen bestraffas med böter. För att klargöra hur förfaranden som strider mot den lagen förhåller sig till bl.a. tagande av olovlig väg bör 4 § i terrängkörningslagen göras subsidiär till de bestämmelser i brottsbalken som föreskriver strängare straff för åtgärden i fråga.

I avsnitt 11.6.2 föreslås att brottet åverkan begränsas till att endast avse sådana ringa tillgrepp och skadegörelsebrott som vidtas i skog och mark. Som utredningen anför där framstår det då som rimligt att behålla böter som straff för åverkan.

Den som inte fullgör vad som gäller i fråga om att ge till känna att man omhändertagit hittegods eller motsvarande döms enligt 10 kap. 8 § BrB för fyndförseelse. Straffansvaret omfattar åtgärder som närmast kan beskrivas som ordningsförseelser. Det är därför befogat att behålla en straffskala med enbart böter för det brottet.

När det gäller tillgrepp av fortskaffningsmedel är det ovanligt att dessa bedöms som ringa. Anmälningarna om tillgrepp av fortskaffningsmedel har minskat kraftigt under senare år, främst beroende på att de flesta bilar och andra fortskaffningsmedel numera har sådana tekniska lösningar som avsevärt försvårar tillgrepp. Det innebär att de undantagsfall där det kan bli aktuellt att bedöma till-

grepp av fortskaffningsmedel som ringa har blivit ännu färre. Den brottsliga gärningen består emellertid även i dessa fall av ett uppsåttligt tillgrepp av relativt värdefull egendom. Vid en jämförelse med klandervärdheten av exempelvis sådana gärningar som bestraffas som snatteri framstår skillnaden mellan straffskalorna för dessa brott som omotiverad. Maximistraffet för ringa tillgrepp av fortskaffningsmedel bör därför höjas så att straffskalan ligger i nivå med straffskalan för andra ringa förmögenhetsbrott.

Straffskalan för utpressning som är ringa har varit densamma sedan brottsbalken infördes. Då föreslogs i betänkandet att ringa brott skulle ha ett maximistraff om sex månaders fängelse (SOU 1953:14 s. 277 f.). Departementschefen ansåg emellertid att det med hänsyn till karaktären av utpressningsbrottet inte var lämpligt att över huvud taget ha någon ringa form av brottet. I stället föreslogs att straffskalan för normalgraden av brottet skulle utgå från böter (prop. 1962:10, del B, s. 202 f.). Till slut infördes emellertid en särskild straffskala för ringa fall, med endast böter som straff (prop. 1962:10, del C, s. 198, 1LU42 och 43).

Det är ytterst ovanligt att någon döms för ringa utpressning. I ett fall som refererats dömdes en butiksinnehavare för att ha under hot om polisanmälan krävt en mindre summa pengar av kunder som hade ertappats med tillgrepp i butiken (se NJA 1969 s. 517). Även om det endast i undantagsfall kan förväntas bli aktuellt att döma någon för ringa utpressning bör straffskalan, av samma skäl som anförts beträffande tillgrepp av fortskaffningsmedel, utformas med hänsyn till brottets abstrakta straffvärde. Maximistraffet bör därför höjas till sex månaders fängelse även för utpressning som är ringa.

14 Bör försök till häleri av normalgraden kriminaliseras?

14.1 Häleribrotten

14.1.1 Häleri och grovt häleri

Häleri och grovt häleri straffbeläggs i 9 kap. 6 § BrB. Straffet för häleri är fängelse i högst två år. Är brottet grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Hälerigärningarna i 6 § kan delas in i fyra typfall: sakhäleri (första stycket 1), vinningshäleri (första stycket 2) och fordringshäleri (första stycket 3), som samtliga förutsätter att egendomen kan härledas till ett begånget förbrott, samt näringshäleri (andra stycket), för vilket det räcker att objektet skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott.

Med *sakhäleri* avses att gärningsmannen, på ett sätt som är ägnat att försvåra återställandet, tar befattning med något som har frånhänts annan genom brott. Det objekt (som också kan vara pengar) som hälerigärningen avser anses vara "smittat" genom att det frånhänts annan genom brott. Objektet behöver inte ha något förmögensvärde (SOU 1940:20 s. 147). För att det ska vara fråga om häleri krävs att det är utrett att objektet (som måste bestå av individuellt bestämd egendom) har frånhänts någon annan genom brott. Det krävs inte att det är utrett vilket brott som är förbrott. Vissa brott, som exempelvis tillgrepp av fortskaffningsmedel och fyndförseelse, kan inte utgöra förbrott till häleri, eftersom dessa brott inte innebär att ägaren frånhänder objekten.

Sedan reglerna i lagen (1986:796) om godtrosförvärv ändrades år 2003 är det i princip omöjligt att göra godtrosförvärv av stöldgods eller annan olovligt tillgripen eller tilltvingad egendom. Eftersom den ursprungliga ägarens rätt till godset består, kvarstår också möj-

ligheten att döma efterkommande förvärvare för häleri, förutsatt att brottsrekvisiten i övrigt är uppfyllda.

För att gärningsmannen ska kunna dömas för häleri krävs att han eller hon, när gärningen företas, förstår att saken är frånhänd annan genom något sådant brott som kan vara förbrott till sakhäleri. Den som får insikt om förbrottet först sedan han eller hon har fått saken i sin besittning kan också göra sig skyldig till häleri, om han eller hon därefter vidtar någon åtgärd med saken som innebär att dess återställande försvåras. Med återställande avses lagenligt återställande. Sådant befattning som syftar till att mot betalning återställa stöldgods till den bestulne anses vara ägnad att försvåra ett lagenligt återställande och utgör därmed häleri (NJA 1992 s. 37).

Med *vinningshäleri* avses fall där gärningsmannen bereder sig otillbörlig vinning av någon annans brottsliga förvärv. Gärningsmannen behöver alltså inte ta befattning med någon individuellt bestämd egendom. Vinningen måste dock vara kopplad till förbrottet och kan bestå i att t.ex. ta emot en sak som är köpt för pengar som härrör från ett rån. Vinningen ska vara otillbörlig, vilket utesluter straffansvar bl.a. för den som tar emot sedvanlig ersättning för en prestation även om ersättningen härrör från brott. Vilket brott som helst som medfört förvärv för den brottslige kan utgöra förbrott till vinningshäleri. För ansvar för vinningshäleri krävs att gärningsmannen har uppsåt till de faktiska omständigheter som gör vinningen otillbörlig. Han eller hon behöver dock inte själv uppfatta vinningen som otillbörlig.

S.k. *fordringshäleri* avser en gärning där någon genom krav, överlåtelse eller på annat sätt hävdar en genom brott tillkommen fordran. Det kan t.ex. vara fråga om att kräva in en fordran på ränta som avtalats genom ocker. Det måste vara krav med visst eftertryck för att gärningen ska kunna leda till straffansvar.

Näringshäleri förutsätter att någon i näringsverksamhet eller som ett led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, förvärvar eller tar emot något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott, under förutsättning att det sker på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande. Till skillnad från övriga former av häleri förutsätter näringshäleri inte att det kan styrkas något förbrott, utan det räcker att detta skäligen kan antas. Gärningsmannen måste känna till de omständigheter som medför att det skäligen kan antas att godset frånhänts annan

genom brott, men det krävs inte att han eller hon själv har gjort den bedömningen.

14.1.2 Häleriförseelse

Om ett häleribrott är att anse som ringa döms enligt 9 kap. 7 § BrB för häleriförseelse till böter eller fängelse i högst sex månader.

För häleriförseelse döms också den som i annat fall än som avses i bestämmelsen om näringshäleri på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott. Ett förfarande som uppfyller övriga rekvisit i den bestämmelsen, men som inte begås i näringsverksamhet eller i sådan omfattning som krävs för häleri, kan således utgöra häleriförseelse.

Vidare straffbeläggs som häleriförseelse sådana gärningar som faller under reglerna om sak-, vinnings- eller fordringshäleri där gärningsmannen visserligen inte insåg, men hade skäligen anledning att anta, att brott förelåg.

Slutligen straffbeläggs också som häleriförseelse att någon på sätt som anges i bestämmelsen om häleri medverkat vid det brott varigenom egendomen frånhändes annan och inte insåg men hade skäligen anledning att anta att brott förövades. Om gärningsmannen insåg att ett brott förövades kan handlandet i stället utgöra medverkan till förbrottet.

Paragrafen straffbelägger alltså dels ringa fall av häleri, dels vissa gärningar som inte uppfyller alla brottsrekvisit i den straffbestämmelsen.

14.1.3 Penninghäleri och grovt penninghäleri

I 9 kap. 6 a § BrB straffbeläggs sådana åtgärder som vidtas i syfte att dölja eller omsätta vinning av brottslig verksamhet. Brottet är utformat efter mönster av häleri.

Den som otillbörligen främjar möjligheterna för annan att tillgodogöra sig egendom som härrör från brottsligt förvärv eller värdet av sådan egendom döms för penninghäleri till fängelse i högst två år. Om brottet är grovt är straffet fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Med brottsligt förvärv avses varje brott som innebär förvärv för någon. Brottsojektet omfattar egendom, dess substitut, eller värdet av sådan egendom. Kopplingen mellan egendomen och det brottsliga förvärvet måste dock kunna styrkas.

Hälerigärningen består, i motsats till vad som gäller för vinningshäleri, i att främja möjligheterna för annan att dra nytta av det brottsliga förvärvet. Genom att det för straffansvar krävs otillbörligt främjande undantas vardagliga transaktioner från det straffbara området. Ett främjande kan vara otillbörligt om transaktionen har gått utöver det sedvanliga och inneburet att någon fått särskilda möjligheter att tillgodogöra sig vad som härrör från brottslig verksamhet. Som exempel kan nämnas att sälja vinstbongar till någon som avser att använda dem för att göra gällande att hans inkomster härrör från spelvinster. Ett annat exempel är att ställa sitt bankkonto till förfogande för insättning av medel som härrör från brott.

Som penninghäleri bestraffas också att någon, med uppsåt att dölja egendomens ursprung, medverkar till att bortföra, överlåta, omsätta eller vidta annan sådan åtgärd med egendom som härrör från brottsligt förvärv.

Det värde som gärningen har avsett är av stor betydelse för bedömningen av om brottet är grovt. Att gärningen vidtagits inom ramen för omfattande ekonomisk verksamhet eller annars satts i system är också något som talar för att gärningen ska bedömas som grovt brott.

14.1.4 Penninghäleriförseelse

En lindrigare form av penninghäleri straffbeläggs i 9 kap. 7 a § BrB. Brottet är konstruerat på samma sätt som häleriförseelse och reglerar ringa brott. För penninghäleriförseelse döms den som utför någon av de gärningar som nämns i bestämmelsen om penninghäleri utan att ha insikt om förbrottet. För straffansvar för penninghäleriförseelse är det tillräckligt att gärningsmannen hade skälig anledning att anta att brott förelåg eller att någon annan berikat sig genom brottslig gärning. Straffet är böter eller fängelse i högst sex månader.

14.2 Bakgrunden till utredningens uppdrag

En särskild utredare har haft i uppdrag att se över kriminaliseringen av penningtvätt och vissa därmed sammanhängande frågor. 2010 års penningtvättsutredning (i fortsättningen kallad Penningtvättsutredningen) föreslår i sitt betänkande Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud (SOU 2012:12) att penninghäleribrottet bryts ut ur 9 kap. BrB och placeras i en särskild lag. I stället för bestämmelser om penninghäleri och penninghäleriförseelse som är subsidiära till bestämmelserna om häleri och häleriförseelse föreslås alltså specialstraffrättsliga bestämmelser som ska tillämpas framför regleringen i brottsbalken. Penningtvättsutredningen föreslår också att brotten benämns penningtvättsbrott och penningtvättsförseelse. De förfaranden som i dag är kriminaliserade som penninghäleri respektive penninghäleriförseelse föreslås alltså vara straffbara.

Kopplingen till förbrottet föreslås också breddas så att det räcker att egendomen härrör från brottslig verksamhet. Penningtvättsbrott och penningtvättsförseelse föreslås vidare omfatta fler åtgärder än de som i dag straffbeläggs som penninghäleri och penninghäleriförseelse. En del av de gärningar som nu utgör vinningshäleri kan därmed komma att bedömas som penningtvättsbrott. Även åtgärder som någon vidtar för att främja sina egna möjligheter att tillgodogöra sig egendom eller värdet av egendom som härrör från brottslig verksamhet, eller för att dölja att han eller hon har berikat sig genom brott eller brottslig verksamhet, föreslås utgöra penningtvättsbrott. Penningtvättsutredningen föreslår vidare att försök (men inte förberedelse och stämpling) till penningtvättsbrott ska vara straffbart inte bara vid grovt brott utan även vid brott av normalgraden. Kriminaliseringen utvidgas således enligt förslaget i förhållande till vad som gäller i dag.

Betänkandet har remissbehandlats och förslagen bereds nu i Regeringskansliet.

Enligt direktiven till Egendomsskyddsutredningen ska utredningen dels följa beredningen av Penningtvättsutredningens förslag, dels överväga om även försök till häleri av normalgraden bör kriminaliseras. Eftersom det ännu inte finns något beslut av regeringen om Penningtvättsutredningens förslag behandlas här enbart frågan om försök till häleri bör kriminaliseras.

14.3 Häleribrott fullbordas på ett tidigt stadium

14.3.1 Allmänt om brottskonstruktionen

Häleri har redan i dag ett brett tillämpningsområde. Handlingsrekvisiten i bestämmelsen är utformade så att de träffar en rad åtgärder, i många fall utan något krav på att gärningarna ska leda till någon särskild effekt. Genom detta kommer många förfaranden som beträffande andra brott skulle ses som ett förstadium till brottet att utgöra fullbordat häleri. Om fullbordanspunkten för ett brott ligger tidigt minskar i motsvarande mån utrymmet för att straffbelägga försök eller förberedelse till brottet.

Utrymmet för ett tänkbart försöksbrott till häleri begränsas också av att vissa gärningar som skulle kunna vara förstadier till häleri i stället anses utgöra medverkan till förbrottet (jfr 23 kap. 4 § BrB). Var gränsen mellan medverkan till förbrott och efterföljande häleri går avgörs främst utifrån det tidsmässiga förhållandet mellan förbrottet och den efterföljande gärningen. Gärningen ska också ha främjat huvudbrottet för att kunna utgöra medverkan till det.

Mot den bakgrunden är det nödvändigt att gå igenom rättspraxis för att kunna klarlägga vilka förfaranden som kan vara straffvärda på försöksstadiet, men som i dag faller utanför vad som är straffbart.

14.3.2 Sakhäleri

Sakhäleri (9 kap 6 § första stycket 1 BrB) fullbordas redan när gärningsmannen tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott. Förfarandet måste visserligen vara ägnat att försvåra ett återställande men det krävs inte att den effekten har åstadkommits.

Som exempel på gärningar som innebär att ta befattning kan nämnas att fysiskt ta emot, dölja, omarbета, köpa, byta, ge bort eller pantsätta, men även att utan sådan fysisk befattning med godset ingå avtal om försäljning, att bjuda ut till försäljning, att förmedla eller medverka till försäljning (BråPM 1978:1 s. 57). Uttrycket "ta befattning" ska alltså tolkas vidare än i 23 kap. 2 § BrB, som reglerar förberedelse till brott.

Som exempel på sådan befattning som skett utan att gärningsmannen tagit fysisk befattning med godset kan nämnas förfarandet

i rättsfallet NJA 1976 s. 436. I det fallet hade gärningsmannen upplåtit ett garage för förvaring av stulna skor samt bjudit ut skorna till försäljning. Några skor hade också sålts. Gärningsmannen ansågs genom sitt handlande ha gjort sig skyldig till häleri beträffande hela partiet.

I doktrinen har framförts att det inte bör ha någon betydelse om ett försäljningserbjudande har lett till någon försäljning eller inte. I stället bör det vara avgörande om gärningsmannen har faktiska möjligheter att förfoga över godset (Elwin, Häleribrottet s. 330). Att ta emot ett inlämningskvitto som avsåg stulen egendom ansågs i rättsfallet NJA 1956 s. 119 vara likställt med att ta emot det gods som beviset avsåg. Att upplåta sitt källarutrymme för förvaring av tjuvgods ansågs i rättsfallet NJA 1961 s. 402 kunna utgöra häleri. I det fallet visste den tilltalade inte att godset var stulet när det placerades i hans källarutrymme (han trodde att det var fråga om smuggelgods). Eftersom han inte hade vidtagit någon ytterligare åtgärd med godset sedan han kommit till insikt om dess ursprung friades han från ansvar för häleri.

I en hovrättsdom från år 1976 uppkom frågan om en person (A) som lånat ut sitt parkeringskort för att en annan person (B) skulle kunna ta sig in i ett garage och placera stöldgods i A:s bil hade tagit sådan befattning med stöldgodset att han gjort sig skyldig till häleri. Stöldgodset hade av misstag placerats i en tredje persons bil och hade därmed aldrig kommit i A:s besittning. Tingsrätten och hovrätten kom båda fram till att A:s agerande inte utgjorde häleri (SvJT 1977 ref. s. 16).

Uppfattningen att häleribrottet fullbordas redan då gärningsmannen har satt sig i besittning av saken utan att ta fysisk befattning med den framförs även i departementspromemorian Häleri (Ds 1988:27 s. 12 f.).

14.3.3 Vinningshäleri

Till skillnad från sakhäleri är vinningshäleri (9 kap 6 § första stycket 2 BrB) fullbordat först då en viss effekt har inträffat. För ansvar för vinningshäleri krävs nämligen att gärningsmannen har berett sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv. Gärningen måste således ha lett till att gärningsmannen berikat sig genom den. Bestämmelsen utgör ett komplement till sakhäleri och syftar framför allt på fall där gärningsmannen inte har tagit någon

befattning med godset som sådant utan tagit emot något som trätt i stället för det som stulits, t.ex. en sak som har inköps för stulna pengar eller pengar som influtit vid försäljning av stöldgods. Ansvar är dock inte begränsat till vinning som utgörs av vad som förvärvats eller av saker som trätt i dess ställe. Det är tillräckligt att det finns ett orsakssamband mellan förvärvet och vinningen. Vilket föregående brott som helst som medfört förvärv för den brottslige kan utgöra förbrott till vinningshäleri. För att vinningen ska vara straffbar fordras dock att den är otillbörlig, t.ex. därför att gärningsmannen tar ut ett överpris genom att vid en uppgörelse med brottslingen utnyttja den omständigheten att brott ägt rum (SOU 1940:20 s. 148 f.).

14.3.4 Fordringshäleri

Fordringshäleri (9 kap 6 § första stycket 3 BrB) fullbordas redan då gärningsmannen framställer krav eller överlåter eller på annat liknande sätt hävdar en genom brott tillkommen fordran. Det är alltså inte någon förutsättning att kravet leder till betalning. Däremot ska enligt förarbetena kravet framställas med visst eftertryck, så att det är ägnat att inge gäldenären känslan av att vara utsatt för press (SOU 1940:20 s. 149).

14.3.5 Näringshäleri

Den särskilda form av häleri som kallas näringshäleri (9 kap. 6 § andra stycket BrB) omfattar endast gärningar som begås i näringsverksamhet eller som ett led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning. I dessa fall krävs inte något styrkt förbrott. Det är tillräckligt att egendomen skäligen kan antas vara frånhänd annan genom brott. Själva hälerigärningen är dock begränsad till förvärv (t.ex. köp, byte eller gåva) och mottagande av egendomen. Vid förvärv krävs inte att egendomen har kommit i gärningsmannens besittning. Att så skett är däremot en förutsättning för att mottagande ska anses ha ägt rum (BråPM 1978:1 s. 69 och prop. 1979/80:66 s. 14). Liksom för sakhäleri krävs också att mottagandet har skett på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande. Förvärv anses i sig ägnade att försvåra ett återställande (se Lagrådets yttrande i prop. 1979/80:66 s. 133).

14.4 Tidigare överväganden om försök till häleri

När häleribrottet infördes i dåvarande strafflagen år 1943 ansågs det inte nödvändigt att straffbelägga försök till häleri. Fullbordanspunkten hade nämligen placerats så tidigt att det straffbara området omfattade de gärningar som ansågs vara straffvärda (SOU 1940:20 s. 155).

Straffansvaret för grovt häleri och grovt penninghäleri utvidgades år 2001 till att omfatta även försök, förberedelse och stämpling. Den utvidgade kriminaliseringen ansågs vara nödvändig för att uppfylla Sveriges åtaganden enligt andra tilläggsprotokollet (97/C 221/02) till konventionen om skydd av Europeiska gemenskapernas finansiella intressen, (bedrägerikonventionen 95/C 316/03). Åtagandena enligt protokollet skulle enligt förarbetena möjligen ha varit uppfyllda även om endast vissa former av häleri straffbelades på försöksstadiet. På grund av det nära sambandet mellan de olika formerna av häleri ansågs det emellertid lämpligare att låta straffansvaret vara detsamma för alla former av häleri. Straffansvaret för osjälvständiga brottsformer utökades därför generellt. Protokollet tolkades dock så att det skulle räcka att utsträcka kriminaliseringen av försök, förberedelse och stämpling till enbart grova brott (prop. 2000/01:133 s. 15 f.). Det utvidgade straffansvaret för osjälvständiga brottsformer begränsades därför till grovt häleri och grovt penninghäleri.

14.5 Vilka förfaranden skulle kunna träffas av straffansvar för försök till häleri?

14.5.1 Utgångspunkter

För att det överhuvudtaget ska vara meningsfullt att kriminalisera försök till häleri krävs att det finns något straffritt handlingsutrymme mellan den tidpunkt då gärningsmannen har vidtagit någon åtgärd som kan sägas innebära att han har påbörjat utförandet av brottet (dvs. passerat den s.k. försökspunkten) och den tidpunkt då detta anses fullbordat. Hur stort detta utrymme är varierar för de olika formerna av häleri.

14.5.2 Försök till befattning med gods som är frånhänt annan

Vid sakhäleri inleds gärningen rimligtvis med att någon tar kontakt eller blir kontaktad av någon som har kontroll över något som har frånhänts annan genom brott. Redan den inledande kontakten kan knappast anses innebära att gärningsmannen har påbörjat utförandet av brottet. I det skedet lär det många gånger vara oklart om gärningsmannen kommer att ta befattning med godset eller inte. Förhållandena kan visserligen vara sådana att det redan vid en inledande kontakt står klart att den presumptive gärningsmannen är införstådd med att han eller hon kontaktar någon som hanterar stöldgods och att syftet med kontakten är att gärningsmannen på något sätt ska ta befattning med sådant gods, t.ex. försöka att köpa stöldgods. En sådan kontakt skulle i vissa fall snarare utgöra stämpling än försök, om gärningsmannen genom förfarandet beslutar gärningen i samråd med annan, eller om han eller hon åtar sig eller erbjuder sig att ta straffbar befattning med godset utan att något konkret bestämts t.ex. med avseende på tid, plats eller vilken egendom det rör sig om (23 kap 2 § andra stycket BrB). Innefattar förfarandet en överenskommelse om överlåtelse av godset anses hälerigärningen däremot fullbordad, även om transaktionen sker vid ett senare tillfälle. De gärningar som utgörs av brottsplaner som är för vaga för att anses utgöra en överenskommelse om överlåtelse skulle alltså kunna straffbeläggas som en osjälvständig form av häleri. Som tidigare nämnts skulle det dock då snarare vara fråga om stämpling till brottet. Det är svårt att se något tillämpningsområde överhuvudtaget för försök till häleri vid överlåtelssituationer.

En överenskommelse med tjuven om att ta emot stöldgods för förvaring skulle däremot kunna utgöra försök till häleri, i vart fall om gärningsmannen vidtagit någon åtgärd varigenom han kan sägas ha påbörjat brottet, utan att ha fått godset i sin besittning. Sådana åtgärder skulle exempelvis kunna vara att hyra ett förråd för förvaring av godset eller att lämna ut en nyckel, passerkort eller kod till det utrymme där stöldgodset är tänkt att förvaras. Träffas överenskommelsen om förvaring redan innan tillgreppsbrottet har ägt rum är det möjligt att den som åtagit sig att ta emot godset snarare ska dömas för medhjälp till stölden. Träffas överenskommelsen med någon annan än den som tillgripit godset kan förfarandet att hyra ett förråd eller lämna ut en nyckel i stället bedömas som medhjälp till häleri.

Häleribrottet torde fullbordas i samband med att godset place-ras i det anvisade utrymmet. Att bege sig till en överenskommen plats för att ta emot stöldgods skulle, beroende på omständighet-erna, möjligen också kunna utgöra försöksbrott. Det kan dock vara svårt att bevisa uppsåtet. I dessa fall torde det dessutom vara till-räckligt att gärningsmannen lämnar platsen för att han ska anses ha frivilligt tillbakaträtt från försöket och därmed gå fri från ansvar.

14.5.3 Försök att bereda sig vinning av annans brottsliga förvärv

Perioden från det att gärningsmannen har träffat en överenskom-melse genom vilken han eller hon skulle göra en otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv till dess att den otillbörliga vinningen uppkommit skulle kunna straffbeläggas som försök till vinnings-häleri. Om handlandet består i att underlätta brottsligheten, t.ex. åtgärder för att ta hand om vinningen från koppleri, rör det sig snarare om antingen penninghäleri eller medhjälp till koppleri.

14.5.4 Försök att hävda en fordran som tillkommit genom brott

För fordringshäleri som består i att framställa krav på en genom brott tillkommen fordran straffas bara den som inte själv har utfört det brott varigenom fordran har uppkommit. I annat fall anses fordringshäleriet vara en straffri efterhandling till det brott som gärningsmannen döms för (t.ex. utpressning eller ocker).

Driver gärningsmannen in fordringen åt den som begått för-brottet anses han eller hon inte ha gjort sig skyldig till fordrings-häleri. Gärningen ska då i stället bedömas antingen som en del i förbrottet eller som någon form av medverkan till det (Asp m.fl., Kriminalrättens grunder s. 440). För att framställande av ett krav ska kunna utgöra fordringshäleri måste gärningsmannen därför rimligen ha förvärvat fordringen av någon i ett tidigare led (t.ex. av den som begått förbrottet). Det kan knappast göras gällande att gärningsmannen har påbörjat framställandet av ett krav mot gälde-nären redan genom att förvärva fordringen. Försökspunkten kan knappast anses vara uppnådd redan i detta skede. Förfarandet skulle däremot kunna utgöra förberedelse om gärningsmannen tar

fysisk befattning med t.ex. ett skuldebrev. Ett försök att framställa ett krav, genom att t.ex. skicka ett kravbrev som av en tillfällighet inte når gäldenären, skulle däremot möjligen kunna bedömas som försök till fordringshäleri. Det skulle dock krävas att kravbrevet i sig uppfyller kriterierna för att inge gäldenären känslan av att vara utsatt för press. Kommer kravbrevet fram eller tar gärningsmannen någon ytterligare kontakt med gäldenären varigenom kravet upprepas med eftertryck fullbordas fordringshäleriet.

Fordringshäleri kan också bestå i att överlåta en genom brott tillkommen fordran. Ett försök att överlåta en genom brott tillkommen fordran, t.ex. genom att bjuda ut den till försäljning, skulle därmed kunna straffbeläggas som försök till häleri.

14.5.5 Försök att ta emot gods som åtkommits genom brott

Det möjliga tillämpningsområdet för försök till näringshäleri som består i förvärv av något som skäligen kan antas vara fränhänt annan genom brott begränsas i samma utsträckning som vid sakhäleri. En gärning som består i att motta gods som åtkommits genom brott fullbordas däremot först när godset kommit i gärningsmannens besittning. På motsvarande sätt som vid sakhäleri som består i förvaring av gods skulle därför en överenskommelse, i förening med någon åtgärd som kan sägas innebära att mottagandet av godset har påbörjats, kunna straffbeläggas som försök till näringshäleri. Att t.ex. bege sig till en överenskommen plats för att ta emot stöldgods för förvaring skulle t.ex. under vissa förhållanden kunna bestraffas som försök till näringshäleri.

14.6 Försök till häleri bör inte kriminaliseras

Utredningens bedömning: Det finns inte skäl att nu kriminalisera försök till häleri av normalgraden.

Skälen för utredningens bedömning

Bör kriminaliseringen utvidgas för att täcka tydliga brister?

Kriminaliseringen av häleri syftar till att försvåra för dem som genom att köpa eller på annat sätt omhänderta det som förvärvats genom brott främjar brottslig verksamhet (SOU 1940:20 s. 146). Tanken är att kriminaliseringen av häleri ska försvåra för gärningsmännen att få avsättning för stöldgods eller att på annat sätt kunna omsätta egendom som härrör från förmögenhetsbrott. Genom att gärningsmännen får svårare att tillgodogöra sig värdet av brotten förväntas incitamentet att begå förmögenhetsbrott minska. Syftet med kriminaliseringen av häleri är alltså att bekämpa förmögenhetsbrott i allmänhet. Reglerna om häleri straffbelägger handlingar som indirekt utgör ett hot mot det skyddsintresse, enskildas egendom, som bestämmelserna om förmögenhetsbrott avser att skydda.

Gärningar som utgör förstadier till allvarigare former av häleri, t.ex. därför att de avser egendom av betydande värde, är redan i dag straffbara som försök, förberedelse eller stämpling till grovt häleri. Frågan är om det intresse som hotas av häleribrott är så skyddsvärt och om försök till brott av normalgraden utgör ett så allvarligt hot mot detta intresse att det är berättigat att utvidga det straffbara området ytterligare. Den praktiska betydelsen av en utökad kriminalisering och vilka möjligheter det finns att i praktiken upprätthålla kriminaliseringen spelar då en viktig roll.

För försöksbrott som ligger på gränsen till grovt brott kan det uppstå en oönskad tröskeffekt om gärningen inte är straffbar därför att den bedöms vara ett brott av normalgraden. Liknande tröskeffekter kan emellertid uppstå i vid andra brott och i andra sammanhang, t.ex. vid bedömningen av preskriptionsfrågor. Önskan att undvika tröskeffekter kan vara ett skäl till utökad kriminalisering men är inte ensamt tillräckligt.

Kriminalisering av försök till häleri skulle visserligen leda till att en del förfaranden som i dag är straffria skulle kunna bestraffas, men det rör sig om marginella förändringar. I praktiken är det framför allt fråga om situationer som ligger mycket nära att brottet fullbordas. Tillämpningsområdet för försöksbrott torde därmed bli mycket begränsat. I många fall kan de inledande kontakterna med någon som kontrollerar t.ex. stulet gods och fordringar som tillkommit genom brott syfta till att undersöka just frågan om det rör sig om något som härrör från brottslig verksamhet. Skälet kan vara

att avstå från affären om det visar sig att det finns ett sådant samband. Svårigheterna att bevisa gärningsmannens uppsåt i de fall där det finns en misstanke om att kontakterna inte haft något legitimt skäl kan förväntas bli stora. I praktiken skulle det alltså bli svårt att upprätthålla kriminaliseringen. Till detta kommer risken att oskyldiga kan komma att misstänkas för brott enbart på grund av sina kontakter med personer som hanterar stöldgods, trots att de avstått från att inlåta sig i brottsligt handlande.

Krävs det utvidgad kriminalisering på grund av kopplingen till penningtvättsbrott?

Uppdraget att se över behovet av att straffbelägga försök till häleri har sin grund i att Penningtvätsutredningen föreslår en motsvarande utvidgning av det straffbara området för penninghäleribrott. Vid en jämförelse med det föreslagna penningtvättsbrottet är det svårt att se något motsvarande behov av att kunna ingripa på ett så tidigt stadium vid häleri. Enligt Penningtvätsutredningens förslag ska t.ex. penningtvättsbrott i vissa fall inte anses fullbordat när gärningsmannen får pengar insatta på sitt konto utan först när pengarna förts vidare. Behovet av att kunna ingripa med straffprocessuella tvångsåtgärder innan pengarna är borta anförs i betänkandet som det huvudsakliga skälet för att straffbelägga även försök till penningtvättsbrott. En transaktion som har begärts, men som banken vägrat att utföra, anges som ett annat exempel på förfarande som skulle kunna bedömas som försök till penningtvättsbrott (SOU 2012:12 s. 222).

De hälerigärningar mot vilka det på motsvarande sätt kan vara viktigt att kunna ingripa redan på försöksstadiet lär oftast vara att bedöma som grova brott, på grund av antingen värdet eller den organisation och planmässighet som brotten kräver. Som exempel kan nämnas åtgärder som vidtas i syfte att föra ut t.ex. stulna bilar ur landet, exempelvis att skaffa falska eller stulna registreringskyltar för att minska risken för upptäckt. En sådan åtgärd som att förbereda utförseln genom att boka färjeplats för den omskyltade bilen skulle också kunna vara aktuell. När bilarna har mottagits av den som avser att föra dem ut ur landet är risken stor att de inte längre går att spåra. Någon motsvarande situation vid häleri av normalgraden är svår att föreställa sig.

Penningtvätsutredningens förslag innebär också att förhållandet mellan häleri och penningtvätsbrott ändras. Det föreslås nämligen att penningtvätsbrott ska regleras i en särskild lag, som ska tillämpas framför reglerna i brottsbalken. En överenskommelse genom vilken hälaren skulle göra en otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv som också innefattar en penningtvätsåtgärd kommer enligt Penningtvätsutredningens förslag att kunna bestraffas som försök till penningtvätsbrott. Som exempel kan nämnas den situationen att gärningsmannen får betalt för att upprätta handlingar som kan ge en skenbar förklaring till innehavet av pengar, i syfte att främja möjligheterna för någon att tillgodogöra sig egendom eller värdet av egendom som härrör från brottslig verksamhet.

Om förslaget att penningtvätsbrott och penningtvätsförseelse inte längre ska utgöra en specialform av häleri genomförs och penningtvätsbrott regleras i en särskild lag framstår det som mindre angeläget än vad det är med dagens reglering att upprätthålla en överensstämmelse mellan kriminaliseringen av osjälvständiga former av häleri och penningtvätsbrott (jfr prop. 2000/01:133 s. 16).

Utredningens slutsats

Utredningen anser att det beträffande häleri av normalgraden är tveksamt om de ytterligare gärningar som i praktiken skulle kunna bestraffas som försöksbrott motiverar en kriminalisering. Dessa gärningar är få och utgör ett begränsat hot mot de intressen som hälerireglerna avser att skydda. Det finns således inget egentligt behov av att kriminalisera också häleri av normalgraden. När det gäller penningtvätsbrott är det däremot lätt att se ett praktiskt behov av att utvidga straffansvaret.

I sammanhanget bör också nämnas att Utredningen om skärpta straffrättsliga åtgärder mot organiserad brottslighet (dir. 2013:19) har fått i uppdrag att bl.a. överväga om kriminaliseringen av brott på försöks-, förberedelse- och stämplingsstadiet bör utvidgas, för att på ett mer effektivt sätt motverka organiserad brottslighet. Beroende på bl.a. den utredningens överväganden kan frågan om utvidgat straffansvar för häleri komma i ett nytt ljus, men utredningen finner inte skäl att nu föreslå att försök till häleri av normalgraden ska straffbeläggas.

15 Tillträdesförbud i butiker

15.1 En mångårig diskussion

Frågan om näringsidkare ska kunna stänga ute personer som har begått brott eller uppträtt ordningsstörande i butiker har diskuterats länge. Under 1980-talet prövade vissa affärsidkare att meddela personer, som ansågs icke önskvärda, en sorts portförbud. Det innebar att affärsidkaren meddelade den berörda personen ett skriftligt förbud att besöka affären. Förbudet delgavs honom eller henne, tillsammans med beskedet att, för den händelse han eller hon bröt mot förbudet, en polisanmälan om olaga intrång skulle göras. Ett av syftena med metoden var att i de fall där en väktare, butikskontrollant eller butiksanställd kände igen personen kunde han eller hon avvisas direkt. Metoden beskrevs kortfattat av Brottsförebyggande rådet i en rapport år 1989, Ökad säkerhet inom handeln – en handbok (Brå-rapport 1989:4 s. 110). Den fick genom detta allmän spridning. Ett antal överträdelser av förbud av detta slag ledde under de följande åren till åtal och fällande dom för olaga intrång.

Frågan om överträdelse av sådana förbud som utfärdats av affärsidkare kunde bestraffas som olaga intrång togs upp av Högsta domstolen år 1995. Högsta domstolen fann då att straffbestämmelsen om olaga intrång inte var tillämplig (NJA 1995 s. 84). Efter domen upphörde därför affärsidkare att utfärda förbud. Därefter har man, framför allt inom handeln, vid upprepade tillfällen väckt frågan om lagreglering. Frågan har utretts flera gånger, men ingen av utredningarna har lett till någon lagstiftning.

15.2 Rätten att röra sig fritt

Enligt 2 kap. 8 § RF är den som är svensk medborgare bl.a. tillförsäkrad frihet att förflytta sig inom riket och att lämna det. Denna rätt får enligt 2 kap. 20 och 21 §§ begränsas genom lag, men begränsningar får endast göras för att tillgodose ändamål som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle. Begränsningen får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den.

Artikel 2 i fjärde tilläggsprotokollet till Europakonventionen behandlar också rätten att röra sig fritt. I artikel 2.1 föreskrivs bl.a. att var och en som befinner sig inom en stats territorium har rätt att röra sig fritt där och att fritt välja sin bosättningsort.

Både regeringsformen och Europakonventionen innehåller också regler om skydd mot diskriminering. Enligt 2 kap. 12 § RF får lag eller annan föreskrift inte innebära att någon missgynnas därför att han eller hon tillhör en minoritet med hänsyn till etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande. Skyddet i regeringsformen mot diskriminering får inte inskränkas.

I artikel 14 i Europakonventionen föreskrivs att de rättigheter som konventionen reglerar ska säkerställas utan någon åtskillnad på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Andra än svenska medborgare som befinner sig här i landet har samma skydd enligt de aktuella bestämmelserna som svenska medborgare (jfr 2 kap. 25 § RF).

15.3 Rätten att få tillträde till och vistas på viss plats

Den som med äganderätt eller annan rätt förfogar över en viss plats har också rätt att besluta om vem som får tillträde dit och får vistas där. Detta gäller även om det är fråga om en allmän plats, dvs. om platsen är tillgänglig för allmänheten. Begreppet allmän plats tolkas i straffrättsligt sammanhang som ett vidare begrepp än i exempelvis plan- och bygglagen och ordningslagen. Vid tillämpning av straffrättsliga regler avser man med allmän plats varje plats inomhus eller utomhus som är upplåten för eller frekventeras av allmänheten. En butikslokal anses således utgöra en allmän plats under den tid som den är tillgänglig för allmänheten.

Rätten för en näringsidkare eller annan att bestämma över en lokal och dess användning är inte oinskränkt. Den får inte utnyttjas så att förbudet mot diskriminering i artikel 14 i Europakonventionen träds för när. Näringsidkare som har utesluttat personer t.ex. på grund av deras etniska tillhörighet har dömts för olaga diskriminering enligt 16 kap. 9 § BrB (se bl.a. NJA 1999 s. 556).

Så länge en affärsinnehavare inte gör sig skyldig till diskriminering står det emellertid honom eller henne fritt att neka vissa personer tillträde till butiken, t.ex. därför att de vid tidigare tillfällen har gjort sig skyldiga till snatterier eller andra brott eller helt enkelt därför att affärsinnehavaren inte vill ha personen som kund. En näringsidkare kan genom praktiska arrangemang, t.ex. genom att anordna bevakning av entrén, se till att endast vissa kunder får tillträde till lokalen. Likaså kan den som saluför särskilt dyrbara artiklar, och som därigenom löper extra stor risk att utsättas för rån, välja att ha butiken låst och endast släppa in kunder som inte bedöms utgöra någon fara. Det sistnämnda förekommer exempelvis inom juvelerarbranschen.

15.4 Straffansvar för olaga intrång

I 4 kap. 6 § andra stycket BrB föreskrivs straffansvar för den som obehörigen intränger eller kvarstannar i kontor, fabrik, annan byggnad eller fartyg, på upplagsplats eller annat dylikt ställe. Brottet benämns olaga intrång och straffet är böter. Är brottet grovt är straffet fängelse i högst två år.

Olaga intrång som inte är grovt får enligt 4 kap. 11 § BrB åtalas av åklagare endast om målsäganden har angett brottet till åtal eller om åtal är påkallat från allmän synpunkt.

Straffbestämmelsen tillkom på förslag av Lagrådet vid behandlingen av det år 1962 remitterade förslaget till brottsbalk. Det hade inte någon motsvarighet i regeringens förslag. Enligt Lagrådet var syftet med bestämmelsen att ge skydd för vissa lokaler där människor arbetar eller annars brukar vistas. Som exempel på lokaler som borde komma i åtanke angav Lagrådet, förutom enskilt arbetsrum, andra arbetsplatser, föreningslokaler och skolsalar, liksom trappuppgångar och andra gemensamma utrymmen i hyresfastigheter. Även myndigheters tjänsterum torde kunna höra hit. Att nattetid olovligen intränga i en offentlig, stängd byggnad borde enligt Lagrådet också kunna bestraffas, oavsett att byggnaden på dagen

står öppen för allmänheten. Till belysning av vad som åsyftades med "annat dylikt ställe" angav Lagrådet som exempel en inhägnad byggnadsplats eller annan liknande, för visst ändamål inrättad plats som det är angeläget att kunna freda mot obehöriga (prop. 1962:10, del B, s. 421 f.).

Första lagutskottet framhöll att ett krav för straffansvar är att intrånget företagits obehörigen. I den mån som förfarandet kan anses överensstämma med lag, rätt, sedvänja eller med vederbörandes medgivande ska gärningen inte medföra straffansvar (1LU 1962:42 s. 30).

Rättspraxis på området är begränsad. I det tidigare nämnda rättsfallet NJA 1995 s. 84 ansåg Högsta domstolen att straffbestämmelsen inte kunde ges den tolkningen att den skyddade butikslokaler dit allmänheten har fritt tillträde, även om det samtidigt var fråga om en arbetsplats. Domstolen uttalade att det vore betänkligt att utan otvetydigt stöd av lag bereda möjlighet till ett generellt straffsanktionerat förbud att besöka en sådan lokal.

15.5 Polislagens bestämmelser om avlägsnande m.m.

Enligt 13 § polislagen (1984:387) får en polisman i vissa fall avvisa eller avlägsna den som genom sitt uppträdande stör den allmänna ordningen eller utgör en omedelbar fara för denna. Bestämmelsen är tillämplig i fyra olika situationer; vid ordningsstörning eller fara för ordningsstörning samt vid brott eller fara för brott. En grundläggande förutsättning är att åtgärden ska vara nödvändig för att ordningen ska kunna upprätthållas eller för att avvärja en straffbelagd handling. Om det är otillräckligt att avvisa eller avlägsna personen kan polismannen besluta att denne i stället ska omhändertas.

Med avlägsnande enligt 13 § polislagen avses att en person förs bort från den plats där han befinner sig. Det kan också innebära att han eller hon förflyttas en kortare sträcka, t.ex. i ett polisfordon. Med avvisande avses att personen hindras från att komma in på ett område eller i en byggnad.

Omhändertagande är en mera ingripande åtgärd än både avvisande och avlägsnande. Omhändertagande, som normalt innebär att den störande personen förs till en polisstation eller annan plats där han eller hon kan hållas under uppsikt och förhöras, får beslu-

tas bara i de fall där avvisande eller avlägsnande inte bedöms vara en tillräcklig åtgärd för att upprätthålla ordningen.

15.6 Vem utöver polisen får ingripa mot ordningsstörningar och brott?

15.6.1 Ordningstvakter

Detaljhandelsföretag som verkar i miljöer där det ofta förekommer brott eller ordningsstörningar anlitar inte sällan ordningstvakter eller vaktare för att bl.a. kunna hålla oönskade personer utanför lokalerna och för att neka personer som uppträder störande eller begår brott tillträde.

En ordningstvakt är en person som av polisen har förordnats att medverka till att upprätthålla allmän ordning. Endast den som med hänsyn till laglydnad och övriga omständigheter är lämplig för uppdraget och som är mellan 20 och 65 år får förordnas som ordningstvakt. De grundläggande reglerna om ordningstvakter finns i lagen (1980:578) om ordningstvakter och i ordningstvaktsförordningen (1980:589).

En ordningstvacts tjänstgöringsområde framgår av hans eller hennes förordnande. Förordnandet är alltid geografiskt begränsat men kan även vara sakligt begränsat.

Ordningstvakter förordnas framför allt att tjänstgöra vid allmänna sammankomster, offentliga tillställningar och lokaler eller utrymmen med tillstånd att utskänka alkohol (2 § lagen om ordningstvakter), men förordnandet kan även avse annat (2 a, 2 b och 3 §§ lagen).

En ordningstvakt lyder under polismyndigheten i det distrikt där han eller hon tjänstgör. Ordningstvaken är i princip skyldig att lyda de order som en polisman meddelar i tjänsten (6 § lagen). En ordningstvakt har också rapporteringsskyldighet till polisen. Skyldigheten omfattar bara sådana förhållanden som rör ordningstvacts verksamhet och som är av sådan art att de bör komma till polismyndighetens kännedom (7 § lagen).

En ordningstvakt har enligt 29 § tredje stycket polislagen samma rätt som en polisman att avvisa, avlägsna eller omhänderta en person enligt 13 § polislagen, om inte förordnandet som ordningstvakt föreskriver annat.

15.6.2 Vaktare

Med vaktare avses en person som är godkänd för anställning hos ett bevakningsföretag och som utför bevakningstjänst. Reglerna om vaktare och bevakningsföretag finns i lagen (1974:191) om bevakningsföretag.

En vaktare har inte några andra befogenheter än vilken medborgare som helst.

15.6.3 Rätten för envar att ingripa mot brott

Enligt 24 kap. 7 § andra stycket RB får envar gripa den som har begått ett brott på vilket fängelse kan följa och som påträffas på bar gärning eller flyende fot. Detsamma gäller den som är efterlyst för brott. Har någon gripits med stöd av envarsrätten ska den gripne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman.

Regeln om envarsgripande i rättegångsbalken är endast tillämplig på den som är straffmyndig, dvs. på personer över 15 år. I 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare finns emellertid en motsvarande regel som ger envar möjlighet att gripa den som före femton års ålder har begått ett brott på vilket fängelse kan följa, om den unge påträffas på bar gärning eller på flykt från brottsplatsen.

Envarsgripande förekommer bl.a. vid snatteri och andra tillgreppsbrott. I de flesta sådana fall är det en butikskontrollant eller vaktare som gör gripandet, men ibland kan det vara butikspersonalen som ingriper.

En polisman ska alltid ta ställning till ett envarsgripande. Om polismannen övertar gripandet övergår detta i ett vanligt gripande för brott och följer de regler som gäller för ett sådant ingripande t.ex. beträffande förhör. Det innebär bl.a. skyldighet att underrätta den gripne om grunden för frihetsberövandet och om den brottsmisstanke som finns.

15.7 Straffsanktionerade tillträdesförbud m.m.

15.7.1 Allmänt om straffsanktionerade förbud

Att använda kriminaliserade förbud i syfte att hindra vissa personer att bete sig på oönskat sätt aktualiserades i slutet av 1980-talet genom departementspromemorian Besöksförbud (DsJu 1987:13). Där föreslogs, efter danskt mönster, att en polismyndighet på begäran av en målsägande skulle kunna meddela den som begått brott mot målsägandens hälsa, frihet eller frid särskilda föreskrifter, om det bedömdes vara nödvändigt för att förebygga fortsatta övergrepp. Föreskrifterna skulle kunna bestå i bl.a. förbud att utan målsägandens medgivande kontakta honom eller henne. Föreskrifterna skulle gälla upp till fem år. De skulle kunna prövas i domstol enligt reglerna i ärendelagen. Den som bröt mot en föreskrift av detta slag skulle kunna dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Vid remissbehandlingen av promemorian framfördes kraftig kritik mot förslaget i olika avseenden. Det omarbetades och ledde till ett nytt förslag om besöksförbud (prop. 1987/88:137). Förslaget utgör grunden till den nuvarande lagen (1988:688) om kontaktförbud. Lagen om besöksförbud trädde i kraft den 1 juli 1988. Lagen har ändrats vid flera tillfällen, i syfte att skärpa regleringen (se prop. 2002/03:70 och prop. 2010/11:45). I det sistnämnda lagstiftningsärendet ändrades också benämningen på förbudet till kontaktförbud. Bestämmelserna om kontaktförbud redovisas i det följande.

På motsvarande sätt fick det första förslaget om tillträdesförbud i departementspromemorian Tillträdesförbud (Ds 2002:25) kritik som ledde till att förslaget inte genomfördes. I departementspromemorian Lag om tillträdesförbud (Ds 2004:40) lades ett helt nytt förslag om tillträdesförbud till idrottsanläggningar fram. Förslaget hade utformats efter mönster av besöksförbudslagen i dess dåvarande utformning. Efter remissbehandling lade regeringen fram en proposition, vilken godkändes av riksdagen (prop. 2004/05:77). Lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang trädde i kraft den 1 juli 2005. Även lagen om tillträdesförbud har ändrats (prop. 2008/09:78) och regeringen har nyligen beslutat en lagrådsremiss med en ytterligare ändring.

15.7.2 Reglerna om kontaktförbud

Allmänt om kontaktförbud

Det finns för närvarande två olika typer av kontaktförbud (tidigare benämnda besöksförbud).

Den ena typen av förbud, som är det som vanligen avses, regleras i lagen om kontaktförbud (kontaktförbudslagen) och finns i fyra olika varianter. Sådana förbud beskrivs närmare nedan.

Den andra typen är sådana tillfälliga kontaktförbud som kan meddelas med stöd av 14 kap. 7 § andra stycket eller 18 kap. 2 § första stycket äktenskapsbalken i ett mål om äktenskapsskillnad. Under handläggningen av ett sådant mål kan rätten, på yrkande av någon av makarna, förbjuda dessa att besöka varandra. Denna form av förbud fanns redan när besöksförbudslagen infördes, men då gjordes bestämmelserna om överträdelse i den lagen tillämpliga även på besöksförbud enligt äktenskapsbalken. En bestämmelse som motsvarar reglerna om kontaktförbud i äktenskapsbalken finns i 28 § sambolagen (2003:376). Om någon bryter mot ett kontaktförbud som har meddelats med stöd av sambolagen tillämpas också reglerna om straffansvar i kontaktförbudslagen. Kontaktförbud enligt äktenskapsbalken och sambolagen saknar betydelse för den nu aktuella frågan och berörs därför inte i den fortsatta framställningen.

Kontaktförbudslagens reglering

Ett *kontaktförbud* innebär ett förbud för en person att besöka eller på annat sätt ta kontakt med en annan person. Huvudsyftet med ett kontaktförbud är således att förhindra kontakter oavsett på vilket sätt de sker. Indirekt kommer emellertid ett kontaktförbud att fungera som ett förbud att besöka den eller de platser som förbudet omfattar. Det kan t.ex. vara fråga om en bostad som tillhör den som förbudet ska skydda eller hans eller hennes arbetsplats.

Ett kontaktförbud får meddelas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att den mot vilken förbudet avses gälla kommer att begå brott mot, förfölja eller på annat sätt allvarligt trakassera den som förbudet avses skydda. Syftet med regleringen är att förebygga brott eller annat oönskat beteende som riktar sig mot en viss i förbudet angiven person.

Ett kontaktförbud kan också utsträckas till att omfatta platser i närheten av skyddsobjektets bostad, arbetsplats eller någon annan plats där han eller hon brukar vistas (s.k. *utvidgat kontaktförbud*). För att ett sådant förbud ska få utfärdas krävs att ett normalt kontaktförbud inte bedöms vara tillräckligt.

Den 1 september 2003 infördes två nya former av kontaktförbud; särskilt utvidgat kontaktförbud och kontaktförbud i gemensam bostad (prop. 2002/03:70).

Med *särskilt utvidgat kontaktförbud* avses ett förbud mot att vistas i områden som ligger i anslutning till den skyddade personens bostad, arbetsplats eller annan plats där den skyddade brukar vistas. Särskilt utvidgat kontaktförbud får endast utfärdas om den mot vilken förbudet ska gälla har brutit mot ett vanligt utvidgat kontaktförbud. Det är således avsett att komplettera ett förbud av sistnämnda slag i syfte att utsträcka den skyddades rörelsefrihet och att freda områden som den skyddade måste passera för att röra sig mellan de platser där kontaktförbudet gäller, t.ex. vägen till och från arbetsplatsen. Ett särskilt utvidgat kontaktförbud ska enligt huvudregeln förenas med villkor om elektronisk övervakning.

Med *kontaktförbud i gemensam bostad* avses ett förbud mot att uppehålla sig i en bostad som brukas gemensamt med den skyddade personen. För att ett kontaktförbud i gemensam bostad ska få utfärdas krävs att det på grund av särskilda omständigheter finns risk att den mot vilken förbudet ska gälla kommer att begå brott mot en sammanboendes liv, hälsa, frihet eller frid. Det ställs således högre krav på risken för att vålds- eller fridsbrott kommer att begås. Genom en nyligen föreslagen ändring i lagen har kravet på att risken för brott ska vara påtaglig tagits bort (prop. 2012/13:186, bet. 2013/14:JuU6). Avsikten med ändringen är att det inte ska krävas en akut eller nära förestående risk för brott; det ska vara tillräckligt att risken är konkret och tydlig.

Kontaktförbud i gemensam bostad innebär att den person som åläggs förbud utestängs från den gemensamma bostaden, vilket ger den skyddade personen möjlighet att bo kvar. Detta har ansetts vara värdefullt eftersom den utsatta personen tidigare ibland har sett sig tvingad att lämna sitt hem för att kunna freda sig. Kontaktförbud i gemensam bostad får endast beslutas om

- skälen för förbud väger väsentligt tyngre än det intrång eller men som förbudet vållar den som förbudet riktas mot, och

- skyddsobjektet förbinder sig att medverka till att den som förbudet riktas mot får tillgång till sina tillhörigheter.

En grundläggande förutsättning för alla former av kontaktförbud är att syftet med ett kontaktförbud inte kan tillgodoses genom någon mindre ingripande åtgärd.

Ett kontaktförbud ska gälla för viss tid, högst ett år, och kan förlängas med högst ett år i taget. Detsamma gäller för utvidgat kontaktförbud. Ett kontaktförbud i gemensam bostad är tidsmässigt betydligt mer begränsat och får utfärdas för högst två månader. Ett sådant förbud får förlängas med högst två veckor i taget. Ett särskilt utvidgat kontaktförbud med villkor om elektronisk övervakning får meddelas för högst sex månader och får förlängas med högst tre månader i taget.

Beslut om kontaktförbud fattas av åklagare. Beslutet ska vara skriftligt och ska delges den mot vilken förbudet gäller. Kontaktförbud kan beslutas antingen på begäran av den som förbudet avses att skydda eller när det annars finns skäl till det. Åklagaren kan alltså på eget initiativ besluta om kontaktförbud. Åklagarens beslut angående kontaktförbud får överklagas till allmän domstol.

Den utredning som läggs till grund för ett beslut om kontaktförbud görs i huvudsak enligt bestämmelserna om förundersökning i 23 kap. RB. För handläggningen i övrigt gäller kontaktförbudslagen samt vissa bestämmelser i förvaltningslagen.

Den som bryter mot ett kontaktförbud döms till böter eller fängelse i högst ett år. Ringa fall är straffria.

I ärenden om kontaktförbud kan offentlig försvarare förordnas om den person som förbudet avses gälla är misstänkt för brott (21 kap. 3 a § RB). Däremot finns det inte någon rätt till offentligt biträde (se prop. 1987/88:137 s. 32), utom i de fall där saken gäller kontaktförbud i gemensam bostad. I sistnämnda fall anses behovet av biträde vara så framträdande att offentligt biträde normalt ska förordnas. Endast om det står klart att det saknas behov av biträde ska sådant inte förordnas (prop. 2002/03:70 s. 46). Åklagaren kan förordna offentligt biträde vid sin handläggning av kontaktförbudsärendet.

Något om tillämpningen

Kontaktförbud är både den typ av förbud som har funnits längst och som används mest. Det har gjorts en rad utvärderingar av lagstiftningen, som har lett till vissa justeringar och utvidgningar. I många avseenden är dock reglerna desamma som när besöksförbud introducerades för 25 år sedan.

Brå har vid flera tillfällen fått i uppdrag att följa upp och utvärdera lagstiftningen. Brå har publicerat följande rapporter.

- Lagen om besöksförbud. En uppföljning. BråPM 1989:2.
- Uppföljning av lagen om besöksförbud. PM 1995–05–02.
- Besöksförbud. En utvärdering av lagen och dess tillämpning. Brå-rapport 2003:2.
- Nya regler om besöksförbud. Delrapport juni 2005.
- Besöksförbud. De berörda och deras erfarenheter. Brå-rapport 2007:2.

Av den senaste rapporten framgår bl.a. följande. Antalet ansökningar om kontaktförbud har successivt ökat. År 2006 gjordes fler än 10 000 ansökningar. Sedan år 2000 hade antalet ansökningar ökat med 76 procent, vilket framför allt tillskrevs ökad kännedom om lagen. Samtidigt hade andelen beviljade ansökningar sjunkit. Ansökan om kontaktförbud beviljades år 2006 i 42 procent av fallen mot omkring 50 procent år 2000. Skälet till minskningen uppgavs vara att färre ansökningar uppfyllde de rättsliga kraven för kontaktförbud.

Antalet överträdelser av kontaktförbud har inte ökat i samma utsträckning som antalet ansökningar om sådana förbud. Under åren 2001–2006 varierade antalet anmälningar om överträdelse av kontaktförbud mellan cirka 3 200 och 3 800 per år, med undantag för år 2002 då antalet anmälda överträdelser var cirka 5 000. Antalet personer som lagförts för överträdelse är betydligt färre, vilket bl.a. beror på att många av de som överträder förbuden gör detta vid upprepade tillfällen. År 2007 lagfördes 152 personer för överträdelse av besöksförbud.

Utgångspunkten när lagstiftningen tillkom var att varje kontaktförsök skulle betraktas som ett brott. Dagens kommunikationssätt gör dock att man numera betraktar det som ett brott om någon samma dag vid upprepade tillfällen kontakter en annan per-

son exempelvis genom mail, SMS eller telefonsamtal. Ett brott kan således motsvara ett stort antal kontakter.

Brå har vid mätningar gjorda dels år 2000, dels år 2004 bedömt att åtminstone vart tredje kontaktförbud inte respekteras. Överträdelsen utgörs dock sällan av ett våldsbrott; majoriteten av anmälda händelser består av telefonsamtal eller SMS.

Antalet kontaktförbud som meddelades år 2009 uppgick till cirka 4 000 (prop. 2010/11:45 s. 34).

15.7.3 Tillträdesförbud vid idrottsarrangemang

Reglerna om straffsanktionerade tillträdesförbud

I promemorian Tillträdesförbud (Ds 2002:25) presenterades ett förslag till lag om tillträdesförbud. Förslaget omfattade, förutom förbud mot tillträde till idrottsanläggning i samband med idrottsarrangemang, även förbud mot att skaffa sig tillträde till eller vistas i en lokal som huvudsakligen utgör butikslokal. I den föreslagna lagen angavs under vilken förutsättning sådana förbud skulle få meddelas, nämligen att den person som förbudet riktades mot skulle ha begått brott i lokalen respektive vid ett idrottsarrangemang. Förbuden skulle vara skriftliga.

Den remisskritik som riktades mot förslagen ledde till förnyade överväganden om hur en lagstiftning om tillträdesförbud borde utformas. Ett nytt förslag till lag om tillträdesförbud, nu utformad efter mönster av reglerna om besöksförbud, lades fram i promemorian Lag om tillträdesförbud (Ds 2004:40).

De flesta remissinstanser tillstyrkte förslaget eller lämnade det utan erinran. Det förekom viss kritik rörande detaljer, men förslaget ansågs uppfylla kraven på rättssäkerhet i betydligt större utsträckning än tidigare förslag. Kritikerna menade främst att man borde ha valt en mindre ingripande reglering och att skälen för kriminalisering inte var tillräckliga.

Regeringen lade i prop. 2004/05:77 fram förslag om en lag om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang som fränsett vissa detaljer byggde på förslagen i promemorian. Riksdagen antog propositionen (bet. 2004/05:JuU32, rskr. 2004/05:238).

Lagen (2005:321) om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang trädde i kraft den 1 juli 2005. Lagen är utformad efter mönster av reglerna om kontaktförbud.

Enligt lagen får en person som har fyllt 15 år förbjudas att skaffa sig tillträde till och vistas på en inhägnad plats som huvudsakligen är avsedd för idrottsutövning när idrottsarrangemang anordnas på platsen av en idrottsorganisation.

Tillträdesförbud får beslutas om det på grund av särskilda omständigheter finns risk för att personen kommer att begå brott under kommande idrottsarrangemang och brottet är ägnat att störa ordningen eller säkerheten. I motsats till vad som gäller för kontaktförbud kan således andra gärningar än brott inte läggas till grund för tillträdesförbud. Beteendet ska till sin typ vara sådant att det kan anses ägnat att störa ordningen eller säkerheten under arrangemanget. Som exempel på sådana brott brukar nämnas miss-handel och skadegörelse. Vid riskbedömningen ska särskilt beaktas om personen tidigare har begått ett sådant brott i samband med idrottsarrangemang. Brott begångna innan personen fyllde 15 år får inte tas med i bedömningen.

Kan syftet med ett tillträdesförbud tillgodoses genom en mindre ingripande åtgärd får något förbud inte meddelas. Ett tillträdesförbud får vidare meddelas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den enskilde.

Åklagare beslutar i frågor om tillträdesförbud, efter ansökan av den idrottsorganisation som anordnar det eller de arrangemang som förbudet är avsett att skydda eller efter anmälan av en polismyndighet. Specialidrottsförbund kan också ansöka om tillträdesförbud. Åklagarens beslut kan prövas av allmän domstol om det går parten emot.

Ett tillträdesförbud, som ska vara skriftligt, ska gälla för viss tid, högst ett år. Förbudet kan förlängas med högst ett år i taget. Någon yttersta tidsgräns har inte föreskrivits. Regeringen har nyligen i en lagrådsremiss föreslagit att förbudstiden får vara högst tre år.

Åklagaren kan häva eller ändra ett tillträdesförbud, om det finns skäl för det på grund av ändrade förhållanden.

Den utredning som läggs till grund för ett beslut om tillträdesförbud görs i huvudsak enligt bestämmelserna i 23 kap. RB. För handläggningen i övrigt gäller tillträdesförbudslagen samt vissa bestämmelser i förvaltningslagen.

Den som bryter mot ett tillträdesförbud döms till böter eller fängelse i högst sex månader.

Något om tillämpningen

Eftersom tillträdesförbud till idrottsarrangemang är en ganska ny företeelse finns det begränsade erfarenheter av förbuden. Under åren 2009 och 2010 meddelades drygt 100 tillträdesförbud vardera året. Beslut om tillträdesförbud meddelades i knappt 75 procent av de ärenden där frågan om förbud hade väckts. Under år 2011 ökade antalet meddelade förbud till drygt 160. Då utfärdades tillträdesförbud i cirka 80 procent av ärendena. Majoriteten av tillträdesförbuden år 2011 avsåg fotbollsarrangemang och de övriga avsåg i huvudsak ishockeyarrangemang eller både fotboll och ishockey. De flesta av förbuden meddelades för ett år, men det förekom även förbud med kortare varaktighet.

Förslag till skärpningar av lagstiftningen

I betänkandet Mindre våld för pengarna föreslås att reglerna om tillträdesförbud vid idrottsarrangemang ska skärpas (SOU 2012:23 s. 153 f.). Det föreslås bl.a. att ett tillträdesförbud även ska kunna omfatta ett visst område utanför en idrottsarena, att ett förbud ska kunna meddelas för högst tre år och att maximistrafket för överträdelse av tillträdesförbud ska höjas till ett års fängelse. Vidare föreslås att Sveriges Riksidrottsförbund ska få föra ett register över både tillträdesförbud och sådana avstängningar som idrottsorganisationerna själva beslutar om. Förslaget har remitterats. Mot bakgrund av den remisskritik som framförts i vissa delar har en utredare fått i uppdrag att göra en förnyad och fördjupad analys av de frågor som hör samman med förslaget om registrering. Förslaget om utökad längsta tid för tillträdesförbud har behandlats i lagrådsremissen Förstärkt tillträdesförbud vid idrottsarrangemang.

Idrottsorganisationernas avstängningsbeslut

Idrottsorganisationerna använder också själva ett system med förbud i vissa fall för personer att under viss tid besöka idrottsevenemang, s.k. arrangörsavstängning. Dessa beslut meddelas med stöd av vad som brukar benämnas arrangörsrätten och faller utanför lagen om tillträdesförbud. Besluten grundas ofta på att personen i fråga tidigare har begått brott på idrottsanläggningar. Besluten upprätthålls genom att de avstängda personerna nekas tillträde i sam-

band med biljettkontroll vid inpassering till anläggningarna. Beslut om avstängning fattas av idrottsföreningarna eller, efter fullmakt, av vederbörande intresseorganisation för föreningarna när det gäller flera idrottsarrangemang. En formell hantering tillämpas för beslutsfattandet (se Anders Hübnette och Krister Malmsten, *Idrottens bestraffnings- och antidopingregler*, 5 uppl. 2010, s. 131 f.). Den innebär att ett beslut om avstängning fattas först sedan den enskilde har fått tillfälle att yttra sig. Beslutet dokumenteras och den avstängde underrättas om innehållet. Den avstängde kan på begäran få beslutet omprövat av den förening eller organisation som har fattat beslutet.

15.7.4 Den europeiska utvecklingen på området

Inom ramen för Europeiska unionens (EU) straffrättsliga samarbete har medlemsstaterna förhandlat fram Europaparlamentets och rådets direktiv 2011/99/EU av den 13 december 2011 om den europeiska skyddsordern (EUT L 338, 21.12.2011, s. 2). Syftet med direktivet är att göra det möjligt för en person som fått skydd av en s.k. skyddsåtgärd i en medlemsstat att få fortsatt skydd i en annan medlemsstat dit han eller hon flyttar. En skyddsåtgärd i direktivets mening är närmast att jämställa med kontaktförbud enligt svensk rätt, men begreppet är avsett att omfatta olika slags straffrättsliga beslut som har det gemensamma syftet att skydda en person från brottsligt angrepp från en annan person närmast med avseende på den skyddade personens liv, fysiska eller psykiska integritet, värdighet, frihet eller sexuella integritet.

En person som står i begrepp att flytta till en medlemsstat eller som redan har gjort det, och som skyddas av en skyddsåtgärd i en annan medlemsstat, kan med stöd av direktivet begära att myndigheterna i den senare – utfärdande – medlemsstaten ska utfärda en europeisk skyddsorder. En europeisk skyddsorder får utfärdas på grundval av en sådan skyddsåtgärd som anges i direktivet och innebär i princip en förpliktelse för den medlemsstat dit personen flyttar – den verkställande medlemsstaten – att erkänna och verkställa skyddsordern. Direktivet innehåller endast ett fåtal avslagsgrunder och prövningen i den verkställande medlemsstaten får inte omfatta frågan om den skyddade personen har behov av skydd eller om det finns skäl att besluta om en skyddsåtgärd. Verkställigheten sker genom att den verkställande medlemsstaten fattar ett beslut om en

ny skyddsåtgärd i enlighet med sin lagstiftning. Den nya skyddsåtgärden ska motsvara den åtgärd som har beslutats i den utfärdande medlemsstaten. Överträdelser av en skyddsåtgärd som beslutas på grundval av en europeisk skyddsorder lagförs i den verkställande medlemsstaten. Överträdelser av den skyddsåtgärd som ligger till grund för den europeiska skyddsordern lagförs i den utfärdande medlemsstaten.

Direktivet ska vara genomfört i medlemsstaterna senast den 11 januari 2015. En utredning om hur direktivet ska genomföras i svensk rätt har tillsatts.

15.8 Tidigare förslag om tillträdesförbud till butiker

15.8.1 Trygghetsutredningens förslag

Trygghetsutredningen föreslog i sitt slutbetänkande Trygghet mot brott – Rollfördelning och samverkan (SOU 1995:146) att straffansvaret för olaga intrång skulle utvidgas till att avse även platser till vilka allmänheten har tillträde.

Förslaget fick ett blandat mottagande. Ett flertal remissinstanser tillstyrkte förslaget, men bl.a. Riksåklagaren, Brottsförebyggande rådet och Stockholms universitet avstyrkte detta. Under beredningen av Trygghetsutredningens förslag inhämtade regeringen under hand synpunkter på ett förslag som hade stora likheter med utredningens. Det förslaget kritiserades främst på den grunden att det kunde leda till att skyddet mot diskriminering urholkades.

I en lagrådsremiss den 24 februari 2000 föreslog regeringen att straffansvaret för olaga intrång skulle utvidgas på följande sätt.

För olaga intrång döms också den som av en behörig person meddelats ett sakligt grundat och tydligt motiverat beslut att just han eller hon inte har tillträde till en lokal eller inhägnad plats, men trots beskedet tar sig in där. Detta gäller även om allmänheten har tillträde dit.

Förslaget innebar att straffansvaret för olaga intrång utvidgades till att omfatta även den som i förhand hade meddelats att han eller hon inte fick vistas i en viss angiven lokal (eller på en viss angiven plats), men som trots detta hade berett sig tillträde till denna. Förbudet, som förutsattes meddelas av den som förfogade över lokalen eller platsen, skulle vara sakligt grundat och tydligt motiverat.

Lagrådet, som kritiserade förslaget på flera punkter, förklarade sig inte kunna tillstyrka detta, även om man ansåg att syftet med den föreslagna lagstiftningen var acceptabelt. Lagrådet framhöll bl.a. att förhållandet mellan grundlagsskyddet för den enskilde och den föreslagna bestämmelsen inte hade berörts i lagrådsremissen. Vidare ifrågasattes rekvisitet ”sakligt grundat och tydligt motiveerat” och avsaknaden av avgränsning i tid och rum. Lagrådet ifrågasatte om förslaget inte innebar en alltför långtgående kriminalisering och tog även upp polisens möjligheter att ingripa.

Lagrådet förordade en helt annan lösning. Den gick ut på att man i en särskild lag skulle ange förutsättningarna för tillträdesförbud, hur förbuden ska utformas och vad som ska gälla i fråga om överträdelse av förbud.

Lagrådets synpunkter ledde till att lagrådsremissen inte följdes av någon proposition.

15.8.2 Promemorian om tillträdesförbud

Med anledning av Lagrådets kritik utreddes frågan om tillträdesförbud ytterligare. Ett nytt förslag till reglering lades fram i promemorian Tillträdesförbud (Ds 2002:25). Där presenterades ett förslag till ny lag om tillträdesförbud. Förslaget omfattade, som tidigare nämnts, dels förbud mot att skaffa sig tillträde till eller vistas i en lokal som huvudsakligen utgör butikslokal, dels förbud mot tillträde till idrottsanläggning i samband med idrottsarrangemang.

I den föreslagna lagen angavs under vilken förutsättning sådana förbud skulle få meddelas, nämligen att den person som förbudet riktades mot skulle ha begått brott i lokalen. Förbuden skulle vara skriftliga. Tillträdesförbud till en butikslokal skulle kunna meddelas av näringsidkaren eller någon som företrädde denne. Ett sådant tillträdesförbud skulle gälla högst ett år. Förbuden skulle kunna upphävas i förtid.

Enligt förslaget skulle överträdelse av ett tillträdesförbud kunna bestraffas med böter eller fängelse i högst sex månader. Ringa fall undantogs från straffansvar. Överträdelse av förbud skulle kunna åtalas endast om målsäganden angett brottet till åtal eller åtal var påkallat från allmän synpunkt.

Vid remissbehandlingen fick förslaget kritik från de flesta instanser inom rättsväsendet, från JO och universiteten. Även de remissinstanser som i sig var positiva till en reglering pekade på

olika lagtekniska svagheter i förslaget. Vad man vände sig mot var bl.a. att förbud skulle meddelas av enskilda rättssubjekt, att det inte angetts vilka brott som skulle kunna föranleda förbud, att även brott som inte lett till rättslig prövning skulle kunna läggas till grund för förbud samt att förslaget även i övrigt hade brister från rättssäkerhetssynpunkt.

15.8.3 Nytt förslag om tillträdesförbud

Den kritik som riktats mot förslagen i Ds 2002:25 ledde till förnyade överväganden om hur en lagstiftning om tillträdesförbud borde utformas. Ett nytt förslag till lag om tillträdesförbud, nu utformad efter mönster av reglerna om besöksförbud, lades fram i promemorian Lag om tillträdesförbud (Ds 2004:40). Förslaget omfattade dock enbart tillträdesförbud vid idrottsarrangemang. Vid remissbehandlingen invände bl.a. Svensk Handel, Svenskt Näringsliv och Kooperativa förbundet mot att något förslag till lösning beträffande butikslokaler inte presenterades. Även Rikspolisstyrelsen beklagade detta. I propositionen kommenterade regeringen valet att endast lägga fram förslag till tillträdesförbud vid idrottsarrangemang och ställde sig då bakom promemorians bedömning att det fanns viktiga skillnader mellan den fråga som behandlades där och frågan om skydd för butikslokaler (prop. 2004/05:77 s. 18).

15.9 Synpunkter från företrädare för handeln

Den svenska detaljhandeln omfattar cirka 45–50 000 butiker med sammanlagt mellan 200 000 och 250 000 anställda. Varje dag förekommer cirka 4–5 miljoner kundbesök. Det totala svinnet i handeln beräknas till nio miljarder kronor per år, varav omkring sex miljarder avser tillgreppsbrott (Svensk Handel, Stölder och annat svinn i svenska butiker, 2013). Man beräknar att handeln bara anmäler en mindre del av alla de tillgrepp som faktiskt förekommer.

Det svinn inom detaljhandeln som bedöms härröra från externa tillgreppsbrott (stöld, snatteri och rån) uppgår till cirka 4,4 miljarder kronor per år och interna tillgrepp beräknas till 1,6 miljarder kronor. Handeln anmäler varje år omkring 60 000 brott som rubri-

ceras som stöld eller snatteri. Till detta kommer knappt 750 rån. Mörkertalet är emellertid mycket stort och inom handeln beräknar man att det upptäcks närmare 100 000 tillgreppsbrott årligen men att bara omkring två tredjedelar av dessa polisanmäls.

Åtskilliga av tillgreppen begås av återfallsförbrytare. Det är därför enligt handeln angeläget att, som en yttersta utväg, kunna utestänga vissa personer från butikslokaler. När man under några år i slutet av 1980-talet och början av 1990-talet meddelade vissa personer tillträdesförbud till butiker inverkade det enligt handelns uppfattning på hur personer som var i riskzonen för förbud betedde sig. Man har därför uppfattningen att risken för att drabbas av tillträdesförbud fungerade avskräckande.

Personer som betar sig ordningsstörande innebär också betydande problem för handeln. Ofta upplever andra kunder det störande om en butik besöks av personer som är kraftigt berusade eller påtagligt drogpåverkade. Sådana personer är inte sällan högljudda, påstridiga och uppträder allmänt störande. Detsamma gäller personer som på grund av psykisk ohälsa eller annat liknande tillstånd exempelvis river ner inredning, agerar hotfullt, trakasserar butikspersonalen eller kunderna eller uppträder störande på annat sätt.

Något som också vållar problem inom handeln är ungdomar som uppträder i större grupper, i syfte antingen att trakassera butikspersonalen eller att genom sitt antal och uppträdande skapa utrymme för att någon eller några i gruppen utför tillgrepp. Detta drabbar typiskt sett butiker och kiosker som säljer läskedrycker, godis och liknande konsumtionsvaror samt butiker som säljer kosmetika, kläder och andra varor som är särskilt stöldbegärliga bland ungdomar.

Det förekommer också att skadegörelse riktas mot butiker med visst utbud. Som exempel kan nämnas aktivistgrupper som river ner vissa typer av varor, sprayar ned butiksfönster, skär sönder varor eller inredning eller hindrar kunder från att besöka en viss butik. Syftet är då ofta att väcka uppmärksamhet kring en enskild inrikes- eller utrikespolitisk fråga. Det kan t.ex. vara fråga om djurrättsaktivister som vill fästa allmänhetens uppmärksamhet på djurens villkor eller personer som ogillar import från ett land med viss politisk inriktning.

Företrädare för handeln anser att problemen i första hand drabbar den s.k. dagligvaruhandeln, men menar att det i dag inte går att dra någon skarp gräns mellan butiker som säljer sådana varor eller

andra typer av varor. Som exempel har nämnts bensinstationer som ofta säljer dagligvaror. Likaså är det numera svårt att dra en tydlig gräns mellan kioskverksamhet och butiksverksamhet. Vidare kan även specialbutiker ha problem med personer som begår upprepade tillgreppsbrott. Av det skälet bör, enligt företrädarna för handeln, en ny reglering utformas så generellt som möjligt.

Vid ett seminarium som hölls den 14 maj 2008 av Ägarfrämjandet tillsammans med Svensk Handel diskuterades bl.a. frågor rörande vilken rätt butiksägare har att freda sin egendom från tillgrepp m.m. Det framkom då att man från handelns sida upplever att det brister i samhällsskyddet i olika avseenden. Vid seminariet redovisades, såvitt är av intresse här, bl.a. följande.

Det som handeln upplever som problem är framför allt tre frågor. Den första är möjligheterna att neka vissa personer tillträde till butiker. Den andra är möjligheterna att avvisa den som redan har fått tillträde. Den tredje frågan är omfattningen av nödvärnsrätten. Man efterlyser en utvidgad nödvärnsrätt som motsvarar vad som gäller om någon vill avvisa en person från sin bostad.

Det framhölls också att samhället ger fel signaler till dem som gör sig skyldiga till brott i butiker. Man pekade särskilt på att lagföringen ofta begränsas till enbart en del av brotten och på att unga lagöverträdare inte uppfattar ett beslut om åtalsunderlåtelse som en reaktion från samhället.

15.10 Kriminalisering eller straffsanktionerade individuella förbud?

15.10.1 Allmänt om kriminalisering

Om ett beteende anses ha så negativa verkningar för samhället att det bör beivras är kriminalisering den allmänt vedertagna metoden. Straffbestämmelser gäller som regel generellt, oberoende av vem som gör sig skyldig till beteendet. Syftet med kriminaliseringen är att människor ska avhålla sig från det straffbelagda beteendet. Som framgår av avsnitt 7.2.3 har riksdagen ställt sig bakom vissa riktlinjer som regeringen formulerat för när straffsanktioner är godtagbara (se prop. 1994/95:23 s. 55 och bet. 1994/95:JuU2 s. 6). Är det fråga om ett mindre samhällsskadligt beteende väljer lagstiftaren ibland att angripa beteendet genom viten, straffavgifter eller någon annan form av sanktion.

15.10.2 Individuella förbud

De olika typerna av individuella förbud som har nämnts tidigare (både de som har genomförts och de som har förkastats) har haft vissa gemensamma drag. Här kan bl.a. pekas på följande.

- Förbuden riktar sig direkt till enskilda individer.
- Syftet är att påverka en individs beteende, inte samhället i allmänhet. Förbuden syftar närmast till att stärka individens förmåga att besinna sig och att förhindra impulsstyrda brott.
- Det eller de intressen som ska skyddas är betydligt snävare än vid kriminalisering; som regel är det fråga om att skydda en enda person eller en liten grupp (t.ex. en familj) alternativt en viss utpekad plats (t.ex. en idrottsarena).
- De beteenden som kan läggas till grund för ett förbud är ofta straffbelagda, men till stor del rör det sig om mindre allvarliga brott. Vid beslut om förbud kan i viss utsträckning hänsyn tas även till beteenden som inte är kriminaliserade.
- Konsekvensen av att inte iaktta förbudet är straffansvar, vilket medför en indirekt kriminalisering som även omfattar beteenden som under normala förhållanden inte kan föranleda straffansvar.

Individuella förbud utgör i teorin inte något alternativ till kriminalisering. De syftar nämligen i första hand till att förebygga och förhindra brott, inte att reagera på begångna eller planerade brott. Det oönskade handlande man vill komma till rätta med är en sorts förstadium till brott som ligger före försök och förberedelse.

I praktiken kommer emellertid resultatet av individanpassade förbud att bli en kriminalisering av enskilda personers beteende, eftersom överträdelse av förbuden är straffbar. Detta gäller oavsett om handlandet i sig utgör brott eller inte. Som exempel kan nämnas den som överträder ett kontaktförbud genom telefonsamtal eller SMS till den som förbudet avser att skydda. Under normala omständigheter är det inte förbjudet att ringa eller skicka SMS till någon, utom i de fall där innehållet i kommunikationen i sig gör förfarandet straffbart t.ex. som olaga hot eller förolämpning. Efter att ett kontaktförbud avser att förhindra all kontakt som inte är befogad utgör ett telefonsamtal eller ett SMS som strider mot förbudet ett brott i sig. Med en sådan lagteknisk konstruktion ut-

sträcks det kriminaliserade området, men endast för den som har meddelats ett förbud och överträder detta. Kriminaliseringen träffar alltså enbart en viss person.

Det finns mot denna bakgrund anledning att närmare analysera om individuella förbud mot att bereda sig tillträde till eller vistas i en butikslokal är ett rimligt sätt att angripa de problem som handeln pekat på.

15.10.3 Ingen närmare analys av konstruktionen med straffsanktionerade förbud

Det kan konstateras att det inte i någon av de ovan nämnda promemoriorna, propositionerna eller betänkandena med förslag till individanpassade förbud finns någon allmän diskussion om hur man bör se på straffsanktionerade individuella förbud mot visst oönskat beteende ställt i relation till generell kriminalisering. Man har mera fokuserat på hur förbuden ska avgränsas för att bli effektiva och rättssäkra, samtidigt som de inte får bli alltför betungande för den som åläggs förbudet. Det saknas således en allmän analys av de närmare konsekvenserna av att införa individanpassade förbud som är straffsanktionerade.

De teoretiska aspekterna på användning av straffsanktionerade individuella förbud synes har uppmärksamrats först på senare tid och då främst med anledning av att man i England och Wales i stor utsträckning har slagit in på vägen med straffsanktionerade individanpassade förbud, s.k. Antisocial Behaviour Orders (ASBO). Enligt uppgift utfärdas det mellan 5 000 och 10 000 sådana förbud varje år. Från vetenskapligt håll har man kritiserat den flitiga användningen av ASBO:s och dess "tvåstegskriminalisering" (A.P. Simester och Andrew von Hirsch, *Incivilities* s. 173 f.). Vad man bl.a. har pekat på är att en sådan order kan utfärdas för oönskat beteende som varken är straffbelagt eller särskilt allvarligt, medan påföljden för en överträdelse kan bli fängelse (maximistraffet är flera års fängelse). Bristen på proportionalitet mellan handlande och påföljd har därför kritiserats, liksom även bristen på förutsebarhet.

När det gäller de former av individanpassade förbud som hittills har införts i svensk rätt kan noteras att dessa torde ha en bred folklig förankring. Förbuden syftar till att förebygga särskilt integritetskränkande brott eller allvarliga ordningsstörningar. Vidare har

lagstiftningen utformats på sådant sätt att risken för att förbud utfärdas på bristfälligt underlag eller med ett innehåll som kan ifrågasättas har minimerats. Här kan bl.a. pekas på att det finns en noggrann reglering av förutsättningarna för att utfärda förbud, vad besluten ska innehålla och hur länge ett förbud längst får gälla. Vidare har lagstiftaren sett till att förbuden utfärdas av kvalificerade företrädare för rättsväsendet och att det finns generösa möjligheter att få saken prövad i domstol. Den som riskerar att utsättas för ett straffsanktionerat individuellt förbud har rätt till rättsligt biträde enligt vad som gäller i allmänhet (se prop. 1987/88:137 s. 32 och prop. 2004/05:77 s. 52). Vid prövning av frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad föreskrivs en skyldighet att förordna offentligt biträde. Om den som förbudet avses gälla är misstänkt för brott kan offentlig försvarare förordnas om förutsättningarna för detta är uppfyllda.

15.11 Problemen bör inte lösas genom en särskild lag om tillträdesförbud till butiker

Utredningens bedömning: De skäl som talar mot att införa en ny lag om tillträdesförbud till butiker är starkare än de som talar för.

Skälen för utredningens bedömning

Vad talar för att införa tillträdesförbud?

Handeln är ett område som i stor utsträckning utsätts för brott både externt och internt. Det rör sig om ett stort antal brott årligen. Ett problem i sammanhanget är att handelns verksamhet till stor del bygger på öppenhet gentemot kunderna, vilket samtidigt skapar tillfällen till brott. Handeln har dock, i likhet med andra delar av samhället, ett legitimt intresse av skydd mot brott.

För att införa nya straffsanktionerade individuella förbud bör det finnas starka kriminalpolitiska skäl. Det som talar för att införa någon form av tillträdesförbud till butikslokaler är framför allt att handeln anser att problemet med vissa personer som tillgriper varor är lika stort i dag som tidigare. Det som främst anges som problem är att det finns personer som begår upprepade brott, är mer eller

mindre bötesimmuna och uppträder aggressivt eller hotfullt i samband med brotten. Tillgrepp i butik hör också till de vanligaste brotten och är en typ av brottslighet som årligen vållar stora ekonomiska skador.

Vad talar mot nya regler om tillträdesförbud?

Tillträdesförbud utgör en inskränkning i den enskildes rätt att röra sig fritt. För att begränsa en grundlagsskyddad rättighet krävs det dels starka sakska, dels att ingreppet står i rimlig proportion till det problem som det avser att lösa. Straffsanktioneringen av överträdelser av kontaktförbud och tillträdesförbud till idrottsarrangemang innebär en kriminalisering av ageranden som kan sägas utgöra förstadier till t.ex. brott mot person och brott mot allmän ordning och säkerhet. Syftet med den tidiga kriminaliseringen är att förebygga och förhindra särskilt integritetskränkande brott eller allvarliga ordningsstörningar.

På motsvarande sätt skulle ett straffsanktionerat tillträdesförbud till en butik syfta till att förebygga och förhindra egendomsbrott som snatteri och stöld. Även med beaktande av att tillgreppsbrott allmänt sett utgör ett stort problem för handeln och att vissa gärningsmän ensamma kan stå för ett stort antal brott kan enligt utredningens mening denna brottslighet inte betraktas som lika allvarlig som exempelvis brott mot person. De ordningsstörningar som det kan vara fråga om vid butikstillgrepp är också av betydligt mera begränsat slag än de som tillträdesförbud till idrottsarrangemang avser att hindra. I de senare fallen har förbuden till syfte att hålla potentiella bråkmakare borta från möjligheten att medverka till och uppmuntra andra att delta i gemensamma ordningsstörningar av mer omfattande och allvarligt slag. Det intresse som ett straffsanktionerat tillträdesförbud till butiker skulle skydda är varken så allmänt eller så integritetskränkande att det motiverar den inskränkning i den grundlagsskyddade rätten att röra sig fritt som förbudet skulle innebära.

Förutom de principiella hinder som kan anföras mot att införa en möjlighet att besluta om tillträdesförbud till butikslokaler, bör också framhållas att det inte är säkert att en sådan reglering skulle upplevas som en adekvat lösning av dem som efterfrågar möjligheten.

För det första kan det ifrågasättas varför ett hot om straff vid överträdelse av ett tillträdesförbud skulle verka mera avhållande än straffet för själva tillgreppsbrottet. Detta gäller i särskilt hög grad sådana gärningsmän som redan betraktas som bötesimmuna.

Om man skulle överväga att införa straffsanktionerade tillträdesförbud till butikslokaler är det dessutom uppenbart att man måste göra betydande undantag för situationer där något förbud över huvud taget inte bör få meddelas. Som exempel kan nämnas att det normalt inte kan komma i fråga att genom tillträdesförbud utestänga någon från lokaler där det tillhandahålls postverksamhet, apoteksvaror eller andra viktiga samhällstjänster. Motsvarande problem kan finnas med lokaler där det förekommer verksamhet som bedrivs av statligt monopol. På en ort där det bara finns en livsmedelsbutik skulle ett förbud att besöka den kunna få orimliga konsekvenser för den enskilde, eftersom det i praktiken skulle hindra honom eller henne att handla livsnödvändiga artiklar. Att utestänga någon från ortens enda bensinstation skulle knappast heller te sig rimligt. Exempelen visar tydligt på grundläggande problem med ett system med tillträdesförbud till butikslokaler oavsett vem som utfärdar förbuden.

Den tidigare kritiken mot regleringen av individanpassade förbud pekar dessutom mot att straffsanktionerade förbud är så betydande ingrepp i den enskildes liv att de inte bör få utfärdas av andra än företrädare för rättsväsendet. Det bör också finnas en möjlighet för den enskilde att överklaga besluten, för att kravet på effektivt rättsmedel enligt artikel 13 i Europakonventionen ska vara uppfyllt. Den frågan låter sig svårligen lösas om en fysisk eller juridisk person som driver handel ges rätt att utfärda ett tillträdesförbud.

Om företrädare för rättsväsendet ska besluta i nu aktuella frågor måste resurser avsättas för detta. Rättsväsendets resurser är redan hårt ansträngda och det framstår då som tveksamt om resurser bör avsättas för uppgiften att utfärda tillträdesförbud i nu aktuella fall. Om man jämför med de fall där kontaktförbud utfärdas framstår dessa som en betydligt mer angelägen uppgift för rättsväsendet, både därför att det är viktigare att skydda enskildas liv och hälsa jämfört med egendom av begränsat värde och därför att den enskilda person som utsätts för trakasserier eller hot om våldsbrott som regel är betydligt mer sårbar än en butiksägare.

Slutsats

När utredningen vägt skälen som talar för att införa ett system med av rättsväsendets myndigheter utfärdade tillträdesförbud till butikslokaler och skälen som talar mot en sådan lösning finner utredningen det uppenbart att de senare är starkare. Problemen med snattare bör således inte lösas genom att man inför sådana förbud.

Detta innebär inte att en butiksägare är förhindrad att vägra en person tillträde till lokalen om det finns skäl för det, så länge han eller hon inte överträder reglerna om diskriminering. Däremot kommer det inte heller i framtiden att finnas någon straffrättslig sanktion mot den som vägrar att rätta sig efter ett sådant beslut.

15.12 Alternativa lösningar

15.12.1 Är andra lösningar möjliga?

Utredningen har även övervägt om det finns andra möjliga alternativ än det som anges i direktiven för att lösa det nu aktuella problemet. För att ge ett bredare underlag presenteras här de två lösningar som i så fall ligger närmast till hands att överväga.

15.12.2 Utökad kriminalisering av försök till tillgrepp

En möjlig lösning skulle kunna vara att i större utsträckning kriminalisera försök till tillgrepp. I dag är försök till stöld och försök till grov stöld straffbart, men däremot inte försök till det som utredningen benämner ringa stöld. En del av problemet med stölder i butik är nämligen att brottet inte fullbordas förrän gärningsmannen har passerat en kassalinje eller någon annan motsvarande plats eller gått ut ur butiken utan att göra rätt för sig. Personalen och eventuella butikskontrollanter har därför inte någon rättslig möjlighet att ingripa mot en person som tidigare har ertappats med tillgrepp förrän han eller hon har gjort sig skyldig till ett nytt fullbordat tillgrepp, såvida inte det är uppenbart att det tillgripna har ett värde som överstiger gränsvärdet för den ringa formen av stöld.

Som framgår av avsnitt 3.3.6 är inte något av de ringa förmögenhetsbrotten straffbart på försöksstadiet. Att straffbelägga ringa stöld skulle därmed innebära ett avsteg från de principer som gäller för de andra centrala förmögenhetsbrotten. Det är inte heller givet

att en sådan kriminalisering skulle leda till de förbättringar som handeln efterfrågar, eftersom det alltid är betydligt svårare att bevisa ett försöksbrott än ett fullbordat brott. Gärningsmannen kan alltid invända att han eller hon hade för avsikt att betala och att det var butikens ingripande som förhindrade detta. Det torde därför krävas något utöver det vanliga, t.ex. att gärningsmannen har avlägsnat larmbrickor eller gömt undan godset, för att kunna bevisa ett tillgreppsförsök. Eftersom sådana omständigheter som regel leder till att gärningen bedöms som stöld av normalgraden (se avsnitt 6.2.3) förefaller inte något kunna vinnas med en sådan utökad kriminalisering.

Det bör också framhållas att rättspraxis är entydig när det gäller personer som ertappas med att ha med sig sådana särskilda verktyg som tyder på brottslig avsikt att tillgripa något, exempelvis tänger för att klippa bort larm eller kassar som är särskilt preparerade så att eventuella larm inte ska fungera när personen går igenom en larmbåge. I dessa fall betraktas brotten som försök till stöld i stort sett oavsett värdet på det som gärningsmannen eventuellt har hunnit tillgripa.

15.12.3 En lag som ger butiksägare möjlighet att förbjuda tillträde

En alternativ lösning skulle kunna vara att, trots de principiella skäl som talar mot det, tillåta att butiksägare under vissa givna förutsättningar med rättsligt bindande verkan för enskilda får utfärda förbud mot att en person vistas i en utpekad butikslokal och att göra det straffbart att bryta mot ett sådant förbud.

För att en sådan lag ska vara godtagbar bl.a. ur ett grundlagsperspektiv måste den innehålla vissa grundläggande rättssäkerhetsgarantier. Till dessa hör en begränsning av förbudet såväl i tiden som geografiskt, krav på delgivning, förbud mot diskriminering och en möjlighet att få förbudet rättsligt prövat. Eftersom regleringen är avsedd att kunna leda till straffsanktion bör förbud inte kunna meddelas någon som inte är straffmyndig.

En sådan lag skulle med den utgångspunkten kunna utformas ungefär enligt följande.

1 § Den som äger eller förestår en rörelse som från fast lokal bedriver försäljning riktad mot allmänheten får förbjuda en person som är över femton år att vistas i lokalen. Ett sådant förbud ska grundas på att personen vid upprepade tillfällen har

- 1.gjort sig skyldig till tillgrepp i lokalen, eller
- 2.uppträtt kraftigt störande mot personal eller andra närvarande i lokalen.

2 § Ett förbud får utfärdas endast om skälen för förbudet uppväger det intrång eller men i övrigt som förbudet innebär för den som förbudet riktas mot.

Ett förbud får inte innebära att någon missgynnas därför att han eller hon tillhör en minoritet med hänsyn till etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande.

3 § Ett förbud får gälla högst sex månader och enbart avse en viss utpekad lokal. Förbudet får förlängas med högst sex månader i taget, om den som förbudet gäller har brutit mot detta vid flera tillfällen eller om det finns andra särskilda skäl för det.

Förbudet kan när som helst upphävas av den som har meddelat det.

4 § Förbudet ska vara skriftligt. Skälen för förbudet ska framgå av beslutet. Förbudet gäller först när beslutet har delgetts den berörde enligt reglerna om stämningsmannadelgivning i delgivningslagen (2010:1932).

5 § Meddelas ett förbud får den mot vilken förbudet gäller ansöka hos åklagare om att förbudet upphävs. Förbudet gäller oberoende av att prövning begärts. Bifalls ansökan ska åklagaren undanröja förbudet.

Om ansökan inte bifalls får den mot vilken förbudet gäller skriftligen överklaga åklagarens beslut hos den tingsrätt inom vars domkrets förbudet har meddelats. Överklagandet ska ges in till åklagaren. Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden, om inte annat sägs i denna lag.

6 § Åklagaren är den enskildes motpart vid handläggningen i domstol.

7 § Hovrättens beslut får inte överklagas av enskild part. Hovrätten får dock tillåta att beslutet överklagas, om det finns särskilda skäl för en prövning om tillstånd ska ges enligt 54 kap. 10 § första stycket rättegångsbalken.

8 § Den som bryter mot ett förbud enligt denna lag döms för överträdelse av tillträdesförbud till böter eller fängelse i högst sex månader.

16 Konsekvenserna av utredningens förslag

16.1 Ekonomiska konsekvenser

16.1.1 Konsekvenser för staten

Utredningens bedömning: Förslagen medför inte några ökade kostnader för rättsväsendet som inte ryms inom de befintliga anslagen.

Skälen för utredningens bedömning: Förslaget om kriminalisering av identitetsintrång kommer, särskilt inledningsvis, att medföra vissa ökade kostnader för de brottsbekämpande myndigheterna och för domstolarna. Kostnaderna består i brottsanmälningar, brottsutredningar och kostnader för lagföring. I de flesta fall kommer dock sådana brott inte att förekomma ensamma utan utgöra led i annan brottslighet, framför allt bedrägeri, och utredas tillsammans med det brottet. Därmed kan straffbestämmelsen om identitetsintrång i sig inte förväntas kräva särskilt omfattande arbetsinsatser. Det bör också framhållas att redan det faktum att identitetsintrång kriminaliseras sannolikt kommer att leda till en viss minskning av förfarandet, eftersom risken för straffpåföljd verkar avhållande i sig.

Fler lagföringar påverkar även domstolarna, men i den mån identitetsintrång bara ingår som en del i annan brottslighet blir förändringarna marginella. Den som drabbas av ett identitetsintrång, och därmed får ställning som målsägande, kommer i de flesta fall inte att ha behov av ett målsägandebiträde. Förslaget bör därför inte medföra ökade kostnader för ersättning till målsägandebiträden.

Förslaget om ett särskilt brott – grovt fordringsbedrägeri – för vissa gärningar som redan nu är kriminaliserade som bedrägeri innebär stora förbättringar för de brottsbekämpande myndigheterna. Utredningarna av sådana brott kommer inte att ta lika lång tid och även i övrigt bli betydligt mindre resurskrävande. Rättegångarna kan också förväntas bli kortare. Den tid som misstänkta och tilltalade behöver vara frihetsberövade kan därmed förkortas påtagligt.

Den nya straffbestämmelsen kan också förväntas leda till att fler brottsoffer blir villiga att bidra till utredningen, eftersom det sällan kommer att krävas mer än att de skickar in den bluffaktura de har mottagit och eventuellt besvarar vissa standardfrågor. Förbättrad anmälningsbenägenhet kan i sin tur leda till en ökad kännedom hos polisen om omfattningen av denna typ av brottslighet och bättre möjligheter att ingripa tidigt mot brotten. Det kommer alltjämt att krävas kontakt med mottagare av betalningsuppsmaningar och liknande meddelanden, för att utreda om de har lidit någon skada. I många fall kommer dock mottagarna av betalningsuppsmaningarna inte att vara målsägande, vilket leder till förenklingar både hos polisen, åklagarna och vid handläggningen i domstol.

Även domstolarna påverkas positivt av den nya straffbestämmelsen genom att det inte kommer att krävas lika omfattande muntlig bevisning som vid åtal enligt de vanliga bestämmelserna om bedrägeri. Rättegångarna kan således bli fler, men inte alls lika omfattande som i dag.

De nya brotten kan även leda till att enskilda i större utsträckning vänder sig till polis och åklagare för att få hjälp och råd om hur de ska gå till väga för att minska skadeeffekterna av ett identitetsintrång. För polisen är det en viktig uppgift att tillsammans med bl.a. branschorganisationer för företagare se till att det finns lämpliga forum för att hantera behoven av upplysningar.

Sammanfattningsvis förväntas förslagen om nya straffbestämmelser leda till fler brottsanmälningar men en effektivare lagföring. Fler personer kommer att lagföras och dömas till längre fängelsestraff.

Det bör dock framhållas att de företrädare för rättsväsendet som utredningen har talat med har betonat bristen på resurser i dag. Om det inte finns tillräckliga resurser hos polis och åklagare att utreda de nya brott som anmäls och lagföra gärningsmännen för dessa, och hos domstolarna att hantera rättegångarna uteblir de förväntade positiva effekterna.

Lagförslagen i övrigt innebär att reglerna om förmögenhetsbrott förenklas och förtydligas. Att de blir enklare att tillämpa bör leda till en allmän effektivisering, framför allt för polisen och åklagarväsendet. Det något utvidgade tillämpningsområdet för energistöld och den ändrade regeln för åtalsprövning vid vissa grova brott bedöms inte påverka lagföringen i någon större utsträckning.

Ett ökat antal lagföringar kommer, i den mån de resulterar i annan påföljd än böter, att innebära ökade kostnader för Kriminalvården. Samtidigt kommer häktningstiderna att blir kortare. Det är svårt att uppskatta i vilken utsträckning lagföringarna kommer att leda till fängelse- eller frivårdspåföljder. Det är därför inte möjligt att med någon större tillförlitlighet beräkna vilka kostnader som kommer att uppstå för Kriminalvården eller när de kommer att uppstå. Utredningen gör dock bedömningen att de ekonomiska konsekvenserna för Kriminalvården inte blir mer omfattande än att de ryms inom nuvarande budgetramar.

Förslagen om straffskärpningar och om tydligare regler för när förmögenhetsbrott bör bedömas som grova brott kan förväntas leda till att högre straff döms ut för vissa brott, vilket också påverkar Kriminalvården. Även det bör rymmas inom befintliga anslagsramar.

Den nya lagstiftningen kommer också inledningsvis att medföra vissa kostnader för information, utbildning och andra liknande insatser framför allt hos polisen och åklagarväsendet. Dessa är inte mer omfattande än att de kan hanteras inom ramen för befintliga anslag.

För Brottsförebyggande rådet (Brå) kan förslagen om nya och ändrade brott och brottsbenämningar inledningsvis medföra en marginell merkostnad, eftersom nya brottskoder kommer att behöva införas.

Sammantaget gör utredningen bedömningen att den kostnadsökning som genomförandet av förslagen kommer att medföra till stor del kompenseras av de besparingar som förslagen också medför i form av enklare och effektivare brottsutredningar och mer begränsade rättegångar. De eventuella kostnadsökningar som förslagen kan leda till blir i vart fall inte mer omfattande än att de ryms inom myndigheternas nuvarande budgetramar.

16.1.2 Konsekvenser för företag och enskilda

Utredningens bedömning: Den nya bestämmelsen om grovt fordringsbedrägeri kan förväntas leda till minskad brottslighet i form av bluffakturor och att kostnaderna för företag och enskilda därigenom minskar.

Skälen för utredningens bedömning: Den avhållande effekt som förslagen om grovt fordringsbedrägeri och identitetsintrång kan förväntas få påverkar både företag och enskilda positivt. Regler som gör det svårare att undkomma straff för bedrägerier med bluffakturor kommer att underlätta särskilt för ensamföretagare och andra som bedriver verksamhet i begränsad omfattning. Nya och tydligare regler underlättar också kontakterna med polisen och rättsväsendet i övrigt. En annan positiv effekt av förslaget om grovt fordringsbedrägeri är att brottsoffren inte i samma utsträckning som i dag behöver avsätta tid för att delta vid förhör vid utredning och lagföring av brotten. Det gäller i stor utsträckning även mottagare som är målsägande och har ett enskilt anspråk. Förslaget kan därmed förväntas leda till att inte bara de ekonomiska förlusterna som betalning av bluffakturor medför minskar utan att också andra kostnader som kan uppstå för företag och enskilda i samband med brottsutredning och lagföring blir lägre.

16.2 Konsekvenser för brottsligheten och för det brottsförebyggande arbetet

Utredningens bedömning: Kriminaliseringen av identitetsintrång och en särskild straffbestämmelse som tar sikte på vissa systematiska bedrägerier bör leda till minskad brottslighet.

Skälen för utredningens bedömning: En ändrad eller utvidgad kriminalisering av något som är ett faktiskt samhällsproblem medför en avhållande effekt som i sig är positiv. Särskilt i de fall där straffbestämmelsen tar sikte på brottslighet som drivs av ekonomiska motiv kan en modern och effektiv strafflagstiftning få snabb effekt. Högre straff bör också ha en avhållande effekt.

Bestämmelsen om grovt fordringsbedrägeri kan också förväntas leda till att både företag och enskilda får sin uppmärksamhet fäst på

att vissa förfaranden är brottsliga och därmed inte i samma utsträckning som i dag låter sig luras av bluffakturor och liknande meddelanden. Detta, i kombination med en effektivare lagföring och högre straff, gör det mindre lönsamt och mer riskabelt för gärningsmännen att ägna sig åt denna typ av brott. På sikt bör förslaget därmed leda till minskad brottslighet.

Även kriminaliseringen av olovligt utnyttjande av annans identitetsuppgifter kan förväntas dels verka avhållande, dels skapa en ökad medvetenhet hos allmänheten om brotten, vilket i sig kan leda till att färre personer drabbas.

En ökad anmälningsbenägenhet kan, som tidigare nämnts, leda till en ökad kännedom om brottsligheten. Detta kan i sin tur ge positiva effekter i form av bättre möjligheter att förebygga brott.

Varje förändring som innebär något som tidigare inte var straffbelagt, eller som bara utgjorde en del av ett annat brott, påverkar brottsstatistiken och leder till att brottsligheten blir synlig. Regeln om identitetsintrång kommer därmed automatiskt att leda till en viss ökning av brottsligheten statistiskt sett. Antalet bedrägerier med hjälp av bluffakturor kan också förväntas öka statistiskt sett.

16.3 Konsekvenser i övrigt

Utredningens bedömning: Förslagen förväntas inte få några andra konsekvenser.

Skälen för utredningens bedömning: Förslagen får inte några konsekvenser för den kommunala självstyrelsen eller för Sveriges anslutning till Europeiska unionen och inte heller några ekonomiska konsekvenser för kommuner och landsting. Förslagen får inte några konsekvenser för jämställdheten eller andra sådana konsekvenser som avses i 7 § förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

17 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

17.1 Ikraftträdande

Utredningens förslag: Ändringarna ska träda i kraft så snart som möjligt.

Skälen för utredningens förslag: Förslagen innebär bl.a. att ett nytt brott, identitetsintrång, införs i brottsbalken. Det är viktigt att det skydd för enskilda som den nya bestämmelsen avser att skapa kommer till stånd så fort som möjligt, särskilt mot bakgrund av att så många drabbas. Vidare föreslår utredningen att vissa redan kriminaliserade gärningar kan lagföras som ett nytt brott, grovt fordringsbedrägeri, om de begås i stor omfattning och totalt avser ett högt värde. Syftet är att väsentligt förbättra möjligheterna för de brottsbekämpande myndigheterna att ingripa mot och lagföra de som ägnar sig åt omfattande och systematiska bedrägerier. Även detta är en förändring som bör komma till stånd så fort som möjligt, för att underlätta för de brottsbekämpande myndigheterna att på ett effektivare sätt ta sig an dessa brott. Utredningens övriga förslag innebär förenklingar, förtydliganden och i viss utsträckning, straffskärpningar. De åtgärderna är också angelägna. Utredningen anser således att samtliga ändringar bör träda i kraft så snart som möjligt.

17.2 Övergångsbestämmelser

Utredningens bedömning: De föreslagna lagändringarna kräver inga särskilda övergångsbestämmelser.

Skälen för utredningens bedömning: Ny strafflagstiftning får inte ges retroaktiv verkan. Enligt 2 kap. 10 § regeringsformen får ingen dömas till straff eller annan brottspåföljd för en gärning som inte var belagd med straff när den begicks. Ingen får heller dömas till svårare brottspåföljd för gärningen än den som var föreskriven då. En motsvarande reglering finns i artikel 7 i Europakonventionen, som gäller som svensk lag. Om annan lag gäller när dom meddelas, ska enligt 5 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken den lagen tillämpas om den leder till frihet från straff eller lindrigare straff.

Några särskilda övergångsbestämmelser behövs därför inte för de föreslagna straffbestämmelserna i 4 kap. 9 d, 9 kap. 3 a eller 12 kap. 2 a §. De nya straffbestämmelserna ska alltså endast tillämpas på brott som begås efter ikraftträdandet. Detsamma gäller den förändring av straffansvaret för ringa brott som blir följden av utredningens förslag om att slå samman brotten olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi till ett nytt brott, energistöld.

Inte heller de övriga ändringarna kräver några övergångsbestämmelser. Förslagen om straffskärpningar för vissa brott ska, som framgått, inte heller tillämpas på brott som har begåtts före ikraftträdandet.

När det gäller utredningens förslag om att vissa omständigheter särskilt ska beaktas vid bedömningen av om ett förmögenhetsbrott är grovt finns det inget som hindrar att sådana hänsyn tas även beträffande brott som ligger före ikraftträdandet, eftersom det i de fall där det redan anges försvårande omständigheter inte är en uttömmande uppräkningslista och det beträffande övriga brott alltid ankommer på domstolen att värdera betydelsen av försvårande omständigheter i det enskilda fallet.

18 Författningskommentar

18.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

4 kap.

4 b § Den som förföljer en person genom brottsliga gärningar som utgör

1. misshandel enligt 3 kap. 5 § eller försök till sådant brott som inte är ringa,
2. olaga tvång enligt 4 kap. 4 § första stycket,
3. olaga hot enligt 4 kap. 5 § första stycket,
4. hemfridsbrott eller olaga intrång enligt 4 kap. 6 §,
5. kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a §,
6. ofredande enligt 4 kap. 7 §,
7. sexuellt ofredande enligt 6 kap. 10 §,
8. skadegörelse enligt 12 kap. 1 § eller försök till sådant brott,
9. *ringa skadegörelse* enligt 12 kap. 2 §, eller
10. överträdelse av kontaktförbud enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud döms, om var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet, för olaga förföljelse till fängelse i högst fyra år.

I paragrafen, som straffbelägger olaga förföljelse, hänvisas till en rad andra straffbestämmelser i balken. I *punkten 9* har brottsbenämningen på den lindrigare formen av skadegörelse ändrats till ringa skadegörelse i konsekvens med ändringen i 12 kap. 2 §.

9 d § *Den som genom att olovligen använda en annan persons identitetsuppgifter utger sig för att vara honom eller henne och därigenom ger upphov till skada eller olägenhet för den vars identitetsuppgifter används, döms för identitetsintrång till böter eller fängelse i högst två år.*

Genom paragrafen, som är ny, straffbeläggs som identitetsintrång att någon olovligen använder en annan persons identitetsuppgifter och utger sig för att vara den personen, om förfarandet medför skada eller olägenhet för den vars identitetsuppgifter används. Paragrafen har behandlats i avsnitt 10.8.

Den brottsliga handlingen består i att använda en annan persons identitetsuppgifter på visst sätt. Det spelar för straffansvar ingen roll i vilket sammanhang uppgifterna används. Det kan vara vid ett personligt sammanträffande, via telefon, skriftligen eller på något annat sätt. Endast fysiska personers identitetsuppgifter skyddas av bestämmelsen.

Straffbestämmelsens syfte är att skydda fysiska personer mot det intrång i den personliga sfären som olovligt användande av deras identiteter utgör. En grundläggande förutsättning för straffansvar är därför att den person vars identitetsuppgifter använts är i livet. Identitetsuppgifter som tillhört en person som var avliden redan då gärningen utfördes omfattas inte av straffansvaret.

Med identitetsuppgifter avses i första hand en persons fullständiga namn och personnummer eller samordningsnummer. Även kombinationen av t.ex. en persons för- eller efternamn och post- eller e-postadress eller liknande uppgifter kan utgöra identitetsuppgifter. Det som är avgörande är om uppgifterna ensamma eller tillsammans är tillräckligt unika för att identifiera en viss fysisk person. Förväxlingsrisken är alltså en avgörande faktor för att det ska vara fråga om ett identitetsintrång. Ett fotografi kan i vissa fall, tillsammans med andra uppgifter som t.ex. hela eller delar av den verkliga personens namn eller adressuppgifter, också vara identitetsuppgifter i paragrafens mening. Däremot är ett fotografi av en verklig person som används tillsammans med uppbyggda namn- och adressuppgifter inte en identitetsuppgift i den mening som avses här.

Med att användningen ska vara olovlig avses att den varken ska vara tillåten enligt någon författning eller genom samtycke av den person vars identitetsuppgifter används. Från straffansvar utesluts därmed användning av annans identitetsuppgifter om den vars identitetsuppgifter används är införstådd med användandet. Ett exempel kan vara att någon lånar en annan persons legitimationshandling för att utnyttja att den senare har uppnått den ålder som krävs för att få tillgång till något. Den som uppsåtligen använder sig av en annan persons identitet med dennes godkännande kan i

vissa fall göra sig skyldig till missbruk av urkund enligt 15 kap. 12 § eller annat brott, men inte till brott enligt förevarande paragraf.

För straffansvar krävs att gärningsmannen uppsåtligt utger sig för att vara den person som identitetsuppgifterna avser. Att t.ex. använda sitt eget namn i kombination med en annan persons adress eller fotografi faller därmed utanför straffbestämmelsens tillämpningsområde.

För straffansvar krävs vidare att gärningen har medfört skada eller olägenhet för den vars personuppgifter olovligt använts. Därigenom utesluts från straffansvar harmlösa förfaranden, exempelvis att parodiera en annan person eller att på liknande sätt utge sig för att vara en annan person i fall där det inte finns någon förväxlingsrisk.

Med skada avses ekonomisk skada. Med olägenhet avses bl.a. praktiska besvär med att bestrida betalningsansvar för varor som någon annan har beställt eller att kontakta myndigheter, företag eller privatpersoner för att göra klart att identiteten har använts olovligt av någon annan. Om gärningsmannen t.ex. har beställt kreditkort eller registrerat telefonabonnemang i den drabbades namn och därefter tagit lån tvingas den drabbade ofta ägna åtskillig tid åt att kontakta kreditgivare och förhindra fortsatta utbetalningar. Detta utgör en olägenhet i paragrafens mening, även om den drabbade lyckas undgå betalningsansvar.

Olägenheten kan även bestå i att den drabbade har utsatts för påtagligt obehag, t.ex. genom att andra har fått intrycket att den vars identitetsuppgifter har använts har missbruksproblem eller missköter sina skyldigheter i ekonomiskt eller annat hänseende. Som exempel kan nämnas att använda någon annans namn och adress för att beställa varor via internet som kan leda till andras missaktning. Förfaranden som inte kan sägas ha orsakat något påtagligt obehag faller dock utanför det straffbara området. Som exempel kan nämnas att någon uppger en annan persons namn vid förfrågningar hos olika myndigheter eller liknande.

Det är tillräckligt för straffansvar att gärningsmannen insåg att hans eller hennes handlande skulle kunna medföra skada eller olägenhet och att han eller hon åtminstone varit likgiltig inför att den effekten skulle uppstå. Gärningsmannen behöver inte ha avsett att åstadkomma en sådan effekt.

Vid straffvärdebedömningen ska, på samma sätt som vid andra brott, beaktas vilken skada, kränkning eller fara som gärningen

inneburit, vad den tilltalade har insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon har haft.

Det finns ingen ringa eller grov form av brottet. Bötesstraffet i straffskalan bör dock reserveras för brott som endast medfört mindre olägenhet eller skada. Exempel på ett förfarande som normalt sett endast vållar mindre olägenhet för den drabbade är att någon för att dölja en otrohetsaffär använder sig av en annan persons namn och internetadress vid kontakter på olika hemsidor för dejting.

Om identitetsintrånget utgör ett led i ett bedrägeribrott döms som utgångspunkt för båda brotten i konkurrens, om brotten riktar sig mot olika skyddsintressen. Utgör identitetsintrånget, tillsammans med andra omständigheter, skäl för att bedöma ett bedrägeri som grovt döms som utgångspunkt endast för grovt bedrägeri. Identitetsintrånget bör dock nämnas i domslutet. Är även identitetsintrånget av allvarligt slag bör dock dömas för båda brotten i konkurrens. Detsamma bör gälla vid konkurrens med förfalsknings- eller sanningsbrott. Vid konkurrens med andra brott mot den person vars identitetsuppgifter har använts, t.ex. förtal, bör endast dömas för det brott som framstår som det väsentliga.

8 kap.

2 § Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för ringa stöld till böter eller fängelse i högst sex månader.

Paragrafen reglerar lindrigare fall av stöld. Brottbenämningen har ändrats från snatteri till ringa stöld. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.4. I övrigt har paragrafen endast moderniserats språkligt.

4 § Är brott som *anges* i 1 § att anse som grovt, *döms* för grov stöld till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas om tillgreppet skett efter intrång i bostad *eller annat liknande boende*, om det avsett sak som någon bar på sig *eller hade med sig*, om gärningsmannen varit försedd med vapen, sprängämne eller annat dylikt hjälpmedel eller om gärningen *annars* varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

I paragrafen regleras allvarigare fall av stöld.

I *första stycket* har endast språkliga ändringar gjorts.

I *andra stycket* har uppräknningen av vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om en stöld är grov kompletterats. Uppräkningen är inte uttömmande. En av de omständigheter som ska beaktas är om tillgreppet har skett efter intrång i bostad eller annat liknande boende. Genom tillägget ”eller annat liknande boende” görs klart att det inte bara är permanentbostäder som avses utan också annat motsvarande boende som omfattas av den boendes personliga sfär och där han eller hon har en berättigad förväntning på att få vara i fred. En tumregel kan vara att det ska vara fråga om en plats som kan låsas och som offret disponerar ensam eller tillsammans med närstående. Som exempel kan nämnas fritidshus, hotellboende, husvagn och husbil, under förutsättning att dessa vid tiden för inbrottet användes för boende. Om någon växelvis bor i permanentbostaden och ett fritidshus eller en övernattningslägenhet, t.ex. tillbringar flertalet helger och andra ledigheter där, bör båda bostäderna ha samma integritetsskydd. I vissa fall kan även en fritidsbåt uppfylla kraven på boende, t.ex. om någon tillbringar en längre tid ombord på en båt som då fungerar som personens tillfälliga hem. Även enstaka hotellövernattningar kan anses utgöra ett liknande boende om det är av sådan karaktär att det kan sägas omfattas av den boendes personliga sfär och intrånget har kränkt den boendes rätt till avskildhet. Om det varit en så allvarlig kränkning att brottet bör bedömas som grovt får bedömas från fall till fall. Avgörande bör vara om offrets trygghet i sitt boende kan sägas ha rubbats eller dennes berättigade förväntning på att få vara ifred har kränkts. Ett inbrott i ett fritidshus eller en kolonistuga som inte används under vinterhalvåret bör således inte betraktas som grovt om inbrottet äger rum då, såvida inte det också har funnits andra försvårande omständigheter vid brottet. Sådana omständigheter kan t.ex. vara att gärningsmannen har agerat särskilt hänsynslöst genom att använda kolonistugan eller fritids- huset som toalett eller för att dumpa sopor.

Ett boende som delas av andra personer än de som tillhör brottsoffrets hushåll, t.ex. en sovsal på ett vandrarhem eller en övernattningsstuga som är öppen för allmänheten, bör inte anses vara av sådan karaktär att det kan sägas omfattas av brottsoffrets privata sfär. Att ett tillgrepp skett på dessa platser utgör därför inte i sig skäl att bedöma brottet som grovt.

En annan omständighet som ska beaktas är om tillgreppet avser en sak som någon bar på sig eller hade med sig. Genom tillägget ”eller hade med sig” markeras att det inte är avgörande att gärningsmannen kommit i direkt fysisk kontakt med den som utsatts för brottet. Rekvisitet syftar enbart på föremål som offret – utan att bära det på sig – har haft under omedelbar fysisk kontroll. Som exempel kan nämnas en handväska placerad i en rollator som ägaren skjuter framför sig, en ryggsäck eller datorväska som står vid ägarens fötter eller på sätet bredvid honom eller henne eller en telefon som ligger på bordet framför ägaren eller finns i fickan på ett klädesplagg som ligger intill ägaren eller på bagagehyllan. Om ägaren däremot har avlägsnat sig från föremålet, t.ex. lämnat sin handväska i en varuvagn och gått iväg från vagnen ett stycke, eller har ställt sin resväska i ett bagagefack i ena änden av en järnvägsvagn, kan han eller hon inte sägas ha haft väskan under sin omedelbara kontroll. Ett föremål som finns i ett plagg som hängts i en obevakad garderob kan inte heller sägas ha funnits under ägarens omedelbara kontroll. Det finns därför inte skäl att bedöma en stöld som grov under sådana förhållanden. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.7.

Stycket har också ändrats språkligt.

7 § *Den som olovligen tar och brukar annans motorfordon eller annat motordrivet fortkaffningsmedel, döms, om gärningen inte är belagd med straff enligt vad som angetts förut i detta kapitel, för tillgrepp av fortkaffningsmedel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.*

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen innefattat våld eller hot om brottslig gärning eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

I paragrafen straffbeläggs som tillgrepp av fortkaffningsmedel att någon tar och brukar ett motordrivet fortkaffningsmedel utan uppsåt att tillägna sig det.

Första stycket har omarbetats språkligt. Någon ändring i sak av tillämpningsområdet är inte avsedd. Vidare har maximistraftet för ringa fall av tillgrepp höjts till fängelse i högst sex månader. Ändringen har behandlats i avsnitt 13.6.3. Avsikten med ändringen är inte att utvidga tillämpningsområdet för ringa tillgrepp av fort-

skaffningsmedel, utan att ge utrymme för en mer nyanserad straffmätning bl.a. i de fall där tillgreppet har medfört betydande risk för skada men där tillgreppet ändå bedöms som ringa. Liksom tidigare ska alla omständigheter vid tillgreppet beaktas vid bedömningen av hur tillgreppet ska graderas. Normalt bör det vara en förutsättning för att brottet ska bedömas som ringa att ingen eller endast obetydlig skada har vållats på fordonet. Det bör endast i undantagsfall komma i fråga att ett tillgrepp bedöms som ringa med hänvisning till värdet av det tillgripna fortskaffningsmedlet. Som exempel på ringa tillgrepp kan nämnas ungdomar som tillgriper en golfbil eller något annat eldrivet fordon (dock inte handikappanpassade sådana), i syfte att köra det en kortare sträcka och sedan lämnar fordonet oskadat.

I *andra stycket*, som behandlar grova fall av tillgrepp av fortskaffningsmedel, har det genom en uppräkningslista – som inte är uttömmande – preciserats vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Vad som särskilt ska beaktas är om gärningen har innefattat våld eller hot om brottslig gärning eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, inneburit synnerligen kännbar skada eller avsett betydande värde. Att tilltvinga sig ett fordon t.ex. genom att hota föraren med vapen eller att misshandla denne bör som regel leda till att brottet bedöms som grovt. Att ett tillgrepp har föregåtts av att bilens stöldskyddssystem har satts ur bruk är ett förfarande som kan anses vara av särskild farlig art.

Att tillgripa ett fordon i syfte att använda det som murbräcka för att köra ner en port eller forcera en vägg som ett led i ett tillgreppsbrott bör också föranleda att brottet bedöms som grovt, både därför att brottet är av särskilt farlig och hänsynslös art och på grund av den skada det medför. Ett annat exempel på ett tillgrepp av särskilt hänsynslös art är att tillgripa ett fordon som någon har använt för att ta sig till en avlägsen plats, t.ex. för arbete i skogen, och som medför att brottsoffret inte kan ta sig från platsen.

Har tillgreppet avsett en bil som har specialanpassats för någon med funktionshinder innebär det som regel en synnerligen kännbar skada för den drabbade, eftersom en sådan bil inte med lätthet kan ersättas med en ny bil då anpassningen i sig ofta tar lång tid. Ett sådant tillgrepp får därför också anses vara av särskilt hänsynslös art.

Bedömningen av vad som ska anses utgöra betydande värde respektive synnerligen kännbar skada ska göras på samma sätt som

vid andra centrala förmögenhetsbrott men utgångspunkten bör ligga något högre, vid ca sex prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–7 §§ socialförsäkringsbalken i stället för fem.

Ändringarna har behandlats i avsnitt 12.2.6.

Paragrafen har också moderniserats språkligt.

8 § Den som, i annat fall än *som anges* i detta kapitel, olovligen *tar* och brukar eller *annars* tillgriper något, *döms* för egenmäktigt förfarande till böter eller fängelse i högst ett år.

Detsamma *ska* gälla om någon utan tillgrepp, genom att *fästa* eller bryta lås eller *på annat sätt*, olovligen rubbar annans besittning *och därigenom vållar skada eller olägenhet*. För egenmäktigt förfarande döms också *den* som med våld eller hot om våld hindrar annan att *utöva hans eller hennes rätt att hålla kvar eller ta något*.

Är brottet grovt, *döms* till fängelse i *lägst sex månader och högst fyra år*. Vid bedömande av om brottet är grovt *ska det särskilt beaktas om gärningen innefattat våld eller hot om brottslig gärning eller annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada*.

I paragrafen straffbeläggs tillgrepp utan tillägnelseuppsåt och andra olovliga besittningsrubbningar av fast eller lös egendom samt att med våld eller hot om våld hindra någon från att utöva sin rätt att hålla kvar eller ta något.

I *första stycket* har maximistraftet för egenmäktigt förfarande av normalgraden höjts till fängelse i ett år. Avsikten är inte att åstadkomma någon generell straffhöjning, utan att ge tillräckligt utrymme för en mer nyanserad straffmätning av de förfaranden som faller under paragrafen sedan tillämpningsområdet vidgats till att omfatta även fast egendom. Ändringen har behandlats i avsnitt 13.5.

Andra stycket har gjorts direkt tillämpligt på besittningsrubbningar både i fast och lös egendom. Den särskilda bestämmelsen i 11 § andra stycket om besittningsintrång i fastighet, som hänvisade till bl.a. förevarande paragraf, har samtidigt upphävts. Rekvisitet ”rubbar annans besittning” tar sikte på alla former av besittningskränkningar som rör såväl lös som fast egendom. De i tidigare 11 § andra stycket uppräknade exemplen har i förevarande paragraf ersatts med ett generellt krav på att besittningsrubbningen ska ha orsakat skada eller olägenhet för att vara straffbar. Därigenom undantas bl.a. sådana tillfälliga besittningsrubbningar som är tillåtna med stöd av allemansrätten. För att olovliga besittningsrubb-

ningar ska vara straffbara krävs alltså att gärningen åtminstone vållat olägenhet. Med skada och olägenhet avses här detsamma som i 10 kap. 7 §. Ändringen har behandlats i avsnitt 11.7.2.

Liksom tidigare regleras ansvaret för motvärn eller liknande angrepp mot laga självtäkt i samma stycke. Regleringen omfattar både fast och lös egendom. Språkliga ändringar har gjorts, men någon ändring i sak är inte avsedd.

I *tredje stycket* regleras grovt egenmäktigt förfarande. Där preciseras, genom en uppräkning som inte är uttömmande, vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.6. Det som särskilt ska beaktas är bl.a. om gärningen innefattat våld eller hot om brottslig gärning. Som exempel kan nämnas att någon med våld skiljer en annan person från hans eller hennes besittning, exempelvis i samband med tvist om äganderätten vid en skilsmässa, eller att någon med våld försöker återta ett pantsatt föremål. Ett annat exempel kan vara att en hyresvärd med våld avhyser en hyresgäst från hans eller hennes bostad, eller att en arrendator som släpper ut kreatur inte bryr sig om att han riskerar att skada den fastighetsägare som försöker hindra honom. Graden av våld eller hot spelar naturligtvis stor roll. Ju allvarigare hotet eller våldet är, desto starkare är skälen för att bedöma brottet som grovt.

Våld eller hot om våld utgör ett rekvisit också i det motvärnsfall som regleras i andra stycket. Avsikten är givetvis inte att alla former av våld eller hot om våld vid motvärn ska leda till att brottet bedöms som grovt. Tvärtom får misshandel av normalgraden ofta anses vara konsumerad av det egenmäktiga förfarandet i dessa fall. Det får bedömas från fall till fall om inslaget av hot eller våld vid motvärn är så allvarligt att det motiverar att gärningen bedöms som grovt brott.

En annan omständighet som kan medföra att brottet rubriceras som grovt är att gärningen annars varit av särskilt farlig eller hänsynslös art. Som exempel på det sistnämnda kan nämnas att någon, i syfte att förhindra viss verksamhet, tar bort en ekonomiskt obetydlig del från en maskin så att andra riskerar att komma till allvarlig skada, eller att någon genom att ta bort ett stängsel eller ett motsvarande hinder kan vålla svår skada på person eller egendom.

Även det förhållandet att gärningen avsett något av betydande värde kan, på samma sätt som när det gäller andra förmögenhetsbrott, göra att brottet bedöms som grovt. Med betydande värde bör avses detsamma som vid tillgrepp av fortskaffningsmedel, dvs.

ungefär sex prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–7 §§ socialförsäkringsbalken.

Minimistrafvet för grovt brott har höjts till sex månaders fängelse. Även maximistrafvet har höjts, från två till fyra års fängelse. Syftet är inte att åstadkomma en generell straffhöjning för grovt egenmäktigt förfarande, utan att markera att brottsrubriceringen är reserverad för allvarigare brott och att ge bättre ledning för straffmätningen. Ändringen har behandlats i avsnitt 13.5.

Paragrafen har också moderniserats språkligt.

9 § Den som vidtar någon sådan åtgärd som sägs i 8 § för att själv ta sig rätt, döms för självtäkt till böter eller fängelse i högst sex månader.

Genom paragrafen straffbeläggs den privilegierade form av egenmäktigt förfarande som består i att gärningsmannen olovligen verkställer en besittningsövergång som han eller hon i och för sig är berättigad till vid tidpunkten för brottet.

Paragrafen, som är tillämplig både på fast och lös egendom, har förtydligats så att det uttryckligen anges att den tar sikte på att någon tar sig rätt genom att vidta sådana åtgärder som anges i 8 §. Någon ändring i sak är inte avsedd. Bestämmelsen om självtäkt var redan tidigare, genom hänvisningar i 11 §, tillämplig i samma utsträckning på brott enligt detta kapitel.

Ändringarna har behandlats i avsnitt 11.7.2.

10 § Den som olovligen

- 1. avleder elektrisk kraft,*
- 2. leder värmeenergi ur ett rörledningssystem för uppvärmning, eller*
- 3. leder värmeenergi till ett rörledningssystem för kylning, döms för energistöld till böter eller fängelse i högst ett år.*

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

I paragrafen straffbeläggs dels olovlig avledning av elektrisk ström, dels två olika former av olovlig avledning av värmeenergi. Regleringen av det senare motsvarar innehållet i tidigare 10 a §, som har upphävts. Förfarandena har samlats under en ny gemensam brottsbeteckning, energistöld.

I *första stycket* anges de straffbara förfarandena i tre olika punkter. Genom den första punkten straffbeläggs avledande av elektrisk kraft. Någon ändring i sak är inte avsedd. I den andra punkten straffbeläggs förfarandet att leda värmeenergi ur ett system för uppvärmning och i den tredje punkten förfarandet att leda värmeenergi till ett rörledningssystem för kylning. Det undantag från det straffbara området som tidigare gällde för ringa fall av olovlig avledning av värmeenergi har tagits bort. Ändringarna har behandlats i avsnitt 11.8.2.

I det *andra stycket* anges i en uppräkningslista, som inte är uttömmande, vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. En sådan omständighet är om gärningen har avsett betydande värde. Med detta avses detsamma som vid grov stöld, dvs. ungefär fem prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–7 §§ socialförsäkringsbalken. Andra omständigheter som kan medföra att brottet ska bedömas som grovt är om gärningen inneburit synnerligen kännbar skada eller varit av särskilt farlig art. Exempel på en gärning som kan innebära synnerligen kännbar skada kan vara att en nyttjanderättshavare, t.ex. den som hyr en butikslokal, kopplar om elledningarna så att fastighetsägaren eller någon annan nyttjanderättshavare under en längre tid drabbas av kostnaderna för lokalen. Att ta bort eller manipulera mätutrustning bör som regel göra att brottet bedöms som grovt på grund av att gärningen varit av särskilt farlig art. Ett annat exempel på att gärningen varit av särskilt farlig art kan vara att någon avleder elektrisk kraft för att dölja en energikrävande odling av cannabisplantor eller att det pågår någon annan olaglig verksamhet som kräver mycket energi. Om förfarandet har präglats av systematik, t.ex. genom att gärningsmannen hjälpt andra att avleda elektrisk kraft eller värmeenergi, kan det också tala för att brottet bör anses ha varit av särskilt farlig art. I de fall där förfarandet har varit särskilt förslaget och svårupptäckt, t.ex. därför att gärningsmannen har använt sig av någon form av teknisk specialutrustning, bör det också anses ha varit av särskilt farlig art.

Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.6.

Paragrafen har också moderniserats språkligt.

11 § *Tar* någon i skog eller mark olovligen sådant som avses i 12 kap. 2 a § och är brottet *inte* enligt vad *som* där sägs att anse som åverkan, *ska* vad *som är föreskrivet* i detta kapitel *om tillgrepp tillämpas*.

Genom paragrafen straffbeläggs sådana tillgrepp i skog och mark som inte är att bedöma som åverkan enligt 12 kap. 2 a §. Paragrafen hade tidigare ett andra stycke om besittningsintrång i fastighetsförhållanden. Innehållet i det stycket har arbetats in i 8 och 9 §§. Hänvisningen till paragrafen om åverkan har också ändrats.

Genom hänvisningen till bestämmelsen om åverkan görs bestämmelserna i 8 kap. om tillgrepp tillämpliga på icke ringa tillgrepp av sådana naturprodukter som räknas upp i 12 kap. 2 a §. Att en naturprodukt inte finns uppräknad i 12 kap. 2 a § innebär dock inte att det är straffritt att ta hur mycket som helst av denna (se NJA 1986 s. 637, där en man dömdes för stöld för att ha tillgripit stora mängder vitlav till ett betydande ekonomiskt värde).

Paragrafen har också moderniserats språkligt.

Ändringarna har behandlats i avsnitt 11.5 och 11.6.2.

12 § För försök eller förberedelse till stöld, grov stöld, rån, grovt rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel *eller energistöld* och för stämpling till eller underlåtenhet att avslöja rån eller grovt rån döms till ansvar enligt vad *som föreskrivs* i 23 kap. Skulle tillgrepp av fortskaffningsmedel, om brottet fullbordats, varit att anse som ringa, *döms* dock *inte* till ansvar.

Paragrafen reglerar försök och förberedelse till brott i kapitlet. Som en konsekvens av att brotten olovlig kraftavledning och olovlig avledning av värmeenergi har slagits samman under den nya brottsbenämningen energistöld har paragrafen ändrats. Vidare har i fråga om straffansvaret för försök till energistöld inget undantag gjorts för sådan ringa energistöld som avser avledning av värmeenergi. Ändringarna behandlas i avsnitt 11.8.2. Paragrafen har också moderniserats språkligt.

9 kap.

2 § Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till skadans omfattning och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för *ringa bedrägeri* till böter eller fängelse i högst sex månader.

För ringa bedrägeri döms också den som använder sig av husrum, förtäring, transport, tillträde till föreställning eller annat sådant, som erbjuds under förutsättning av kontant betalning, och inte gör rätt för sig, oavsett om han eller hon vilseleder någon eller inte. Det gäller dock inte om gär-

ningen avser värde som *inte* är ringa och om den i övrigt är sådan som sägs i 1 §.

Paragrafen reglerar ringa fall av bedrägeri.

I *första och andra styckena* har brottsbenämningen ändrats från bedrägligt beteende till ringa bedrägeri. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.4. Vidare har styckena ändrats språkligt utan att någon ändring i sak är avsedd.

3 § Är brott som *anges* i 1 § att anse som grovt, *döms* för grovt bedrägeri till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas, om gärningsmannen missbrukat allmänt förtroende eller *använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap.* eller vilseledande bokföring eller om gärningen *annars* varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

I paragrafen regleras grovt bedrägeri.

I *första stycket* har endast språkliga ändringar gjorts.

I *andra stycket* har uppräkningslistan av omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt kompletterats genom att det anges som försvårande att någon har använt en urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. BrB. Tidigare angavs enbart brukande av falsk handling som en sådan omständighet. Ändringen markerar att även användandet av t.ex. osanna urkunder är en omständighet som ska beaktas i försvårande riktning. Som exempel kan nämnas att någon som ett led i ett bedrägeri presenterar handlingar som den vilseledde uppfattar som korrekta bolagshandlingar eller som giltiga avtal och att detta påverkar brottsoffrets vilja att företa affärshandlingar med gärningsmannen. Uppräkningen av försvårande omständigheter är inte uttömmande.

Stycket har också moderniserats språkligt.

Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.5.

3 a § Den som till en vidare krets riktar betalningsuppmaningar eller liknande meddelanden, i syfte att vilseleda mottagaren till handling som innebär vinning för gärningsmannen och skada för mottagaren eller någon i vars ställe denne är, döms, om förfarandet har avsett betydande värde, för grovt fordringsbedrägeri till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Genom paragrafen, som är ny, straffbeläggs en särskild form av systematiska bedrägerier som begås genom utsändande av framför allt s.k. bluffakturor. Med detta avses bl.a. fakturor som innehåller osanna eller vilseledande uppgifter om t.ex. fakturaavsändare eller betalningsmottagare och fakturor som inte motsvaras av någon verklig tjänst eller vara som mottagaren har beställt eller använt sig av eller avtalat om att ansluta sig till. Brottet benämns grovt ford-ringsbedrägeri. Paragrafen, som har behandlats i avsnitt 9.9, kompletterar bestämmelserna om bedrägeri och grovt bedrägeri.

Det som straffbeläggs är att rikta betalningsuppmaningar eller liknande meddelanden till andra i syfte att vilseleda dem till förmögenhetsöverföringar. Alla former av kommunikation som kan användas för att rikta betalningsuppmaningar eller liknande meddelanden omfattas. Det kan vara personliga kontakter, telefonkontakter, brevfrösendelser, e-postmeddelanden eller annat.

Med betalningsuppmaning avses fakturor, påminnelser om fakturor, inkassokrav och liknande uppmaningar att betala en skuld. Med liknande meddelanden avses t.ex. "erbjudanden" som ges formen av en faktura, eller en påminnelse om en faktura som ger sken av att det finns en skuld eller ett avtalsförhållande.

Straffansvaret träffar för det första sådana betalningsuppmaningar och andra liknande meddelanden som är vilseledande genom att de innehåller oriktiga uppgifter. Det oriktiga innehållet kan bestå i ett felaktigt påstående om att mottagaren har en skuld eller att en existerande skuld påstås vara större än den är. Det kan även vara annan information som är oriktig, som namnet på betalningsmottagaren eller kontonumret till mottagaren, t.ex. därför att gärningsmannen har manipulerat en existerande faktura eller använt en sådan för att framställa en ny, osann faktura.

Det kan också vara fråga om en faktura som har föregåtts av ett felaktigt påstående om att avtal har ingåtts vid ett tidigare tillfälle. Den villfarelse som den drabbade tidigare har försatts i är då relevant om utskicket av fakturan innebär antingen att den tidigare villfarelsen vidmakthålls eller att en tidigare förmedlad vilseledande uppgift upprepas. I subjektivt hänseende krävs i dessa fall att den som riktar betalningsuppmaningen känner till att mottagaren vilseletts i ett tidigare skede.

Straffbestämmelsen träffar också sådana meddelanden som visserligen har ett korrekt innehåll men som avsiktligt utformats på sådant sätt eller framställts i ett sådant sammanhang att de är vilseledande. Som exempel på förfaranden som normalt bör föranleda

ansvar kan nämnas att ett existerande företags logotype efterliknas så att meddelandet ger sken av att komma från det företaget. Det kan också vara fråga om att avgörande information lämnas på ett sådant sätt att den är ägnad att undgå de allra flesta, t.ex. en mycket svårläst text på ett undanskymt ställe i ett meddelande. Som exempel kan nämnas att ett erbjudande om att ingå avtal utformas som en faktura med inbetalningskort – och därmed framstår som ett påstående om en skuld eller ett redan etablerat avtalsförhållande – samtidigt som det på ett undanskymt ställe framgår att det är fråga om ett erbjudande. Meddelanden som endast innebär att mottagaren vilseleds att ingå ett avtal – utan att betala något – faller däremot utanför straffbestämmelsens tillämpningsområde. Som exempel på sådana förfaranden kan nämnas ”erbjudanden” om att uppdatera företagsinformation på en hemsida men som finstilt anger att mottagaren genom att underteckna handlingen ingår ett avtal om att marknadsföra företaget på internet.

Med mottagare avses både fysiska och juridiska personer. Kretsen av mottagare behöver inte vara närmare känd för den som riktar meddelandena. Det behöver alltså inte vara fråga om meddelanden som riktar sig till en namngiven person. Däremot ska kretsen mottagare vara vid, vilket innebär att meddelandena ska ha riktats till ett större antal mottagare. Straffansvar kan alltså inte komma ifråga för enstaka eller ett fåtal betalningsuppsmaningar eller liknande meddelanden, även om de tillsammans avsett ett betydande belopp och i övrigt uppfyller kraven i paragrafen. Att någon har skickat ett stort antal krav till samma mottagare omfattas inte heller av bestämmelsen. Sådana förfaranden bör i stället bedömas som bedrägeri eller försök till bedrägeri. Hur vid kretsen av mottagare behöver vara för att brottet ska kunna rubriceras som grovt fordringsbedrägeri kan variera beroende på omständigheterna. Ett antal om 50 mottagare bör dock under alla förhållanden anses utgöra en vidare krets.

Det är tillräckligt att meddelandena har riktats till mottagarna, dvs. att de har ställts till dem och avsänts. Det krävs inte att meddelandena ska ha nått mottagarna. Brottet är således fullbordat även om meddelandena stoppas exempelvis av ett postföretag därför att korrekt porto inte har betalats.

Gärningsmannen ska ha riktat meddelandena till mottagarna i syfte att vilseleda dem. Därigenom utesluts från tillämpningsområdet fall där den vilseledande informationen beror på ett förbi-seende eller där gärningsmannen oavsiktligt förmedlat vilseledande

information. Begreppet vilseleda har här samma betydelse som i andra bestämmelser i kapitlet. Det krävs inte att någon faktiskt har blivit vilseledd av meddelandet eller ens att det i det konkreta fallet har förelegat någon sådan risk. Det räcker att gärningsmannen haft för avsikt att meddelandena skulle vilseleda mottagarna och att vilseledandet, om det hade lyckats, skulle ha lett till en förmögensöverföring som inneburit skada för dem och vinning för gärningsmannen.

Rekvisiten skada och vinning är avsedda att tolkas på samma sätt som vid andra brott enligt kapitlet, exempelvis bedrägeri. Det innebär att rekvisitet skada inte är uppfyllt om meddelandet eller betalningsuppmeningen avser en verklig skuld. Vinningsrekvisitet anses enligt 23 kap. 7 § uppfyllt även i de fall där gärningsmannen avsiktligt berett någon annan vinning.

För straffansvar krävs att förfarandet totalt sett har avsett betydande värde. Rekvisitet betydande värde är avsett att tolkas på samma sätt som vid exempelvis grovt bedrägeri. Ett belopp om ungefär fem prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–7 §§ socialförsäkringsbalken bör således anses utgöra betydande värde.

För ansvar för grovt fordringsbedrägeri krävs uppsåt i förhållande till samtliga rekvisit i straffbestämmelsen.

Straffskalan är densamma som för grovt bedrägeri, dvs. fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Brotten kan vara av mycket varierande omfattning, särskilt vad gäller antal mottagare och sammanlagt värde. Vilken effekt brottet har fått för de enskilda mottagarna kan också vara olika. Har brottet lett till att mottagarna gjort inbetalningar bör det som utgångspunkt anses allvarigare än om ingen eller endast ett fåtal betalningar gjorts. Tillvägagångssättet bör också tillmätas betydelse. Har brottet t.ex. begåtts inom ramen för en organiserad verksamhet, varit särskilt förslaget eller svårt att upptäcka bör det anses som mera straffvärt än förfaranden som utförts utan inslag av organisation, varit av enklare beskaffenhet eller som kan bedömas ha inneburit liten risk för skada för mottagarna.

Det finns inte någon normalgrad eller ringa grad av brottet. Om rekvisiten betydande värde eller vidare krets inte är uppfyllda kan förfarandet i stället vara att bedöma som flera bedrägerier.

Konkurrens- och preskriptionsfrågor har behandlats i avsnitt 9.9.5. Hur målsägandebegreppet bör tolkas har behandlats i avsnitt 9.9.6.

4 § Den som genom olaga tvång förmår någon till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är, döms, om inte brottet är att anse som rån eller grovt rån, för *utpressning* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter *eller fängelse i högst sex månader*.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst ett och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska *det* särskilt beaktas om gärningen har innefattat våld eller hot av allvarligt slag eller om gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet.

Paragrafen straffbelägger som utpressning att någon genom olaga tvång förmår annan till handling eller underlåtenhet som innebär vinning för gärningsmannen och skada för den tvungne eller någon i vars ställe denne är.

I *första stycket* har straffskalan för ringa fall av utpressning ändrats på det sättet att straffskalan inte bara omfattar böter utan även fängelse upp till sex månader. Ett förfarande som kan bedömas som ringa kan vara att förmögensöverföringen avser ett mycket lågt belopp. Det kan även finnas förmildrande omständigheter kring brottet, som att tvånget består i ett hot om att anmäla ett brott som den tvungne har begått mot gärningsmannen, i förening med ett krav på en mindre summa pengar eller på något föremål av mindre värde.

Avsikten med höjningen av maximistraffet är inte att åstadkomma någon generell straffhöjning för ringa brott och inte heller att fler brott ska bedömas som ringa. Genom att straffskalan för brottet utformas på samma sätt som för flertalet andra ringa förmögensbrott markeras att brottstypen ska anses vara likvärdig med dessa.

Ändringen har behandlats i avsnitt 13.6.3.

I *andra stycket* har endast en språklig ändring gjorts.

5 § Den som vid avtal eller någon annan rättshandling begagnar sig av någons trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning till att bereda sig förmån, som står i uppenbart missförhållande till vederlaget eller för vilken vederlag inte skall utgå, döms för *ocker* till böter eller fängelse i högst två år.

För ocker döms också den som vid kreditgivning i näringsverksamhet eller i annan verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, bereder sig ränta eller annan ekonomisk förmån, som står i uppenbart missförhållande till motprestationen.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. *Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har avsett betydande värde eller varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.*

I paragrafen straffbeläggs som ocker att på visst sätt utnyttja någon annans trångmål, oförstånd, lättsinne eller beroende ställning.

Första och andra styckena är oförändrade.

I *tredje stycket* preciseras genom en uppräkningslista, som inte är uttömmande, vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Det som särskilt ska beaktas är om gärningen har varit av särskilt farlig eller hänsynslös art eller avsett betydande värde.

Om gärningen t.ex. har utgjort en del i en organiserad brottslig verksamhet kan den anses ha varit av särskilt farlig art. Som exempel på att gärningen varit av särskilt hänsynslös art kan nämnas att gärningsmannen utnyttjat att brottsoffret har befunnit sig i mycket utsatt position, t.ex. krävt extra betalning av en person som lever gömd, har flytt från en misshandlande partner eller som av något annat liknande skäl inte kunnat värja sig mot kravet.

Med betydande värde avses detsamma som vid stöld och bedrägeri, dvs. ungefär fem prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–7 §§ socialförsäkringsbalken.

Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.6.

6 § Den som

1. på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande tar befattning med något som är frånhänt annan genom brott,
 2. bereder sig otillbörlig vinning av annans brottsliga förvärv, eller
 3. genom krav, överlåtelse eller på annat liknande sätt hävdar genom brott tillkommen fordran
- döms för *häleri* till fängelse i högst två år.

För häleri döms likaledes den som i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning, på ett sätt som är ägnat att försvåra ett återställande förvärvar eller mottar något som skäligen kan antas vara frånhänt annan genom brott.

Är brott som anges i första eller andra stycket grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. *Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen avsett betydande värde eller varit av särskilt farlig art.*

I paragrafen straffbeläggs som häleri att på visst sätt försvåra återställandet av något som har åtkommit genom brott, att bereda sig vinning av annans brottsliga förvärv eller att hävda en genom brott tillkommen fordran.

Första och andra styckena är oförändrade.

I *tredje stycket* preciseras vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Det som särskilt ska beaktas är om gärningen har avsett betydande värde eller varit av särskilt farlig art. Uppräkningslistan är inte uttömmande. Med betydande värde avses här detsamma som vid stöld och bedrägeri, dvs. ungefär fem prisbasbelopp enligt 2 kap. 6–8 §§ socialförsäkringsbalken. Omfattande häleriverksamhet och verksamhet som bedrivs vanemässigt bör som regel bedömas som grovt brott på grund av dess farliga art. Exempel på sådan brottslighet kan vara att någon systematiskt köper upp stulna reservdelar från exklusiva personbilar. Häleri som begås inom ramen för näringsverksamhet bör också regelmässigt anses ha varit av särskilt farlig art, om gärningen omfattar fler än enstaka föremål av inte obetydligt värde. Ett annat exempel på att gärningen varit av särskilt farlig art är medverkan, t.ex. genom döljande eller omvandling av föremål, i en organisation som smugglar ut kulturellt eller ekonomiskt värdefulla föremål ur Sverige.

Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.6.

9 § Den som offentliggör eller *annars* bland allmänheten sprider vilseledande uppgift för att påverka priset på vara, värdepapper eller annan egendom, döms för *svindleri* till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

För *svindleri* döms också den som medverkar vid bildande av aktiebolag eller annat företag eller på grund av sin ställning bör ha särskild kännedom om ett företag och som uppsåtligt eller av grov oaktsamhet offentliggör eller *annars* bland allmänheten eller företagets intressenter sprider vilseledande uppgift som är ägnad att påverka bedömandet av företaget i ekonomiskt hänseende och därigenom medföra skada.

Är brott som anges i *första eller andra stycket* grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen har varit av större omfattning, kunnat medföra avsevärd skada eller *annars* varit av särskilt farlig art.

I paragrafen straffbeläggs som svindleri att på visst sätt påverka priset på varor, värdepapper eller annan egendom.

Första och andra styckena har enbart moderniserats språkligt.

I *tredje stycket* preciseras vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Det som särskilt ska beaktas är om gärningen har varit av större omfattning, kunnat medföra avsevärd skada eller annars varit av särskilt farlig art. Uppräkningen är inte uttömmande.

Utgångspunkten för att bedöma om gärningen har varit av större omfattning eller kunnat medföra avsevärd skada bör vara vilken skada eller risk för skada som gärningen har inneburit för allmänheten. Vissa gärningar kan påverka eller riskera att påverka enskilda eller samhällsekonomin betydligt mer än andra. Typiskt sett bör svindleri som riktar sig mot en bred krets av småsparare eller pensionssparare ses som allvarigare än gärningar som riktar sig mot professionella ekonomiska aktörer. Samtidigt kan svindleri som riktar sig mot professionella ekonomiska aktörer i vissa fall vara av särskilt farlig art därför att det kan påverka exempelvis bankerna, vilket kan få stora konsekvenser för samhällsekonomin.

En gärning kan ha varit av särskilt farlig art t.ex. om den har föregåtts av noggrann planering, begåtts med hjälp av vilseledande bokföring eller falska eller osanna handlingar, varit en del i organiserad brottslighet eller av annat skäl varit särskilt svår att upptäcka.

Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.6.

11 § För försök eller förberedelse till bedrägeri, grovt bedrägeri, *grovt fordringsbedrägeri*, utpressning, ocker, grovt häleri eller grovt penninghäleri och för stämpling till grovt häleri eller grovt penninghäleri döms till ansvar enligt bestämmelserna i 23 kap. *Det* som anges i 23 kap. 3 § *ska* dock inte gälla i fråga om försök till utpressning.

För förberedelse till bedrägeri eller grovt bedrägeri *döms också* den som för att *bedra en* försäkringsgivare eller *annars* med bedrägligt uppsåt skadar sig eller annan till person eller egendom. Detsamma *ska* gälla, om någon med uppsåt som nyss *angetts försöker* åstadkomma sådan skada. Har han *eller hon* innan skadan inträtt frivilligt avstått från att fullfölja gärningen, *ska inte dömas till* ansvar.

Paragrafen reglerar i vilken utsträckning försök och förberedelse till de brott som anges i kapitlet är straffbara.

I *första stycket* klargörs att även försök och förberedelse till grovt fordringsbedrägeri är straffbart. Som exempel på försöks-

brott kan nämnas när någon ringer upp personer, t.ex. enligt en lista, i syfte att vilseleda dem om deras skyldighet att betala för något men där mottagaren av meddelandet inte svarar i telefon. Ett annat exempel på straffbart försök kan vara att gärningsmannen färdigställer ett massutskick av falska fakturor men avslöjas redan innan fakturorna har hunnit skickas ut.

En sammanställd lista på namn och telefonnummer eller adresser till utvalda personer eller företag kan anses vara särskilt ägnad att användas som hjälpmedel vid grovt fordringsbedrägeri. Att ta befattning med en sådan lista med uppsåt att använda den för att rikta betalningsuppsmaningar till dem som finns på listan kan därmed grunda ansvar för förberedelse till grovt fordringsbedrägeri. Även att välja ut och sammanställa förteckningar över personer eller företag som bluffakturorna ska riktas mot kan utgöra straffbar förberedelse.

Ändringen har behandlats i avsnitt 9.9.3. Stycket har också moderniserats språkligt.

Det *andra stycket* har enbart ändrats språkligt.

12 § *Det* som föreskrivs i 8 kap. 13 § om inskränkning i åklagares åtalsrätt ska gälla även de brott som angetts i detta kapitel, dock inte grovt bedrägeri.

Bedrägeri eller *ringa bedrägeri*, som består i att någon gjort avtalsstridigt uttag på eget kredit- eller tillgångskonto, och *ringa bedrägeri* som avses i 2 § andra stycket, får åtalas av åklagare endast om åtal är *motiverat* från allmän synpunkt.

Paragrafen reglerar i vilka situationer det krävs särskild åtalsprövning för att väcka åtal för brott som anges i kapitlet.

Första stycket har enbart ändrats språkligt.

Andra stycket har anpassats till att brottsbenämningen bedrägligt beteende på lindrigare former av bedrägeri har bytts ut mot ringa bedrägeri. Stycket har också moderniserats språkligt. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.4.

10 kap.

2 § Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till det förskingrades värde och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för *ringa förskingring* till böter eller fängelse i högst sex månader.

Paragrafen reglerar ringa fall av förskingring. Brottsbenämningen har ändrats från undandräkt till ringa förskingring. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.4. I övrigt har paragrafen endast ändrats språkligt.

3 § Om brott som *anges* i 1 § är att anse som grovt, *döms* för *grov förskingring* till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas, om gärningsmannen missbrukat ansvarsfull ställning eller *använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap.* eller vilseledande bokföring eller om gärningen *annars* varit av särskilt farlig art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

I paragrafen regleras grov förskingring.

I *första stycket* har endast språkliga ändringar gjorts.

I *andra stycket* har uppräknningen av omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt kompletterats genom att det anges som försvårande att någon har använt en urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. BrB. Tidigare angavs enbart brukande av falsk handling som en sådan omständighet. Ändringen markerar att även användandet av exempelvis osanna urkunder är omständigheter som ska beaktas i försvårande riktning. Som exempel kan nämnas att någon som ett led i en förskingring tillverkar falska eller osanna handlingar, t.ex. utbetalningskvittenser eller inköpshandlingar, för att dölja förskingringen. Stycket har också moderniserats språkligt.

Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.5.

4 § Den som, i annat fall än *som angetts* förut i detta kapitel, med egendom, som han har i besittning men *till vilken* ägande- eller säkerhetsrätt är förbehållen eller tillförsäkrad eller *på annat sätt* tillkommer annan, *vidtar åtgärd genom vilken* egendomen *frånhånds* den andre eller *han eller hon på annat sätt* berövas sin rätt, *döms* för *olovligt förfogande* till böter eller fängelse i högst ett år.

Är brottet grovt, *döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.* Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas, om gärningen *avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada eller varit av särskilt farlig eller hänsynslös art.*

I paragrafen regleras olovligt förfogande. Genom bestämmelsen straffbeläggs sådana åtgärder som någon vidtar med egendom, som han eller hon har i sin besittning men till vilken ägande- eller säkerhetsrätt är förbehållen eller tillförsäkrad eller annars tillkommer annan och som innebär att egendomen frånhänds den andre eller denne på annat sätt berövas sin rätt. Bestämmelsen är subsidiär till tidigare bestämmelser i kapitlet.

Det *första stycket* har omarbetats språkligt utan att någon ändring i sak är avsedd. Vidare har maximistraffet för normalgraden av brottet sänkts till ett års fängelse med anledning av att brottet har gradindelats.

Ett nytt *andra stycke* har införts för grova brott. Straffskalan för sådant olovligt förfogande som är grovt är fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas bl.a. om gärningen har varit av särskilt farlig art. Som exempel kan nämnas att gärningsmannen agerar förslaget genom att hyra ett fordon eller köpa det på avbetalning för att därefter transportera det utomlands och sälja det eller överlämna det till någon som hanterar fordonet på det angivna sättet. Ett annat exempel är att medverka i organiserad eller systematisk brottslighet genom att lämna förhyrd egendom eller avbetalningsgods till vidareförsäljning. Med rekvisitet särskilt hänsynslös art avses exempelvis förfaranden som riktar sig mot särskilt utsatta brottsoffer. Rekvisiten synnerligen kännbar skada och betydande värde ska tolkas på samma sätt som vid övriga förmögenhetsbrott, t.ex. grov stöld.

Ändringarna har behandlats i avsnitt 12.2.8 och 13.5.

5 § Om någon, som på grund av förtroendeställning fått till uppgift att för någon annan sköta ekonomisk angelägenhet eller självständigt *ha hand om* kvalificerad teknisk uppgift eller övervaka skötseln av sådan angelägenhet eller uppgift, missbrukar sin förtroendeställning och därigenom skadar huvudmannen, döms han *eller hon* för *trolöshet mot huvudman* till böter eller fängelse i högst två år. *Det* som *nu* har sagts gäller inte, om gärningen är belagd med straff enligt 1–3 §§.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömande *av om* brottet är grovt *ska det* särskilt beaktas, om gärningsmannen *använt urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap.* eller vilseledande bokföring eller tillfogat huvudmannen betydande eller synnerligen kännbar skada.

Missbrukar någon, som fått till uppgift att sköta rättslig angelägenhet för någon annan, till förfång för huvudmannen sin förtroendeställning, döms han *eller hon* enligt första stycket, även om angelägenheten inte är av ekonomisk eller teknisk art.

I paragrafen regleras trolöshet mot huvudman.

Första och tredje styckena har endast ändrats språkligt.

I *andra stycket* har uppräknningen av omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt kompletterats genom att det anges som försvårande att någon har använt en urkund eller annat vars brukande är straffbart enligt 14 eller 15 kap. BrB. Tidigare angavs enbart brukande av falsk handling som en sådan omständighet. Ändringen markerar att även användandet av exempelvis osanna urkunder är en omständighet som ska beaktas i försvårande riktning. Som exempel kan nämnas att en bankanställd framställer oriktiga värderingsintyg för att kunna låna ut pengar utan säkerhet, eller för att i efterhand dölja att han eller hon tidigare har beviljat lån utan tillräckliga säkerheter. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.5. Stycket har också moderniserats språkligt.

7 § *Den som olovligen brukar egendom som tillhör annan eller till vilken annan har nyttjanderätt eller annan rätt och som därigenom vållar skada eller olägenhet, döms för olovligt brukande till böter eller fängelse i högst ett år.*

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år. Vid bedömning av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen varit av särskilt farlig eller hänsynslös art, avsett betydande värde eller inneburit synnerligen kännbar skada.

Paragrafen straffbelägger olovligt brukande av egendom som tillhör annan eller som någon annan har rätt till, om brukandet vållar skada eller olägenhet för den berättigade. Innehållet i det tidigare andra stycket i paragrafen har inarbetats i första stycket.

I *första stycket* regleras olovligt brukande av såväl fast som lös egendom. Det ställs inte något krav på besittning av egendomen. I stället har för alla egendomsslag införts ett krav på att den rätt som det kan vara fråga om – äganderätt, nyttjanderätt eller annan rätt till egendomen – ska tillkomma någon annan än den som olovligen brukar den. I sak innebär ändringen en viss utvidgning av det straffbara området för olovligt brukande av annan egendom än fastighet, eftersom kränkningar även av annan rätt i egendomen än äganderätt kan bestraffas som olovligt brukande.

Liksom tidigare gäller att ett olovligt brukande som utförs av någon annan än innehavaren, och som därmed i regel också innebär en besittningskränkning, kan föranleda straffansvar för egenmäktigt förfarande.

Den tidigare exemplifieringen av straffbara förfaranden vid olovligt brukande av fastighet har tagits bort. Liksom tidigare krävs dock för straffansvar att det är fråga om sådant olovligt brukande som orsakar skada eller olägenhet för den berättigade. Bagatellartade gärningar som inte ens medför olägenhet faller därmed utanför det straffbara området.

Ändringarna har behandlats i avsnitt 11.7.2.

I *andra stycket*, som delvis motsvarar innehållet i det tidigare tredje stycket, regleras grovt olovligt brukande. Den grova formen av brottet har utvidgats till att omfatta även gärningar som vidtas med fastigheter. Det bör dock endast i undantagsfall komma i fråga att bedöma olovligt brukande av fastighet som grovt. I en uppräknings, som inte är uttömmande, anges vilka omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt. Till dessa omständigheter hör om gärningen har varit av särskilt farlig art, t.ex. därför att den har utgjort ett led i organiserad eller systematisk brottslighet eller inneburit missbruk av en särskild förtroendesituation. Även det förhållandet att gärningen har varit av särskilt hänsynslös art, t.ex. därför att den utsatt andra personer för fara, kan leda till att brottet bedöms som grovt. Andra omständigheter som anges i bestämmelsen som skäl för att bedöma brottet som grovt är om gärningen har avsett något av betydande värde eller om den inneburit synnerligen kännbar skada. Rekvisiten ska tolkas på samma sätt som vid andra förmögenhetsbrott, t.ex. stöld.

Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.6.

10 § Det som föreskrivs i 8 kap. 13 § om inskränkning i åklagares åtalsrätt ska gälla även de brott som angetts i detta kapitel, dock inte grov förskingring och sådan trolöshet mot huvudman som är att anse som grov.

Ringa förskingring, olovligt förfogande som inte är grovt eller olovligt brukande som inte är grovt och som avser lös egendom som kommit i gärningsmannens besittning genom avtal om hyra av egendomen eller avtal enligt vilket äganderätten ska övergå först sedan betalning gjorts eller som gärningsmannen annars innehar på grund av kreditköp med förbehåll om återtaganderätt, får åtalas av åklagare endast om åtal av särskilda skäl är motiverat från allmän synpunkt.

Tagande av muta, givande av muta, handel med inflytande och vårdslös finansiering av mutbrott får åtalas av åklagare endast om åtal är *motiverat* från allmän synpunkt. Att denna inskränkning i vissa fall inte gäller framgår dock av 20 kap. 5 §.

Paragrafen reglerar i vilka situationer det krävs särskild åtalsprövning för att väcka åtal för brott som anges i kapitlet.

Första och tredje styckena har endast ändrats språkligt.

Andra stycket har anpassats till att brottsbenämningen undandräkt för lindrigare former av förskingring har bytts ut mot ringa förskingring. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.4. Vidare har, mot bakgrund av att olovligt brukande kan avse såväl fast som lös egendom, det förtydligats att den särskilda åtalsprövningen enbart gäller olovligt brukande av lös egendom. Grovt olovligt brukande ska inte längre omfattas av åtalsprövning. Åtalsprövningen ska inte heller avse den nya svårhetsgraden grovt olovligt förfogande. Ändringen har behandlats i avsnitt 12.2.10.

12 kap.

1 § Den som förstör eller skadar egendom till men för annans rätt *till denna*, döms för *skadegörelse* till fängelse i högst *två* år.

Paragrafen reglerar straffansvar för den som förstör eller skadar egendom till men för annans rätt till egendomen.

Paragrafen har ändrats genom att den tidigare skrivningen ”fast eller lös”, syftande på egendomsslag, har tagits bort. I sak innebär det ingen ändring. Paragrafen ska liksom tidigare tillämpas på såväl fast som lös egendom.

Straffskalan har ändrats så att det högsta straffet, två års fängelse, motsvarar vad som gäller för normalgraden av andra centrala förmögenhetsbrott, exempelvis stöld. Straffskalan innehåller inte heller längre böter, vilket även det är en anpassning till vad som gäller för övriga centrala förmögenhetsbrott. Maximistraffet för ringa skadegörelse är därmed sex månaders fängelse. Samtidigt har en anpassning gjorts av straffskalan för ringa skadegörelse i 2 §, så att den motsvarar andra ringa förmögenhetsbrott. Det innebär att fler brott kan förväntas komma att bedömas som ringa, samtidigt som straffen för brott av normalgraden generellt sett bör bli högre.

Avsikten med ändringarna är att åstadkomma en större differentiering av straffen för skadegörelsebrott.

Ändringarna har behandlats i avsnitt 13.4.

Paragrafen har också moderniserats språkligt.

2 § Är brott som *anges* i 1 § med hänsyn till skadans *värde* och övriga omständigheter vid brottet att anse som ringa, *döms* för ringa skadegörelse till böter *eller fängelse i högst sex månader*.

I paragrafen straffbeläggs mindre allvarlig skadegörelse. Brotsbenämningen har ändrats till ringa skadegörelse. Paragrafen har vidare ändrats bl.a. genom att den särskilda formen av tillgrepp av naturprodukter i det tidigare andra stycket har brutits ut och placerats i en ny bestämmelse; 2 a §, och genom ändringar i straffskalan.

Uttrycket "skadans obetydlighet" har ersatts med "skadans värde". Härigenom markeras avsikten att vidga tillämpningsområdet för bestämmelsen så att den träffar inte bara bagatellartade skadegörande handlingar utan även sådana gärningar som har medfört skada till ett ringa värde. Fler brott än de som tidigare bedömdes som åverkan kan därmed komma att bedömas som ringa skadegörelse. Med värde avses ekonomiskt värde. Som exempel på skadegörelse som kan bedömas som ringa kan nämnas att sparka omkull blomkrukor och då skada både växterna och krukorna. Vid bedömningen av om brottet är ringa ska samtliga omständigheter vid brottet beaktas. En gärning som exempelvis riktats mot en sak med lågt eller inget ekonomiskt värde men med högt affektionsvärde för ägaren, eller en gärning som av annat skäl inneburit en särskild integritetskränkning, bör bedömas som brott av normalgraden. Ett exempel kan vara att bränna upp en tidigare partners album med foton över barnen och andra anhöriga.

Vidare har straffskalan för ringa skadegörelse utvidgats till att omfatta även fängelse i högst sex månader, för att bringa straffskalan i överensstämmelse med vad som gäller för övriga ringa förmögenhetsbrott. Liksom för andra brott med samma straffskala innebär det att påföljden för brottet i normalfallet bestäms till böter. Fängelsestraff kan framför allt aktualiseras vid flerfaldig brottslighet och återfall i brott.

Paragrafen har också ändrats i språkligt hänseende.

Ändringarna har behandlats i avsnitt 12.4 och 13.4.

2 a § Den som i skog eller mark olovligen tar växande träd eller gräs eller, av växande träd, ris, gren, näver, bark, löv, bast, ollon, nötter eller kåda, eller vindfälle, sten, grus, torv eller annat sådant, som inte är berett till bruk, döms, om brottet med hänsyn till det tillgripnas värde och övriga omständigheter är att anse som ringa, för åverkan till böter.

Paragrafen, som är ny, reglerar obetydliga tillgrepp av vissa naturprodukter. Innehållet motsvarar det tidigare andra stycket i 2 §, men paragrafen har moderniserats språkligt. Någon ändring i sak är inte avsedd. Med berett till bruk avses t.ex. ved som huggits upp. Gärningen behåller beteckningen åverkan och straffet är liksom tidigare enbart böter. Ändringen har behandlats i avsnitt 11.6.2.

3 § Om brott som anges i 1 § är att anse som grovt, döms för grov skadegörelse till fängelse i lägst sex månader och högst sex år.

Vid bedömande av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om gärningen medfört betydande fara för någons liv eller hälsa, om skadan drabbat sak av stor kulturell eller ekonomisk betydelse eller annars är synnerligen kännbar eller om gärningen varit av särskilt hänsynslös art.

Paragrafen straffbelägger grov skadegörelse.

I första stycket har straffskalan ändrats så att den motsvarar vad som gäller för andra grova förmögensbrott. Det innebär att grov skadegörelse bestraffas med som lägst sex månaders fängelse och som högst sex års fängelse. Ändringen har behandlats i avsnitt 13.4.

I andra stycket har vissa ändringar gjorts i uppräknningen av omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av om brottet är grovt.

Rekvisitet ”synnerlig fara” har bytts ut mot ”betydande fara”, vilket innebär att det ställs något lägre krav på faran.

Vidare har uppräknningen kompletterats genom att det införts ett nytt rekvisit som anger att det som skäl för att bedöma brottet som grovt särskilt ska beaktas om gärningen har varit av särskilt hänsynslös art. Därigenom markeras att även skadegörelse som orsakat skada av lägre värde kan bedömas som grov, om övriga omständigheter vid brottet talar för det. Som exempel på brott som kan anses vara av särskilt hänsynslös art kan nämnas att avsiktligt skada egendom tillhörig en före detta partner, i syfte att trakassera honom eller henne, eller att förstöra någons hem. Ändringarna har behandlats i avsnitt 12.2.7.

Stycket har också moderniserats språkligt.

4 § *Den som olovligen på annat än väg färdas över tomt eller plantering eller över annat område som riskerar att skadas av förfarandet, döms för tagande av olovlig väg till böter eller fängelse i högst sex månader.*

Genom paragrafen straffbeläggs förfarandet att olovligen färdas över tomt eller annan plantering – oavsett om det innebär risk för skada eller inte – och över annat område som riskerar att skadas av förfarandet.

Paragrafen har moderniserats språkligt. Någon saklig ändring av straffansvaret är inte avsedd. Ändringen har behandlats i avsnitt 11.6.2.

Straffskalan har ändrats så att även fängelse ingår som påföljd. Det högsta straffet för tagande av olovlig väg är sex månaders fängelse. Som exempel på fall där ett fängelsestraff kan komma i fråga kan nämnas att någon sätter i system att på otillåtet sätt färdas över någon annans mark. Om det otillåtna förfarandet resulterar i skador till ett värde som inte är ringa kan i stället ansvar för skadegörelse aktualiseras.

Ändringen har behandlats i avsnitt 13.6.3.

6 § *Ringa skadegörelse, åverkan eller tagande av olovlig väg får, om brottet endast förnärmar enskilds rätt, åtalas av åklagare endast om åtal av särskilda skäl är motiverat ur allmän synpunkt.*

Paragrafen innehåller regler om åtal för skadegörelsebrott.

I fråga om ringa skadegörelse, åverkan och tagande av olovlig väg, som endast drabbar enskild får, liksom tidigare, åtal väckas endast om åtal av särskilda skäl är motiverat ur allmän synpunkt. Paragrafen har anpassats till att en ny brottsrubricering, ringa skadegörelse, införts. Ändringen har behandlats i avsnitt 11.6.2 och 12.4. Vidare har språket moderniserats.

18.2 Förslaget till lag om ändring i terrängkörningslagen (1975:1313)

4 § *Den som med uppsåt eller av oaktsamhet bryter mot 1 § första stycket 1–3 eller mot förbud eller föreskrift som har meddelats med stöd av lagen döms, om inte gärningen är belagd med strängare straff i brottsbalken, till böter. Om gärningen är ringa ska inte dömas till ansvar.*

Genom paragrafen straffbeläggs oaktsam eller uppsåtlig överträdelse av bl.a. förbudet i 1 § mot körning på barmark i terräng med motordrivet fordon för annat ändamål än jordbruk eller skogsbruk. Straffet för överträdelse är böter. Är gärningen ringa är den dock strafffri.

Paragrafen har gjorts subsidiär i förhållande till de bestämmelser i brottsbalken som föreskriver strängare straff för åtgärden i fråga. Den som olovligen kör med motorfordon på annans mark ska därmed i första hand dömas för tagande av olovlig väg eller skadegörelse, om förfarandet i övrigt uppfyller rekvisiten i de straffbestämmelserna.

Ändringen har behandlats i avsnitt 13.6.3.

18.3 Förslaget till lag om ändring i lagen (1994:1811) om disciplinansvar inom totalförsvaret, m.m.

17 § Åtalsanmälan behöver inte göras i fråga om

1. brott för vilka svårare straff än böter inte föreskrivs,
2. följande brott i brottsbalken, nämligen ofredande (4 kap. 7 §), *ringa stöld* (8 kap. 2 §), *tillgrepp av fortskaffningsmedel som är ringa* (8 kap. 7 §), egenmäktigt förfarande (8 kap. 8 §), *ringa bedrägeri* (9 kap. 2 §), *ringa utpressning* (9 kap. 4 §), *ringa förskingring* (10 kap. 2 §), olovligt förfogande (10 kap. 4 §), olovligt brukande (10 kap. 7 §), *ringa skadegörelse* (12 kap. 2 §), *tagande av olovlig väg* (12 kap. 4 §), svikande av försvarsplikt (18 kap. 6 §), lydnadsbrott (21 kap. 5 §) och rymning (21 kap. 7 §).

Åtalsanmälan skall dock alltid göras, om

1. brottet riktar sig mot någon utanför den organisation där den misstänkte tjänstgör,
2. målsäganden har förklarat att han eller hon avser att föra talan om enskilt anspråk, eller
3. det finns skäl att anta att påföljden inte kommer att stanna vid böter.

I paragrafen, som reglerar i vilka fall en disciplinansvarig ska anmälas till åtal, hänvisas till en rad straffbestämmelser i brottsbalken.

I *första stycket punkten 2* har brottsbenämningarna på den lindrigare formen av stöld (snatteri), bedrägeri (bedrägligt beteende) respektive förskingring (undandräkt) ändrats till ringa stöld, ringa

bedrägeri, respektive ringa förskingring, i konsekvens med ändringarna i 8 kap. 2 §, 9 kap. 2 § och 12 kap. 2 § brottsbalken. Vidare har, på grund av att vissa brott i brottsbalken som tidigare endast hade böter i straffskalan har fått en höjd straffskala, uppräknningen kompletterats med tillgrepp av fortskaffningsmedel som är ringa, utpressning som är ringa och tagande av olovlig väg, för att någon saklig förändring inte ska uppkomma genom höjningen av straffskalorna. Dessa brott föll tidigare under punkten 1.

Paragrafen är i övrigt oförändrad.

Särskilt yttrande

Särskilt yttrande av experten Anders Thelin

Genom detta särskilda yttrande får jag lämna min avvikande mening vad avser utredningens förslag rörande tillträdesförbud.

Mot den bakgrund som anges i utredningens avsnitt 15.9 är det min uppfattning att övervägande skäl talar för att införa ett tillträdesförbud till affärslokaler.

Även om jag till viss del kan dela uppfattningen att principiella skäl talar mot att enskilda rättssubjekt ges möjlighet att meddela förbud, förordar jag i första hand den alternativa lösning som utredningen föreslår i avsnitt 15.12.3. Den begränsning av förbudet som föreslås (i såväl tid som geografi, krav på delgivning, förbud mot diskriminering samt möjlighet att få förbudet rättsligt prövat) är enligt min uppfattning tillfyllest ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

För det fall de principiella skäl som angetts ovan skulle anses väga för tungt i förhållande till ett tillträdesförbud, föreslår jag att åklagaren ges möjlighet att pröva saken inom ramen för ett strafföreläggande alternativt genom ett kompletterande yrkande avseende tillträdesförbud i samband med att han eller hon väcker åtal för de brott som ligger till grund för förbudet. De utökade resurser som detta förslag kan antas medföra torde inte vara avsevärda och måste anses vara försvarbara eftersom de ger butiksägare viss möjlighet att värja sig mot en upprepad brottslighet som sammantaget vållar näringslivet betydande kostnader.

Vid bedömningen/prövningen av om ett tillträdesförbud ska meddelas eller inte, måste det givetvis tas hänsyn till vilka konsekvenser ett förbud kan få för den enskilde, t.ex. vad avser tillgång till postverksamhet, apoteksvaror eller andra viktiga samhällstjänster. Generellt sett kan avvägningarna i dessa hänseenden i praktiken antas bli vanligare på mindre orter. På mindre orter är dock den nära kontakten mellan invånarna sannolikt sådan att den sociala

kontrollen leder till att eventuella problem kan lösas utan tillträdesförbud och inblandning av rättsväsendet. Mot den bakgrunden och med hänvisning till den enskildes möjligheter att få saken rättsligt prövad, är risken för att ett tillträdesförbud skulle kunna ge orimliga konsekvenser för den enskilde nära nog obefintliga. Detta utgör därför inget argument för att inte införa ett förbud.

I samband med tidigare utredningar har kritik och farhågor framförts om att ett tillträdesförbud skulle kunna urholka diskrimineringslagstiftningen. Jag är dock av den uppfattningen att den föreslagna regleringen även i detta avseende tillgodoser rättssäkerhetsaspekterna för den enskilde.

Kommittédirektiv 2012:73

Ett stärkt straffrättsligt skydd för egendom

Beslut vid regeringssammanträde den 28 juni 2012

Sammanfattning

En särskild utredare ska undersöka om det finns ett behov av att stärka det straffrättsliga skyddet för egendom och föreslå de författningsändringar som det finns anledning till.

Utredaren ska bland annat

- ta ställning till om sådana omständigheter som att brottsligheten haft systematiska inslag, t.ex. vid bluffakturor, eller kan innebära en särskild integritetskränkning, t.ex. vid bostadsinbrott, bör få större betydelse för brottsrubriceringen av förmögenhetsbrotten,
- överväga behovet av förändringar i straffskalorna för förmögenhetsbrotten, exempelvis stöld och skadegörelse,
- överväga om försök till häleri bör kriminaliseras, och
- överväga om det bör införas en möjlighet att vid straffansvar utestänga personer från bland annat butiker och i samband med detta överväga en annan brottsrubricering för brottet snatteri.

Uppdraget ska redovisas senast den 20 december 2013.

Uppdraget att utforma ett stärkt straffrättsligt skydd för egendom

Den centrala straffrättsliga regleringen när det gäller skyddet för egendom finns i 8–10 och 12 kap. brottsbalken.

Under den senaste femårsperioden har det totala antalet anmälningar av brott som finns i 8 kap. brottsbalken, såsom stöld, snatteri, rån m.m., minskat. Under samma period har det emellertid skett en kraftig ökning av antalet anmälda bedrägeri- och förskingringsbrott. Dessutom har stöld genom bostadsinbrott ökat betydligt under perioden.

Att vissa brottstyper ökar har sannolikt delvis sin förklaring i att sättet att begå sådana brott har förändrats under senare år. Den tekniska utvecklingen har medfört att det i dag är relativt enkelt att sätta vissa gärningar i system. It-utvecklingen innebär exempelvis att det snabbt och med små medel går att skicka ut oriktiga fakturor till ett stort antal mottagare, s.k. bluffakturor. De drabbade är ofta småföretagare och andra enskilda. Sådana bluffakturor förekommer i form av erbjudanden som ser ut som fakturor eller som rent påhittade fakturor. Bluffakturering kan även föregås av telefonkontakter eller andra kontakter där offret på olika sätt vilseleds om att ett avtal har ingåtts. En annan typ av seriebrottslighet är stöldbrott som genomförs systematiskt genom flera på varandra följande tillgrepp i olika butiker. Dessa gärningar kan var för sig framstå som mindre allvarliga. Tillsammans kan de dock avse stora belopp och förorsaka problem för den enskilde utöver den ekonomiska förlusten. Det är också en brottslighet som kan innebära stora kostnader och problem för näringslivet och som kan upplevas svår att hantera för rättsväsendet.

För att möta de problem som brottslighet av detta slag medför har stora satsningar gjorts för att förbättra och effektivisera myndigheternas hantering av bedrägerier och andra typer av mängdbrott. Bland annat har polisen, Skatteverket och Kronofogdemyndigheten intensifierat sitt samarbete. Brottsutvecklingen på vissa områden tyder dock på att det finns anledning att ytterligare överväga om rättsväsendet i alla delar på ett ändamålsenligt sätt möter de behov som brottsligheten ger upphov till.

Mot denna bakgrund ges en särskild utredare i uppdrag att undersöka om det finns ett behov av att i vissa avseenden stärka det straffrättsliga skyddet för egendom och föreslå de författningsändringar som det finns anledning till.

Ökad betydelse av andra omständigheter än värdet vid brottsrubricering

De inledande huvudbrotten i kapitel 8–10 och 12 brottsbalken, dvs. stöld, bedrägeri, förskingring och skadegörelse är indelade i tre svårhetsgrader med egna brottsbeteckningar. Straffskalan för brott som varken är ringa eller grova är fängelse i högst två år medan de ringa brotten har en straffskala som sträcker sig från böter till fängelse i högst sex månader. För de grova brotten är straffskalan fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Straffskalorna för skadegörelsebrotten utgör undantag från detta och ligger något lägre. Med mindre variationer beroende på brottens karaktär är de omständigheter som särskilt ska beaktas vid bedömningen av vilken svårhetsgrad som gärningen ska hänföras till i huvudsak de samma. Gemensamt för de ringa brotten är att de omfattar gärningar som med hänsyn till det tillgripnas värde eller skadan och övriga omständigheter vid brottet kan anses som ringa. Även vid bedömningen av om ett brott är grovt anges värdet som en omständighet att beakta tillsammans med exempelvis om gärningen varit av särskild hänsynslös art eller inneburit synnerligen kännbar skada.

I den praktiska tillämpningen av stöld-, bedrägeri- och skadegörelsebrotten har ofta värdet av det tillgripna eller storleken på den skada som orsakats fått stor betydelse för brottsrubriceringen och därmed för samhällets reaktion på brottet. Detta tillgodoser i och för sig ett befogat intresse av ett enhetligt och lättillämpat system för vanligt förekommande brott. Att värdet av det tillgripna eller den ekonomiska skadan får en så avgörande betydelse för rubriceringen kan emellertid ifrågasättas. Det kan finnas andra omständigheter som i allmänhet bör tillmätas lika stor betydelse. Två omständigheter kan särskilt framhållas. Det gäller dels systematiska inslag vid vissa typer av brottslighet, exempelvis vid bedrägerier med bluffakturor, dels den integritetskränkning som det innebär att bli utsatt för vissa brott, t.ex. vid inbrott i bostaden.

Det finns exempel på straffbestämmelser där det särskilt anges att det förhållande att gärningen ingått som ett led i en brottslighet som utövats systematiskt ska beaktas vid rubriceringen. Det gäller bland annat grovt bokföringsbrott, 11 kap. 5 § andra stycket brottsbalken. Beträffande t.ex. brotten stöld och bedrägeri saknas däremot särskild reglering i lagtexten om vad som ska gälla vid systematisk brottslighet. Detta hindrar dock inte att systematiken vid en helhetsbedömning av förhållandena vid brottet behandlas

som en omständighet som kan göra att ett brott hänförs till en allvarligare grad. Högsta domstolen har emellertid i NJA 2006 s. 524 slagit fast att den omständigheten att ett butikstillgrepp ingår i en serie av tillgrepp som sammantaget men inte var för sig överstiger snatterigränsen inte är tillräckligt för att tillgreppen ska rubriceras som stöld. I NJA 2007 s. 973 bekräftas motsvarande synsätt för bedrägerier och gränsdragningen mellan bedrägeri och grovt bedrägeri.

När det gäller brott som utöver egendomsförlusten kan innebära en särskild kränkning av den drabbades integritet finns i och för sig redan i dag stöd för att vid bedömningen av om en stöld är grov beakta att ett tillgrepp skett efter intrång i bostad, 8 kap. 4 § andra stycket brottsbalken. Detsamma gäller om ett tillgrepp avsett något som brottsoffret burit på sig. Det finns dock anledning att se över om det finns behov av att ytterligare stärka skyddet i denna del.

Utredaren ska mot den bakgrunden

- analysera rättsläget avseende brottslighet med systematiska inslag och hur den omständigheten att ett tillgrepp skett efter intrång i bostad eller avsett något som brottsoffret burit på sig har beaktats i praxis,
- utifrån analysen ta ställning till om sådana omständigheter som att brottsligheten haft systematiska inslag eller kan innebära en särskild integritetskränkning har fått tillräckligt genomslag eller om de bör få större betydelse för brottsrubriceringen vid sidan av värdet av det tillgripna eller den ekonomiska skadan, och
- redovisa för- och nackdelar med en ordning där systematisk brottslighet ges en självständig betydelse i rubriceringshänseende eller där flera mindre allvarliga gärningar tillsammans anses utgöra ett eller flera allvarligare brott.

Bör straffskalorna ändras?

Utgångspunkten för bedömningen av en gärnings straffvärde är den straffskala som gäller för den aktuella brottstypen. Straffskalan för en brottstyp ger uttryck för hur allvarlig lagstiftaren anser att brottstypen är. Grundläggande principer att ta hänsyn till vid bestämmandet av brottstypernas straffskalor är proportionalitet och ekvivalens. Dessa principer innebär att svårare brottstyper ska bestraffas strängare än lindrigare brottstyper och att lika svåra

brottstyper ska bestraffas lika strängt. Samhällets utveckling medför förändringar i synen på hur allvarliga olika brottstyper anses vara. Om synen har förändrats mera varaktigt och inte ges ett tillräckligt genomslag inom ramen för gällande lagstiftning, finns det skäl att ändra lagstiftningen. Den varaktiga utvecklingen bör speglas i straffskalorna på så vis att de bör stämma överens med hur klandervärda olika brottstyper bedöms vara.

Förmögenhetsbrotten kan i vissa fall innehålla inslag som är särskilt integritetskränkande. I detta avseende kan i första hand lägenhets- eller villainbrotten framhållas. Som framgår ovan ingår det i utredarens uppdrag att analysera om det finns behov av att förstärka betydelsen av sådana omständigheter när det gäller rubriceringen av ett brott. Det är möjligt att utredaren finner att omständigheterna inte kan beaktas i tillräcklig mån genom förändringar av förutsättningarna för att hänföra ett brott till en allvarligare form. Ett alternativ kan då vara att förändra brottens straffskalor. Förändringar av ett eller flera brotts straffskalor kan emellertid inte göras utan en analys av förhållandet till gällande straffskalor för andra brott, t.ex. våldsbrotten eller utan att iaktta den proportionalitet som ska råda mellan brotten i brottsbalken. Särskilt uppmärksamhet bör ägnas åt vad regeringen uttalat i prop. 2009/10:147 angående brottens inbördes relation.

En särskild fråga är förhållandet mellan skadegörelsebrotten och övriga egendomsbrott. Straffskalan för skadegörelse är i dag böter eller fängelse i högst ett år, 12 kap. 1 § brottsbalken. Detta kan jämföras med straffskalorna för stöld, bedrägeri och förskingring som är fängelse i högst två år. Skillnader i straffskalorna finns även för de ringa och de grova brotten. Både exempelvis stöld och skadegörelse utgör angrepp på människors egendom och medför därutöver ofta en framträdande integritetskränkning. För den som utsätts för skadegörelse är skadan och kränkningen ofta likvärdig med den som drabbar den som utsätts för stöld. Detta särskilt då en skadegörelse många gånger framstår som ett helt meningslöst angrepp.

Mot den bakgrunden ska utredaren

- analysera om det finns behov av att förändra straffskalorna för något eller några av brotten i 8–10 eller 12 kap. brottsbalken.

Försök till häleri

En särskild utredare har haft i uppdrag att se över kriminaliseringen av penningtvätt och vissa därmed sammanhängande frågor. Utredaren har i sitt betänkande Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud (SOU 2012:12), lämnat förslag som syftar till att förenkla och förtydliga kriminaliseringen av penningtvätt. Förslagen innebär bland annat att penninghäleribrottet bryts ut från brottsbalken och förs till en egen lag. Vidare kriminaliseras försök till penningtvättsbrott, vilket utgör en utvidgad kriminalisering i förhållande till dagens reglering i brottsbalken. Det finns mot den bakgrunden skäl att överväga om även straffansvaret för häleri ska utsträckas till att omfatta försök.

Utredaren ska därför

- följa beredningen av Penningtvättsutredningens betänkande och överväga om försök till häleri bör kriminaliseras.

Tillträdesförbud till butiker

En sedan länge omdiskuterad fråga är möjligheten att vid någon form av straffsanktionerat förbud utestänga personer från butiks- ägares och andra näringsidkares lokaler. Högsta domstolen slog i en dom år 1995 fast att straffbestämmelsen om olaga intrång inte är tillämplig när en person besöker en plats som allmänheten har tillträde till, trots att han eller hon har förbjudits att besöka platsen av den som förfogar över denna (NJA 1995 s. 84).

Frågan om att vid straffansvar utestänga personer från butiker och liknande platser dit allmänheten har tillträde har mot den bakgrunden varit föremål för överväganden vid flera tillfällen (se SOU 1995:146, Ds 2002:25 och Ds 2004:40). Förslagen har dock inte lett till någon lagstiftning. Viktiga frågor som har uppmärksamats vid tidigare tillfällen har varit proportionaliteten mellan det eller de brott som läggs till grund för ett tillträdesförbud och de samman- tagna följderna av brottet eller brotten samt förhållandet till diskri- mineringslagstiftningen. Bland annat har framförts att ett tillträdes- förbud kan få mycket ingripande konsekvenser för den enskilde, särskilt för boende på landsbygden, och att lagstiftningen därför bör innehålla en ventil som säkerställer att den inte leder till otill- fredsställande resultat i det enskilda fallet. Branschen, bland annat genom Svensk Handel, Svenskt Näringsliv och Kooperativa För-

bundet, och Rikspolisstyrelsen anser dock att behovet av en reglering av tillträdesförbud kvarstår och är kritiska till att det inte finns en sådan reglering. Mot denna bakgrund fick en utredare i uppdrag att biträda Justitiedepartementet med att överväga och föreslå en reglering av detta slag. Det uppdraget omfattade också frågan om rubriceringen snatteri är lämplig eller om beteckningen kan uppfattas förminska gärningens allvar. Regeringen gör nu bedömningen att frågorna bör behandlas inom ramen för denna utredning.

Utredaren ska mot den bakgrunden

- överväga behovet av lagstiftning som ger möjlighet att vid straffansvar utestänga personer från butikslokaler och andra liknande platser dit allmänheten har tillträde,
- överväga om brottsrubriceringen snatteri är lämplig eller om den ska ersättas med rubriceringen ringa stöld eller stöld,
- redovisa för- och nackdelar med möjliga förslag och särskilt belysa vilka konsekvenser ett tillträdesförbud kan få för enskilda i olika avseenden,
- belysa hur ett eventuellt förslag om tillträdesförbud förhåller sig till de övriga förslag som utredaren lämnar och göra en helhetsbedömning av hur förslagen förhåller sig till proportionalitetsprincipen, och
- redovisa hur ett förslag om tillträdesförbud skulle förhålla sig till diskrimineringslagstiftningen.

Arbetets bedrivande och redovisning av uppdraget

Utredaren ska undersöka och beskriva hur de frågor som uppdraget omfattar behandlas i några andra länder, däribland de nordiska länderna. Utredaren bör hålla sig informerad om arbete som bedrivs inom Regeringskansliet och utredningsväsendet på det område som utredningen avser.

Utredaren ska vid behov samråda med berörda myndigheter, särskilt Brottsförebyggande rådet, Rikspolisstyrelsen, Ekobrottsmyndigheten, Åklagarmyndigheten och Diskrimineringsombudsmannen. Utredaren kan även behöva samråda med näringslivsorganisationer.

Förslagets konsekvenser ska redovisas enligt 14–15 a §§ kommittéförordningen (1998:1474).

Uppdraget ska redovisas senast den 20 december 2013. Anser utredaren det lämpligt kan den del av uppdraget som avser förmögenhetsbrotten i brottsbalken redovisas i ett delbetänkande.

(Justitiedepartementet)

1 Stöld – grov stöld – snatteri

Tabell 1.1 Stöld – precis över värdegränsen

Tabellen visar ett antal (dock inte alla) domar där värdet av det tillgripna har varit strax över 1 000 kr och där tingsrätten har rubricerat tillgreppet som stöld av normalgraden.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 13151-11 Stöld 1 000 kr.	B 17469-11 Stöld 1 012 kr.	B 8242-11 Stöld 1 004 kr.
B 5977-12 Stöld 1 005 kr.	B 8012-12 Stöld 1 017 kr.	B 7883-11 Stöld 1 005 kr.
B 6408-12 Stöld 1 013 kr.	B 11862-11 Stöld 1 029 kr.	B 1108-12 Stöld 1 010 kr.
B 18379-11 Stöld 1 015 kr.	B 15664-11 Stöld 1 065 kr.	B 6400-11 Stöld 1 016 kr.
B 9119-12 Stöld 1 018 kr.	B 14604-11 Stöld 1 070 kr.	B 11564-11 Stöld 1 017 kr.
B 7068-12 Stöld 1 024 kr.	B 13454-11 Stöld 1 092 kr.	B 8676-11 Stöld 1 019 kr.
B 15936-11 Stöld 1 024 kr.	B 4415-12 Stöld 1 094 kr.	B 8849-11 Stöld 1 028 kr.
B 15398-11 Stöld 1 030 kr.	B 1929-12 Stöld 1 099 kr.	B 12404-11 Stöld 1 050 kr.
B 10419-11 Stöld 1 033 kr.	B 536-12 Stöld 1 098 kr.	B 5326-12 Stöld 1 056 kr.
B 5236-12 Stöld 1 038 kr.	B 4489-12 Stöld 1 099 kr.	B 2166-12 Stöld 1 056 kr.
B 16254-11 Stöld 1 045 kr.	B 8147-11 Stöld 1 099 kr.	B 11270-11 Stöld 1 057 kr.
B 940-12 Stöld 1 045 kr.		B 5012-11 Stöld 1 058 kr.
B 11645-11 Stöld 1 050 kr.		B 10251-11 Stöld 1 064 kr.
B 1122-12 Stöld 1 059 kr.		B 3935-11 Stöld 1 070 kr.
B 3455-12 Stöld 1 090 kr.		B 12664-11 Stöld 1 095 kr.
B 7888-12 Stöld 1 092 kr.		B 2392-12 Stöld 1 095 kr.
B 12449-11 Stöld 1 095 kr.		
B 13182-11 Stöld 1 098 kr.		
B 5679-12 Stöld 1 098 kr.		
B 8381-11 Stöld 1 098 kr.		
B 6278-12 Stöld 1 099 kr.		
B 7216-11 Stöld 1 099 kr.		

Tabell 1.2 Stöld- särskilt hjälpmedel

Tabellen visar domar där användningen av ett särskilt hjälpmedel har medfört att en gärning har rubricerats som stöld eller förberedelse/försök till stöld, trots att brottsobjektets värde har varit oklart eller så lågt att gärningen sett endast till värdet hade varit att bedöma som snatteri (dvs. under 1 000 kr enligt nuvarande praxis).

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 12384-11 Tänger för att stjäla sparbössa (500 kr).	B 12334-11 Preparerad väska (försök).	B 10267-11 Avbitartång (999 kr).
B 13242-11 Metallkrok (899 kr).	B 126-11 Sax (192 kr resp. 599 kr).	B 10316-11 Tång (399 kr).
B 1545-12 Foliepreparerad väska (199 kr).	B 15235-10 Preparerad väska (försök) och tång (730 kr).	B 11004-11 Magnet (796 kr).
B 17081-11 Foliepreparerad väska (förberedelse).	B 1547-12 Foliepreparerad väska (735 kr).	B 11112-11 Preparerad väska (386 kr).
B 17291-11 Foliepreparerad väska (förberedelse).	B 17592-11 Ryggsäck med springa i ryggen (245 kr).	B 12189-11 Preparerad påse (förberedelse).
B 209-12 Foliepreparerad väska (799 kr).	B 17763-11 Folie (696 kr).	B 1788-12 Foliepreparerad jacka (69 kr).
B 34-12 Foliepreparerad väska (968 kr).	B 17832-11 Magnet (550 kr).	B 209-12 Foliepreparerad väska (förberedelse).
B 381-12 Foliepreparerad påse (552 kr).	B 17957-11 Folie (847 kr).	B 313-12 Foliepreparerade väskor (förberedelse).
B 4417-11 Foliepreparerad påse (846 kr).	B 6126-12 Magnet (700 kr).	B 3735-12 Sax (299 kr, 550 kr, 199 kr resp. 299 kr).
B 6011-12 Foliepreparerad väska (förberedelse).	B 6340-12 Preparerad påse (999 kr).	B 5234-12 Foliepreparerad påse (206 kr).
B 6690-12 Ryggsäck med skåra i ryggen (213 kr).	B 6374-11 Sax (800 kr resp. 665 kr).	B 5424-12 Aluminiumpreparerad väska (förberedelse).
B 6916-12 Magnet och metallkrokar (förberedelse).	B 7655-11 Aluminiumpåse (förberedelse).	B 5444-12 Foliepreparerad påse (997 kr).
	B 8764-11 Avbitartång och foliepreparerad påse (699 kr resp. 499 kr).	B 5675-11 Kjölpåse (536 kr).

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B14963-11 Preparerad påse (förberedelse).		B 5917-11 Dold påse fastsydd i barnvagn (162 kr).
B 4902-12 Foliepreparerad väska (förberedelse).		B 7594-12 Aluminiumpreparerad påse (förberedelse).
		B 8740-11 Aluminiumpreparerad påse (399 kr).
		B 8950-11 Manipulerad registreringskylt (546 kr).
		B 9727-11 Magnet (998 kr).
		B 9848-11 Foliepreparerad kasse (försök).

Tabell 1.3 Snatteri- verktyg eller annat hjälpmedel

Tabellen visar domar där användningen av någon form av verktyg har ansetts inte utgöra tillräckliga skäl att bedöma tillgreppet som stöld.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 4546-12 Sax (492 kr).	B 8596-11 Magnet (805 kr).	B 3981-12 Skruvmejsel (488 kr).
B 10405-11 Ryggsäck med hål i ansågs inte vara särskilt hjälpmedel.		

Tabell 1.4 Grov stöld – tillgrepp av sak som någon burit på sig

Tabellen visar domar där tillgrepp av sak som någon burit på sig har rubricerats som grov stöld.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 11902-11 Väska runt handleden.	B 1118-12 Fickstöld.	B 10790-11 Mobiltelefoner ur väskor som målsäganden bar på sig.
B 13577-11 Ur jackficka på sovande målsäganden.	B 11455-11 Fickstöld.	B 3025-12 Ryckt mobiltelefon ur hand.
B 4112-12 Ur ryggsäck på målsägandens rygg (försök).	B 11724-11 Fickstöld.	B 3437-12 Ur ficka på jacka som målsäganden bar på sig.
B 8684-11 Ur ficka - målsäganden medveten om stölden när den begicks.	B 12830-11 Fickstöld.	B 4722-12 Mobiltelefon ur byxficka.
B 10103-12 Ur väska.	B 1356-12 Fickstöld.	B 4724-12 Plånbok ur byxficka.
B 10443-12 Ur ryggsäck på målsägandens rygg (försök).	B 17223-10 Väskryckning.	B 7768-11 Ur ryggsäck som målsäganden bar på sig.
B 11203-12 Ur handväska på höften.	B 1968-12 Plånbok som målsäganden bar på sig.	B 8484-11 Mobiltelefon ur jackficka.
B 11229-12 Ur ficka.	B 206-12 Ur jackficka.	B 8667-11 Mobiltelefon ur byxficka.
B 13208-11 Väskryckning	B 2205-12 Fickstöld.	B 8782-11 Ryggsäck på säte och fötterna på ryggsäcken.
B 13800-11 Ur målsägandens hand.	B 3390-12 Ur handväska som målsäganden bar på sig.	B 8963-11 Rånliknande situation.
B 14419-11 Plånbok ur handväska som målsäganden burit på sig.	B 3772-12 Flertal fickstöld.	B 9190-11 Rånliknande situation – väska över axeln eller intill sig.
B 14494-11 Ur väska som målsäganden burit på sig.	B 4523-12 Ur målsägandens ficka.	B 9222-11 Flera grova stölden ur väskor som målsäganden bar på sig.
B 15687-11 Väska under armen – visst våld – nära väskryckning.	B 5132-12 Fickstöld.	
B 15996-11 Mobiltelefon ur målsägandens hand.	B 5134-12 Rånliknande situation.	
	B 5164-12 Ur handväska på målsägandens höft (försök).	
	B 5504-11 Ur handväska.	

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 16210-11 Ur målsägandens fickor.	B 6199-12 Stort antal fickstöldar mot äldre.	
B 16556-11 Plånbok ur väska.	B 6884-12 Fickstöldar.	
B 17536-11 Ur väska som målsäganden bar på axeln.	B 7480-11 Rånliknande situation.	
B 18059-11 Väskryckning.		
B 2177-12 Väskryckning.		
B 4827-12 Ur målsägandens fickor.		
B 5647-12 Fickstöld.		
B 7462-12 Ur jackficka på sovande målsäganden.		
B 7845-12 Guldkedja kring målsägandens hals.		
B 8127-10 Väskryckning (försök).		
B 8145-12 Väskryckning (försök).		
B 8860-12 Ur jackficka (försök).		
B 9268-12 Ur väska som målsäganden bar på sig.		
B 9274-12 Ur ryggsäck som målsäganden bar på sig (försök).		
B 9275-12 Väskryckning (försök)		
B 18535-11 Ur målsägandens ficka.		
B 2472-12 Ur innerficka på kavaj.		

Tabell 1.5 Grov stöld – tillgrepp av sak som befunnit sig i målsägandens omedelbara närhet

Tabellen visar domar avseende tillgrepp av sak som befunnit sig i målsägandens omedelbara närhet och som tingsrätten har rubricerat som grov stöld.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 13235-11 Försök till stöld ur jackficka som hängde över den stolsrygg där målsäganden satt.	B 9250-11 Plånbok ur handväska en halv meter från målsäganden.	B 10790-11 Mobiltelefon ur väska som stått intill dansande målsägande.
B 12847-11 Handväska på sätet intill.		B 12589-11 Ur väskor i kundvagn respektive på rullator.
B 14582-11 Väska intill målsägandens ben.		B 6021-10 Väska på rullator.

Tabell 1.6 Stöld av normalgraden – tillgrepp av sak som målsäganden burit på sig eller som befunnit sig i målsägandens omedelbara närhet

Tabellen visar domar avseende tillgrepp av sak som målsäganden burit på sig eller som befunnit sig i målsägandens omedelbara närhet men som tingsrätten *inte* har rubricerat som grov stöld utan som stöld av normalgraden.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 13106-11 Datorväska vid fötterna.	B 13460-11 Rånliknande situation (dömdes även för olaga hot).	B 2131-12 Rånliknande situation (dömdes även för miss-handel).
B 10969-11 Telefoner från sovande på tåg.	B 16555-11 Rånliknande situation.	B 9142-11 Mobiltelefon mellan sätena i taxibil.
	B 17319-11 Öppen väska som bars av målsäganden.	
	B 9112-11 Rånliknande situation (dömdes även för olaga hot).	
	B 15521-11 Ur väska.	

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
	B 16400-11 Väska intill.	
	B 44-12 Stöld ur hand på sovande.	
	B 5170-12 Väska vid fötterna.	
	B 600-12 Motvärnsvåld – rån-liknande situation.	

Tabell 1.7 Grov stöld – bostadsinbrott

Tabellen visar domar där tillgrepp eller försök till tillgrepp som skett efter intrång i privatpersons permanentbostad har bedömts som grov stöld respektive försök till grov stöld. Vi har inte hittat någon dom där sådant tillgrepp har bedömts som stöld av normalgraden.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 11902-11 (försök)	B 10878-11	B 10000-11
B 13302-11 (försök)	B 11606-11	B 10279-11
B 13452-11	B 1190-12	B 10309-11
B 19919-10	B 14956-10	B 10466-11
B 11733-12 (försök)	B 16195-11	B 11291-11
B 13783-11	B 1689-12	B 1433-11
B 16989-11	B 17852-11	B 2338-12
B 5854-12	B 17854-11	B 3-12
B 9770-10	B 251-12	B 3568-12
B 18385-11	B 5060-10	B 4062-12
B 3613-11	B 5388-12	B 4190-12
B 3650-12	B 6227-12	B 4787-12
	B 6882-12	B 5078-12
	B 7069-12	B 6601-12
	B 7678-12	B 6835-12
	B 7795-09	B 8548-11 (försök)
	B 8863-11	B 9545-11
		B 9614-11

Tabell 1.8 Grov stöld – andra inbrott

Tabellen visar domar där annat inbrott än inbrott/intrång i någons permanenta privatbostad har medfört att tillgrepp rubricerats som grov stöld.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 14784-11 Fritidsbostad – ansågs utgöra oövevakad egendom.		B 10459-11 Hotellrum där målsäganden tills vidare var bosatt.

Tabell 1.9 Stöld av normalgraden- andra inbrott/intrång

Tabellen visar domar där tillgrepp som skett efter annat inbrott eller intrång än bostadsinbrott har bedömts som stöld av normalgraden.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 10627-11 Butiksinbrott.	B 11075-11 Personbil.	B 1015-11 Personbil (försök).
B 11403-11 Fotografs lokal.	B 12127-11 Butiker.	B 1043-12 Kemtält.
B 11528-11 Stadshus.	B 12920-11 Personbilar.	B 11312-11 Kiosk.
B 11931-11 Tennishall.	B 14541-11 Företagsområde.	B 11743-11 Godisbutik.
B 14916-11 Byggfirmas lokaler.	B 18303-10 Lastbil.	B 12193-11 Personbil.
B 5533-11 Personbil.	B 2292-11 Personbil.	B 153-11 Källarförråd och butik.
B 6880-11 Personbil.	B 2409-12 Vindsförråd.	B 1838-12 Skola.
B 7895-11 Skola.	B 2461-12 Inhågnad byggarbetsplats.	B 1857-12 Gatukök.
B 1036-11 Taxibil.	B 3273-12 Affär.	B 2277-12 Personbil.
B 1041-11 Lokal.	B 3459-12 Butiker.	B 3410-12 Vindsförråd.
B 10854-11 Personbil.	B 3619-11 Personbil.	B 3872-12 Butik.
B 10984-12 Studentkår.	B 3669-12 Hotellrum.	B 4231-11 Butik.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 11521-11 Frisersalong.	B 4438-12 Lokal.	B 44-12 Butiker.
B 11996-11 Personbil och källarutrymme.	B 4762-09 Flertal inbrott i lokaler samt i personbil.	B 4472-12 Campingplats.
B 12620-11 Personbil.	B 5521-12 Personbil.	B 4953-12 Källarförråd.
B 14371-11 Gymlokal.	B 600-12 Affärslokal.	B 5083-11 Industriområde.
B 15464-11 Personbil.	B 792-12 Lokal.	B 5557-12 Stadskontor.
B 15617-11 Kontorslokaler.	B 855-12 Arbetsbod.	B 5606-12 Kontor.
B 16145-11 Personbil.	B 8959-12 Båt, mudderverk.	B 614-12 Personbil.
B 16851-11 Byggbarack.	B 9759-12 Bil.	B 6256-11 Industriområde.
B 1717-11 Källarförråd.		B 6818-12 Vindsförråd.
B 17890-11 Personbil.		B 714-12 Återvinningsstation.
B 17941-11 Butik.		B 7425-12 Däcklager, industriområde.
B 2706-12 Personbil.		B 7608-12 Restaurang.
B 3049-11 Restaurang och lokal.		B 764-11 Garage.
B 5250-12 Butik.		B 8548-11 Personbil.
B 5626-12 Läkarmottagning.		B 86-12 Byggarbetsplats.
B 6383-12 Tobaksbutik.		B 8931-11 Affärslokal.
B 8782-12 Lokal.		B 9948-11 Partilokal.
B 885-12 Butik.		
B 9273-12 Personbil.		
B 9276-12 Personbil.		
B 3045-12 Restaurang.		

Tabell 1.10 Grov stöld – stöld ur hemmet (ej inbrott)

Tabellen visar domar avseende tillgrepp som skett ur målsägandens hem där det inte varit fråga om något inbrott men som av tingsrätterna har rubricerats som grov stöld.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 13389-10 Lurat sig in i äldre personers hem – systematik och hån-synslöshet.	B 15404-10 Mot äldre i deras hem på äldreboende.	B 12340-11 I målsägandens hem medan hon sov.
B 1451-12 Lurat in sig hos äldre, stulit och i vissa fall fått dem att överlämna kontokort och kod.		B 3180-12 I äldres hem.
		B 7247-11 I äldres hem.

Tabell 1.11 Stöld av normalgraden- i hemmet (ej inbrott), ur fritidsbostad/ tillfällig bostad

Tabellen visar domar där tingsrätten har rubricerat ett tillgrepp som stöld av normalgraden när det varit fråga om tillgrepp som skett hemma hos målsäganden (utan att det varit fråga om inbrott) eller genom inbrott i tillfällig eller icke permanent bostad.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 7827-11 Oklart om permanent bostad vid brottstillfället (inbrott – försök till stöld).	B 5036-12 Fritidsbostad (inbrott).	B 8123-11 Fritidshus (inbrott).
B 9226-11 Båthytt (oklart hur gärningsmannen kom in).	B 5297-12 Trädgård (intrång).	B 10646-11 I hemmet (ej inbrott - under 1 000 kr).
B 16826-11 Båthytt (oklart hur gärningsmannen kom in).	B 3669-12 Hotellrum (olåst/öppen dörr pga. brandlarm).	B 1173-11 Ur hemmet (ej inbrott – spelkonsol, mobiltelefon och kofta).
B 4603-12 I hemmet (ej inbrott).		B 2243-12 I hemmet (inneboende- ej inbrott).
B 5503-12 Obebodd bostadsfastighet (inbrott).		B 2610-12 I hemmet (ej inbrott – 200 kr).

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 5428-11 Ej permanent bostad (inbrott).		B 4388-12 I hemmet (ej inbrott - från mamma).
B 13976-11 Stöld vid fest i hemmet (ej inbrott).		B 5333-11 I väninnornas hem (ej inbrott).
B 7806-11 Hundvakten (ej inbrott).		
B 145-12 Hotellrum (inbrott).		
B 7824-12 Hotellrum (inbrott).		

2 Rån – straffvärdebedömning

Tabell 2.1 Rån – bankrån och värdetransportrån

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 5378-12 Värdetransportrån (ca 160 000 kr). Tryckt ned målsägande på marken med nackgrepp. Straffvärde över ett år.		
B 11743-11 Bankrån (försök) med gaspistol. Straffvärde 2 år. /Rån mot guldsmedsaffär (2 milj.), hot med yxa. Straffvärde 3 år.		
B 21261-10 Försök till bankrån med kniv och påstående om sprängmedel. Straffvärde 1 år.		

Tabell 2.2 Rån – butiksrån

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 14789-11 Knivhot mot kassörska i mataffär (försök). Straffvärde 1 år.	B 12673-11 Butiksrån med yxa. Straffvärde 1 år 6 mån (även en inbrottsstöld).	B 11245-11 Butiksrån (försök) med spruta mot hals. Straffvärde 1 år 2 mån.
B 5821-12 Guldsmedsaffär, hotat med pistol och krossat monter med yxa, tagit smycken (1,6 milj kr). Straffvärde 3 år (åkl. påstått grovt).	B 14872-11 Tre butiksrån samma dag, knivhot (inga utfall). Oklart straffvärde (skyddstillsyn med 28 kap. 3 § BrB-fängelse).	B 12676-11 Butiksrån, verbalt hot (ca 600 kr ur kassan). Straffvärde 1 år.
B 3184-12 Guldsmedsaffär, tre tilltalade, avfyrat skott och hotat med startpistol, tagit smycken (762 570 kr). Straffvärde 3 år.	B 5446-12 Enstaka butiksrån, knivhot på nära håll, (liten summa pengar). Straffvärde 1 år 6 mån.	B 11150-11 Anskaffat brottshjälpmiddel för rån i butik (förberedelse). Straffvärde 6 mån.
B 16033-11 Restaurang, hotat personalen med pistolatrapper, byte 6 500 kr. Straffvärde 2 år 6 mån.	B 6883-12 Enstaka butiksrån med pistol. Straffvärde 2 år.	
B13554-11 Småbutiker och restauranger, tre rån och tre försök på samma dag. Lämnat fram papperslapp och i vissa fall visat pistolliknande föremål. Straffvärde 2 år (hänsyn till sjukdom och att tilltalad angett sig själv).		

Tabell 2.3 Rån – enstaka personrån

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 13449-11 Två tilltalade hållit fast målsäganden och hotat med kniv, målsäganden tvingats lämna över mobiltelefon och plånbok. Straffmättningsvärde 1 år (34 kap. 3 § 2 st. BrB beaktats). B 1409-12 Tilltalade tillsammans med andra, verbalt hot, ryckt mobiltelefon ur målsägandens hand. Straffvärde över 1 år (TR beaktat att handlingen riktat sig mot ett barn, [14 år]). Påföljd sluten ungdomsvård 4 mån (ungdom beaktad, 16 år). B 18311-11 Knivrån på öppen gata, ryckt guldkedja av 15-åring. Straffmättningsvärde 6 mån (hänsyn till ungdom, 18 år). B 1436-12 Misshandlat prostituerad (icke obetydligt våld) och tagit dennes mobiltelefon. Straffvärde drygt 1 år. B 6405-12 Hotat att skjuta med pistol riktad mot målsägandens huvud, tagit mobiltelefon och plånbok. Straffvärde 2 år 6 mån (TR beaktat 29 kap. 1 § BrB, allvarligt angrepp på målsägandens trygghet till person). B 4900-12 Gaturån, flera knytnävsslag i ansiktet. Oklart straffvärde p.g.a. sammansatt brottslighet, (två butiksstöld, två försök till butiksstöld samt två snatterier). Påföljd 1 år 6 mån.	B 16806-11 Enstaka gaturån, verbalt hot och uppträtt hotfullt. Straffvärde 1 år 3 mån (29 kap 1 § BrB beaktats). B 12435-11 Enstaka gaturån med kniv (60 kr). Straffvärde 1 år. B 1851-12 Enstaka brutalt gaturån mot äldre. Straffvärde 2 år (även enstaka butiksstöld). B 2409-12 Två tilltalade i målsägandens hem. Straffvärde 1 år 8 mån (även en inbrottsstöld). B 11606-11 Rån mot taxichaufför med kniv mot dennes hals. Straffvärde 2 år 6 mån. B 390-11 Gaturån (kontanter och halskedja), tre tilltalade, slag och hot men inga allvarliga skador. Straffvärde 1 år 3 mån (29 kap. 1 § BrB beaktat). B 7691-12 Tidigare personlig assistent till målsäganden återvänt hem till målsäganden med maskerad man med järnrör, (tabletter mobil). Straffvärde 1 år 4 mån. B 8569-12 Gaturån, slag och sparkar. Straffvärde 1 år 4 mån. B 8628-11 Gaturån, flera tilltalade, flera knytnävsslag. Straffvärde 1 år 2 mån.	B 10780-11 Personrån mot busschaufför (försök), slag i huvudet. Straffmättningsvärde 6 mån (ungdom beaktad, 20 år). B 8338-11 Gaturån, tre tilltalade. Straffmättningsvärde 8 mån (ungdom beaktad, 20 år).

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 4013-12 Väskryckning med slag i ansiktet så att målsäganden föll omkull. Straffvärde 1 år.		
B 1787-10 Långvarigt rån inledningsvis hemma hos målsäganden. Flera tilltalade, vallat runt målsäganden utomhus och tagit saker (ca 170 000 kr), verbalt dödshot. Straffvärde 2 år (även sju ringa narkotikabrott och ett snatteri).		

Tabell 2.4 Rån – personrån mot flera samtidigt

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 15077-11 Tilltalad trängt in i målsägandens bostad och där hotat tre målsägande med kniv, plockat saker (ca 40 000 kr). Straffvärde 2 år.	B 3359-11 Två tilltalade, två målsägande. TR bedömt som två rån (samt två övergrepp i rättssak vid samma tillfälle). Straffvärde 1 år 6 mån.	B 7170-11 Gaturån vid två tillfällen varav ett mot två målsägande. Bedömts som två rån. Oklart straffvärde.
	B 16664-11 Tre gatutrån vid olika tillfällen (två målsägande vid ett tillfälle), visat kniv. Straffvärde över 2 år.	B 5479-11 Gaturån vid två tillfällen. Vid ena tillfället tre målsäganden. Vid andra tillfället två målsäganden. Kniv – 3 gärningsmän. Straffvärde 1 år 9 mån.
B 16249-11 Hot och rånförsök mot flera samtidigt med kolsyre-pistol. Straffvärde 1 år 6 mån.	B 3773-12 Gaturån vid två tillfällen, tre tilltalade, verbalt hot och knuten näve, hållit fast och ryckt. Första tillfället en målsägande, andra tillfället tre målsägande (två rån, ett försök). Straffvärde 1 år 6 mån.	
	B 149-12 Gaturån, två tilltalade, två målsägande, kniv mot hals. TR bedömt som två rån. Straffvärde 1 år 9 mån.	

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
	B 16376-11 Gaturån, flera tilltalade, tre målsägande, pistol. Straffvärde 1 år 6 mån.	

Tabell 2.5 Rån – flera personrån vid olika tillfällen

Tabellen visar straffmätning av flera rån som begåtts vid olika tillfällen.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 19716-10 1: rån mot taxichaufför med pistolliknande föremål. 2: rån mot prostituerad, knivhot och slag mot kroppen. Vid båda tillfällen flera tilltalade och målsäganden blev fasthållen. Straffvärde 2 år.	B 16664-11 Tre gaturån vid olika tillfällen (två målsägande vid ett tillfälle), visat kniv. Straffvärde över 2 år.	
B 10451-12 Flera personrån. En tilltalad dömdes för tre gaturån (mobiltelefoner och konstanter). Straffvärde 1 år 6 mån (mindre framträdande roll).	B 3773-12 Gaturån, tre tilltalade, verbalt hot och knuten näve, hållit fast och ryckt, två tillfällen. Vid ett tillfälle tre målsäganden. Straffvärde 1 år 6 mån.	
B 11805-11 Personrån vid sju tillfällen (och grova stölder vid fyra tillfällen). Systematisk brottslighet riktad mot äldre damer. Straffvärde 7 år (hänsyn till 26 kap. 2 § BrB).	B 7381-10 Fem personrån. Huvudtilltalad kört svarttaxi, plockat upp rånoffer och kört dem till plats där ytterligare tilltalade väntat. Ett av rånerna riktat mot målsägande med handkapp. Straffvärde 4 år (ungdom beaktad - 20 år).	
B 11113-11 Tre tillfällen samma kväll, (vid ett av tillfällena mot två målsägande) hot med avslagen flaska. Straffvärde 1 år 6 mån.	B 7747-12 Gaturån vid tre tillfällen. Vid ett av tillfällena mot två målsägande. Två tilltalade, knivhot. Straffvärde 2 år (ungdom beaktad - 20 år).	
	B 10990-11 Två tilltalade, två gaturån. Straffvärde 1 år 3 mån.	

3 Bedrägeri – grovt bedrägeri och bedrägligt beteende

Tabell 3.1 Grovt bedrägeri – användande av falsk eller oriktig handling

Tabellen avser domar där bedrägeri har bedömts som grovt därför att det begåtts med hjälp av falsk eller oriktig handling.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 12150-11 Ansökt om lån i sin mors namn, falskeligen tecknat moderns namn. Tre utbetalningar från två långgivare. TR bedömt som ett bedrägeri av normalgraden (30 000 kr) och två grova bedrägerier (65 000 kr resp. 110 000 kr). Straffvärde strax under ett år (även en stöld värde ca 70 000 kr). B 5729-11 Använt falskt körkort, utgett sig för att vara annan som ägt företräda bolag (försök - 25 470 kr). Oklart straffvärde (villkorlig dom). B 5729-12 Anställd hos kreditföretag förfalskat namnteckning av person som kunnat godkänna lån. Vilselett andra på kreditföretaget att vid fyra tillfällen betala ut pengar till honom (totalt 161 120 kr). TR bedömt som fyra grova brott p.g.a. falsk handling. Straffvärde 10 mån. B 14425-11 Ansökt om kredit för annan (mamma) genom att förfalska namnteckning och därefter använt kortet (53 305 kr). Även tre stölder. Oklart straffvärde (34 kap. BrB tillämpats).	B 390-11 Använt annans id-handlingar (oklart om äkta eller falska) och hyrt bil utan att lämna tillbaka den (25 866 kr). Oklart straffvärde. B 4670-12 Provkört bil utan avsikt att återlämna den (188 500 kr). Använt annans id och undertecknat avtal om provkörning. Oklart straffvärde. B 343-12 Två grova bedrägerier och ett försök. Vid samtliga tillfällen "köpt" bilar med uppgivande av annans id och visat annans id-handlingar (192 000 kr, 265 000 kr och 350 000 kr). Alla tre gärningar bedömda som grova p.g.a. användning av falska handlingar. Straffvärde 1 år 3 mån.	B 3418-11 Använt falsk handling, värde överstigande ett halvt basbelopp. Oklart straffvärde, dock inte över ett år. B 4987-11 Använt falsk handling – utgett sig för att företräda företag och tecknat abonnemang för företagets räkning (ca 65 000 kr). Oklart straffvärde p.g.a. sammanfattad brottslighet, troligtvis på miniminivå. B 5121-11 Använt falsk handling. Utgett sig för att företräda företag och fått ut eller försökt få ut varor. Alla tre tillfällen bedömda som grova brott (100 000 kr, 24 109 kr resp. 35 000 kr). Oklart straffvärde. B 9617-11 Tillverkat och använt identitetshandling. 1: försök till grovt bedrägeri (7 000 kr). 2: grovt bedrägeri (ca 24 000 kr). Oklart straffvärde (även ett olaga intrång och en stöld efter intrång i lokal, samt ett ringa narkotikabrott). Straffvärde 10 mån.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 17946-11 Beställt varor på internet. Betalat med andras kontokort och hämtat ut med falskt pass. Fem grova bedrägerier (totalt 28 866 kr) och sex försök till grova bedrägerier (totalt 34 467 kr). TR ansåg grovt p.g.a. falsk handling, dock ej systematiskt. Straffvärde 8 mån (TR beaktat att grova bedrägerierna visserligen var flera brott men fullbordats vid samma tillfälle). B 5014-10 Falsk signatur på tavla (Picasso, 30 000 kr). Villkorlig dom + 80 db (hänsyn till att lång tid förflutit sedan gärningen).		B 1891-11 Försökt ta ut pengar (1 000 euro) med betalkort försett med skimmad betalningsinfo. Försök till grovt bedrägeri p.g.a. använt falsk handling. Oklart straffvärde (även häleri). Villkorlig dom + 70 db (hänsyn till frihetsberövande). B 8139-10 Vid ett tillfälle använt falsk fullmakt för att få ut telefoner (knappt 10 000 kr), bedömt som grovt. Annat tillfälle utgett sig för att företräda bolag – men utan fullmakt – (16 785 kr), bedömt (och påstått) som normalgraden. Vid åtta tillfällen använt annans id/kontokort för att teckna abonnemang och få ut telefoner (sammanlagt 240 517 kr). Straffvärde ca 1 år.

Tabell 3.2 Bedrägeri av normalgraden – användande av falsk eller oriktig handling

Tabellen avser domar där bedrägeri har bedömts som bedrägeri av normalgraden trots att det begåtts med hjälp av falsk eller oriktig handling.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 6735-11 Använt annans id-handling för att teckna kreditavtal i dennes namn och utnyttjat krediten (ca 50 000 kr) samt försökt göra kreditköp i annans namn (171 699 kr). Åklagaren ej påstått grovt. Oklart straffvärde (34 kap BrB-situation, dömdes särskilt till 3 mån). B 4283-12 Använt falsk id-handling (försök - 11 798 kr). Straffvärde 2 mån. B 8171-11 Nio bedrägerier. Fyra av bedrägerierna mot samma målsägande (15 000 kr var gång), tre av dem med falsk handling. TR bedömt som bedrägeri av normalgraden samt urkundsförfalskning, eftersom beloppen understeg ett halvt basbelopp. Straffvärde 6 mån (även två penninghålerier och en stöld).	B 15960-11 Utgett sig för att vara annan och i det namnet undertecknat mobilabonnemang (4 000 kr). Straffvärde 1 mån.	B 1284-12 Skrivit hustruns namn på uttag och låneansökningar. Åklagaren påstått brott av normalgraden samt två grova brott (fyra tillfällen, sammanlagt 31 000 kr samt ett tillfälle 40 000 kr och ett tillfälle 100 000 kr). TR bedömt som brott av normalgraden (oklart om 40 000 i det ena fallet, i övrigt inte särskilt förslaget). Villkorlig dom + 80 db. B 1595-12 Försök till bedrägeri med falsk handling. Fått ut mobiltelefoner mot uppvisande av annans id (två tillfällen, ca 2 000 kr resp. 4 800 kr). Åklagaren ej påstått grovt. Villkorlig dom + 50 db.

B 18065-11

Falsk signatur på tavla (19 618 kr). Villkorlig dom + 50 db.

B 18482-10

Använt fyra falska och skimmade presentkort. Handlat i sju butiker samma dag (totalt 24 445 kr). TR bedömt som bedrägeri av normalgraden medelst brukande av falsk urkund. Straffvärde 4 mån.

B 5147-12

Två bedrägerier (försök avseende okänt belopp samt fullbordat avseende ca 25 000 kr) med hjälp av falsk handling (generalfullmakt). TR inte ansett försöksbrottet grovt. Oklart varför det fullbordade brottet inte bedömdes som grovt. Villkorlig dom + 60 db.

B 5455-11

Använt falsk kontokort med annans uppgifter för köp (försök 10 000 kr samt fullbordat 1 590 kr). Åklagaren ej påstått grovt. Straffvärde "några månader".

B 3418-11

Använt falsk id-handling, vid fem tillfällen tecknat kreditavtal i annans namn (för mellan 25 000 och 50 000 kr). Vid tre av tillfällena utnyttjat krediten för att köpa varor för 28 000–37 000 kr – dessa brott har bedömts som grova. Vid ett tillfälle utnyttjat kredit till 13 489 kr – inte grovt bedrägeri då beloppet understigit ett halvt basbelopp. Sista fallet försök till inköp. Dessutom obehöriga uttag och inköp på annans kontokort (39 000 kr). Oklart straffvärde – dock inte över 1 år.

B 11056-11

Internetköp i annans namn, hämtat ut varorna med uppvisade av annans id. Tre fullbordade (2 000–14 000 kr, totalt 20 000 kr) och ett försök. Tre fullbordade bedömt som ett brott. Oklart straffvärde.

	B 11254-11 Ett försök (1 295 kr). Använt annan persons körkort. Oklart straffvärde. B 11913-11 Ett försök, (ca 4 000 kr), beställt varor i annans namn och använt dennes körkort för att försöka hämta ut varorna. Oklart straffvärde. B 4093-12 Köpt varor i annans namn och använt falsk id (försök, 17 570 kr). Straffvärde motsvarande 60 timmars ungdomstjänst (17 år).
--	--

Tabell 3.3 Grovt bedrägeri – högt belopp

Tabellen avser domar där bedrägeri har bedömts som grovt därför att det avsett ett högt belopp.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 11727-11 Grovt bedrägeri och grovt bidragsbrott. Underlåtenhet att anmäla ändrade förhållanden under ca fem års tid (totalt 393 211 kr). Bedömts som grovt p.g.a. beloppets storlek. Straffvärde 8 mån. B 14721-10 Använt förfalskat körkort med annans id och hyrt egendom utan avsikt att lämna tillbaka den. Ett grovt bedrägeri (500 000 kr) och ett försök till bedrägeri av normalgraden (11 190 kr) samt ett bedrägeri av normalgraden (ej falsk handling – 5 000 kr). Straffvärde 1 år.	B 300-12 14 tillfällen under 7 ½ år, förfalskat hustrus namnteckning som medsökande för lån. 8 målsägande (banker), (23 000–488 000 kr, totalt nära 1,5 milj kr). Åklagaren gjort gällande ett grovt brott p.g.a. falska underskrifter och betydande värde. TR bedömt som ett grovt brott p.g.a. systematik, falska handlingar och sammanlagd summa. Straffvärde 8 mån. B 2805-09 En av de tilltalade dömdes för ett fall av medhjälp till förberedelse till grovt bedrägeri (förvarat 196 förfalskade checkblanketter	B 8828-11 Lurat bekant att skaffa internetkonto och digitpass. Använt digitpass och kod för att föra över pengar till sig själv och till tredje man. Sju överföringar (mellan 458 och 264 000 kr, totalt 447 758 kr). Grovt p.g.a. sammanlagt betydande belopp. Straffvärde 8 mån (oklart om ett eller flera brott). B 657-12 Vid sju tillfällen lånat bilar för provkörning utan att lämna tillbaka dem (värde 19 500–739 000 kr). Samtliga brott bedömda som grova p.g.a. värdet och att gärningarna satts i system. Oklart straffvärde.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 16056-10 Grova bedrägerier, flera tilltalade. För en av dem (bankanställd) fyra fullbordade bedrägerier (1 795 000–890 000 kr) ett försök (9 250 000 kr) samt en serie överföringar (12 st) om sammanlagt nära 53 milj. kr. Straffvärde 5 år. Ej påstått systematiskt. B 16373-09 Grovt bedrägeri i tre fall (4,8–7,5 milj kr), försök till grovt bedrägeri (1,1 milj. kr) samt bedrägeri av normalgraden (56 000 kr – åkl. ej påstått grovt). Vid alla tillfällen fråga om att stulen kontoinfo använts för att göra fingerade kortköp hos bolag som kontrollerats av gärningsmännen. Pengarna därefter slussats vidare genom olika bolag. Straffvärde 4 år (beaktat högt skadestånd). B 15255-10 Två grova bedrägerier, begärt utbetalning av ROT-bidrag för arbete som inte hade utförts (511 175 kr resp. 518 700 kr). Grovt p.g.a. värdet och särskilt farlig art. Straffvärde 1 år. B 2342-11 Grova bedrägerier i åtta fall (329 350–876 150 kr). Brottsenhet kopplad till ansökningar om utbetalning. Högt värde samt särskilt farlig art (systemhotande). Straffvärde 3 år.	B 2805-09 (forts.) och postväxlar, delvis ifyllda (bedömdes som grovt p.g.a. tilltänkta värdet) och ett bedrägeri av normalgraden – ca 9 000 kr). Straffvärde ca 6 mån.	B 1457-12 Kreditköp av bilar utan avsikt att betala (142 000–280 000 kr, totalt 1 716 792 kr) samt återköp med kortterminal 3 000 000 kr och 100 000 kr). Systematisk brottslighet men framförallt högt belopp. Straffvärde 2 år (påföljd fängelse). B 567-11 Övertrasseringar av Euro-konto. Tre tillfällen (ett antal uttag per konto) till ett sammanlagt belopp kring 1–2 milj. per konto. Grova bedrägerier p.g.a. systematik och högt belopp. De tilltalade dömdes för medhjälp (målvakter). Straffvärde för två brott ca 1 år. B 1141-12 Tre bilköp utan avsikt att betala. Ett grovt (229 000 kr) och två av normalgraden (200 000 kr resp. 196 815 kr). Även ett olovligt förfogande av bil inköpt på kredit (219 000 kr). Straffvärde 1 år. B 3449-11 Kapat företag och använt för kreditbedrägerier, utgett sig för att företräda företaget. Mottagit varor medan fakturor gått till det kapade företaget. Sju tillfällen (14 000–70 000 kr, totalt över 250 000 kr). TR bedömt som grovt bedrägeri p.g.a. sammantaget högt belopp. TR ej uttalat sig i fråga om brottsenhet. Straffvärde ca 6 mån.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 9523-11 Försökt ta ut 600 000 kr från bankkonto sedan bolaget "kapats" och tilltalad registrerats som firmatecknare. Straffvärde 8 mån. B 7409-11 Begärt ROT-avdrag (ca 1 milj.) för sju fastigheter under två månader. TR bedömt som grovt. Oklart straffvärde p.g.a. sammanfatt brottslighet.		B 5163-12 Kapat bolag och använt dessa för kreditbedrägerier. Flera tillfällen kopplat till varje kapat bolag. Åklagaren gjort gällande systematisk, särskilt farlig art och sammantaget betydande värde. TR ansåg brottsligheten grov p.g.a. systematik och förslagenhet även där värdet ej betydande (för tilltalad "EW" 51 991 kr samt 48 202 kr). Ej klart om ett eller flera brott. Oklart straffvärde (flera brott). EW dömdes till villkorlig dom + 60 db. B 11738-10 Entrévärd på nattklubb skimmat stort antal gästers kontokort. Annan person tagit ut belopp (tagit ut sammanlagt 224 702 kr och försökt ta ut 187 375 kr). Brotten bedömda som grova eftersom gärningarna sammantagna – men inte var för sig – avsett högt belopp. Straffvärde 1 år (hänsyn till ungdom - 20 år). B 3734-12 Internetköp av varor för andras pengar. Använt "skimmad" betalningsinformation. Hämtat ut vid 33 tillfällen under ett halvår, (5 000–17 000 kr, totalt 288 612 kr). TR ansåg att varje tillfälle var ett grovt brott p.g.a. systematik, stort antal tillfällen och hög totalsumma. Straffvärde 10 mån.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
		B 3827-12 Internetköp av varor för andras pengar. Använt "skimmad" betalningsinformation. Hämtat ut vid 38 tillfällen under nio månader, (5 000–20 000 kr, totalt 352 674 kr). TR ansåg att varje tillfälle var ett grovt brott p.g.a. systematik, stort antal tillfällen och hög totalsumma. Straffvärde 1 år. B 4343-11 Internetköp av varor för andras pengar. Använt skimmad betalningsinfo vid elva tillfällen, (6 000–32 000 kr, totalt 133 000 kr) under tre år, samt ytterligare ett tillfälle (80 627 kr). TR bedömt som grova brott p.g.a. systematiskt, stort antal tillfällen och sammanlagt högt värde. Straffvärde strax under 1 år. B 6405-11 Datorbedrägerier. Tilltalade har genom att använda en s.k. trojan kapat målsägandenas datorer eller i vart fall kommit åt information om konton och inloggningsuppgifter. Överfört pengar vid nio tillfällen (90 000–200 000 kr) till egna konton. En av flera tilltalade deltagit vid samtliga bedrägerier. Alla bedrägerier bedömda som grova brott. Straffvärde 3 år 6 mån.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
		B 644-12 Anställd (och senare f.d. anställd) tecknat telefonabonnemang och därefter genom dataintrång utplånat abonnemangen. 29 tillfällen under ca 2 år (totalt ca 150 000 kr). Åklagaren gjorde gällande systematik. TR ansåg ej systematiskt men grovt delvis p.g.a. det sammanlagda värdet. Straffvärde 6 mån (TR beaktat att det förflutit lång tid mellan brott och lagföring). B 7043-11 Vilselett säljare att betalning skulle ske för varor (ca 230 000 kr). Oklart straffvärde (sammansatt brottslighet).

Tabell 3.4 Bedrägeri av normalgraden trots ringa värde

Tabellen avser domar där bedrägeribrott har bedömts som bedrägeri av normalgraden trots att det avsett värde som understigit 1 000 kr.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 6933-11 Köpt drinkar på annans kreditkort (256 kr). Villkorlig dom + 40 db. B 14510-11 Köpt drinkar på annans kreditkort (504 kr, försök). Oklart straffvärde men på fängelsenivå. B 16082-11 Använt annans kontokort (360 kr). Villkorlig dom + 30 db.	B 9216-11 Blocketbedrägerier vid 12 tillfällen (500–3700 kr). Även det bedrägeri som avsåg ca 500 kr bedömt som bedrägeri av normalgraden. Oklart straffvärde. B 3827-10 Traderabedrägerier i 19 fall (900–3 000 kr). Bedömts som normalgraden i samtliga fall. TR ansett systematiskt ”där åklagaren dock har stannat för att göra	B 3618-12 Blocketbedrägerier vid tre tillfällen (750–4 650 kr). Straffvärde 1 mån (även förseelse mot trafikförordningen).

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 17556-11 Använt annans kontokort (försök – ca 200 kr). Villkorlig dom + 30 db. B 3714-12 Försökt använda annans kontokort (ca 200 kr). Villkorlig dom + 30 db. B 4644-12 Försökt betala taxiresa (ca 120 kr) med falskt kontokort försett med skimmad betalningsinformation avseende annan person. Oklart straffvärde (även falsk tillvitelse). B 6890-12 Försökt betala med annans kontokort (120 kr). 100 db (hänsyn till ungdom, 19 år). B 509-12 Använt annans kontokort. Försökt köpa drinkar (214 kr). Villkorlig dom + 80 d (hänsyn till ungdom, 18 år). B 6249-11 Försökt handla på annans kreditkort (ca 80 kr). Villkorlig dom + 30 db (även olovlig körning, hänsyn till ungdom, 18 år).	B 3827-10 (forts.) gällande brott av normalgraden”. Oklart straffvärde men ”en längre tids fängelse”. B 832-12 Tre uttag med annans kontokort (totalt 600 kr) har bedömts som bedrägeri av normalgraden. Villkorlig dom + 40 db. B 10019-11 Använt annans kontokort för att betala taxiresa (400 kr). Villkorlig dom + 40 db. B 15052-11 Utnyttjat tidigare befogenhet som anställd för att få ut varor under påståendet att företaget skulle betala. 14 tillfällen (400–28 000 kr). Åklagaren ej påstått systematik. Villkorlig dom + 80 db (även olovligt innehav av kniv, skadegörelse).	

Tabell 3.5 Bedrägligt beteende – trots värde över 1 000 kr

Tabellen avser domar där bedrägeribrott har bedömts som bedrägligt beteende trots att värdet av brottsobjektet överstigit 1 000 kr.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 5245-12		
Snyltning – begagnat sig av logi utan att betala (1 759 kr). Straffvärde 100 db.		

Tabell 3.6 Bedrägligt beteende – samlat straffvärde vid flercadlig brottslighet

Tabellen avser domar där någon dömts för flera fall av bedrägligt beteende och visar det samlade straffvärdet som rätten kommit fram till.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
	B 12054-11	
	Fem tjuvåknningar – 40 db.	
	B 12428-11	
	Fyra tjuvåknningar – 40 db.	
	B 12767-11	
	Fem tjuvåknningar – 40 db.	
	B 12953-11	
	Sex tjuvåknningar- 40 db.	
	B 13373-10	
	Fyra tjuvåknningar – 30 db.	
	B 3651-12	
	Fem tjuvåknningar – 40 db.	
	B 3523-12	
	Fem tjuvåknningar – 40 db.	
	B 18044-11	
	Sex tjuvåknningar – 40 db.	
	B 16377-11	
	Fem tjuvåknningar – 40 db.	
	B 15537-11	
	Sju tjuvåknningar, ett snatteri – 30 db.	

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
	B 15203-11 Sex tjuvåkningar – 30 db.	
	B 1463-12 Fem tjuvåkningar – 40 db.	
	B 14600-11 Fem tjuvåkningar – 40 db.	
	B 13547-11 Fem tjuvåkningar – 50 db.	
	B 4496-11 Fem tjuvåkningar – 30 db.	
	B 4875-12 Fyra tjuvåkningar – 40 db.	
	B 9666-11 Fem tjuvåkningar 40 db.	
	B 9699-11 Fem tjuvåkningar – 40 db.	
	B 9896-11 Fem tjuvåkningar – 40 db.	

4 Skadegörelse – grov skadegörelse – åverkan

Tabell 4.1 Grov skadegörelse

Tabellen visar domar där skadegörelse har bedömts som grov – skadans värde har angivits som olika intervall i kolumnen till vänster.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
50 000– 100 000 kr		B 16613-11 Klotter vid 33 tillfällen har bedömts som ett grovt brott (sammanlagt belopp ca 64 000 kr). Villkorlig dom utan böter (ungdom beaktad, 18–19 år).	
100 001– 150 000 kr			B 9794-10 Förstört inredning i lägenhet (150 000 kr). Villkorlig dom + 80 db.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
100 001– 150 000 kr (forts.)			B 1205-11 Klippt sönder fiberoptik- kablar i flerfamiljshus och repat ytterdörrar (ca 237 000 kr). Oklart straffvärde (domen av- såg även andra brott).

Tabell 4.2 Skadegörelse av normalgraden

Tabellen visar domar där skadegörelse har bedömts vara av normalgraden – skadans värde har angivits som olika intervall i kolumnen till vänster.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
0–800 kr	B 12504-11 Klottrat i tunnelbane- vagn (227 kr) – planerat brott – 40 db. B 7296-12 Klottrat på dörrar till centralstationen (okänt, ringa värde) – 30 db (ungdom beak- tad, 19 år). B 11518-11 Klottrat på container (ca 500 kr) – 40 db (ungdom beaktad). B 11622-11 Klottrat i tunnelbanan (716 kr) – 60 db. B 15847-11 Klottrat vid tre till- fällan, nattklubb (5 000 kr), husfasad (1 500 kr) elskåp (600 kr) samt el- skåp (250 kr) – 130 db. B 3657-12 Klottrat på mur, okänt belopp – 30 db (ung- dom).	B 14442-11 Klottrat på två skivor framför fönster (okänt värde) – 30 db (ung- dom beaktad). B 18168-11 Klottrat på skolvägg (okänt värde) – 30 db (ungdom beaktad). B 11757-11 Krossat fönster i lägen- het (okänt värde) – 30 db (oklart om ung- dom beaktats, 17 år). B 1924-12 Krossat fönster till fler- familjshus (okänt värde) – 50 db.	B 4100-11 Sparkat på personbil (ca 800 kr) – 60 db. B 10145-11 Dragit omkull sex brev- lådor och en blomkruka (okänt belopp) – 30 db (ungdom beaktad, 16 år). B 11170-11 Klottrat på jalousi i butik (okänt värde) – 60 db (oklart om ungdom beaktats, 17 år). B 6523-11 Kastat flaska på polis- bil (ca 1 000 kr) – 40 db.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
0–800 kr (forts.)	B 8815-12 Klottrat vid dörr (okänt belopp) – 60 db (även ringa narkotikabrott). B 6836-11 Entréruta till fastighet (okänt värde) – 30 db.		
801–1 500 kr	B 16486-11 Brutit sönder antenn på bil (824 kr) – 30 db. B 13772-11 Klottrat i tunnelbana (942 kr) – 30 db. B 8162-11 Klottrat i tunnelbanan (942 kr)- 60 db (även ringa narkotikabrott). B 12241-11 Klottrat på stenavsats (ca 1 000 kr) – 30 db. B 7269-11 Klottrat på papperskorg (ca 1 000 kr) – 30 db. B 7104-12 Klottrat på soptunna (1 000 kr) – 50 db. B 8009-11 Krossat en glasruta till restaurang (okänt värde) – 30 db (oklart om ungdom beaktats, 19 år). B 14894-11 Ruta på tunnelbanestation (ca 1 000 kr) – 30 db. B 6538-12 Sparkat sönder entréruta (okänt, icke ringa värde) – 60 db. B 19586-10 Klottrat på centralbron (1 000 kr) – 30 db.	B 7693-11 Krossat fönsterruta till hotell (900 kr) – 30 db. B 1483-12 Sparkat sönder dörr (1 194 kr) – 40 db. B 3461-12 Krossat fönsterruta (1 199 kr) – 30 db. B 4441-12 Kastat sten och krossat rutor till restaurang (okänt värde)- 60 db. B 17179-11 Krossat fönsterruta till flerfamiljsfastighet (1 500 kr) – 40 db.	B 11115-11 Förstört brevinkast (1 040 kr). Oklart straffvärde (även andra brott). B 7430-11 Slagit sönder diverse egendom (okänt värde). Särskilda omständigheter (separation och vårdnad) – 30 db. B 8671-11 Krossat ruta till hyresfastighet (okänt värde) – 40 db. B 8109-11 Sparkat sönder glasvägg på akutmottagning (okänt värde) – 40 db. B 9121-11 Skadat/förstört fönsterruta till Espresso House (okänt värde) – 60 db. B 10877-11 Skadat personbil (okänt värde) – 30 db. B 7568-11 Repat lack på lastbil (okänt, icke ringa värde) – 80 db. B 12439-11 Klottrat på vägskyltar och broräcke (1 500 kr) – 50 db (ungdom beaktad, 18 år).

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
801–1 500 kr (forts.)	B 6714-12 Klottrat i tunnelbanan (1 233 kr) – 60 db (även olovligt innehav av kniv). B 9766-11 Klottrat i gångtunnel (1 342 kr) – 40 db. B 15618-11 Klottrat på skateboard-ramp (1 500 kr) – 30 db (ungdom).		
1 501–5 000 kr	B 7403-11 Tagit bort larm på tröjor (1 512 kr) – 50 db. B 11477-11 Klottrat i tunnelbanan (1 627 kr) – 60 db (ungdomar). B 4358-12 Klottrat på soptunna (1 000 kr) och entrédörr till tunnelbanan (642 kr) – 50 db. B 155-12 Klottrat på entrédörrar till tunnelbanan (1 733 kr) – 50 db (oklart om ungdom beaktats, 16 år). B 7648-11 Krossat entréruta till flerfamiljshus (1 741 kr) – 50 db. B 16635-11 Ruta i entrédörr till restaurang (1 784 kr) – 50 db. B 14777-10 Klottrat på vägg i tunnelbanan (1 800 kr) – 50 db.	B 3504-12 Krossat bilruta (2 500 kr) – 60 db. B 12064-11 Krossat ruta till monter i restaurangentré (2 772 kr) – 70 db. B 10686-11 Krossat rutor i busskur (2 900 kr) – 70 db (oklart om ungdom beaktas, 20 år). B 14080-11 Kastat sten mot spår-vagn och krossat ruta (2 997 kr) – 30 db (ungdom beaktad, 15 år). B 16479-11 Repat bil (3 000 kr) – 40 db. B 826-12 Fönster i busskur (3 000 kr) – 80 db (oklart om ungdom beaktad, 19 år). B 6312-12 Krossat inpasserings-dosa (3 000 kr) – 60 db. B 14504-11 Sparkat sönder entré-fönster (3 358 kr) –	B 1825-12 Krossat ruta i celldörr i arrest (1 875 kr) – 50 db. B 1821-12 Krossat ruta i celldörr i arrest (1 875 kr) – 50 db. B 215-12 Bankat buckla i taxibil (ca 2 000 kr) – 50 db. B 2612-12 Krossat ruta till församlingshem (2 552 kr) – 50 db (ungdom beaktad, 18 år). B 12663-11 Klottrat på plank (3 000 kr) – 30 db. B 8025-11 Klottrat på husfasader vid två tillfällen (3 531 kr respektive 986 kr) – 50 db. B 2897-12 Sparkat buckla i personbil (3 500 kr) – 60 db. B 6567-11 Sparkat på kassadisk (3 500 kr) – 40 db. B 4469-12 Krossat ruta i glasdörr (4 000 kr) – 100 db.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
1 501– 5 000 kr (forts.)	B 17562-11 Klottrat på tunnelbanevagn (1 933 kr) – 80 db. B 12681-11 Klottrat i tunnelbanan (1 967 kr) – 50 db. B 305-12 Klottrat i tunnelbanan (2 175 kr) – 50 db. B 15240-11 Slagit sönder ruta på personbil (2 190 kr) – 60 db. B 6379-12 Förstört privatpersons iphone (2 200 kr) – 70 db. B 5861-12 Klottrat på pelare (2 500 kr) – 30 db (oklart om ungdom beaktats, 15 år). B 8184-11 Krossat ruta till entrédörr (2 530 kr) – 30 db. B 10657-11 Stänkt färg på bil (oklart skadebelopp) samt krossat ruta (2 544 kr) – 80 db. B 12927-11 Klottrat i tunnelbanan (ca 2 300 kr) – 70 db (även snatteri). B 12615-11 Punkterat däck på polisbil (2 629 kr) – 50 db. B 5852-12 Klottrat på husfasader (672 kr och 2 000 kr) – 50 db.	skyddstillsyn (ordf. skiljaktig 80 db, oklart om ungdom beaktad, 19 år). B 2594-12 Sparkat sönder billykta (3 723 kr) – 100 db (oklart om ungdom beaktad, 20 år). B 2630-12 Slitit sönder brevinkast och krossat ruta (4 500 kr) – 50 db.	B 5771-11 Klottrat på tre ställen (sammanlagt värde ca 5 000 kr) – ungdomstjänst 20 timmar. B 3496-12 Sparkat på personbil (5 000 kr) – 30 db. B 3538-12 Skadat taxibil (ca 5 000 kr) – 50 db (ungdom beaktad, 19 år).

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
1 501– 5 000 kr (forts.)	B 7586-11 Sparkat och skadat personbil (ca 3 000 kr) – 40 db. B 9176-11 Klottrat i tunnelbanan (ca 3 000 kr) – 120 db. B 17999-11 Hoppat sönder bil (3 500 kr) – 30 db (ungdom och skadestånd beaktat). B 2985-12 Krossat ruta på fastighet (3 762 kr) – 100 db. B 12027-11 Sparkat sönder bilruta på taxibil (3 875 kr) – 60 db. B 4448-11 Satt upp affischer (4 000 kr) – 100 db (även olovligt innehav av kniv). B 12383-11 Slitit bort skylt (4 055 kr) – 80 db (även snatteri). B14361-11 Förstört möbler hos flickvän (okänt värde) – 90 db (även dopningsbrott). B 15908-11 Klottrat på spårvagn (4 200 kr) – 100 db. B 8371-12 Klottrat på restaurang (4 375 kr) – 40 db (ungdom beaktad, 15 år). B 13481-11 Skadat taxibil (4 542 kr) – 100 db.		

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
1 501– 5 000 kr (forts.)	B 16997-11 A klottrat på fasad (4 800 kr) – 100 db. B sprayat på golv (okänt värde) – 60 db. B 3894-12 Klottrat på husfasad, bro och elskåp (4 900 kr) – 80 db. B 312-12 Klottrat på husfasader (3 000 kr och 2 770 kr) – återfall – villkorlig dom + 30 db. B 3809-12 Klottrat på parkbänk och fönsterrutor (okänt värde) och vid annat tillfälle bänk (1 267 kr) – 60 db. B 7235-11 Klottrat på lastbil (3 000 kr) och tunnel- banevagn (480 kr) samt vid annat tillfälle på tunnelbanevagn (1 600 kr) – 100 db. B 14705-11 Krossat rutor till kom- munens sporthall (1 679 kr) – 30 db (oklart om ungdom beaktad, 15 år). B 5351-11 Krossat ruta till skola (4 244 kr) – 80 db. B 7350-11 Krossat två skyltfönster till butik (okänt värde) – 100 db. B 9439-11 Krossat rutor etc. vid Libyens ambassad (okänt värde) – 80 db.		

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
1 501– 5 000 kr (forts.)	B 449-12 Krossat ruta (3 500 kr) och vid annat tillfälle skadat innedörr (1 500) på tillfälligt boende – 100 db. B 8680-12 Krossat ruta till flerfamiljshus (okänt värde) – 40 db. B 433-12 Klottrat på pendeltågstation (5 000 kr) – 70 db. B 12608-11 Klottrat på mur (5 000 kr) – 60 db (även ringa narkotikabrott).		
5 001– 10 000 kr	B 11269-11 Krossat glasruta till fastighet (5 317 kr) – 50 db. B 307-12 Klottrat på trappa och staket (5 754 kr) – 80 db (oklart om ungdom beaktats, 19 år). B 1843-11 Klottrat i tunnelbanan (6 067 kr) – 80 db. B 2183-12 Förstört cykel (6 500 kr) – 30 db. B 16563-11 Kastat mobiltelefon i vägg (6 600 kr) – 100 db. B 11609-11 Förstört ledstång i tunnelbanan (1 511 kr), sprutat brandpulver i vagn (7 000 kr), klottrat i lokaltrafikfordon (8 280 kr). Straffvärde ca 14 dagars fängelse.	B 2085-12 Sparkat sönder bil (ca 6 000 kr) – 110 db. B 16215-11 Krossat fönster på buss (6 245 kr) – 50 db (ungdom beaktad, 19 år). B 8985-11 Förstört hotellrum (6 450 kr) – 110 db. B 12084-11 Krossat fönsterrutor vid gymnasieskola (7 000 kr) – 40 db (ungdom beaktad, 16 år). B 5365-12 Krossat vindruta på bil (7 077 kr) 110 db. B 11746-11 Krossat rutor i bussskur (9 000 kr) – 110 db. B 3998-12 Hoppat på bil (9 652 kr) – 140 db. B 16516-11 Krossat bilfönster (10 000 kr) – 120 db.	B 662-12 Krossat fyra fönster (6 000 kr) – 40 db. B 4783-11 Sparkat buckla i privatpersons bil (6 436 kr) – 60 db (hänsyn till att tilltalad blivit rädd att bli påkörd). B 3696-11 Skadat wc-stol (9 220 kr) – 40 db.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
5 001– 10 000 kr (forts.)	B 14791-11 Sparkat sönder papperskorg (5 300 kr) – 75 db (även olovligt innehav av kniv, oklart om ungdom beaktad, 18 år). B 11237-11 Klottrat på pendeltåg (5 980 kr och elskåp (125 kr) – 110 db. B 10714-12 Klottrat på vägg (5 886 kr) och gångbro (ca 2 000 kr) – 140 db (ungdom). B 15847-11 Klottrat vid tre tillfällen: nattklubb (5 000 kr), husfasad (1 500 kr) elskåp (600) samt elskåp (250 kr) – 130 db. B 17596-11 Klottrat på tunnelbanestationer vid två tillfällen (1 592 kr och 8 125 kr) – 100 db. B 7973-12 Klottrat vid tre tillfällen, i tunnelbanan (958 kr) i tunnelbanan och längs gator (9 520 kr) husfasad m.m. (4 600 kr) – 120 db. B 12469-11 Krossat ruta till fastighet (3 173 kr) och vid annat tillfälle klottrat på väntkur (1 660 kr) – 70 db (även ett snatteri). B 9028-12 Skadat privat personbil (8 385 kr) – 110 db (oklart om ungdom beaktad, 19 år).	B 6507-12 Krossat ruta till sjukhus (8 600 kr) – 120 db.	

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
5 001– 10 000 kr (forts.)	B 17118-11 Sparkat på taxibil (ca 9 000 kr) – 30 db. B 6516-12 Sparkat sönder ruta till skyltfönster (minst 10 000 kr) – 100 db (oklart om ungdom beaktad, 19 år). B 8541-10 Klippt sönder taggtråd (ca 10 000 kr) – 60 db. B 8169-11 Sparkat på taxibil (ca 10 000 kr) – 120 db.		
10 001– 50 000 kr	B 18538-11 Satt upp klisterlappar på offentlig egendom (40 994 kr) – 100 db. B 3576-12 Slagit sönder vattenrör (minst 40 000 kr) – 100 db (även ringa narkotikabrott). B 13545-11 Krossat ruta till restaurang (ca 10 000 kr) – 100 db (oklart om ungdom beaktad, 18 år). B 8246-12 Skadat taxibil (10 500 kr) – 70 db. B 6868-11 Kastat sten på privat personbil (ca 13 000 kr) – 120 db (även olovligt innehav av kniv). B 17608-11 Krossat rutor och plåt på privat personbil (ca 19 000 kr) – villkorlig dom + 40 db.	B 3438-12 Sparkat på plaststaty tillhörande affär (12 000 kr) – 80 db. B 10707-11 Krossat ruta till restaurang (15 000 kr) – 100 db. B 6079-12 Sparkat på två personbilar (14 000 och 15 000 kr) – villkorlig dom + 40 db. B 9308-11 Krossat ruta till busskur (20 000 kr) och vid annat tillfälle krossat ruta till spårvagn (1 460 kr) – 100 db. B 11103-11 Krossat flera fönsterrutor m.m. (45 438 kr) – 70 db (ungdom beaktad). B 2972-12 Krossat fönster på spårvagnar, sex tillfällen (2 900–16 000 kr, totalt 55 761 kr). Ungdomstjänst 30 timmar (15 år).	B 11366-11 Krossat två fönsterrutor (14 375 kr) ungdomstjänst 20 timmar (ungdom beaktad, 16 år). B 1425-12 Kastat sten och krossat fönster (16 971 kr) – 30 db.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
10 001– 50 000 kr (forts.)	B 17331-11 Ruta till Forex (20 500 kr) – 30 db (skadestånd beaktat). B 17312-11 Krossat ruta till spärrar i tunnelbanan (10 727 kr) – 30 db (ungdom beaktad). B 15653-11 Entréruta till affär (ca 32 000 kr) – 100 db (ungdom beaktad).		
50 001– 100 000 kr	B 17672-11 Flera fönsterrutor till butiker etc (68 629 kr) – 80 db.	B 3601-12 Förstört hemma hos målsäganden (ca 68 000 kr) – villkorlig dom + 80 db.	B 606-12 Krossat ruta till SEB:s kontor (57 080 kr) – villkorlig dom (utan böter).
101 000– 200 000 kr	B 10575-11 Sågat ned två träd (ca 176 000 kr) – villkorlig dom + 30 db.		

Tabell 4.3 Åverkan

Tabellen visar domar där skadegörelse har bedömts som åverkan – skadans värde har angivits som olika intervall i kolumnen till vänster.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
0–1000 kr	B 10379-12 Klottrat på elskåp (250 kr) – penningböter 1 500 kr (oklart om ungdom beaktad, 19 år). B 602-12 Tangentbord, datormus, mugg och stol (under 1 000 kr) – penningböter 1 500 kr (ungdom beaktad, 15 år).		B 5512-12 Brutit förpackningar (170 kr) penningböter 1 000 kr. B 4233-12 Dragit sönder tröja (199 kr). Oklart straff- värde. B 2844-12 Brutit förpackning och tagit bort larm (399 kr) – penningböter 1 500 kr.

Värde	Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
0–1000 kr (forts.)	B 7779-12 Klottrat på tunnelbaneperrong – (okänt icke ringa värde, bedömt som impulshandling) – 30 db. B 6734-11 Klottrat på postlåda (okänt värde) penningböter 1 000 kr. B 16211-11 Klottrat på trottoar (ca 1 000 kr) – penningböter 1 800 kr.		B 11838-11 Tagit bort larm och skadat jacka (599 kr) – 40 db (oklart om ungdom beaktad, 15 år). B 999-12 Skurit sönder tröja (698 kr). Oklart straffvärde. B 746-11 Förstört backspegel på bil (ca 800 kr) – penningböter 1 000 kr.
1 001– 1 500 kr	B 17324-11 Slitit sönder axelklaff och slängt broschyrer i vattnet (1 450 kr) – penningböter 1 800 kr (även ofredande).		

5 Systematisk brottslighet

Tabell 5.1 Systematisk brottslighet – som skäl för att hänföra brottsligheten till annan svårhetsgrad

Tabellen visar domar där den omständigheten att brotten har utgjort ett led i brottslighet som bedrivits systematiskt har anförts som skäl (ensamt eller i förening med andra omständigheter) för att hänföra brottsligheten till en annan svårhetsgrad.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
<i>Stöld</i>	<i>Stöld</i>	<i>Stöld</i>
B 13389-10 Grov stöld. Åldringsbrott. Tre tilltalade lurat in sig hos äldre målsäganden och där tagit smycken etc. (från okänt värde till 280 000 kr). Flera åtalpunkter ogillades. Systematiskt		

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 13389-10 (forts.)		
men också äldre personer, i deras hem och saker som även haft affektionsvärde. Straffvärdet för varje grov stöld över 1 år, för försöken strax under 6 månader. Sammanlagt straffvärde för två fullbordade och sex försök 3 år (även 29 kap. 4 § BrB, återfall beaktat).		
B 1451-12		
Utgett sig för att vara polis och lurat in sig hos äldre, stulit och i vissa fall fått dem att överlämna kontokort och kod. Åklagaren gjort gällande grovt delvis p.g.a. systematiskt och mot äldre. TR ansåg att grova brott, åtta grova stölder, sex grova bedrägerier, ett försök till grovt bedrägeri och fem försök till grov stöld (dessutom föregivande av allmän ställning). Straffvärde 4 år 6 månader.		
<i>Bedrägeri</i>	<i>Bedrägeri</i>	<i>Bedrägeri</i>
B 4568-12	B 1939-10	B 2848-12
Avtal om uthyrning av två lägenheter till 29 målsägande, fått betalt utan att fullgöra (5 000–42 000 kr, totalt 452 400 kr). Åklagaren gjort gällande grovt bedrägeri p.g.a. systematik, hänsynslöshet och sammanlagda beloppets storlek. TR ansett att gärningarna satts i system i enlighet med en uppgjord plan, grovt bedrägeri. Oklart straffvärde – dock inte över 1 år.	Två tilltalade. Internetbeställningar vid ca 30 tillfällen (delvis olika målsägande). Använt andras personuppgifter (totalt ca 65 000 kr. Åklagaren gjort gällande grova brott p.g.a. systematik, planering och förslagenhet. TR bedömt som grovt bedrägeri. Straffvärde 8 mån (även fyra olovliga körningar och tre rattfyllerier).	24 tradera-bedrägerier. Ett av brotten avsåg mindre belopp (500 kr). Systematiken gjorde att även detta bedrägeri bedömdes som bedrägeri av normalgraden. Straffvärde 4 mån.
		B 3827-12
		Tilltalade har vid 38 tillfällen hämtat ut eller mottagit leverans av varor som någon köpt på internet med användande av skimmad information om andras bankkonton och personuppgifter

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
	B 10719-11 Blocketbedrägerier mot 13 målsägande under fyra dagar, (totalt 303 000 kr). Fått betalt men inte levererat. Åklagaren påstått grovt p.g.a. led i systematisk brottslighet och högt sammanlagt värde. TR bedömt som grovt bedrägeri, oklart om det ansetts vara ett eller flera brott. Straffvärde strax över 6 mån (även vapenbrott av normalgraden). B 15827-11 Blocketbedrägerier, 23 tillfällen under tre år, olika målsägande. Tagit emot betalning utan att leverera (5 000–80 000 kr, totalt 486 900 kr). Åklagaren påstått grovt p.g.a. systematik och högt sammanlagt värde. TR ansåg att varje gärning var ett särskilt brott (rumsliga, tidsmässiga sambandet och olika målsäganden), som p.g.a. systematik, sammanlagt värde och brottstid, bedömts som grova brott. Straffvärde 10 mån (åklagaren yrkat 8–10 mån och TR ej velat gå över det). B 300-12 Förfalskat hustrus namnteckning som medsökande för lån. 14 tillfällen under 7 ½ år. Åtta målsägande, (23 000–488 000 kr, totalt nära 1,5 milj. kr). Åklagaren gjort gällande ett grovt brott p.g.a. falska underskrifter och	B 3827-12 (forts.) (totalt 352 674 kr). TR ansett varje enskilt brott som grovt därför att det varit systematiskt, stort antal tillfällen och sammantaget högt belopp. Straffvärde 1 år. B 657-12 Vid sju tillfällen lånat bilar för provkörning utan att lämna tillbaka dem (värde 119 500–739 000 kr). Samtliga brott bedömda som grova p.g.a. värdet och att gärningarna satts i system. Oklart straffvärde. B 5142-12 Tillverkat (avtal med annans underskrift) och använt falska handlingar (id kort), för köp (4 000–10 000 kr, vid ett tillfälle ca 300 000 kr). Även de mindre beloppen bedömda som grova p.g.a. systematik, falsk handling etc. Straffvärde 10 mån ("även om det är fråga om sju fall av grova brott så bör de ses som en enhet då de ingått i en brottsplan."). B 8139-10 Vid ett tillfälle använt falsk fullmakt för att få ut telefoner (knappt 10 000 kr). Bedömts som grovt brott. Även utgett sig för att företräda bolag, men utan fullmakt (16 785 kr). Bedömts (och påståtts) vara av normalgraden. Vid åtta tillfällen använt annans id/kontokort för att teckna abonnemang och få

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
	B 300-12 (forts.) betydande värde. TR bedömt som ett grovt brott p.g.a. systematik, falska handlingar och sammanlagd summa. Straffvärde 8 mån. B 2750-11 Traderabedrägerier. Fått betalt för varor utan avsikt att leverera. Tre tillfällen (ca 300–2 000 kr). TR ansåg att brottsligheten var systematisk. Bedrägeriet avseende 300 kr bedömdes som normalgraden. Villkorlig dom + 60 db. B 4588-11 Monterat skinningsutrustning samt vidarebefordrat inhämtad kontoinformation. Möjliggjort uttag från kunder i fyra banker (ca 100 000–300 000 kr från varje bank, totalt 764 900 kr). Grovt p.g.a. beloppet och systematiken. Straffvärde 2 år.	B 8139-10 (forts.) ut telefoner (sammanlagt värde 240 517 kr). TR: "gärningen... grovt bedrägeri. Straffvärde ca 1 år. B 5163-12 Kapat bolag och använt dessa för kreditbedrägerier. Flera tillfällen kopplat till varje kapat bolag. Åklagaren gjort gällande systematiskt, särskilt farlig art och sammantaget betydande värde. TR ansåg brottsligheten vara grov p.g.a. systematik och förslagenhet även där värdet ej betydande (för tilltalade "EW" 51 991 kr samt 48 202 kr). Oklart om ett eller flera brott. Oklart straffvärde p.g.a. sammanfattad brottslighet. EW villkorlig dom + 60 db. B 10565-11 Sju grova bedrägerier. Använt falska handlingar, utgett sig för att företräda bolag och fått ut varor (ca 6 000–29 000 kr, sammanlagt 70 000 kr). Två försök till grova bedrägerier (3 000 kr samt en kontoansökan). Åklagaren påstått systematiskt. TR godtog åklagarens brottsrubricering och uttalade att det var fråga om sju plus två brott. Straffvärde ca 10 månader. B 11335-11 Använt andras kontouppgifter för att köpa varor och tjänster på internet. 29 bedrägerier och 13 försök.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
		B 11335-11 (forts.) TR ansåg de första tre brotten vara "försöksballonger" och därför ej grova. Övriga 27 bedrägerier och 11 försök ansågs ingå i systematisk brottslighet och varje brott bedömdes som grovt (totalt ca 160 000 kr). Straffvärde 1 år 3 mån (påföljd – fängelse). B 1457-12 Kreditköp av bilar utan avsikt att betala (142 000 – 280 000 kr, totalt 1 716 792 kr) samt återköp med kortterminal (3 000 000 kr och 100 000 kr). Systematisk brottslighet men framförallt högt belopp. Straffvärde 2 år (påföljd – fängelse). B 3734-12 Internetköp av varor för andras pengar. Använt "skimmad" betalningsinformation. Hämtat ut vid 33 tillfällen under ett halvår (5 000–17 000 kr, totalt 288 612 kr). TR ansåg att varje tillfälle var ett grovt brott p.g.a. systematik, stort antal tillfällen och hög totalsumma. Straffvärde 10 mån. B 4343-11 Internetköp av varor för andras pengar. Använt skimmad betalningsinformation, 11 tillfällen (6 000– 32 000 kr, totalt 133 000 kr) samt ett tillfälle (80 627 kr), under 3 år. Grova brott p.g.a. systematiskt, stort antal tillfällen och sammanlagt högt värde. Straffvärde strax under 1 år.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
		B 11946-11 Använt förfalskade presentkort (försedda med skimmad information) vid sju tillfällen (99–2 599 kr). Grovt bedrägeri p.g.a. systematik och falska handlingar. Oklart om TR ansett det vara ett eller flera brott. Oklart straffvärde. Villkorlig dom utan böter (p.g.a. frihetsberövande).
<i>Skadegörelse</i>	<i>Skadegörelse</i>	<i>Skadegörelse</i>
	B 16613-11 Klotter vid 33 tillfällen (totalt ca 64 000 kr). Åklagaren gjort gällande grovt p.g.a. systematik, konsekvenser för samfärdseln, avsett föremål som måst lämnas utan tillsyn och vid ett tillfälle medelst olaga intrång. TR bedömt som ett grovt brott. Oklart straffvärde. Villkorlig dom utan böter (tilltalad 18–19 år och fick betala skadestånd).	

Tabell 5.2 Systematisk brottslighet – men inte skäl att hänföra brottsligheten till annan svårhetsgrad

Tabellen visar domar där tingsrätten visserligen har funnit att det varit fråga om systematisk brottslighet men där detta inte utgjort skäl att hänföra brottet eller brotten till en högre svårhetsgrad.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 11805-11 Två tilltalade. Ett försök till rån, sex rån och fem grova stölder. Utvalda målsägande (65–92 år). Väskryckningar och tillgrepp av halskedjor. Bedömts som rån när våld använts för att genomföra tillgreppen. Åklagaren ej gjort gällande grova brott, dock angett systematik och planering, hänsynslöshet, svårigheter att värja sig, som försvårande omständigheter. Straffvärde 7 år för den tilltalad som varit mest aktiv.	B 3827-10 Traderabedrägerier i 19 fall (900–3 000 kr). Bedömts som normalgraden i samtliga fall. TR ansett systematiskt ”där åklagaren dock har stannat för att göra gällande brott av normalgraden”. Oklart straffvärde men ”en längre tids fängelse”.	B 2848-12 Ett av 24 traderabedrägerier, avsåg mindre belopp (500 kr) – systematiken gjorde att även detta bedrägeri bedömdes som bedrägeri av normalgraden. Straffvärde 4 mån.
		B 3183-12 Elva bedrägerier (6 000–23 000 kr). Använt annans id för internetköp av produkter. Åklagaren ej påstått grovt. TR ansett systematiskt och nära gränsen för grovt brott. Straffmättningsvärde 3 mån (ungdom 18–19 år).
		B 7396-11 Bedrägerier vid 58 tillfällen. Tilltalad låtsats återlämna vara han inte köpt, undertecknat återköpskvitto med annans namn (199–1 690 kr, totalt 50 000 kr). Åklagaren påstått grovt bedrägeri p.g.a. systematik. TR bedömt som bedrägerier av normalgraden medelst urkunds-förfalskning p.g.a. lågt värde. Straffvärde 10 mån.

Tabell 5.3 Upprepad brottslighet som inte har bedömts som systematisk

Tabellen visar domar där det varit fråga om upprepade brottslighet som inte har ansetts vara systematisk. I vissa av dessa domar har åklagaren gjort gällande att brottsligheten varit systematisk, i andra fall inte.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
<i>Bedrägeri</i>	<i>Bedrägeri</i>	<i>Bedrägeri</i>
B 5789-11 Två tilltalade. Obehöriga överföringar från målsägandens konto vid 11 tillfällen under drygt en månad (5 000–40 000 kr, totalt 132 900 kr). Åklagaren påstått ett grovt brott p.g.a. samma målsägande, systematiskt, högt belopp och utnyttjat målsägandens utsatta ställning. TR ansett att beloppet inte så stort att grovt, ej systematiskt, även om upprepade, ej särskilt förslaget eller genomtänkt förfaringsätt. Dock bedömt som ett brott. Oklart straffvärde. B 11210-11 Blocketbedrägerier vid sju tillfällen (1 000–3 000 kr per gång). Åklagaren ej påstått grovt brott. Villkorlig dom + 50 db. B 15023-11 Traderabedrägerier vid fem tillfällen (249–2 729 kr, totalt 6 320 kr). Utbudit varor till försäljning på internet utan avsikt att leverera, fått betalt men ej levererat. Åklagaren ej påstått systematiskt. Straffvärde villkorlig dom + 60 db.	B 16124-11 Sex fall av bedrägeri med liknande förfaringsätt (22 000–156 000 kr totalt 549 600 kr). Åklagaren ej gjort gällande grovt. TR ej uttalat sig om straffvärdet. Undanröjde tidigare dom avseende liknande brottslighet (fyra bedrägerier samt föregivande av allmän ställning, tilltalade hade fullgjort 200 timmar samhällstjänst). Nytt straff 6 mån. B 17508-11 Traderabedrägerier vid tolv tillfällen. Fått betalt för utbudna varor utan avsikt att leverera (470–12 000 kr, totalt ca 24 000 kr). Åklagaren ej gjort gällande systematiskt. Straffvärde 6 mån (villkorlig dom + 100 db). B 5142-11 Traderabedrägerier. Åtta tillfällen varav tre avsåg belopp under 1 200 kr. Åklagaren ej gjort gällande systematiskt. TR ansåg att dessa utgjorde bedrägligt beteende och därför preskiberade. För övriga brott villkorlig dom + 30 db (TR beaktat lång tid mellan brott och lagföring samt ungdom, 20 år).	B 1141-12 Tre bilköp utan avsikt att betala. Ett grovt (229 000 kr) och två av normalgraden (200 000 kr resp. 196 815 kr). Även olovligt förfogande av bil inköpt på kredit (219 000 kr). Åklagaren ej påstått systematik men gjort gällande att beloppen ska ses tillsammans. Straffvärde 1 år. B 5121-11 Stort antal internetbedrägerier (18 målsägande sammanlagt 51 630 kr samt 12 målsägande sammanlagt 31 895 kr). Bedrägeri av normalgraden. Åklagaren ej gjort gällande systematiskt. Oklart straffvärde (skyddstillsyn). B 3418-11 Använt falsk id-handling. Vid fem tillfällen tecknat kreditavtal i annans namn (för 25 000–50 000 kr). Vid tre av tillfällena utnyttjat krediten för att köpa varor för mellan 28 000 och 37 000 kr – dessa brott har bedömts som grova. Vid ett tillfälle utnyttjat kredit till 13 489 kr – inte grovt bedrägeri då beloppet understeg ett halvt basbelopp. Sista

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 3656-12 Blocketbedrägerier vid sex tillfällen (ca 2 000 kr per gång, totalt 12 260 kr). Åklagaren ej gjort gällande systematik, ej yrkat ansvar för grovt brott. Villkorlig dom + 80 db. B 5739-12 Två bedrägerier (4 500 kr, totalt 9 000 kr). Utbudit varor till försäljning på Tradera utan avsikt att leverera. Fått betalt men ej levererat. Villkorlig dom + 70 db. B 3185-12 Kreditbedrägerier i annans namn. Sju fullbordade brott och fyra försök (om vardera 6 000 kr). Oklart straffvärde. B 8171-11 Bedrägerier av normalgraden, 9 fall. Falsk handling i tre fall (15 000 kr var gång), samt två penninghålerier och en stöld. Åklagaren inte gjort gällande systematik. Straffvärde 6 mån. B 5854-12 Sju kontokortsbedrägerier med användning av kort som stulits (dock ej av den tilltalade) från sjuka och gamla (600–36 000 kr per tillfälle). Åklagaren ej gjort gällande grovt. Straffvärde 1 år 4 mån (även en grov stöld, en stöld samt två ringa narkotikabrott).	B 15052-11 Utnyttjat tidigare befogenhet som anställd för att få ut varor under påståendet att företaget skulle betala. 14 tillfällen (400–28 000 kr). Åklagaren ej påstått systematik. Villkorlig dom + 80 db (även olovligt innehav av kniv och skadegörelse). B 9920-11 Hyrt ut lägenhet till flera målsäganden. Sex tillfällen (6 000–12 000 kr). Åklagaren ej gjort gällande systematik. Oklart straffvärde. B 10616-11 Utbudit varor till försäljning utan avsikt att leverera samt mottagit betalning. Fem tillfällen. Åklagaren ej gjort gällande systematik. Samtliga belopp under 300 kr, bedömda som bedrägligt beteende. Straffvärde 90 db.	B 3418-11 (forts.) fallet försök till inköp. Dessutom obehöriga uttag och inköp på annans kontokort (39 000 kr). Åklagaren ej gjort gällande systematik. Oklart straffvärde, dock inte över 1 år. B 9222-11 Uttag från målsägandes konton med tillgripna visakort vid 21 tillfällen. Åklagaren ej gjort gällande systematiskt. Oklart straffvärde (påföljden, fängelse 5 år, avsåg även 19 grova stölder). B 390-12 Blocketbedrägerier, 16 målsägande (1 325–6 200 kr, totalt 46 755 kr). Åklagaren ej påstått systematik. Straffvärde 4 mån. B 1193-12 Blocketbedrägerier vid 14 tillfällen (3 000–8 000 kr, totalt 64 615 kr). Åklagaren ej påstått systematik. Straffvärde 3 mån (TR beaktat återfall samt att tilltalad frivilligt angett sig). B 10652-10 Traderabedrägerier, 25 målsägande, (300–5 200 kr, totalt 49 336 kr). Åklagaren ej påstått systematik. Oklart straffvärde. Villkorlig dom utan böter (p.g.a. skadestånd). B 10792-11 Köp i eget namn utan avsikt att betala vid 11 tillfällen (3 000–8 000 kr, totalt 74 984 kr). Åklagaren ej gjort gällande systematik. Oklart straffvärde.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 16056-10 Grova bedrägerier. Flera tilltalade. För en av dem (bankanställd) fyra fullbordade bedrägerier (890 000–1 795 000 kr) ett försök (9 250 000 kr) samt en serie överföringar (12 st) om sammanlagt nära 53 milj. kr. Straffvärde 5 år. Åklagaren ej påstått systematiskt. B 17946-11 Beställt varor på internet, betalat med andras kontokort och hämtat ut med falskt pass. Fem grova bedrägerier (totalt 28 866 kr) och sex försök till grova bedrägerier (totalt 34 467 kr). TR ansåg grovt p.g.a. falsk handling. Dock ej bedömt som systematiskt. Straffvärde 8 mån (TR beaktat att grova bedrägerierna visserligen var flera brott men fullbordats vid samma tillfälle). B 16373-09 Grovt bedrägeri i tre fall (4,8–7,5 milj. kr), försök till grovt bedrägeri (1,1 milj. kr) samt bedrägeri (56 000 kr – åkl. ej påstått grovt). Vid alla tillfällen fråga om att stulen kontoinformation använts för att göra finge-rade kortköp hos bolag som kontrollerats av gärnings-männen. Pengarna därefter slussats vidare genom olika bolag. Åklagaren ej påstått systematiskt. Straffvärde 4 år (beaktat högt skadestånd).		B 8910-10 Ingått avtal och fått ut mobiltelefoner utan avsikt att betala. Tre tillfällen, nio bedrägeribrott, 17 mobil-telefoner. Åklagaren ej påstått systematiskt eller grovt brott. Straffvärde 2 mån (tilltalad 18–19 år). B 644-12 Anställd (och senare f.d. anställd) tecknat telefon-abonnemang och därefter genom dataintrång ut-plånat abonnemangen. 29 tillfällen under ca 2 år (totalt ca 150 000 kr). Åklagaren gjorde gällande systematik. TR ansåg ej systematiskt men grovt p.g.a. sammanlagda värdet. Straffvärde 6 mån (TR beaktat att det förflutit lång tid från brottet till lagföringen). B 3079-12 Använt skimrad betalningsinformation av-seende andra personer, köpt varor på internet. 14 tillfällen mot posten (totalt 249 000 kr), mot två andra företag, (ca 19 000 och ca 11 000 kr) och ett försök (ca 78 000 kr). Åklagaren ej gjort gällande systematiskt eller grovt p.g.a. samman-lagt värde. Straffvärde nära gränsen för grovt brott.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 3185-12		
Använt andras personuppgifter för att ingå lån och erhålla lånesumma. 14 fullbordade och 5 försök, (totalt 104 000 kr). Åklagaren ej gjort gällande systematik. Oklart straffvärde.		
<i>Förskingring</i>	<i>Förskingring</i>	<i>Förskingring</i>
B 7725-11		
Upprepad förskingring och försök till förskingring genom att uppge kontonummer till eget konto på fakturorna till företagets kunder. Tre tillfällen (sammanslagt 66 000 kr) och ett försök (71 000 kr). Åklagaren yrkade ansvar för grovt brott p.g.a. att gärningarna ingått i en serie samt sammanslagt högt belopp. TR ansåg att det inte var någon serie eller systematiskt. Brotts av normalgraden. Villkorlig dom + 100 db.		

Tabell 5.4 Flera brottsliga gärningar har bedömts som ett brott

Tabellen visar domar där det står klart eller synes förhålla sig så att tingsrätten har bedömt flera gärningar som ett brott.

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
<i>Bedrägeri</i>	<i>Bedrägeri</i>	<i>Bedrägeri</i>
B 4568-12 Avtal om uthyrning av två lägenheter till 29 målsägande (5 000–42 000 kr, totalt 452 400 kr) fått betalt utan att fullgöra. Åklagaren gjort gällande grovt bedrägeri pga systematik, hänsynslöshet och sammanlagda beloppets storlek. TR ansåg att gärningarna satts i system i enlighet med en uppgjord plan och skulle bedömas som ett grovt bedrägeri. Oklart straffvärde – dock inte över 1 år. B 5789-11 Två tilltalade gjort obehöriga överföringar från målsägandens konto. Elva tillfällen under drygt en månad (5 000–40 000 kr, totalt 132 900 kr). Åklagaren påstått ett grovt brott p.g.a. samma målsägande, systematiskt, högt belopp och utnyttjat målsägandens utsatta ställning. TR ansåg att beloppet inte var så stort att grovt. Ej systematiskt, även om upprepat. Ej särskilt förslaget eller genomtänkt förfaringssätt. Bedömt som ett brott. Oklart straffvärde.	B 300-12 Förfalskat hustrus namnteckning som medsökande för lån vid 14 tillfällen under 7 ½ år. Åtta målsägande (banker), (23 000–488 000 kr, totalt ca 1,5 milj. kr). Åklagaren gjort gällande ett grovt brott p.g.a. falska underskrifter och betydande värde. TR bedömt som ett grovt brott p.g.a. systematik, falska handlingar och sammanlagd summa. Straffvärde 8 mån. B 6265-10 Kassaanställd gjort stort antal felaktiga varureturner och tillägnat sig kontanter ur kassan (20 000 kr totalt). Bedömt som bedrägeri av normalgraden utan diskussion om brottsenhet. Villkorlig dom + 50 db. B 18666-10 Optiker ansökt och erhållit ett patientbidrag som han inte haft rätt till. Stort antal tillfällen bedömts som ett brott (totalt 33 600 kr). Villkorlig dom + 50 db (hänsyn till att lång tid flutit sedan gärningen).	B 8828-11 Lurat bekant att skaffa internetkonto och digitpass. Använt digitpass och kod och fört över pengar till sig själv och till tredje man. Sju överföringar (458 – 264 000 kr, totalt 447 758 kr). Grovt p.g.a. sammanlagt betydande belopp. Straffvärde 8 mån. (oklart om ett eller flera brott). B 3449-11 Kapat företag och använt för kreditbedrägerier. Utgett sig för att företräda företaget. Mottagit varor medan fakturor gått till det kapade företaget. Sju tillfällen (14 000–70 000 kr – totalt över 250 000 kr). TR bedömt som grovt bedrägeri p.g.a. sammantaget högt belopp men inte uttalat sig i fråga om brottsenhet. Straffvärde ca 6 mån (flera tilltalade med lika olika delaktighet). B 5163-12 Kapat bolag och använt dessa för kreditbedrägerier. Flera tillfällen kopplat till varje kapat bolag. Åklagaren gjort gällande systematisk, särskilt farlig art och sammantaget betydande värde. TR ansåg brottsligheten vara grov p.g.a. systematik och

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
B 11727-11 Grovt bedrägeri och grovt bidragsbrott. Underlåtenhet att anmäla ändrade förhållanden under ca fem års tid (totalt 393 211 kr), bedömt som grovt p.g.a. beloppets storlek. Straffvärde 8 mån.		B 5163-12 (forts.) förslagenhet även där värdet ej var betydande (för tilltalade EW 51 991 kr samt 48 202 kr)– ej klart om ett eller flera brott. Oklart straffvärde p.g.a. sammansatt brottslighet. EW – villkorlig dom + 60 db. B 11056-11 Internetbedrägerier. Tre fullbordade (2 000–14 000 kr, totalt 20 000 kr) och ett försök. Internetköp i annans namn. Hämtat ut varorna med uppvisade av annans id. Tre fullbordade bedömt som ett brott. Oklart straffvärde.
<i>Förskingring</i>	<i>Förskingring</i>	<i>Förskingring</i>
B 17746-11 Överföringar till eget konto från arbetsgivaren vid flera tillfällen (totalt 277 422 kr) under ca 11 mån. Bedömt som ett grovt brott. Straffvärde 10 mån. B 802-12 Tillskansat sig del av kassan (totalt 105 824 kr) under en lägre period. TR synes ha ansett gärningarna utgöra ett brott. Oklart straffvärde, villkorlig dom utan böter p.g.a. återbetalat.		
<i>Stöld</i>	<i>Stöld</i>	<i>Stöld</i>
B 14751-11 Fem tillgrepp från två målsägande vid olika tillfällen (totalt 1 200 kr) ur personalens värdeskåp.– TR bedömt som ett brott, stöld av normalgraden. Straffvärde 1 mån.		

Domar från Stockholms tingsrätt	Domar från Göteborgs tingsrätt	Domar från Malmö tingsrätt
<i>Skadegörelse</i>	<i>Skadegörelse</i>	<i>Skadegörelse</i>
	B 16613-11 Klotter vid 33 tillfällen (totalt ca 64 000 kr). Åklagaren gjort gällande grovt delvis p.g.a. systema- tik).TR bedömt som ett grovt brott. Oklart straff- värde. Villkorlig dom utan böter (tilltalad 18–19 år, och fick betala skade- stånd).	

Statens offentliga utredningar 2013

Kronologisk förteckning

1. Förändrad hantering av importmoms. Fi.
2. Patientlag. S.
3. Trängselskatt – delegation, sanktioner och utländska fordon. Fi.
4. Tillstånd och medling. Ju.
5. Djurhållning och miljön
– hantering av risker och möjligheter med stallgödsel. L.
6. Att förebygga och hantera finansiella kriser. Fi.
7. Skärpningar i vapenlagstiftningen. Ju.
8. Den svenska veteranpolitiken
Statligt bidrag till frivilliga organisationer som stödjer veteransoldater och anhöriga. Fö.
9. Riksbankens finansiella oberoende och balansräkning. Fi.
10. Rätta byggfelen snabbt!
– med effektivare förelägganden och försäkringar. S.
11. Kunskapsläget på Kärnavfallsområdet 2013. Slutförvarsansökan under prövning; kompletteringskrav och framtidsalternativ. M.
12. Goda affärer – en strategi för hållbar, offentlig upphandling. Fi.
13. Ungdomar utanför gymnasieskolan
– ett förtydligat ansvar för stat och kommun. U.
14. En översyn inom Sevesoområdet
– förslag till en förstärkt organisation för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor. Fö.
15. För framtidens hälsa –
en ny läkarutbildning. U.
16. Effektivare konkurrenstillsyn. N.
17. Brottmålsprocessen. Del 1 och 2. Ju.
18. Regeringsbeslut av ett statsråd – SRÅ. Fö.
19. Mera glädje för pengarna. Ku.
20. Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet. U.
21. Internationell straffverkställighet. Ju.
22. Så enkelt som möjligt för så många
som möjligt
– samordning och digital samverkan. N.
23. Ersättning vid läkemedelsskador och miljöhänsyn i läkemedelsförmånerna. S.
24. E-röstning och andra valfrågor. Ju.
25. Åtgärder för ett längre arbetsliv. + Lättläst + Daisy. S.
26. Fri att leka och lära
– ett målinriktat arbete för barns ökade säkerhet i förskolan. U.
27. Vissa frågor om gode män och förvaltare. Ju.
28. Försäkring på transportområdet i krig och kris. Fi.
29. Det svenska medborgarskapet. A.
30. Det tar tid
– om effekter av skolpolitiska reformer. U.
31. En digital agenda i människans tjänst
– Sveriges digitala ekosystem, dess aktörer och drivkrafter. N.
32. Budgettramverket
– uppfyller det EU:s direktiv? Fi.
33. En myndighet för alarmering. Fö.
34. En effektivare plan- och bygglovsprocess. S.
35. En ny lag om personnamn. Ju.
36. Disciplinansvar i ett reformerat försvar. Fö.
37. Begripliga beslut på migrationsområdet. Ju.
38. Vad bör straffas? Del 1 och 2. Ju.
39. Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet. Ju.
40. Att tänka nytt för att göra nytta
– om perspektivskiften i offentlig verksamhet. S.
41. Förskolegaranti. U.
42. Tillsyn över polisen. Ju.
43. Långsiktigt hållbar markanvändning
– del 1. M.
44. Ansvarsfull hälso- och sjukvård. S.

45. Rätt information
– Kvalitet och patientsäkerhet för vuxna med nedsatt beslutsförmåga. S.
46. Beskattning av mikroproducerad el m.m. Fi.
47. Effektivare bredbandsstöd. N.
48. Patentlagen och det enhetliga europeiska patentsystemet. Ju.
49. Nämndemannauppgiftet
– breddad rekrytering och kvalificerad medverkan. Ju.
50. En väg till ökad tillsyn: marknadsföring av och e-handel med alkohol och tobak. S.
51. Skydd för geografisk information. Fö.
52. Moderniserad studiehjälp. U.
53. Privata utförare – kontroll och insyn. Fi.
54. Tillgång till läkemedel och sjukvårdsmateriel vid allvarliga händelser och kriser. S.
55. Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden. S.
56. Friskolorna i samhället. U.
57. Samordnade bullerregler för att underlätta bostadsbyggandet. S.
58. Lättläst. + Lättläst version + Daisy. Ku.
59. Ersättning vid rådighetsinskränkningar
– vilka fall omfattas av 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen och när ska ersättning lämnas? M.
60. Åtgärder för samexistens mellan människa och varg. M.
61. Försvarsfastigheter i framtiden. S.
62. Förbudet mot dubbla förfaranden och andra rättssäkerhetsfrågor i skatteförfarandet. Fi.
63. Verkställighet av utländska domar och beslut – en ny Bryssel I-förordning m.m. Ju.
64. Pensionärs och förtröendevaldas ersättningsrätt i arbetslöshetsförsäkringen. S.
65. Förstärkta kapitaltäckningsregler. Fi.
66. Översyn av det statliga stödet till dagspressen. Ku.
67. Flygbuller och bostadsbyggande. S.
68. Synliggöra värdet av ekosystemtjänster
– Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster. M.
69. Ny tid ny prövning – förslag till ändrade vattenrättsliga regler. M.
70. Säker utveckling!
– Nationell handlingsplan för säker användning och hantering av nanomaterial. M.
71. Viltmyndigheten
– jakt och viltförvaltning i en ny tid. L.
72. Ut ur skuldfällan. Ju.
73. En utvecklad budgetprocess
– ökad tydlighet och struktur. Fi.
74. Unga som varken arbetar eller studerar
– statistik, stöd och samverkan. U.
75. Organisering av framtidens e-förvaltning. N.
76. Svenska för invandrare – valfrihet, flexibilitet och individanpassning. U.
77. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – IT-standardisering inom socialtjänsten. N.
78. Överskudsättning i kreditsamhället? Ju.
79. Stärkt meddelarskydd för privatanställda i offentligt finansierad verksamhet. Ju.
80. Ett minskat och förenklat uppgiftslämnande för företagen. N.
81. När vi bryr oss – förslag om samverkan och utbildning för att effektivare förebygga våldsbejakande extremism. Ju.
82. Begravning – återvinning, nya begravningsmetoder och enhetlig begravningsavgiftssats. S.
83. En enkel till framtiden? N.
84. Fossilfrihet på väg. Del 1 och 2. N.
85. Stärkt straffrättsligt skydd för egendom. Ju.

Statens offentliga utredningar 2013

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Tillstånd och medling. [4]
Skärpningar i vapenlagstiftningen. [7]
Brottmålsprocessen. Del 1 och 2. [17]
Internationell straffverkställighet. [21]
E-röstning och andra valfrågor. [24]
Vissa frågor om gode män och förvaltare. [27]
En ny lag om personnamn. [35]
Begripliga beslut på migrationsområdet. [37]
Vad bör straffas? Del 1 och 2. [38]
Europarådets konvention om it-relaterad brottslighet. [39]
Tillsyn över polisen. [42]
Patentlagen och det enhetliga europeiska patentsystemet. [48]
Nämndemannauppdraget
– breddad rekrytering och kvalificerad medverkan. [49]
Verkställighet av utländska domar och beslut
– en ny Bryssel I-förordning m.m. [63]
Ut ur skuldfällan. [72]
Överskudsättning i kreditsamhället? [78]
Stärkt meddelarskydd för privatanställda i offentligt finansierad verksamhet. [79]
När vi bryr oss – förslag om samverkan och utbildning för att effektivare förebygga våldsbejakande extremism. [81]
Stärkt straffrättsligt skydd för egendom. [85]

Försvarsdepartementet

Den svenska veteranpolitiken
Statligt bidrag till frivilliga organisationer som stödjer veteransoldater och anhöriga. [8]
En översyn inom Sevesoområdet
– förslag till en förstärkt organisation för att förebygga och begränsa följderna av allvarliga kemikalieolyckor. [14]
Regeringsbeslut av ett statsråd – SRÄ. [18]
En myndighet för alarmering. [33]
Disciplinansvar i ett reformerat försvar. [36]
Skydd för geografisk information. [51]

Socialdepartementet

Patientlag. [2]
Rätta byggfelen snabbt!
– med effektivare förelägganden och försäkringar. [10]
Ersättning vid läkemedelsskador och miljöhänsyn i läkemedelsförmånerna. [23]
Åtgärder för ett längre arbetsliv. + Lättläst + Daisy. [25]
En effektivare plan- och bygglovsprocess. [34]
Att tänka nytt för att göra nytta
– om perspektivskiften i offentlig verksamhet. [40]
Ansvarfull hälso- och sjukvård. [44]
Rätt information
– Kvalitet och patientsäkerhet för vuxna med nedsatt beslutsförmåga. [45]
En väg till ökad tillsyn: marknadsföring av och e-handel med alkohol och tobak. [50]
Tillgång till läkemedel och sjukvårdsmateriel vid allvarliga händelser och kriser. [54]
Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden. [55]
Samordnade bullerregler för att underlätta bostadsbyggandet. [57]
Försvarsfastigheter i framtiden. [61]
Pensionärers och förtroendevaldas ersättningsrätt i arbetslöshetsförsäkringen. [64]
Flygbuller och bostadsbyggande. [67]
Begravning – återvinning, nya begravningsmetoder och enhetlig begravningsavgiftssats. [82]

Finansdepartementet

Förändrad hantering av importmoms. [1]
Trängselskatt – delegation, sanktioner och utländska fordon. [3]
Att förebygga och hantera finansiella kriser. [6]
Riksbankens finansiella oberoende och balansräkning. [9]

Goda affärer – en strategi för hållbar, offentlig upphandling. [12]
Försäkring på transportområdet i krig och kris. [28]
Budgetramverket
– uppfyller det EU:s direktiv? [32]
Beskattnings av mikroproducerad el m.m. [46]
Privata utförare – kontroll och insyn. [53]
Förbudet mot dubbla förfaranden och andra rättssäkerhetsfrågor i skatteförfarandet. [62]
Förstärkta kapitaltäckningsregler. [65]
En utvecklad budgetprocess
– ökad tydlighet och struktur. [73]

Utbildningsdepartementet

Ungdomar utanför gymnasieskolan
– ett förtydligat ansvar för stat och kommun. [13]
För framtidens hälsa – en ny läkarutbildning. [15]
Kommunal vuxenutbildning på grundläggande nivå – en översyn för ökad individanpassning och effektivitet. [20]
Fri att leka och lära
– ett målinriktat arbete för barns ökade säkerhet i förskolan. [26]
Det tar tid
– om effekter av skolpolitiska reformer. [30]
Förskolegaranti. [41]
Moderniserad studiehjälp. [52]
Friskolorna i samhället. [56]
Unga som varken arbetar eller studerar
– statistik, stöd och samverkan. [74]
Svenska för invandrare – valfrihet, flexibilitet och individanpassning. [76]

Landsbygdsdepartementet

Djurhållning och miljö
– hantering av risker och möjligheter med stallgödsel. [5]
Viltmyndigheten
– jakt och viltförvaltning i en ny tid. [71]

Miljödepartementet

Kunskapsläget på Kärnavfallsområdet 2013.
Slutförvarsansökan under prövning; kompletteringskrav och framtidsalternativ. [11]
Långsiktigt hållbar markanvändning
– del 1. [43]

Ersättning vid rådhetsinskränkningar
– vilka fall omfattas av 2 kap. 15 § tredje stycket regeringsformen och när ska ersättning lämnas? [59]
Åtgärder för samexistens mellan människa och varg. [60]
Synliggöra värdet av ekosystemtjänster
– Åtgärder för välfärd genom biologisk mångfald och ekosystemtjänster. [68]
Ny tid ny prövning – förslag till ändrade vattenrättsliga regler. [69]
Säker utveckling!
– Nationell handlingsplan för säker användning och hantering av nanomaterial. [70]

Näringsdepartementet

Effektivare konkurrenstillsyn. [16]
Så enkelt som möjligt för så många som möjligt
– samordning och digital samverkan. [22]
En digital agenda i människans tjänst
– Sveriges digitala ekosystem, dess aktörer och drivkrafter. [31]
Effektivare bredbandsstöd. [47]
Organisering av framtidens e-förvaltning. [75]
Så enkelt som möjligt för så många som möjligt
– IT-standardisering inom socialtjänsten. [77]
Ett minskat och förenklat uppgiftslämnande för företagen. [80]
En enkel till framtiden? [83]
Fossilfrihet på väg. Del 1 och 2. [xx]

Kulturdepartementet

Mera glädje för pengarna. [19]
Lättläst. + Lättläst version + Daisy. [58]
Översyn av det statliga stödet till dagspressen. [66]

Arbetsmarknadsdepartementet

Det svenska medborgarskapet. [29]